BIBL. R.A.W. V.U.
JA
00246
AMSTERDAM

# DE OPVOEDING DER RIJPERE JEUGD

DOOR

Dr H. BAVINCK

TWEEDE DRUK

UITGAVE VAN J. H. KOK N.V. TE KAMPEN — 1932

P5/RL10

# DE OPVOEDING DER RIJPERE JEUGD

# DE OPVOEDING DER RIJPERE JEUGD

DOOR

## Dr H. BAVINCK

TWEEDE DRUK

UITGAVE VAN J. H. KOK N.V. TE KAMPEN — 1932

71 Ge 312

BIBL. VRIJE UNIVERSITEIT
AMSTERDAM
NA
00046

# EERSTE GEDEELTE

# UIT DE GESCHIEDENIS DER NEOPAEDIE

# UIT DE GESCHIEDENIS DER NEOPAEDIE [1])

## § 1. *Bij de Natuurvolken.*

De belangstelling, waarin de opvoeding der rijpere jeugd in de laatste jaren allerwegen is gaan deelen, kan licht verleiden tot de gedachte, dat deze in vroegere tijden zoo goed als geheel werd verwaarloosd. Wie de geschiedenis in het licht der evolutie-hypothese beziet, voelt onwillekeurig neiging, om al wat thans opkomt als geheel nieuw te beschouwen en, in vergelijking met vorige toestanden, als ontwikkeling en vooruitgang te boeken. Men vergeet dan echter, dat elk volk zijne eigene ontwikkeling doorloopt en in de historie zijne eigene plaats inneemt, en evenzoo, dat elke eeuw hare zelfstandige waarde bezit en volstrekt niet daarin opgaat, dat zij de volgende voorbereidt.

Trouwens, de verschillende trappen van ontwikkeling, welke de volken innemen, laten zich niet in eene geregelde, steeds klimmende orde met elkander verbinden; de wereldgeschiedenis is alles behalve een rechtlijnig, steeds naar boven strevend ontwikkelings-proces. Er zijn vragen, diepe ernstige vragen, die altijd aan de orde waren en waarop wij thans nog evengoed naar een antwoord zoeken, als in den aanvang der tijden; en er zijn

---

[1]) Wijl de woorden: opvoeding der rijpere jeugd, jeugdvorming, jeugdorganisatie enz. om de eene of andere reden onbevredigd laten, veroorloof ik mij hier en enkele malen elders het gebruik van het vreemde woord *neopaedie* (letterlijk: opvoeding van jeugdigen, dat is van jonge menschen in het algemeen), dat veel beter dan de bovengenoemde de zaak aanduidt, welke men bedoelt. Het woord is niet van mijne vinding, maar was reeds vroeger in gebruik; het komt althans voor in den titel van een werk over de leermethode, dat ten jare 1624 door den humanist Mariotelli in het licht werd gegeven (Lexikon der Pädag. I 827).

Voorts zij hier nog de opmerking aan toegevoegd, dat onder „rijpere jeugd" verstaan wordt niet alleen de jeugd in den knapen-, maar ook die in den jongelingsleeftijd; de opvoeding der vrouwelijke jeugd blijft echter onbesproken, wijl deze, om tot haar recht te komen, eene afzonderlijke behandeling vereischen zou.

knaap = jong- dem jongeling

krachten van stoffelijken en van geestelijken aard, die bij het begin der geschiedenis evenzeer werkten als in de eeuw, waarin wij thans leven.

Ook moge Rousseau de hypothese hebben opgesteld, dat de menschen oorspronkelijk als individuën bestonden en eerst door een vrijwillig contract zich vormden tot eene maatschappij; de werkelijkheid legt een gansch ander getuigenis af, de mensch is van huis uit een sociaal wezen geweest en heeft steeds onder tal van invloeden eener kleinere of grootere maatschappij zijn ontwikkeling bereikt. Altijd en overal is de mensch uit eene gemeenschap geboren en van stonde aan in eene gemeenschap ingelijfd. Nooit en nergens stond hij als een individu op zichzelf; steeds was hij deel van een geheel, lid van een gezin en familie, van een stam of een volk.

De verbanden, waarin hij van zijne geboorte af werd opgenomen, kunnen echter in twee groote groepen onderscheiden worden. Sommige berusten op bloedverwantschap, zijn van nature gegeven en dragen een organisch karakter; andere ontstaan daarentegen min of meer door vrijwillige toetreding en zijn dus meer kunstmatig, mechanisch van aard. De eerste kan men met H. Schurtz de primaire of de geslachtsverbanden; de andere de secundaire of de gezelligheidsverbanden noemen. Beide soorten van gemeenschap bestonden, bijna van den aanvang af, steeds naast elkaar, en laten zich niet de eene tot de andere herleiden; zij komen, elk voor zich, uit een ander beginsel op en geraken niet zelden met elkaar in conflict. Gene hebben hunne sterkte vooral in de vrouw, deze in den man; de eerste berusten op het principe der ongelijkheid en vereenigen personen, die in geslacht en leeftijd verschillen (ouders en kinderen, broeders en zusters enz.), de andere zijn gebaseerd op het principe der gelijkheid en binden saam, wie van hetzelfde geslacht en denzelfden leeftijd zijn en gemeenschappelijke belangen zoeken te behartigen (club, corps, societeit, enz.).

Natuurlijk is het niet mogelijk, om tusschen deze twee soorten van organisaties een scherpe grens te trekken; soms naderen ze elkaar en gaan geleidelijk in elkander over. Het huwelijk bijv. komt tot stand door vrije keuze en schept toch in het gezin een

nieuwe, organische gemeenschap; en de Sippe of clan [1]) wortelt ten deele in geslachts-, ten deele in gezelligheidsverband. Evenmin kan men op een jaar en een dag de verschillende leeftijdsperioden onderscheiden, binnen welke jongens of meisjes, mannen en vrouwen voor de behartiging van een of ander belang tot eene club zich vereenigen. Maar toch blijft het onderscheid der beide groepen in hoofdzaak bestaan. En ook valt het niet moeilijk, om bij alle stammen en volken een viertal tijdperken in het menschelijk leven aan te wijzen, binnen welke gezelligheidsverbanden gevormd worden.

De eerste periode is die van den kinderlijken leeftijd; het kind bij de zoogenaamde natuur-, of liever cultuurarme volken blijft niet zoo lang hulpbehoevend als bij ons. De invloed der moeder neemt af, naarmate het kind grooter wordt en bij speelkameraden zich aansluit, of ook door den vader in zijn bedrijf (jacht, visscherij, krijg, enz.) ingewijd en onderricht wordt. De tweede periode vangt met de puberteitsjaren aan, waarin jongens en meisjes die tevoren onschuldig met elkaar omgingen en in het spel zich vereenigden, uit elkaar gaan en tot eene onderscheiden taak in het leven worden voorbereid. Na deze voorbereiding treedt de derde periode gewoonlijk met het huwelijk in; maar ook als het huwelijk gesloten en het gezin gesticht is, behouden mannen en vrouwen elk hun eigen aard en taak. Overal treffen wij naast de familie leeftijdsklassen en mannenbonden aan; mannen gaan samen op jacht en visscherij, op krijg en krijgsbuit uit; zij vereenigen zich in een soort van gilde tot uitoefening van een of ander bedrijf (veeteelt, landbouw, nijverheid enz.), vormen bonden van religieuzen, politieken, socialen, amicalen aard, die dikwerf een karakter van geheimzinnigheid dragen, of groepen zich ook naar standen en rangen in kasten of corpsen (van toovenaars, priesters, adel, officieren enz.); niet zelden stichten zij daarbij voor hunne samenkomsten bijzondere gebouwen (mannenhuizen, clubgebouw, societeit). Bij de vrouwen komt zulk een vereenigings-

[1]) Een Sippe of clan is een oorspronkelijk bij alle Germanen voorkomende vorm van maatschappelijke organisatie, die tusschen familie en stam instaat, en bloedverwanten samenbindt tot economische instandhouding en gewapende verdediging hunner gemeenschap.

leven ook menigmaal voor, maar in den regel veel minder streng georganiseerd. De vierde of laatste periode begint met den ouderdom; maar opmerkelijk is het verschil in waardeering, dat deze leeftijd bij de volken vindt. Bij sommige volken staat deze leeftijd vanwege zijne zwakheid en onprofijtelijkheid in zoo diepe minachting, dat de ouden van dagen uit den weg worden geruimd [1]) of in schamele armenhuizen onder dak worden gebracht; bij andere volken daarentegen genieten zij om hunne ervaring en wijsheid algemeene achting.

Nu is het opmerkelijk, dat van al deze perioden de tweede door vele volken als de gewichtigste wordt beschouwd, en de meeste belangstelling en zorg geniet. De overgang van het kind tot jongeling en maagd in de puberteitsjaren geldt allerwege als het belangrijkste keerpunt in het menschelijk leven, en wordt bij alle stammen en volken op plechtige wijze gevierd. De feesten en ceremoniën, die er bij plaats hebben, gaan gemeenlijk in omslachtigheid en praal nog die bij de huwelijkssluiting te boven. Vanzelf zijn ze niet overal in aard en omvang aan elkander gelijk; zij loopen in gewicht en duur soms ver uiteen, en ook bestaat er in den regel een groot verschil in de wijding van jongens en van meisjes. Maar toch kenmerken zij zich door een groote mate van overeenstemming.

In het algemeen geven zij uitdrukking aan de gedachte, dat de knaap thans uit den kring van het gezin wordt losgemaakt, aan het gezag en de leiding zijner moeder onttrokken en in den stam, met al de daaraan verbonden rechten en plichten, ingelijfd wordt. In zekeren zin staat het den jongen man wel vrij, aan deze wijdingsceremoniën zich te onttrekken, maar wie er zich niet aan onderwerpt, wordt veracht en blijft in de schatting van den stam een kind of eene vrouw. En toch is het te begrijpen, dat jeugdige en tengere knapen zich soms aan deze plechtigheden onttrokken, want ze waren dikwerf zeer pijnlijk en werden gedurende langen tijd, soms weken en maanden, voortgezet.

Zij begonnen daarmede, dat de knaap uit het ouderlijk huis werd afgehaald, om een geruimen tijd in afzondering, hetzij in

[1]) De zestigjarigen van de brug, riep men in het oude Rome, om de ouden van dagen neer te storten in de rivier.

het mannenhuis of ook in een bosch door te brengen, en aan strenge onthouding, aan velerlei vasten en waken zich te onderwerpen. Tevens moest hij talrijke zware en smartelijke proeven doorstaan, die hem gelegenheid gaven, om zijn moed en zijne kracht te openbaren, en die hij zonder een kreet van pijn te dragen had. Tot die proeven behoorden, behalve het vasten en waken, het ondergaan van insnijdingen op rug en schouders, van doorboring der neusvleugels, oorlellen en bovenlip, van het uittrekken van twee of meer voortanden, van eene bijen- en wespenplaag, van tatoueering en besnijdenis. Vooral de laatste plechtigheid was wijd verbreid. Ofschoon bij enkele volken, zooals Israel, eenige dagen na de geboorte toegepast, werd ze bij de meeste volken gedurende de wijdingsfeesten van de puberteitsjaren voltrokken en soms nog door een tweede besnijdenis gevolgd.

Maar voorts werd de jonge man op dezen leeftijd ook ingewijd in al de overleveringen, rechten en wetten, gebruiken en ceremoniën, welke aan den stam als een kostbare schat toebehoorden en meestal als eene geheimenis werden bewaard. Daardoor werd de knaap niet alleen opgenomen in het natuurlijke, sociale leven van den stam, maar kreeg hij ook aan al zijne geestelijke goederen deel. Want de stam is nooit alleen een op bloedverwantschap berustend, sociaal en oeconomisch verband, maar altijd tegelijkertijd eene godsdienstige en cultische gemeenschap. Inlijving in den stam beteekent ook steeds een persoonlijk in betrekking treden tot de goden en de geesten, welke door den stam worden vereerd. Al de plechtigheden, die bij den puberteitsleeftijd plaats grijpen, dragen daarom een religieus karakter; zij symboliseeren op min of meer duidelijke wijze de gedachte van dood en opstanding, van het afleggen van een oud, en het ingaan in een nieuw leven; zij stellen de intrede in de jongelingsjaren als een nieuwe, als eene tweede geboorte voor.

Vandaar, dat de jonge man aan het einde van den proeftijd dikwerf een nieuwen naam ontvangt, van eene andere, geheime taal zich bedienen mag, en in een nieuw gewaad gekleed wordt, al bestaat dit alleen in een gordel tot bedekking der schaamte. En zoo herboren, mag hij nu ook deelnemen aan het leven van zijn stam, niet in volle zelfstandigheid, maar in het gevolg en den

dienst van anderen; hij mag, ter oefening, mede uittrekken op jacht, visscherij of krijg; na de algemeene opvoeding, welke hij in het ouderlijke huis ontving, heeft hij zich thans te bekwamen tot een of ander bedrijf. En tevens ontvangt hij het recht, om straks te dingen naar de hand eener vrouw en haar, na verwerving van den bruidsschat, ten huwelijk te leiden. Daarmede treedt hij den vollen, mannelijken leeftijd in en bereikt hij het hoogtepunt des levens [1]).

§ 2. *In Griekenland en Rome.*

Analogieën van deze leeftijdsklassen en van de in de puberteitsjaren gebruikelijke ceremoniën treffen wij ook bij de aan cultuur rijkere volken aan; maar nu wij de hoofdgedachte kennen, is het niet noodig, daar dieper op in te gaan. Alleen verdient het opmerking, dat, wanneer de stammen zich organiseeren tot volken en een politiek leven gaan leiden, de intrede in den militairen dienst, die omstreeks den achttienjarigen leeftijd valt, een nieuw keerpunt in de jongelingsjaren aanbrengt. Griekenland en Rome leveren daarvan een duidelijk voorbeeld.

In Sparta werden de zonen der burgers op zevenjarigen leeftijd vanwege de overheid aan een daartoe aangestelden opvoeder, den paidonomos, toevertrouwd en op staatskosten in gemeenschappelijke woningen onderhouden. Ze werden daar in kleinere groepen verdeeld, onder het toezicht van oudere jongelingen of mannen gesteld, en op eene eenvoudige en strenge wijze opgevoed. Deze opvoeding omvatte ook wel lezen, schrijven, rekenen, muziek, zang, maar bestond hoofdzakelijk in oefeningen van gymnastischen (loopen, springen, rijden, zwemmen, jagen, vechten, enz.) en orchestrischen aard (dansen, en allerlei op het aanvallen van vijanden

[1]) Dr Heinrich Schurtz, Altersklassen und Männerbünde. Eine Darstellung der Grundformen der Gesellschaft. Berlin Reimer 1902. Dezelfde, Urgeschichte der Kultur. Leipzig 1900 bl. 98 v. Stanley Hall, Adolescence, its psychology and its relation to physiology etc. London 1905 II 232 v. G. A. Coe, The spiritual life, Fleming H. Revell Comp. 1903 bl. 48. H. Visscher, Religion und sociales Leben bei den Naturvölkern. Bonn 1911 II 394—505. Ook in het door Freud uitgegeven tijdschrift: Imago. Zeitschrift für Anwendung der Psychoanalyse auf die Geisteswissenschaften, komen artikelen voor van Dr Reik over: Die Pubertätsriten der Wilden.

gerichte bewegingen). Met het achttiende jaar was deze opvoeding afgeloopen; de jongelingen mochten dan de staatswoning verlaten en haar en baard laten staan, maar ze traden dan aanstonds in actieven militairen dienst, om zich te oefenen in den wapenhandel en, zoo noodig, tegen den vijand uit te trekken. Deze periode duurde tot den dertigjarigen leeftijd; dan eerst werden de jonge mannen ten volle onder de burgers opgenomen, kregen ze vrijheid om een huisgezin te stichten, maar bleven toch nog dienstplichtig tot het zestigste jaar.

In Athene werd het kind op den vijfden dag na zijne geboorte plechtig opgedragen aan de godheid, die het huisaltaar beschermde, en op zevenjarigen leeftijd toevertrouwd aan de zorg van een paidagogos, die in den regel geen onderwijs gaf, maar de geleider en leidsman van den knaap was. Het onderwijs, dat deze knaap ontvangen moest, werd hem niet in staatsscholen, maar in particuliere inrichtingen verstrekt, en bleef daarom dikwerf een voorrecht van de kinderen der meer gegoede burgerij. Het omvatte voornamelijk grammatica (lezen, schrijven, rekenen), muziek (citherspel, zang, voordracht), en gymnastiek (dansen, springen, snelloopen, discuswerpen, vuistvechten, worstelen). Wijl deze lichaamsoefeningen het belangrijkste deel van de opvoeding uitmaakten, stelde de overheid daarvoor in de groote steden openbare gebouwen beschikbaar, die (in onderscheiding van de palaestrae, particuliere worstelperken in de open lucht) den naam van gymnasia droegen, en soms echte sportpaleizen waren, voorzien van badplaatsen, koele zuilengangen, schaduwrijke terreinen, waar ook de wijsgeeren hun onderwijs konden geven.

Met het achttiende jaar liep deze opvoeding ten einde; de knapen werden dan van de school ontslagen en op plechtige wijze onder de zoogenaamde epheben (dienstplichtige jongelieden van 18 tot 20 jaren) opgenomen; als zoodanig kregen zij het recht, den krijgsmantel te dragen, en hadden zij zich gedurende twee jaren voor den hoogeren militairen dienst te bekwamen. Na afloop daarvan werden zij op niet minder plechtige wijze in de volksvergadering tot vrije, stemgerechtigde burgers verklaard, die kort haar en een slapgeranden, vilten hoed mochten dragen en langzamerhand een corps gingen vormen van jongelui uit den rijkeren

stand. Toen in de vierde eeuw v. Chr. de nieuwe tijd behoefte deed ontstaan aan voortgezet, hooger onderwijs, werd de ephebie van staatswege ook dienstbaar gemaakt aan het verstrekken van zulk eene algemeene, wetenschappelijke vorming, als voor den vrijen Griek noodzakelijk werd geacht. De organisatie der epheben werd daardoor eene soort van studentencorps, dat ook voor vreemden openstond, en niet alleen een schoolsch, maar tevens een religieus karakter droeg; het was aan een of anderen God, vooral aan Dionysus, gewijd, en luisterde den cultus met openbare vertooningen en feestelijke processies op.

In Rome had de opvoeding eene andere strekking; ze was niet als in Griekenland op het schoone en harmonische, maar op het practische en nuttige gericht; ze streefde niet zoozeer naar bevalligheid, als wel naar ernst en waardigheid. De opvoeding had eerst in het huisgezin plaats, door de ouders en ook ten deele door een slaaf, die met de zorg van den knaap werd belast. Op vijftienjarigen leeftijd werd deze, gewoonlijk op het Bacchusfeest, den 17$^{en}$ Maart des jaars, naar het forum geleid, om onder allerlei plechtigheden in de rij der mannen te worden opgenomen, en ten teeken daarvan, in plaats van de toga praetexta (het met purper afgezette of bewerkte opperkleed), die hij tot dusver gedragen had, uit de handen van den praetor de toga virilis (het mannelijke, geheel witte opperkleed) te ontvangen. In zekeren zin nam nu voor den jongen man het openbare leven een aanvang; hij mocht het forum bezoeken en de rechtshandelingen bijwonen; hij was geen knaap meer, maar behoorde tot de jongelingschap en mocht gaan dingen naar een staatsambt, doch had zich tevens te oefenen in den krijgsdienst en bleef vele jaren dienstplichtig, totdat hij op ongeveer vijftigjarigen leeftijd tot de ouderen, de seniores, behooren ging.

Toen later de Grieksche beschaving in Rome binnendrong, werd de opvoeding meer en meer op Grieksche leest geschoeid. Als het kind zes of zeven jaar geworden was, bezocht het de openbare school (ludus publicus) en ontving onderwijs in lezen, schrijven, rekenen; twaalf jaren oud, kwam de knaap op school bij den onderwijzer in Latijnsche en Grieksche taal met hare letterkunde (literatus); en met het ontvangen van de toga virilis begon hij

zijne opleiding tot een of ander beroep, hetzij bij het leger, of in dienst van den staat, in rechtsgeleerdheid of wijsbegeerte. [1])

§ 3. *In de Christelijke Kerk.*

Het Christendom bracht in het doel, en dus ook in den inhoud en de wijze der opvoeding eene groote verandering aan. Wel droeg de opvoeding bij de volken ook steeds een religieus karakter, maar de godsdienst was bij hen zoo nauw met het belang van stam, stad of staat verbonden, dat er van eene onderscheiding tusschen wat des keizers en wat Godes is geen sprake kon zijn; het doel der opvoeding lag in de opname in het stamverband, in de inlijving in het volks- en staatsgeheel, dat tegelijk eene cultische gemeenschap was. En naarmate deze staat op verovering van andere landen en volken belust was of ook eigen zelfstandigheid en vrijheid tegen aanvallen van buiten te verdedigen had, maakte militaire vorming te grooter bestanddeel van de opvoeding uit. Maar nu kwam het Christendom en opende een gansch nieuw gezichtsveld. Ofschoon het de aarde, den staat en de maatschappij niet negeerde, wijdde het daaraan toch niet zijn eerste en grootste belangstelling; veeleer liet het datgene, wat het zwaarste was, ook het zwaarste wegen, en stelde dus op den voorgrond, dat een mensch moest wedergeboren worden, om in het koninkrijk der hemelen in te gaan. Hiermede vergeleken, zonken alle aardsche schatten in het niet. Zoekt eerst het koninkrijk en de gerechtigheid Gods, al het andere wordt u dan toegeworpen. Niet lichamelijke, maar geestelijke vorming kreeg in de opvoeding de eereplaats. De hoogste roem was niet daarin gelegen, dat men een dapper soldaat in het leger van den keizer werd, maar dat men de geheele wapenrusting Gods aandeed, om te kunnen wederstaan in den boozen dag en verdrukkingen te kunnen lijden, als goede krijgsknechten van Jezus Christus.

[1]) Stanley Hall t. a. p. II 249 v. Schurtz, Altersklassen usw. 110 v. Schmidt—Lange, Gesch. der Pädagogik, Cöthen 1868 I 192 v., 234 v., 368 v., 380 v., Art. Griechische. en Römische Erziehung in Roloff's Lexikon der Pädagogik. K. Kuiper, Atheensch Jongensleven, Haarlem, Tjeenk Willink, 1911, passim.

Deze geestelijke en universalistische opvatting van wat voor den mensch het hoogste goed was, had vanzelf ten gevolge, dat alle onderscheidingen tusschen de menschen, mannen en vrouwen, ouden en jongen, rijken en armen, Joden en Heidenen op den achtergrond kwamen te staan. En met name breidde de belangstelling zich ook tot de kinderen uit. Jezus omving ze met zijne armen, legde hun de handen op en zegende ze, want derzulken was het koninkrijk Gods. En de kerk leidde hieruit en uit vele andere gegevens in Oud en Nieuw Testament af, dat ook de kinderen der Christenouders recht hadden op den doop, omdat zij de geestelijke goederen van het verbond der genade deelachtig waren. En in dien kinderdoop kwam uit, dat de kerk hare moederlijke zorgen ook tot de prille jeugd en tot de pasgeboren kinderkens uitstrekte.

Maar deze kinderdoop kwam eerst langzamerhand algemeen in toepassing. Het Christendom trad eerst in de wereld op, gelijk het nu nog door de zending aan de Heidenen gebracht wordt; het moest dus henengaan en eerst de volken onderwijzen, opdat daarna wie de prediking aannamen gedoopt konden worden. De doop was dus eerst in den regel een doop aan volwassenen, en volgde na de prediking des Evangelies, en straks ook na een meer opzettelijk en geregeld onderwijs in de zaken der Christelijke relegie (catechumenaat). Maar de kinderdoop bracht twee gewichtige veranderingen mede, ten eerste, dat de onderwijzing in de Christelijke religie (catechese) niet meer aan den doop vooraf kon gaan, maar op den doop volgen moest; en ten tweede, dat de eerst met den doop gepaard gaande handoplegging daarvan losgemaakt en tot eene zelfstandige, kerkelijke handeling verheven werd.

Uit het Nieuwe Testament leeren wij, dat de gave des H. Geestes voor alle geloovigen bestemd is, Math. 3 : 11, Joh. 7 : 38, Hand. 1 : 8, 2 : 4, 38; dat deze gave nu eens vóór, of terstond in verband met, of ook wel korteren of langeren tijd na den doop geschonken werd; en dat hare mededeeling soms symbolisch door handoplegging werd vergezeld, Hand. 8 : 17, 11 : 15, 15 : 8, 19 : 5, 6. Deze handoplegging tot mededeeling van de gave des H. Geestes was van ouds in de Christelijke kerk gebruikelijk, en had ook bij den doop plaats. Ook toen later de doop van

volwassenen meer en meer voor den kinderdoop plaats maakte, bleef de handoplegging nog langen tijd met den doop verbonden. In de Oostersche kerk is dat nog steeds het geval, maar in het Westen werd ze, vooral sedert de dertiende eeuw, meer en meer tot de jaren des onderscheids uitgesteld en alzoo, onder den naam van het sacrament der confirmatie, tot eene zelfstandige, kerkelijke handeling verheven.

De confirmatie is thans bij Rome het sacrament, dat aan den gedoopte door den bisschop op zijne jaarlijksche rondreis door de parochies van zijn diocese toegediend wordt en in de handoplegging, zalving van het voorhoofd en het uitspreken van eene bepaalde formule bestaat. Het dient, om den kleinen en zwakken geloovige, in den regel immers nog een kind, in zijn geloof door de gave des H. Geestes te versterken, de door hem in den doop ontvangen heiligmakende genade te vermeerderen, en hem nog beter te bekwamen tot een bovennatuurlijk leven en tot een standvastig belijden. Terwijl de doop iemand inlijft in de orde der geloovigen, neemt de confirmatie hem op in de orde der strijders, en verleent hem als zoodanig een onuitdelgbaar karakter.

Maar de confirmatie is bij Rome niet alleen van den doop losgemaakt, doch ook na de biecht en de eerste communie komen te staan. In den oudsten Christelijken tijd waren doop en avondmaal nauw verbonden; wie de prediking van het Evangelie aannam en na belijdenis des geloofs gedoopt was, kon ook terstond, in dezelfde godsdienstige samenkomst, ten avondmaal gaan. Toen de kinderdoop in gebruik kwam, werd dit verband gehandhaafd; eeuwen lang bestond er in de Westersche kerk, evenals thans nog in die van het Oosten, eene kindercommunie, meest alleen onder de gedaante van den wijn. In de dertiende eeuw werd de eerste communie allengs tot een lateren leeftijd uitgesteld, waarop de kinderen volgens de omschrijving in den Roomschen Catechismus, eenige kennis en smaak van het avondmaal kunnen hebben.

Nu dacht men eerst nog vrij algemeen, dat deze leeftijd ongeveer in het zevende jaar was aangebroken; maar dewijl men allengs meer onderscheid ging maken in de vereischten voor de biecht en voor de communie, en onder de laatste ook zekere vrome zielsgesteldheden opnam, werd de eerste communie in vele

diocesen en provinciën hoe langer hoe verder verschoven, soms zelfs tot het zestiende jaar toe. Tegen dit uitstel verhief zich echter in de laatste jaren eene sterke reactie. Men begon in Rome in te zien, dat men zich daarmede in eene verkeerde richting bewoog, de kinderen van veel zegen beroofde en aan groote gevaren blootstelde. Immers, als de eerste communie tot lateren leeftijd uitgesteld wordt, onthoudt men aan de kinderen de bovennatuurlijke kracht van het avondmaal juist in die jaren, waarin zij die het meest van noode hebben; want omstreeks den zevenjarigen leeftijd verliezen zij de kinderlijke onschuld en loopen zij licht gevaar tot allerlei zonden te vervallen. Daarbij komt, dat de vrome eischen, waaraan de kinderen zouden moeten beantwoorden, om ter communie te gaan, uit de Jansenistische en pietistische kringen afkomstig, en met de Roomsche opvatting van den doop en van het sacrament in het algemeen niet in overeenstemming zijn; de onschuld van het kind is meer waard dan de „opzettelijke gestaltenissen". Veel beter is het daarom volgens Rome, het kind van jongs af te binden aan de kerk, te wennen aan herhaaldelijk communiceeren en aan allerlei heilige oefeningen; wat het kind vroeg leert onthoudt en kent het lang. In dezen geest vaardigde de H. Congregatie der Sacramenten te Rome den 8en Aug. 1910 een door den Paus Pius X goedgekeurd decreet uit, waarin biecht en communie omstreeks het zevende jaar voor elk kind verplicht worden gesteld.

Beide sacramenten worden op deze wijze in de hand van Rome zeer machtige middelen van opvoeding; want zoodra de kinderen tot de jaren des onderscheids gekomen zijn, dat is dan nu, ongeveer het zevende jaar hebben bereikt, worden zij ook in hun bewuste leven aan de kerk en hare geheimenissen gebonden; naast de ouders neemt de priester hunne opvoeding in de hand. Biecht en communie zijn voorts van dien aard, dat zij op het jeugdig, ontvankelijk gemoed wel een diepen, onuitwischbaren indruk moeten maken; welke macht vertegenwoordigt voor het kind de priester niet, die de belijdenis van alle kleinere en grootere zonden aanhoort, ze absoluut kwijtscheldt, en in een ouwel het eigen lichaam van den Zone Gods te genieten geeft! En dan hebben die biecht en communie niet eenmaal plaats, maar ze moeten

telkens worden herhaald, hoe meer hoe beter; en door beide heeft de priester heel het gemoed en geweten van het kind, straks ook van den knaap en het meisje in zijne hand en leidt ze naar zijn wil.

Voorts wordt dit gezag nog door de catechese versterkt; toen de eerste communie vroeger tot het twaalfde of tot een nog later jaar werd uitgesteld, hield met haar gewoonlijk ook de catechese op, maar daarvan kan nu uit den aard der zaak geen sprake meer zijn. Immers, als de kinderen op zevenjarigen leeftijd voor het eerst ter biecht en ter communie gaan, spreekt het vanzelf, dat hun kennis van de waarheden des geloofs nog uiterst gering en oppervlakkig is. Maar de ouders kunnen dan ook niet meer voorwenden, dat hun kinderen de catechese niet langer behoeven, omdat ze er genoeg van weten, maar zullen veel meer met de pastoors medewerken, om hen den catechismus nog gedurende verscheidene jaren te doen bijwonen; en ook hierdoor wordt weder de band tusschen kerk en kind bevestigd en versterkt. En als dan ten slotte van Protestantsche zijde de bedenking wordt ingebracht, dat een kind van zeven jaren toch nog geen persoonlijke en zelfstandige belijdenis des geloofs kan afleggen, zooals die voor de viering van het avondmaal geeischt mag worden, dan is het antwoord van Rome gereed: leg eerst de kinderen door allerlei banden aan de kerk als hunne moeder vast, breng ze zoo spoedig mogelijk onder den indruk van hare majesteit en macht, doe hen deelen in de schatten der genade, welke de kerk vooral door middel van de sacramenten en uit kracht van het gedane werk aan al hare leden uitdeelt, dan wordt daaruit vanzelf te harer tijd de diepe en vaste, persoonlijke overtuiging geboren. Want ook hier is de ware methode die, welke van buiten naar binnen, van het geheel naar de deelen, van het gezag naar de vrijheid leidt. Terwijl daarom in de Protestantsche kerken de belijdenis des geloofs hoe langer hoe meer naar lateren leeftijd uitgesteld werd, biedt de Roomsche kerk tegenwoordig het merkwaardig verschijnsel aan, dat zij biecht, communie en ook ten deele de confirmatie steeds verder in het leven van het kind terugschuift. [1])

---

[1]) Catech. Rom. II de Sacr. Euch. qu. 49. Over den leeftijd van de Eerste H. Communie der kinderen, door Kardinaal Cas. Gennari, Roermond, Romen en Zoon (1911), P. Lintelo, De dagelijksche communie. Amsterdam, G. Borg.

Wijl de Reformatie boete (biecht) en confirmatie als sacramenten verwierp, trachtte zij de daardoor ontstane leemte aan te vullen door invoering van catechetisch onderwijs, in huis door de ouders, in de school door den onderwijzer, in de kerk door den predikant of ouderling. Na afloop van dit onderwijs moesten de kinderen een onderzoek naar hunne kennis door den predikant ondergaan, en daarna voor den kerkeraad of in het openbaar voor de gemeente eene belijdenis van hun geloof afleggen, welke hun den toegang tot het avondmaal ontsloot. Deze belijdenis had in den eersten tijd op vrij jeugdigen leeftijd plaats. Calvijn wenschte als regel, dat de kinderen op ongeveer tienjarigen leeftijd deze belijdenis zouden afleggen; en te Genève was het gewoonte, dat de kinderen belijdenis deden, als zij tot jaren des onderscheids gekomen waren. A. Lasco bepaalde in de kerkenorde voor de Nederlandsche vluchtelingengemeente te Londen, dat kinderen op ongeveer veertienjarigen leeftijd belijdenis zouden afleggen en den daarop volgenden Zondag ten avondmaal zouden gaan; wie aan dezen regel zich onttrokken, werden vermaand en eindelijk, bij gebleken hardnekkigheid, op achttien- of twintigjarigen leeftijd van de gemeente afgesneden. En deze gewoonte werd ook aanvankelijk in de Nederlandsche Gereformeerde kerken nagevolgd.

Maar langzamerhand werd de aflegging van belijdenis des geloofs en de deelneming aan het avondmaal uitgesteld. Verschillende oorzaken werkten daartoe mede. Wijl de Geref. kerk in Nederland bijv. eene bevoorrechte kerk was en niemand eene openbare betrekking bekleeden kon, die niet de Gereformeerde religie beleed, werden velen lid van de kerk, zonder in waarheid haar geloof te deelen; zij deden wel belijdenis maar gingen nimmer ten avondmaal en stelden in het leven der kerk hoegenaamd geen belang. Aan de andere zijde legden velen er den nadruk op, dat de belijdenis des geloofs eene zaak des harten moest zijn, omdat ze den plicht tot viering van het avondmaal insloot. Zoo kwamen er twee stroomingen, die tot op den huidigen dag in de Nederlandsche kerken zich voortbewegen. In het Noorden des lands ziet men gewoonlijk tegen het doen van belijdenis op, wijl dit tot deelneming aan het avondmaal verplicht; in het Zuiden daarentegen gaat men gemakkelijker tot het doen van belijdenis over,

maar onthoudt zich van het avondmaal. In beide gevallen ontstaat er eene sterke scheiding tusschen doop en avondmaal, daar vóór, hier na de belijdenis; ginds heeft men te worstelen met doopleden, die nimmer tot persoonlijke belijdenis komen, hier met leden der kerk, die nooit ten avondmaal gaan.

De toestanden zijn sedert de achttiende eeuw nog verergerd, doordat de kerk allengs alle tucht verwaarloosde en allerlei richtingen in hare gemeenschap toeliet. En evenals er toen reeds enkelen heil zochten in een compromis, dat tusschen uit- en inwendig verbond scheiding maakte, zoo gaan er ook thans vele stemmen op, die de persoonlijke toetreding tot de godsdienstige gemeenschap met de deelneming aan het avondmaal geheel willen losmaken van de „aanneming" en de bevestiging als lid der kerk. Dat men tot zulk eene poging de toevlucht neemt, is te verstaan, want er wordt veelvuldig geklaagd over slappe aannemingspractijken en over willekeur bij het doen der belijdenisvragen. Als men hoort, dat velen lid der kerk worden, enkel en alleen om het fatsoen en de mode, om klandizie, practijk of steun van de diaconie, zonder dat er van eenige ernstige overtuiging sprake is, dan wordt het iemand bang om het hart over zooveel onwaarheid juist in de heiligste zaken. Maar het is zeer de vraag, of het geneesmiddel niet erger is dan de kwaal. Want in plaats van terug te keeren, gaat men er slechts mede voort op den weg, die tot verdere scheiding leidt van wat wezenlijk bij elkander behoort.[1])

In de Luthersche kerk in Duitschland doet zich dezelfde toestand voor. Wijl de belijdenis des geloofs en de toegang tot het avondmaal daar nog altijd plaats hebben aan het einde der schooljaren, dat is op ongeveer 14 jarigen leeftijd, laat de klacht over gebrek aan ernst en overtuiging daar nog luider en sterker dan hier zich hooren. Kinderen op dien leeftijd beseffen nog niet, wat ze doen. Kwamen ze nu alle nog uit geloovige kringen, dan kon men misschien verwachten, dat zij langzamerhand in de belijdenis en het leven der kerk zouden ingroeien. Maar het tegendeel is

[1]) Verg. Calvijn, Inst. IV 19, 13. De Heraut 16 April 1916. Convent Wezel cap. VI art. 7—11. Mijne Geref. Dogmatiek[2] III 224, 227, IV 34, 313, 535, 643—644, en de daar aangehaalde litteratuur. Locher, De zoogenaamde aanneming en bevestiging van lidmaten in de Nederl. Herv. Kerk, Troffel en Zwaard 1915, bl. 81—116.

het geval. Tal van kinderen komen uit geheel ongeloovige gezinnen, doen alleen belijdenis omdat het nu eenmaal nog gewoonte is en allerlei voordeel afwerpt, gaan daarna een enkelen keer ten avondmaal, maar trekken zich voorts van de kerk niets meer aan en gaan haar later menigmaal bestrijden ten bloede toe. Vandaar ook in Duitschland allerlei voorstellen, om door verschuiving van het doen van belijdenis tot lateren leeftijd, of ook door scheiding tusschen toelating tot de kerk en toelating tot het avondmaal verbetering aan te brengen. Hier te lande stelde Prof. Pont in dien geest voor dat de belijdenis des geloofs geheel zou losgemaakt worden van het eindigen van de catechisatie; dit laatste zou kunnen geschieden eenmaal in het jaar in eene openbare godsdienstoefening, met eene soort van liturgische bevestiging als thans in gebruik is; en daarna zou de predikant met deze bevestigde lidmaten, voor zooveel zij dit willen, samenkomsten kunnen gaan houden, om met hen over de geestelijke belangen te spreken, en hen heen te leiden tot belijdenis des geloofs, die dan bij gelegenheid van eene avondmaalsbediening zou kunnen afgelegd worden. [1])

§ 4. *In de Christelijke Maatschappij.*

De Christelijke kerk oefende echter op de opvoeding der jeugd niet alleen rechtstreeks invloed uit door het godsdienstig onderwijs, dat zij verstrekte, maar ook indirekt door al het onderwijs, dat door haar of van harentwege verschaft werd. Wijl het godsdienstig onderricht de hoofdzaak in het onderwijs was, en dit uit den aard der zaak door de geestelijkheid gegeven werd, en wijl bovendien de geestelijkheid de eenige of voornaamste stand was, welke met de beoefening der wetenschap zich bezig hield, lag de gedachte voor de hand, dat het geven van onderwijs tot de rechten en bevoegdheden der kerk behoorde. De scholen kwamen daarom tot den tijd der Reformatie toe voornamelijk door of vanwege de kerk tot stand.

Reeds het catechumenaat, dat in de tweede eeuw opkwam en

[1]) Verg. mijne Geref. Dogm. IV 643, Pont, De Schatkamer, Dec. 1914.

eerst alleen diende tot onderwijs in den Christelijken godsdienst en tot voorbereiding voor den doop van hen, die tot de kerk wenschten over te komen, kreeg allengs eene grootere uitbreiding, en organiseerde zich in onderscheidene plaatsen zooals Alexandrië, Antiochië, Caesarea, Edessa, Nisibis, Constantinopel, Rome, Carthago tot eigenlijke scholen, waar een geregelde cursus van onderwijs werd gegeven. En dit onderwijs diende niet alleen tot voorbereiding van catechumenen voor den doop, maar ook tot opleiding van catecheten en geestelijken, en tot opvoeding van kinderen en jongelingen van Christelijken huize, die hoogere vorming verlangden.

Natuurlijk waren deze scholen eerst slechts weinigen in getal. De zonen van Christenouders, die in de wetenschap wenschten te worden ingeleid, waren daarom meerendeels genoodzaakt, van de heidensche scholen gebruik te maken [1]). Eerst langzamerhand kwam hierin verandering, toen het Christendom door den overgang van Constantijn staatsgodsdienst werd; mannen als Chrysostomus, Basilius, Hieronymus, Augustinus op stichting en bezoek van Christelijke onderwijsinrichtingen aandrongen; en de kerk aan de kathedralen en kloosters scholen ging verbinden. De domscholen kwamen op, doordat bisschoppen, zooals bijv. Augustinus te Hippo, aan de lagere geestelijkheid in hunne diocese en aan hen, die voor den geestelijken stand wenschten te worden opgeleid, geregeld, zoowel theoretisch als practisch, onderwijs gingen geven. En de kloosterscholen hadden haar ontstaan vooral te danken aan Benedictus van Nursia, die in zijn klooster te Monte Cassino niet alleen de deugden van gehoorzaamheid en deemoed in beoefening bracht, maar daarmede ook het verrichten van wetenschappelijken en practischen arbeid verbond.

Deze dom- en kloosterscholen, die in het Zuiden opkwamen, breidden zich met de kerstening der volken over heel het Christelijk Europa uit en waren eeuwen lang de voornaamste dragers der Christelijk-Germaansche cultuur. Wel is waar dienden zij in de eerste plaats tot opleiding der geestelijkheid, maar spoedig

[1]) Verg. Dr D. Plooy, De schoolstrijd onder Keizer Julianus, Stemmen des Tijds, Aug. Sept. 1915.

verbonden zij toch aan de „binnenschool" voor de monniken eene „buitenschool", die aan de opvoeding van knapen met eene geheel andere bestemming werkzaam was. Ook had het onderwijs op al deze scholen en door alle klassen heen den Christelijken godsdienst tot voornaamsten inhoud; maar het omvatte toch ook lezen, schrijven en rekenen; het voegde daaraan de zeven vrije kunsten [1]) toe, waarbij de grammatica, het leeren van latijn en het lezen van latijnsche schrijvers, de hoofdrol speelde, en kroonde alles met de theologie.

Naast deze inrichtingen verrezen er spoedig nog andere scholen. Reeds het zesde algemeene concilie te Constantinopel in 681 schreef voor, dat de priesters in hunne parochiën, niet alleen in steden maar ook op kleinere plaatsen, scholen moesten stichten; en deze bepaling werd later door vele bisschoppen en particuliere synoden herhaald. Het onderwijs in deze scholen bestond vanzelf schier geheel in het leeren van enkele hoofdstukken van den Christelijken godsdienst (de Tien geboden, het Onze Vader, de twaalf artikelen, kerkelijke gezangen en gebeden, en het oefenen in den zang voor de koorknapen), en werd, behalve door den pastoor, ook dikwerf door een lageren geestelijke, vooral ook door den koster of klokkenluider verstrekt. En evenzoo werden er, naarmate het Christendom zich in de Germaansche landen uitbreidde, ook aan andere kerken dan die van den bisschop (dom-, kathedraalkerk) scholen verbonden, die den naam van kapittel- of stiftscholen ontvingen en gewoonlijk een minder uitgebreid onderwijs gaven.

Desniettemin bleef het onderwijs, indien wij het meten naar onzen maatstaf, hoogst eenvoudig en gebrekkig. Maar het aanleggen van dien maatstaf ware onbillijk, omdat de toestanden hemelsbreed van de onze verschilden. Bij de Germanen was het volk in vrijen (edelen en gemeene vrijen) en onvrijen (grondhoorigen en lijfeigenen) verdeeld. Genen waren het eigenlijke volk,

---

[1]) Deze zeven vrije kunsten bestonden uit een drie- en een viertal; het drietal werd gevormd door de grammatica, dialectiek en rhetorica, en het viertal door de arithmetiek, geometrie, muziek en astronomie. Samen gaven zij als het ware een résumé van de wetenschap der oudheid, die door mannen als Boethius † pl.m. 525, Cassiodorus † pl.m. 576 en Isidorus van Sevilla † 636 aan de Middeleeuwen werd overgeleverd.

dat vergaderingen en rechtsgedingen hield, in den vrijen tijd met veeteelt, jacht en spel zich bezig hield en overigens zich vooral oefende in den wapenhandel. Toen deze Germanen na de volksverhuizing in vaste plaatsen gingen wonen, had ieder dorp eerst het bijbehoorend land wel in algemeen bezit, maar ging de grond toch allengs door gift, verovering enz. in eigendom aan de vrijen of edelen over, en werden de onvrijen tot grondhoorigen en lijfeigenen verlaagd. Uit dezen toestand ontwikkelde zich allengs, onder inwerking van allerlei factoren (het zich veiligheidshalve onder voogdij stellen van machtige bezitters, het afstaan van groote streken lands aan anderen tegen bepaalde diensten enz.) het zoogenaamde feudale stelsel, dat hoe langer hoe meer van boven naar beneden en op allerlei gebied (niet alleen van grondbezit, maar ook van titels, ambten, waardigheden, inkomsten enz.) toepassing vond en aan de periode der Middeleeuwen haar eigenaardig karakter schonk [1]).

Deze periode kenmerkte zich toch hierdoor, dat alle verhoudingen in staat, maatschappij en kerk aristocratisch waren geregeld. Niet vrijheid en gelijkheid, maar hierarchische ordening was het beginsel, dat alles beheerschte, en aan elken stand, aan ieder ambt en beroep, aan elke stad en dorp een eigene plaats in het groot geheel aanwees en verzekerde. Bovenaan stonden de keizer en de paus, de keizer als beschermer van het heilige Roomsche rijk, de paus als hoofd der gansche Westersche Christenheid, en onder hen in dalende reeks, evenwijdig aan elkaar, de adel en de geestelijkheid, de graven en de bisschoppen, de hoorigen en de leeken; het vormde alles saam eene volkomene hierarchie, eene rijkgelede organisatie. Elk kreeg de opleiding, die voor zijn stand en beroep noodig was, maar ieder ontving ze ook veelmeer in het leven dan in de school, veelmeer door de practijk dan door de theorie. Onderwijs in eigenlijken zin was in veel mindere mate dan heden ten dage eene behoefte, voor een groot deel reeds daarom, wijl de boekdrukkunst nog niet was uitgevonden en de wijsheid dus ook niet in letterkennis kon bestaan. Van eene volksschool was dan ook geen sprake; het leven zelf was de voornaamste school.

[1]) Brugmans, De Middeleeuwen. Uitgeg. door de Maatsch. voor goede en goedkoope lectuur, Amsterdam.

Maar de kruistochten 1095—1291 gaven geboorte aan een nieuwen tijd. Zij vormden een allerbelangrijkst keerpunt in de geschiedenis der Middeleeuwen, want zij verruimden den engen horizon naar alle zijden. Ten eerste toch brachten zij verschillende landen en volken, het Oosten en het Westen, met elkander in gemeenschap, en voerden schatten aan van stoffelijken en geestelijken aard, die aan natuur- en geesteswetenschap, aan techniek en poezie eene nieuwe vlucht gaven; zij maakten met sagen en legenden bekend, die voedsel boden aan de phantasie, de zucht naar avonturen wekten en de romantische periode inleidden, waarin Romanisme en Germanisme naar inniger vereeniging streefden. Vervolgens wekte ze geestdrift voor eene idee, opofferingsgezindheid voor een grootsch ideaal; ze braken in het Westen de macht van den Islam, vernieuwden den zendingsgeest, wekten het verlangen op, om ook de volken van het Oosten te winnen voor het kruis, en oefenden door den aanvoer van eene menigte reliquieën op de vroomheid en den cultus een machtigen invloed uit. En eindelijk prikkelden zij den vrijheidszin, verleenden aan vele lijfeigenen en knechten zelfstandigheid, en droegen in hooge mate bij tot ontwikkeling van het stadswezen en de vrije burgerij, van nijverheid en handel.

Aan de alzoo ontstane behoeften konden de oude scholen niet meer voldoen; ze waren te weinige en te klein, om al de kinderen op te nemen, die onderwijs begeerden; en het onderwijs, dat op die oude scholen gegeven werd en hoofdzakelijk in godsdienst en zang bestond, werd geheel onvoldoende. De kinderen der vrije stadsburgers hadden behoefte aan meer en beter onderwijs; ze moesten, om straks hun handwerk uit te oefenen, niet alleen kunnen lezen en schrijven en rekenen, maar ook kennis dragen van hun vak en van al wat daarmee in verband stond. Zoo verrezen dan de stadsscholen, die meestal door den raad der stad, in overleg en met medewerking van de geestelijkheid, werden opgericht, en als het ware eene uitvoering waren van het plan, dat Karel de Groote reeds in 789 ontworpen en aan de priesters ter uitvoering opgedragen had, maar dat na zijn dood door de ruwheid der tijden schier geheel in duigen viel. Maar nu werd in de stadsscholen de eerste schrede op den weg naar

volksonderwijs gezet [1]), en werd daarnaast in de gilden de gelegenheid geopend, om voor een of ander vak in de maatschappij zich practisch te bekwamen.

De gilden waren vereenigingen van leeken, die hetzelfde ambacht uitoefenden en door aaneensluiting en samenwerking hunne belangen zochten te behartigen. Ze ontstonden sedert het begin der 12e eeuw, en bereikten hun grootsten bloei in de 14e tot de 16e eeuw. Ofschoon wereldlijk van aard, droegen ze ook steeds een religieus-ethisch karakter, en waren daarom ook paedagogisch van het grootste belang. De knaap, die voor een of ander vak zich wilde bekwamen, trad op ongeveer twaalf-jarigen leeftijd bij een meester in dienst, die hem in den regel opnam in zijn huis, van kost en kleeding voorzag, hem inwijdde in de geheimen van het vak en toezicht hield op zijn gedrag. Na afloop van den leertijd, die naar gelang van het vak een of meer jaren bedroeg, ontving hij van de overlieden van het gilde een leerbrief, waarmede hij als knecht of gezel bij een meester in het vak zich aanmelden kon. Aan het einde van den gezellentijd werd hij na een proefwerk geleverd te hebben, onder de gildebroeders opgenomen en kreeg hij recht, om zich als meester te vestigen.

Op deze wijze werd in de behoefte der burgerij aan ontwikkeling voorzien. Maar ongeveer in denzelfden tijd, in de 12e, 13e eeuw, kwamen de universiteiten op, die aan het verlangen naar hooger vorming tegemoet kwamen. Deze universiteiten ontwikkelden zich niet geleidelijk uit de dom- en kloosterscholen, maar hadden haar ontstaan aan eene nieuwe methode te danken, welke in de beoefening der wetenschap zich baan gebroken had. En deze methode, die in een dialectische en systematische behandeling der stof bestond, paste men niet alleen op de wetenschappen toe, die tot dusver aan de dom- en kloosterscholen op traditioneele wijze onderwezen werden, maar ook op andere, met name op de rechtsgeleerdheid en de medicijnen. Niet dat al deze wetenschappen aan iedere Middeleeuwsche universiteit vertegen-

[1]) Met een enkel woord zij hier ook herinnerd aan de scholen, door de Broederschap des gemeenen levens gedurende de 14e tot de 16e eeuw in vele steden opgericht, en aan hetgeen mannen als Savonarola in Florence deden tot verbetering der verwilderde jeugd (Verg. Dr Joseph Schnitzer, Savonarolas Erziehung und Savonarola als Erzieher. Berlin-Schöneberg 1913).

woordigd waren. Want behalve de artistenfaculteit, die de voorbereidende wetenschappen onderwees en wegens het ontbreken van een gymnasium soms geringe kennis onderstelde en zelfs studenten van zestien jaren of nog jeugdiger leeftijd toeliet, bezat eene universiteit soms slechts ééne hoogere faculteit, hetzij van rechtsgeleerdheid, of van medicijnen, of van godgeleerdheid. Van al de tot 1400 opgerichte universiteiten bezat nog niet de helft eene theologische faculteit, zoodat verreweg de meeste geestelijken aan de dom- en kloosterscholen hun opleiding bleven ontvangen en het concilie van Trente aan de traditie getrouw bleef als het die opleiding liefst door bisschoppelijke seminariën behartigd zag.

Eindelijk zij nog met een enkel woord de speciale opvoeding vermeld, welke in dien tijd aan de zonen uit den ridderstand gegeven werd. Van eene adellijke opvoeding vinden we de voorbeelden al in Griekenland en Rome. Maar de eigenlijke ridderstand ontwikkelde zich uit het leenwezen, en ontving vooral door en na de kruistochten zijn streng afgesloten karakter, zoodat dientengevolge voor zijne zonen ook een daaraan beantwoordende opvoeding noodzakelijk werd. Evenals de handwerksman en de man van wetenschap drie stadiën te doorloopen had, zoo ook de jeugdige ridder; de handwerksman werd eerst leerling, dan gezel, en eindelijk meester; de leeraar moest eerst scholaris worden, dan magister, ten slotte doctor; en evenzoo trad de adellijke zoon op zevenjarigen leeftijd als page of jonker in dienst bij een ridder, een wereldlijk of een geestelijk vorst, fungeerde vervolgens van het 14 tot het 21e jaar als schildknaap, en werd na dezen diensttijd onder plechtige ceremoniën in kerk en feestelijke vergadering tot ridder geslagen.

Bij deze opvoeding stond niet de verstandelijke ontwikkeling op den voorgrond, maar de ridderlijkheid, de adel der gezindheid, vooral uitkomende in dapperheid en trouw, bescherming van armen en zwakken, zachtmoedigheid jegens den vijand, standvastigheid in de belijdenis des geloofs, eerbiediging der vrouw, hulpvaardigheid jegens standgenooten. In kennis en ontwikkeling overtroffen de dochters dikwerf de zonen des adels, maar naast de zeven vrije kunsten stelden de ridders als ideaal de zeven „probitates": rijden, zwemmen, pijlschieten, vechten, jagen, schaak-

spelen en verzen maken. In de ridderschap herleefde het oude ideaal der vrije, strijdlustige Germanen, maar om zich te verbinden met en in dienst te stellen van het Christelijk geloof en de Christelijke liefde.

§ 5. *Na de Hervorming.*

De Reformatie van Christendom en kerk in de zestiende eeuw bracht ook eene hervorming van het schoolwezen mede. Luther behield van de school, welke hij als kind te Eisleben bezocht, en van de daar toegepaste strenge straffen steeds eene droeve herinnering en kreeg in zijn studententijd te Erfurt en Wittenberg een sterken afkeer van de scholastiek, van Aristoteles en van de rede in het algemeen. En naarmate zijn weerzin toenam tegen de Middeleeuwsche wetenschap, ijverde hij voor terugkeer naar den Bijbel en naar Augustinus, en drong hij aan op studie van de drie talen van het kruis.

Maar 't sprak vanzelf, dat de Reformatie eerst den ondergang van vele bestaande scholen aan dom en stift en klooster ten gevolge had; de monniken en nonnen, die met het onderwijs belast waren, werden verdreven, zoodat er gebrek kwam aan leerkrachten; de universiteiten, welke de nieuwe leer verkondigden en de nieuwe methode invoerden, werden door velen gewantrouwd en geschuwd, zoodat het bezoek afnam; en aan geldmiddelen ontstond er meer en meer gebrek. Vandaar dat Luther, niet uit beginsel, maar in den nood der tijden, in 1524 het verzoek richtte tot de burgemeesters en raadsheeren van alle steden in Duitschland, om scholen op te richten en desnoods de ouders te dwingen, dat zij hunne kinderen ter school zouden zenden.

Dit voorbeeld werd spoedig door anderen nagevolgd. In de kerkorden, door Bugenhagen ontworpen, werd ook eene schoolorde opgenomen, naar welke vele scholen van lager onderwijs werden ingericht. Calvijn drong herhaaldelijk op het stichten van scholen aan, omdat onkunde eene bondgenoote van het pausdom is en onderwijs een krachtig wapen biedt in den strijd tegen Roomsche dwalingen; het onderwijs aan de kinderen had toch

inzonderheid ten doel, om de waarheid zuiver en onvervalscht in de kerk bewaard te doen blijven. Daarom trok de kerk de belangen van dit onderwijs zich ook ten zeerste aan. Classen en Synodes wendden zich hier te lande herhaaldelijk tot de overheid met het dringend verzoek, dat zij overal scholen oprichten, godvruchtige onderwijzers aanstellen, voldoende bezoldiging aan hen uitkeeren en hen tot onderteekening der belijdenis verplichten zou.

Nu is het wel te sterk gezegd, als men beweert, dat de Reformatie het volksonderwijs in het leven geroepen heeft. Maar zij heeft het, zoover het bestond, toch wel uit zijn verval opgebeurd, krachtig bevorderd en in veel wijderen kring verbreid. Bovendien heeft zij den Bijbel in ieders handen gegeven, hem in de taal en in de ziel van het volk doen ingaan, en daarmede niet alleen de in die dagen, vanwege de vele lettertypen, niet zoo gemakkelijke kunst van het lezen, verbreid, maar ook een schat van algemeene kennis en ontwikkeling bijgebracht. Voorts heeft zij bij het godsdienstonderwijs eene andere methode, die van den catechismus in vragen en antwoorden, ingevoerd en daarbij steeds erop aangedrongen, dat de waarheid niet alleen van buiten geleerd, maar ook verklaard en verstaan moest worden. [1])

Ook ten aanzien van het hooger onderwijs verwierf de Reformatie zich groote verdiensten. Omdat zij de Schrift in het middelpunt plaatste, moest zij uit zichzelve reeds voor dat onderwijs aandringen op de studie der drie talen, Latijn, Grieksch en Hebreeuwsch, en Luther deed dat met name in een geschrift van het jaar 1530, waarin hij de noodzakelijkheid en het nut dier studie in het licht stelde. Maar de Reformatie ging ook van het Humanisme vergezeld en sloot zich in de hervorming van het hooger onderwijs bij deze beweging aan. Naast Luther trad Melanchton op als de groote organisator van het hoogere schoolwezen in Duitschland. In het onderricht voor de visitatoren van Keursaksen in 1538 ontwierp hij een program, dat bij de stichting en vernieuwing van vele latijnsche scholen en universiteiten (Wittenberg, Jena, Marburg, Koningsbergen, Helmstadt), ten voorbeeld strekte; bovendien schreef hij vele leerboeken en kweekte een

[1]) Verg. mijne Paedagogische Beginselen. Kampen J. H. Kok, 1904 blz. 95 v.

aantal leeraren en professoren, die over heel Duitschland heen het hooger onderwijs in nieuwe banen leidden.

In Straatsburg werkte in dezelfde richting de beroemde Johannes Sturm, die, in 1507 geboren, leerling was geweest van het in 1524 te Leuven op aansporing van Erasmus opgerichte Collegium trilingue, in 1533 bij de Reformatie zich aansloot, en in 1536 optrad als leeraar in Straatsburg. Hier reorganiseerde hij het geheele schoolwezen; en bepaaldelijk schiep hij de drie stadsscholen tot een compleet gymnasium met negen klassen om, dat door de leerlingen ongeveer van het zevende tot het zestiende jaar bezocht werd en hen voorbereidde voor het volgen der hoogere afdeeling, waar onderwijs gegeven werd in de hoogere wetenschappen (vrije kunsten, theologie, rechtsgeleerdheid en medicijnen), en die in 1566 door Maximiliaan II tot eene akademie verheven werd.

Reformatie en Humanisme gaven zoo, in bond met elkander, aan eene nieuwe inrichting van onderwijs het aanzijn, die tusschen de lagere school en de universiteit instond, en behalve den naam van latijnsche school, sedert de zestiende eeuw vooral ook dien van gymnasium ontving. Deze gymnasia, allengs in alle hoofdsteden opgericht, lokten vanzelf eene steeds breedere schare van knapen en jongelingen uit, om eene wetenschappelijke loopbaan te kiezen, maar bewerkten tevens, dat de lagere scholen, die tot de gymnasia voorbereidden en daarmede ook soms verbonden waren, steeds algemeener werden bezocht. Voorts brachten zij eene gewenschte rangorde in het onderwijs. In de Middeleeuwen begonnen de universiteiten dikwerf met elementair onderwijs en werden soms door zeer jeugdige knapen bezocht. Maar nu kwam er scheiding tusschen lager en hooger onderwijs en kreeg dit laatste eene speciale voorbereiding in de gvmnasia. Universiteit, gymnasium en lagere school kregen zoo elk een eigen plaats en taak.

Wie dan ook van het onderwijs studie maakt, gelijk het zich na de Reformatie in de zeventiende eeuw hier te lande ontwikkelde, ontvangt daarvan een over het algemeen gunstigen indruk. Schier over het gansche land heen, niet alleen in de steden, maar ook in de dorpen, werden lagere scholen aangetroffen, waar niet alleen godsdienst, maar ook lezen, schrijven, rekenen geleerd werd. Daarnaast kwamen vooral sedert den tijd van Frederik Hendrik

Fransche scholen op, die meest particuliere stichtingen waren en door kinderen uit den deftigen stand werden bezocht. Latijnsche scholen of gymnasia waren er in grooten getale en telden vele leerlingen. Naast de universiteiten te Leiden, Franeker, Groningen en Utrecht waren er nog illustere scholen te Deventer, 's-Hertogenbosch, Amsterdam, Dordrecht, Rotterdam, Middelburg, Breda, die geen recht van promotie hadden, maar toch hooger onderwijs gaven. De volksontwikkeling stond hier hooger dan in eenig ander land. Wetenschap, kunst en kunstnijverheid bloeiden. In al deze opzichten mag de zeventiende eeuw onze gouden eeuw worden genoemd. [1])

Dat vormde alles een goed en veelbelovend begin. Jammer, dat de hervorming niet voort- en doorgezet werd. Maar de Reformatie kwam al spoedig na de Dordtsche synode tot stilstand; de orthodoxie zette zich vast in haar systeem, en was alleen nog op weren, niet op werven bedacht. Indirect was de Reformatie daar zelve oorzaak van, inzoover zij bij het onderwijs schier uitsluitend op het godsdienstonderwijs nadruk legde, en de school bijna alleen van kerkelijk standpunt, als een seminarium ecclesiae, als een bolwerk tegen Rome beschouwde. De zelfstandige en maatschappelijke beteekenis der school kwam daardoor niet tot haar recht. Als de onderwijzer maar rechtzinnig was, en de belijdenisschriften onderteekende, was aan de hoofdvereischten voldaan. Het onderwijs werd daarom al te dikwerf aan onbekwame personen toevertrouwd, en bovendien in den regel gegeven in slechte lokalen, met gebrekkige leermiddelen, onder strenge tucht, die aan den lust naar schoolbezoek en aan de zucht naar kennis niet bevorderlijk waren.

Voorts dachten Reformatie en Humanisme bij de hervorming van het schoolwezen al te eenzijdig aan de scholen tot opleiding voor kerk- en staatsdienst, aan de gymnasia en de universiteiten. De Reformatie wendde zich wel tot het volk, en onder Prins Willem legden de „keine luyden" groot gewicht in de schaal. Maar naarmate de Reformatie tot stilstand kwam en het Humanisme aan invloed won, kreeg de maatschappij een aristocratischen plooi.

[1]) Dr P. L. Muller, Onze gouden Eeuw, 2e druk, II 336 v. Leiden. Busken Huet. Het Land van Rembrand, Tweede deel.

De oude adel, die zijne rechten handhaafde, de allengs door rijkdom en weelde tot macht gekomen patriciërs en regenten, de schitterende hofhouding van Frederik Hendrik en de invloed der Fransche taal en zeden werkte de scherpe afscheiding der standen in de 17e en 18e eeuw in de hand. Hoogleeraren bijv. scheidden zich meer en meer van hunne medeburgers af, namen aan het maatschappelijk leven geen deel en gingen eene kaste vormen, die zich door kleeding, taal en zeden van de burgers onderscheidde en in onderlinge verheerlijking behagen schiep. [1]) Predikanten vulden hunne ellenlange leerredenen met citaten uit de klassieke litteratuur. Geleerden schaamden zich hunne moedertaal. Latijn was in hun kring de gewone taal, evenals Fransch in dien der hoogere burgers. De wetenschap, die in den eersten tijd van het Humanisme voornamelijk de eloquentie, de beheersching der taal zich ten doel had gesteld en de Middeleeuwsche logica en dialectiek door grammatica en rhetorica verving, ging meer en meer over in encyclopaedische geleerdheid (eruditio), zoodat polymathie (polyhistorie, pansophie) als het hoogste goed werd beschouwd. [2])

Door dat alles kwam het volk meer en meer te kort. Wel is waar heerschte er hier te lande door landbouw, nijverheid en handel eene vrij algemeene welvaart en waren de maatschappelijke toestanden hier onvergelijkelijk veel gunstiger dan bijv. in Duitschland, dat door den dertigjarigen oorlog geheel verwoest en twee eeuwen achteruit gezet werd. Maar toch had ook hier de bevolking van den oorlog tegen Spanje te lijden; het platteland ondervond veel overlast van de afpersingen en geweldenarijen der soldaten; in de lagere kringen des volks was de armoede en ellende groot; aan zwervers en bedelaars was geen gebrek. De schilderstukken der 17e eeuw maken ons niet alleen met de welgedane gestalten der regenten, maar ook met de havelooze plunje en de leelijke tronies van het lagere volk bekend. En al valt de barmhartigheid te roemen, die jegens de armen en ellendigen in bedeelingen en stichtingen van weldadigheid geoefend werd, ze was toch lang niet voldoende, om in den nood te voorzien; en

---

[1]) Schotel, De akademie te Leiden, Haarlem 1875, bl. 232. — [2]) Verg. Willmann in het Lex. d. Päd. II 861.

aan de behartiging van sociale belangen werd zoo goed als in het geheel niet gedacht.

Daarbij kwam, dat de gilden hoe langer zoo meer aan beteekenis verloren. Van de vele soorten van gilden en broederschappen waren na de Hervorming eigenlijk alleen de zuivere beroepsgilden overgebleven. En deze gingen in de 17e eeuw steeds meer achteruit; want ten eerste verloren zij in de steden tegenover de macht der Heeren Regenten hunne zelfstandigheid en werden ze door dezen gebruikt als een middel, om plaatselijken handel en industrie onder toezicht te houden; en ten andere pasten zij wel bij het kleinbedrijf, dat tot het begin der 17e eeuw in Nederland bloeide, maar konden zij zich niet meer staande houden, toen in die eeuw, vooral na de komst der refugiés 1680, het grootbedrijf zich ontwikkelde; ze werden toen met hun scherpe bepalingen aangaande het aantal knechts en werkplaatsen, arbeidsloon en warenprijs eene belemmering voor de expansie der nijverheid en waren reeds lang ten doode opgeschreven, eer zij door de Fransche Revolutie formeel werden afgeschaft. En deze oplossing van het gildewezen had weder tengevolge, dat de handwerksstand, die eerst van het eigenlijk gepeupel wezenlijk onderscheiden was, hoe langer hoe meer onderdrukt en in eene afhankelijke positie gebracht werd. Regenten en patriciërs hadden de macht in handen en leidden een zelfgenoegzaam leven. Op de rechten van den derden stand, die aan het opkomen was, werd niet gelet; hunne belangen vonden geene behartiging, en hunne opvoeding, niet slechts in godsdienstig en zedelijk, maar ook in sociaal en technisch opzicht, ging gaandeweg achteruit, en liet hoe langer hoe meer te wenschen over. [1])

Toen voor deze droeve volkstoestanden, die hier te lande, maar in sterker mate nog in andere landen, Frankrijk, Duitschland, Engeland, Amerika zich voordeden, allengs de oogen opengingen, werden vooral van twee zijden hervormingen beproefd. De ontdekking van Amerika en van den zeeweg naar Indië, het daar-

[1]) Blok, Geschiedenis van het Nederl. volk, 2e druk, Leiden, Sijthoff, II 630 v. III 341, De Bosch Kemper, Geschiedk. onderzoek naar de armoede in ons vaderland, Haarlem 1851. P. L. Muller, Onze gouden eeuw, 2e druk, II 300 v. J. Postmus, Oud-Holland en de Revolutie. Kampen, J. H. Kok, 1910, bl. 328 v.

mede geopende wereldverkeer en de steeds meer zich uitbreidende wereldhandel, de herleving der natuurwetenschappen (astronomie, physica, chemie), en de vele uitvindingen, die vooral tusschen de jaren 1670 en 1720 plaats hadden, benevens de ontwakende belangstelling in de kennis der geschiedenis, die tot de 18e eeuw toe schromelijk verwaarloosd was, deden het nut en de noodzakelijkheid van heel andere kundigheden inzien, dan die door de geleerden uit de boeken der oudheid verkregen werd. Onder invloed van al deze verschijnselen, die met Reformatie en Humanisme den nieuwen tijd inleidden, stonden tal van paedagogen op, die aan onderwijs en opvoeding eene nieuwe richting wilden geven. Bacon 1561—1626, Locke 1632—1704, Ratichius 1571—1635, Comenius 1592—1671 en vele anderen riepen de menschen van de boeken naar de natuur, van de woorden naar de zaken, van de humaniora tot de realia, van het verbalisme tot het realisme terug. Reformatie en Humanisme hadden met elkander gemeen, dat zij zich naar het verledene wendden en daaraan de leerstof ontleenden; maar het Realisme, dat nu aan het woord kwam, plaatste zich met beide voeten in het heden, en achtte de stof, die dit heden bood, voor onderwijs en opvoeding voldoende, ja veel beter dan grammatica en rhetorica geschikt.

Nu dachten deze realisten bij de hervorming van het onderwijs in de eerste plaats aan de lagere en voorts ook aan de hoogere school. Comenius zeide bijv. nog: voor het kind de moeder, voor den knaap de school der moedertaal, voor den jongeling het gymnasium en voor den jongen man de akademie. Maar langzamerhand, naarmate de maatschappij zich ontwikkelde, ontstond er behoefte aan een onderwijs, dat boven dat der lagere school uitging en toch ook niet voorbereidend voor een wetenschappelijke loopbaan was. Uit deze behoefte werd de burgerschool, de „Realschule" geboren. Zij vond haar uitgangspunt en voorbereiding in de vakschool, die het eerst in de piëtistische kringen opgericht werd. Aan het Piëtisme van Spener 1635—1705 en Francke 1663—1727 komt n.l. de groote verdienste toe, dat het de lagere school in nauwer verband bracht met de toenmalige maatschappij en onderwijs noodzakelijk achtte niet alleen voor hen, die later in kerk- of staatsdienst traden, maar ook voor al die burgers, die

straks een beroep of bedrijf zouden uitoefenen in de maatschappij en dus vakkennis van noode hadden. Gedreven door medelijden met de verwaarloosde jeugd en uit hoogachting voor den handwerksstand, die de grondslag is van den kerkelijken en den politieken stand, gaf Christoph Semler, die in 1699 predikant te Halle werd en met de inspectie der lagere scholen werd belast, († 1740) in 1703 zijne nuttige voorslagen tot oprichting eener mathematische handwerkschool in het licht. De pogingen, die Semler zelf tot oprichting van zulk eene school aanwendde, slaagden slechts in geringe mate; maar zij droegen rijke vrucht toen Johann Julius Hecker, die eerst leeraar aan het paedagogium van Francke te Halle was geweest, ten jare 1747 in Berlijn eene „oeconomisch-mathematische Realschule" in het leven riep, en daarmede een voorbeeld gaf, dat spoedig in vele steden nagevolgd werd. Deze „Realschulen" waren in den eersten tijd hoofzakelijk bestemd, om leerlingen voor de uitoefening van eene of andere kunst of handwerk voor te bereiden. Maar later ontvingen ze, onder neohumanistische en rationalistische invloeden, een ander karakter; ze hielden meer en meer op, vakscholen te zijn en werden instellingen van onderwijs, die algemeene vorming moesten verschaffen en aan de opvoeding van den burger moesten arbeiden [1]).

Naast deze pogingen tot hervorming van het schoolwezen, die voornamelijk in verheffing en uitbreiding van het maatschappelijke onderwijs bestonden, drongen andere richtingen op eene godsdienstig-zedelijke reformatie van het volksleven en ook van de opvoeding der kinderen aan. Vooral het Piëtisme in Duitschland en het Methodisme in Engeland namen dezen gewichtigen arbeid ter hand. Het Piëtisme trok zich ook wel, gelijk zooeven bleek, de belangen der maatschappelijke vorming aan, maar legde toch in al de stichtingen, die het in het leven riep, vóór alles den nadruk op de godsdienstige en zedelijke opvoeding. Zelfs maakte het zich hierbij aan niet geringe overdrijving schuldig. Aan het godsdienstonderwijs werden meer uren gewijd dan aan lezen, schrijven, rekenen en zang tezamen; het gebed nam in en buiten de school eene veel te groote plaats in; de kinderen moesten

---

[1]) Verg. mijne Paedag. Beginselen bl. 34 v. 100 v

Zondags tweemaal ter kerk gaan en bovendien nog een biduur bijwonen; en bij die stichtelijke oefeningen werden zondennood, boetestrijd en doorbreking van de genade als de ontwikkelingsmomenten van het religieuze leven aan allen voorgehouden.

Veel grooter was nog de beteekenis en de invloed van het Methodisme, dat bij Wesley 1703—1791 en Whitefield 1714—1770 uit innig mededoogen met de geestelijke ellende van het volk geboren werd, door vrije prediking het religieuze leven wederom in duizenden harten en huizen tot ontwaking bracht, en tot eene krachtige actie op 't gebied van philanthropie en missie den stoot gaf. En wel sloeg ook dit Methodisme menigmaal tot uitersten over en bond het het Christelijk leven al te zeer aan eene bepaalde methode van ontstaan en ontwikkeling; maar het heeft de groote verdienste gehad, dat het de nooden van zijn tijd verstond, het Evangelie buiten de kerken naar de lagere kringen van het volk uitdroeg, en aan heel de Christenheid verstaan deed, dat het koninkrijk Gods niet gelegen is in woorden, maar in kracht.

§ 6. *In de Zondagscholen.*

Onder de middelen welke van deze zijde tot godsdienstige opvoeding der jeugd werden aangewend, nemen Zondagscholen en Jongelingsvereenigingen de voornaamste plaats in. Als men van Zondagscholen spreekt, dient men echter goed te onderscheiden. Catechisaties op Zondag voor het volk of voor de kinderen waren reeds in de Middeleeuwen gewoon; het Concilie te Trente beval, dat niet alleen in elke parochie des Zondags de heilige Schriften en de wet Gods verkondigd zouden worden, maar dat ook de kinderen, althans op Zon- en andere feestdagen, in de beginselen des geloofs en in de gehoorzaamheid jegens God en hunne ouders zorgvuldig zouden onderwezen worden; en paus Pius X herhaalde dit bevel in eene encycliek van 15 Mei 1905, met het oog op de grove onkunde, die er heden ten dage in godsdienstige zaken onder kinderen en volwassenen heerscht [1]). Dat de kerken der

[1]) Con. Trid. Sess. 24 cap. 4 de reform. Art. Sonntagskatechese en Sonntagschule in het Lexikon der Pädagogik, Freiburg Herder IV 1093 v.

Reformatie de godsdienstige onderwijzing der jeugd eveneens met ernst ter harte namen, is voldoende bekend; er zij slechts aan herinnerd, dat de Dordtsche Synode breedvoerig handelde over de Catechismusprediking en over de wijze van catechiseeren. De prediking uit den Catechismus moest niet te lang zijn en had rekening te houden, niet alleen met het bevattingsvermogen van de ouderen, maar ook van de jeugd; en wat de wijze van catechiseeren betreft, deelde de Synode de leerlingen in drie groepen in: n.l. kinderen tot ongeveer acht jaar, knapen en meisjes, jongelingen en jongedochters; voorts onderscheidde zij drieërlei catechisatie: in de huizen door de ouders, in de scholen door de onderwijzers, en in de kerken door de predikanten of catechiseermeesters, en eindelijk achtte zij voor de kinderen op de scholen en de min-ontwikkelden het gebruik van een eenvoudiger leerboekje dan de Catechismus gewenscht [1]).

Van deze huis-, school- en kerkelijke catechisatiën moeten de later opgerichte Zondagscholen wèl onderscheiden worden. Maar ook deze dragen niet overal en altijd hetzelfde karakter. In aansluiting aan de kerkelijke catechese in den Zondagnamiddag werden er bijv. in verschillende landen (Wurtemberg 1739, Baden 1756, Pruisen 1763, Beieren 1771, Oostenrijk 1775) van overheidswege Zondagscholen opgericht, waar behalve godsdienstonderwijs ook voortgezet lager onderwijs werd verstrekt; en zulke scholen bestaan er nog in Beieren en Wurtemberg [2]). De Kardinaal Karel Borromaens † 1584, dien Rome als een groot reformator eert en reeds in 1610 heilig verklaarde, richtte in zijne diocese Milaan Zondagscholen op, waar ook leeken godsdienstig onderwijs gaven. De stichter van de congregatie der broeders van de Christelijke scholen, J. B. de la Salle † 1719, riep behalve vele andere scholen (armenscholen, opleidingsschool voor onderwijzers enz.), ook eene „Christelijke Akademie" in het leven, die aan jongelieden beneden 20 jaren op Zon- en feestdagen technisch onderwijs verstrekken moest. Spener hield in den Zondagnamiddag catechese voor kinderen, maar deed dit op zoo duidelijke en boeiende wijze, dat ook volwassenen ze gaarne bijwoonden.

---

[1]) Kaajan. De Pro-Acta der Dordtsche Synode in 1618. Rotterdam 1914 bl. 206 v. — [2]) Schmidt—Lange, Gesch. der Pädag. IV 166 v. Lexikon der Pädag. II 14. IV 1093.

Maar al deze pogingen, om de verwilderde jeugd geestelijk en maatschappelijk op te heffen, stonden meer of min op zichzelf. Eerst Robert Raikes, 1735—1811, een rijk boekdrukker in Gloucester, werd de vader der moderne Zondagschoolbeweging. Met de Zondagschool, welke hij in 1780 in zijn vaderstad opende, had hij echter meer een philantropisch, dan een zuiver religieus doel; hij wilde aan de verwilderde jeugd in de Zondagschool eene vergoeding schenken voor eene ontbrekende weekschool. Ofschoon zijn voorbeeld spoedig door velen gevolgd werd, sloeg men daarbij toch eene eenigszins andere richting in. Naarmate n.l. in andere plaatsen en landen de gewone lagere scholen beter onderwijs verstrekten en in grooten getale door de kinderen der volksklasse bezocht werden, trokken de Zondagscholen haar arbeid meer en meer in het godsdienstig onderwijs samen.

En zoo verbreidden zij zich in de vorige eeuw over heel de wereld heen onder alle Christelijke volken. Wel waren zij van het begin af aan allerlei, ook ernstige en welwillende critiek blootgesteld, maar ze werden daardoor toch niet in haar loop gestuit en deden er wijselijk winst mede. In de verschillende landen pasten zij zich aan de bestaande godsdienstige en kerkelijke toestanden aan, en werden daardoor voor eenvormigheid bewaard. In Duitschland, waar zij eerst plaatselijk, Hamburg 1825, Bremen 1834, Berlijn 1835 enz., en na het bezoek van den Amerikaan Woodruff in 1863 meer algemeen ingang vonden, sloten zij zich steeds nauwer bij de kerk aan, kwamen onder toezicht en leiding van den pastor te staan, en kregen het karakter en den naam van „Kindergottesdienste", die liturgisch naar de godsdienstoefeningen voor volwassenen werden ingericht [1]). In Engeland en nog meer in Amerika, waar ze het eerst in 1791 te Philadelphia ingang vonden, deden de Zondagscholen hoe langer hoe meer dienst, om de ontbrekende kerkelijke catechisatie te vervangen en het onvoldoende godsdienstig onderwijs op de scholen aan te vullen; vandaar dat ze zich hier vollediger dan elders hebben georganiseerd; een leerplan volgen, dat in verschillende klassen over eene reeks van jaren afgewerkt wordt; gehouden worden in lokalen, die, schoon meest

[1]) Schäfer, Art. Kindergottesdienst in de Protest. Realencykl., 3e Aufl., X 286.

met de kerken verbonden, opzettelijk daarvoor gebouwd en ingericht zijn; en de kinderen behouden tot in den jongelings- en den mannelijken leeftijd toe [1]). In Nederland kregen de Zondagscholen vasten voet door den arbeid van A. Capadose 1836, en namen weder eene onderscheiden gestalte aan, naarmate ze op algemeen-Christelijken, beslist Gereformeerden, of modernen grondslag werden opgericht [2]).

Nu eens dienen deze Zondagscholen, om aan de kinderen der gemeente dat godsdienstig onderwijs te verschaffen, dat ze in huis, school en kerk niet of niet in voldoende mate ontvangen; dan weer doen zij dienst als middel van evangelisatie, om kinderen godsdienstig te onderwijzen, wier ouders practisch zoo goed als geheel met godsdienst en kerk hebben gebroken. Het onderwijs, dat verstrekt wordt, bestaat dan ook grootendeels in het leeren van teksten en psalm- of gezangverzen en in het verhalen van Bijbelsche geschiedenissen, soms afgewisseld door vrije verhalen uit kerk-, zendings- of wereldgeschiedenis. Maar de arbeid der Zondagscholen heeft zich gaandeweg belangrijk uitgebreid. Naarmate de Zondagscholen in aantal en beteekenis toenamen en de vereenigingen voor het stichten en instandhouden van Zondagscholen zich onderling aaneensloten, werd het program van werkzaamheden steeds grooter. Men was er met geven van eenig godsdienstig onderwijs door den eerste den beste niet af; indien het goed wilde zijn en aan zijn doel beantwoorden, moest het gegeven worden door bekwame en geschikte onderwijzers, die van te voren eenige opleiding hadden ontvangen en gelegenheid hadden, om zich voor elke les opzettelijk voor te bereiden; het diende ook gegeven te worden naar een vast plan, in een geregelde orde, volgens eene goede methode, zoodat er roosters, toelichtingen,

[1]) Verg. Prof. H. E. Dosker, De Zondagschool in Amerika, in het Gedenkboek, feestuitgave bij het 40-jarig bestaan van de Geref. Zondagschoolvereeniging „Jachin" door J. P. Tazelaar, Nijkerk, Callenbach 1911, bl. 324—334. De American Sunday School Union kwam in 1817 te Philadelphia tot stand, en legt zich vooral toe op het stichten van Zondagscholen in plaatsen, waar godsdienstige opvoeding schier geheel ontbreekt. In haar bijna honderdjarig bestaan richtte zij ongeveer 130.000 Zondagscholen op; haar bestuur bestaat uit leden, die zeven verschillende kerkgenootschappen vertegenwoordigen; voorzitter is thans Martin Luther Finkel. The Banner, Aug. 31, 1916.

[2]) Zie bovengenoemd Gedenkboek, dat bl. 402—404 ook allerlei litteratuur in betrekking tot de Zondagschool opgeeft.

leidraden, tijdschriften, studieboeken, cursussen voor noodig werden. Ook was het niet voldoende, om de kinderen één enkelen keer in de week op de Zondagschool saam te brengen, en voorts niet meer naar hen om te zien; maar het bleek meer en meer noodzakelijk, om ze gedurende de Zondagschooljaren, gewoonlijk van van het vijfde, zesde tot het twaalfde jaar, te behouden, en ook daarna aan zich te blijven binden, opdat het gestrooide zaad niet ten eenenmale weer verstikt of uitgeroeid werd. Daarom moest men wel Bijbel- en tractaatverspreiding, het verschaffen en aanprijzen van geschikte lectuur, huisbezoek en vervolgklassen, het organiseeren van jaarfeesten en uitstapjes, het uitreiken van belooningskaartjes en diploma's, in overweging en ter hand nemen [1]. Zoo is de Zondagschool eene machtige organisatie in de Christenheid geworden, machtig in omvang en in arbeid. Op de veertiende internationale Zondagschool-conventie te Chicago in Juni 1914, waar 400 sprekers in 200 meetings het woord voerden, waren 175000 Zondagscholen met $18^1/_2$ millioen leerlingen vertegenwoordigd [2].

Maar juist toen de Zondagschool dit hoogtepunt van ontwikkeling bereikt had, rees er in Engeland over de resultaten van

---

[1]) In het Handelsblad van 8 Oct. 1915, Av. 3, handelt C. E. H, onder de rubriek: Godsdienstig leven in Nederland, over de nieuwe, z.g.n. West-Hill methode, welke in de laatste jaren in Engeland in het Zondagschool-werk is toegepast. Zij bestaat voornamelijk hierin „dat de klassen onderverdeeld worden in heel kleine groepjes van maar eenige leerlingen elk, die, om tafeltjes zittend in een zelfde lokaal, korten tijd onderwezen worden, om daarna ook zelven aan 't woord te komen; ook wordt hun de gelegenheid gegeven, om in handwerk (teekening of boetseerwerk) iets na te bootsen van wat zij hebben hooren vertellen. Gemeenschappelijk wordt gezongen en gebeden. Het onderwijs, waarvoor nu immers zoo'n groote schare van krachten noodig is, wordt meest gegeven door meisjes van 14, 15 jaar, leerlingen der oudste klasse, die voor haar doel op deze wijze actief gemaakt worden, of jonge catechisantjes. Natuurlijk moeten deze onderwijzeresjes afzonderlijk voor haar vroege onderwijswerk opgeleid en geregeld voorbereid worden." Hier te lande werd deze methode het eerst toegepast door Mej. van Voorst van Beest en Mej. V. Witte Eechout in eene Zondagschool te Maarsen, en voorts ook door beide in een bijzonder orgaan (Onze Kleintjes, maandblad voor de Zondagschool, bevattende een Handleiding bij het vertellen van Bijbelsche verhalen aan kinderen van 5—8 jaar) bekend gemaakt en aanbevolen. — [2]) Volgens *De Hope*, een weekblad, dat te Holland, Michigan, verschijnt, in het nummer van 28 Juli 1914. Maar het artikel: Sonntagschule, in het Lexikon der Pädagogik IV 1097 deelt mede, dat het zevende wereldzondagschoolcongres in Juli 1913 te Zurich ongeveer 2500 afgevaardigden uit alle deelen der aarde telde en 297866 Zondagscholen met 26.076693 leerlingen en 2.624896 onderwijzers vertegenwoordigde.

haar arbeid eene ernstige klacht. De bekende Sir W. Robertson Nicoll, redacteur van The British Weekly, gaf er het eerst uiting aan in een artikel, dat onder den titel: For the Church: a league of worshipping children [1]), in het genoemde weekblad van 27 April 1911 en verv. opgenomen werd. En daarin vestigde Nicoll er de aandacht op, dat de Zondagschool wel prachtig werk doet, maar dat een zeer groot deel van de kinderen, die haar onderwijs ontvangen, later geheel voor de kerk verloren gaat. Bij telling op een Zondagmorgen, 2 April, was gebleken, dat er 579 kinderen in de Zondagschool waren, maar slechts 103 in de kerk; en over het algemeen werd uitgerekend, dat van de vijf kinderen, die uit nonconformistische kringen de Zondagschool bezoeken, er later maar één bij de kerk zich voegt. Het aantal leden der vrije kerken neemt daarom gaandeweg af en het getal van de leerlingen der Zondagschool vermindert van jaar tot jaar [2]).

Vandaar dat Nicoll den raad gaf, om tusschen Zondagschool en kerk een zoodanig contact te zoeken, dat het huisgezin in zijn geheel weer in de kerk komt en daar een familiebank inneemt; en om voorts allerwege a league of worshipping children op te richten, een bond van kinderen, die zich verplichten eenmaal Zondags ter kerk te gaan, onder geleide van hunne ouders of Zondagschoolonderwijzers. En als de kinderen in de kerk komen, dan moeten de predikanten met hen rekenen, en althans een gedeelte van hun preek zoo inrichten, dat het voor de kinderen geschikt is. Want, zegt Nicoll, de Zondagschool tracht de kinderen wel tot Christus te leiden, maar daarom moet zij hen ook brengen tot de kerk. Want geen Zondagschool, geen Christelijke maatschappij of staat kan de kerk vergoeden; let the church decline, all will decline [3]).

---

[1]) Ook afzonderlijk verschenen bij Hodder and Stoughton Londen 1911, á 5 cents. — [2]) Hierbij zij opgemerkt, dat ook het Neomalthusianisme in deze vermindering eene rol speelt. Mr Dr A. R. van de Laar wees er onlangs op, dat het protestantisme ook door dit toenemend kwaad zich tegenover het Roomsch-Katholicisme verzwakt; zie zijn artikel: De overheerschende beteekenis van het Neomalthusianisme in *Klaroen en Beukelaar*, Eerste jaargang 1916, aflev. 3/4, verg. aflev. 5/6/7, bl. 71 v. — [3]) Volgens The British Weekly van 6 Juli 1916 deelde Mr Thomas Brown onlangs in eene rede over The Child and the Church mede, dat de voornaamste Vrije kerken saam in zeven jaren tijds 257962 Zondagschoolleerlingen verloren hadden. En Ds Rullmann van

De achteruitgang der Zondagschool, waarover men in Engeland klaagt, is te ernstiger, wijl de Zondagschool aldaar, evenals in Amerika, meestentijds het catechetisch onderwijs vervangt en dus allereerst voor de kinderen der gemeente is bestemd. Of men nu dezen toestand verbeteren zal, door afzonderlijke kinderkerken interichten of door een gedeelte van de preek speciaal voor de kinderen te bestemmen, staat te bezien. Tegen zulke kinderkerken bestaan, afgezien van het principe, toch zeer ernstige bezwaren. De bekende medewerker van het *Handelsblad* over het godsdienstig leven in Nederland vestigde er onlangs de aandacht op [1]; ze zijn ontleent aan de leeftijdsgrens, die naar boven en naar beneden voor de kinderen gesteld moet worden; aan de wijze, waarop zulke kinderkerken moeten worden ingericht; aan de moeilijkheid, om zoowel het kerkje-spelen als de Zondagschool te vermijden; de schrijver van het artikel over Kinderkerk ried daarom als voornaam bestanddeel van zulk eene godsdienstoefening voor kinderen het gezamenlijk zingen en instudeeren van godsdienstige liederen aan [2].

§ 7. *In de Jongelingsvereenigingen.*

Voor de opvoeding der rijpere jeugd komen vooral de Jongelingsvereenigingen in aanmerking [3]. Natuurlijk kwamen gezelschappen en bonden van jongelieden ook vroeger wel voor. Maar eerst onder

---

Utrecht sprak onlangs op de algemeene vergadering van de Geref. Zondagschoolvereeniging Jachin als zijn overtuiging uit, dat alle pogingen, om de Zondagschool pasklaar te maken voor de hoogere standen, zijn mislukt, en daarom gestaakt en door andere vervangen moeten worden. Met name wees hij erop, dat de huiskamer van aanzienlijke Christelijke families voor de kinderen uit de hoogere standen moet worden geopend, om daar hun Zondag terug te vinden. — [1]) Alg. Handelsblad 11 Juli 1916 Avondblad, derde blad. — [2]) Ds Schuller tot Peursum gaf onlangs in zijn boek: In de Zuiderkerk, Amsterdam, Veen 1916, tien kinderpreeken in het licht, die hij in zijne bediening uitgesproken had voor.... kinderen van tien tot twintig jaar (leerlingen van de Kweekschool voor de Zeevaart, jongens van het opleidingsschip de Wassenaer enz.). Deze opleidingsgrens is echter naar boven zeker te hoog gesteld. — [3]) Verg. K. Krummacher, Die evang. Jünglingsvereine, Elberfeld 1896. P. Piesterveld, De Jongelingsvereeniging en de Kerk, Kampen, J. H. Kok 1900. Schäfer, Leitfaden der inneren Mission [4], Hamburg 1903, bl. 248 v. Dezelfde, artikel in Prot. Realenc [3], IX 596—602.

piëtistische en methodistische invloeden zijn ze stelselmatig opgericht geworden, om de rijpere jeugd te beschermen tegen de vele gevaren, waaraan zij van alle zijden blootstond, om ze voor het Christelijk geloof te behouden en in een Christelijk leven te doen wandelen. Als de eerste vereeniging van dien aard op het vasteland van Europa wordt gewoonlijk aangemerkt die, welke in 1768 door Meyenrock te Bazel als „Verein lediger Brücler" werd opgericht, en in 1825 onder den naam van Jongelingsvereeniging tot nieuw leven kwam. Dit voorbeeld vond allengs in andere plaatsen navolging; in 1833 werd er eene Jongelingsvereeniging te Bremen gesticht door Ds Mallet, in 1835 te Erlangen door Prof. Karl von Raumer, in 1838 te Elberfeld door Ds Döring enz. In 1847 kregen zij saam een orgaan in de Jongelingsbode, en in 1848 kwam de Rijnsch-Westfaalsche bond tot stand, die, onder aansporing en leiding van mannen als Klein, Wichern, Hesekiel en onder invloed van de beweging der Innere Mission, door andere provinciale en landsbonden gevolgd werd (in 1869 door den Zuidduitschen, in 1878 door den Saksischen, in 1880 door den Noordduitschen bond enz.). Ten jare 1896 sloten deze bonden zich aaneen tot eene vereeniging van Duitsch-Protestantsche Jongelingsvereenigingen, onder presidium van den superintendent Ds Karl Krummacher (1830—1899) te Elberfeld, die met alle kracht arbeidde aan haar uitbreiding en bloei. Tegenwoordig zijn deze bonden in Duitschland negen in getal, met ongeveer 1800 vereenigingen, 14 persorganen, 40 eigen gebouwen, 25 secretarissen en agenten, en met eene banier, bestaande in een zwart-wit-rood schild met gouden kruis en het Schriftwoord uit Ps. 119 : 9.

Schoon de Jongelingsvereeniging in Duitschland haar oorsprong had, vond zij toch spoedig ook elders ingang. Binnen korten tijd breidde zij zich met verrassende snelheid over alle Protestantsche landen uit, niet alleen in Engeland, Schotland en Amerika, maar ook in Zweden, Noorwegen, Denemarken, Finland, Rusland, Hongarije, Frankrijk, Zwitserland, Spanje, Italië enz. In Augustus 1855 kwamen er te Parijs 68 vertegenwoordigers saam van alle Jongelingsbonden in Europa en Amerika, en stichtten een wereldbond, die als band van gemeenschap de z.g.n. Parijsche formule aanvaardde, volgens welke de Jongelingsvereenigingen hebben te

verzamelen jongelieden, die Jezus als hun Heiland erkennen, naar den regel der Schrift hun leven begeeren in te richten, en bereid zijn, om voor hun deel aan de uitbreiding van het rijk Gods te arbeiden. In 1913 omvatte deze Wereldbond, die om de drie jaren eene internationale conferentie houdt, 8584 vereenigingen met 986.131 leden.

Evenals de Zondagscholen, wijzigden zich de Jongelingsvereenigingen in de verschillende landen naar volksaard en belijdenis. In Duitschland en de Scandinavische landen, hebben ze maar ééne soort van leden; staan meestal door leiding van den pastor nauwer met de kerk in verband en dragen een veel minder actief en missioneerend karakter. Daarentegen maken die in Frankrijk, Engeland en Amerika onderscheid tusschen werkende en bezoekende leden, en kenmerken zich door propagandistischen en evangeliseerenden arbeid. Hier te lande werd over het doel der Jongelingsvereeniging een lange strijd gevoerd. Het Nederl. Jong. verbond, dat op initiatief van den Heer Van Oosterwijk Bruyn in 1853 werd opgericht en in 1855 door den afgevaardigde E. W. Heyblom zich te Parijs bij den Wereldbond aansloot, stelde het evangeliseerende doel op den voorgrond. Maar de Bond van Jongelingsvereenigingen op Geref. grondslag, die door de krachtige actie van Ds J. E. Vonkenberg in 1888 tot stand kwam, koesterde daartegen ernstige bezwaren; in de overtuiging, dat de Jongelingsvereeniging de jongelingen in eigen, Gereformeerden kring voor het leven in kerk, staat en maatschappij voor te bereiden en te vormen had, plaatste de Bond zich op den Gereformeerden grondslag en sloot zich ook niet bij den Wereldbond aan. Terwijl het Nederl. Jongelingsverbond dus vooral bedacht was op winnen en werven van wat anders dreigde verloren te gaan, stelde de Gereformeerde Bond zich in de eerste plaats het behouden en opvoeden van wat gespaard bleef ten doel. De strijd werd in de eerste jaren met heftigheid gevoerd; maar nadat beide groepen zich naast elkander hadden georganiseerd en een zelfstandige positie hadden ingenomen, gingen ze meer in vrede ieder haar eigen weg. Zelfs is er in zooverre toenadering en wederzijdsche waardeering te bespeuren, als het Ned. Jongelingsverbond zijne schuwheid voor de politiek heeft

afgelegd, en de Geref. Bond bij zijne verdere ontwikkeling inziet, dat naast de vormende taak, aan de Jongelingsvereenigingen vanwege den nood der tijden ook eene opzoekende en bewarende taak is toevertrouwd. Op de laatste jaarvergadering van het Ned. Jong. Verbond bleek, dat dit Verbond 10.000 leden telt, waarvan ongeveer 7000 leden beneden de 18 jaar; en op die van den Nederl. Bond van Jongelingsvereenigingen op Geref. grondslag werd medegedeeld, dat het ledental ruim 14000 bedroeg, waarvan ongeveer 8000 beneden de 18 jaar.

Met het verschil in opvatting over aard en doel der Jongelingsvereeniging hangt het onderscheid in hare werkzaamheden saam. Deze zijn velerlei en kunnen met Krummacher en Schäfer in de volgende groepen worden ingedeeld. Ten eerste zijn er stichtende en stichtelijke werkzaamheden, welke door alle hier bedoelde Jongelingsvereenigingen worden betracht, en voornamelijk in Bijbellezing en Bijbelbespreking, gebed en zang bestaan. Maar zoo goed als alle Jongelingsvereenigingen verbinden hier toch nog andere werkzaamheden mede. Als ze zich opvoeding der rijpere jeugd voor het leven in kerk, staat en maatschappij ten doel stellen, nemen zij de beoefening van kerk- en zendingsgeschiedenis, vaderlandsche geschiedenis en letterkunde, en de studie der staatkundige en maatschappelijke beginselen ter hand. Andere vatten echter de onderwijzende taak veel ruimer op en laten lessen of cursussen geven in allerlei vakken, zooals teekenen, boekhouden, moderne talen, stenographie, journalistiek, enz., of organiseeren populair-wetenschappelijke avonden over onderwerpen van natuurkunde, geschiedenis, enz. In de vierde plaats leggen vele Jongelingsvereenigingen, inzonderheid in Engeland en Amerika, zich toe op allerlei socialen, philanthropischen en evangeliseerenden arbeid, zooals ziekenfondsen, spaarkassen, Bijbel- en tractaatverspreiding, Zondagscholen, drankbestrijding, ziekenverpleging enz. En ten laatste neemt onder de werkzaamheden der Jongelingsvereenigingen soms ook de gezelligheid of de lichaamsoefening eene groote plaats in; voor de eerste wordt gezorgd door lectuur, voordrachten, lezingen, lichtbeelden, zanguitvoeringen, muziekavonden, dam-, schaak-, fluit-, billardspel, enz., en de oefening des lichaams wordt bevorderd door gymnastiek, sport, wed-

strijden, wandel-, fiets-, roeitochten, uitstapjes en kampementen enz.

Maar nog in eene andere richting breidden de Jongelingsvereenigingen allengs hare werkzaamheden uit. In den eersten tijd nam men gewoonlijk geen leden aan beneden de 17 jaren. Maar deze regel was niet vol te houden en scheen tegenover vele jongens, die men niet aan hun lot kon overlaten, zelfs zeer onbarmhartig. Men liet daarom de leeftijdsgrens dalen, maar bracht nu elementen in de vereeniging samen, die niet bij elkaar pasten, noch om den leeftijd, noch om het verschil in karakter en ontwikkeling. Men kwam er dus geleidelijk toe, om tusschen jongens van 12 tot 17, en van 17 tot 21 jaar scheiding te maken, en afzonderlijke Jeugdvereenigingen of Knapenvergaderingen te organiseeren. Deze ontwikkeling voltrok zich overal in Denemarken, Zweden, Duitschland, Zwitserland enz. [1]), en ze drong ook hier te lande door.

Het Nederlandsch Jongelingsverbond organiseerde zulke Knapenvereenigingen, waarvan bijv. die in Amsterdam 459 leden telt en in 5 secties vergadert, en richtte er een eigen orgaan voor op onder den naam *Jong Holland*, benevens een *Orgaan voor leiders van Knapenvereenigingen*. En ook de Bond van Geref. Jongelingsvereenigingen ontwikkelde zich langs dezelfde lijn. Nadat er hier en daar al voorbereidings- of knapenklassen in de vereenigingen waren ingevoerd, kwam de noodzakelijkheid van afzonderlijke Knapenvereenigingen, door een artikel van G. v. H. te H. in het *Geref. Jongelingsblad* van 10 Juni 1898 meer formeel in bespreking [2]). Na lange en breede discussie, o.a. ook over de vraag, of de naam van Knapenvereeniging dan wel die van Knapenvergadering de voorkeur verdiende, kwam het 1 Jan. 1911 tot de uitgave van een maandblad, getiteld *Gereformeerd Knapenblad*, onder redactie van Ds Vonkenberg te Zwijndrecht en tot oprichting van den Bond van Geref. Knapenleiders, die thans 300 à 400 Knapenvergaderingen met ongeveer 8000 leden onder zich bevat [3]). Zoo is het

[1]) Zie bijv. voor Engeland: Zur Pflege der schulentlassenen männlichen Jugend; 1 Der Staat u. die Pflege der Schultentl. m. J., 2 Studienreise nach England und Schotland. Hamburg 1911 bl. 31 v. In Londen bijv. hebben van de 67 vereenigingen, 25 ook jeugdafdeelingen. Ook de later te vermelden Pruisische „Erlass für Jugendpflege" maakt onderscheid tusschen jongelieden van 14—17 en van 17—21 jaar. — [2]) Gedenkboek uitg. ter herinnering aan het 25 jaar bestaan van den Nederl. Bond van J. V. op Geref. gr. 1914 bl. 110 v. — [3]) Gedenkboek bl. 193 v. 206, 216.

ongedwongen, door eene volkomen natuurlijke ontwikkeiling, tot eene scheiding van knapen en jongelingen gekomen, en bereidt zich, naar het schijnt, alweer een nieuwe scheiding voor tusschen knapen van 10 tot 12 of 13, en van 12 tot 14 of 15 jaar [1]).

Echter, niet alleen het verschil in leeftijd, maar ook het onderscheid in stand en rang, in opleiding en bestemming dwingt tot differentiatie [2]). De Jongelingsvereenigingen trekken hare leden in stad en dorp, en in de verschillende landen uit zeer onderscheiden kringen der maatschappij. Terwijl zij bijv. in Duitschland hare leden vooral tellen onder den handwerksstand, vinden ze in Engeland haar sterksten steun in den koopmansstand. Hier kwamen dan ook sedert 1844, door het initiatief van George Williams, de Christelijke Vereenigingen voor Jonge Mannen tot stand, die over het geheel een meer aristocratisch karakter dragen dan de gewone Jongelingsvereenigingen, in de gunst van vele rijken en edelen mogen deelen, en daarom groote gebouwen stichten en groote activiteit aan den dag leggen kunnen. Sedert 1851 werden zulke Young Men's Christian Associations ook in Amerika opgericht. In 1883 kwam er, onder den invloed van Stoecker en door de werkzaamheid van den Amerikaan P. von Schlümbach, zulk eene vereeniging in Berlijn tot stand, die voortdurend in bloei toenam, thans over een groot gebouw in de Wilhelmstrasse 34 beschikt, en een voorbeeld voor vele andere werd, o. a. voor die in Stuttgart. Hier te lande dagteekent de Amsterdamsche Jongemannen-vereeniging van het jaar 1909; evenals elders, leerde de practijk in de bestaande Jongelingsvereenigingen, dat het conserveerende werken in een beperkten kring wel goed en nuttig, maar niet voldoende is, en dat de werkzaamheden uitgebreid en nog in eene andere richting geleid moesten worden. De nieuwe vereeniging stelde zich daarom ten doel, om aan jongelieden door deskundigen leiding te geven in godsdienstige, wetenschappelijke, letterkundige en allerlei andere onderwerpen, om te arbeiden aan hun lichamelijke vorming en te zorgen voor hun maatschappelijk welzijn. Naar het voorbeeld van het buitenland streeft zij verder naar de stichting van een

[1]) Geref. Knapenblad 1915 en 1916. — [2]) Verg. de rede van Prof. Geesink in 1908 over: Standen en Typen in de Jongel. Vereen.

groot centraal gebouw in de hoofdstad des lands, dat met zijne verschillende zalen, voor lezen, schrijven, studeeren, restaureeren, logeeren, baden, zwemmen, turnen enz. als arbeidscentrum en als hospitium dienst zal kunnen doen. En zij opende eindelijk ook reeds twee zomerhuizen, Lands Zegen te Doorn, en IJselheuvel te Steeg, waar jongelieden voor zeer matigen prijs een langer of korter verblijf kunnen houden.

Nog grooter differentiatie wordt in de Jongelingsvereenigingen aangebracht door het verschil in beginselen, dat de zonen van hetzelfde vaderland verdeelt. Naast de besproken Christelijk-Protestantsche vereenigingen trekken hier bijzonder de Roomsche en de socialistische onze aandacht.

Van Roomsche zijde kwam eene zekere organisatie der jeugd reeds in de z.g.n Mariaansche congregaties of sodaliteiten tot stand, die het eerst onder studenten aan de Jezuitenscholen werden opgericht, om vroomheid en tucht aan te kweeken onder bescherming der jonkvrouw Maria. Ze hadden haar oorsprong in den arbeid van den jeugdigen Magister Leunis S. J. die in 1563 studenten aan het Collegium Romanum tot dat doel samenbracht, maar werden spoedig daarna ook op verschillende plaatsen in Frankrijk en Duitschland opgericht. Wijl langzamerhand ook niet-studenten er lid van werden, kwamen er afzonderlijke congregaties van mannen en jongelingen, leerlingen en knapen, ook van vrouwen en meisjes tot stand. Met de opheffing der Jezuitenorde 1773 geraakten zij in verval, maar sedert het midden der vorige eeuw kwamen zij tot nieuwen bloei. In 1913 waren er 38130 congregaties met 2 à 3 millioen leden, van welke drie vierden ongeveer zich bezig houden met opvoeding der jeugd. Aan het hoofd staat altijd een vanwege de kerk aangesteld geestelijke, die de volle macht bezit, maar toch raadpleegt met een magistraat of bestuur dat door de leden gekozen wordt.

Maar deze congregaties zijn in den regel strikt kerkelijk en godsdienstig; eerst in de latere jaren hebben vele van deze congregaties, onder den invloed der tijdsomstandigheden zich in Jongelingsvereenigingen omgezet, die, behalve kerkelijke vroomheid, ook allerlei andere oefeningen in het program van hare werk-

zaamheden opnamen. In deze richting werkten reeds de gezellenvereenigingen, die sedert het jaar 1846 door Adolf Kolping 1813—1865 te Elberfeld en elders werden opgericht. Kolping was eerst schoenmakersgezel geweest en dus van nabij met den handwerksstand bekend. Toen hij in 1845 kapelaan te Elberfeld werd, in 1849 tot vicaris aan den domkerk en in 1862 tot rector van de Minorietenkerk te Keulen werd aangesteld, bleef hij de belangen van dien stand gedachtig, en nam hij zich voor, om uit de handwerkgenooten een gesloten leger voor Rome's kerk te vormen. Toegerust met groote kracht en een rijk organisatietalent, richtte hij allerwege gezellenvereenigingen op, die, plaatselijk door een priester geleid, onderling tot gemeenschap en samenwerking verbonden werden door den generalen praeses, die tevens praeses van de vereeniging te Keulen was, een eigen orgaan ontvingen in de „Rheinische Volksfreund" en alle te zamen onder bescherming stonden van den H. Joseph als patroon. En wel stelde Kolping in die vereenigingen de godsdienstige opvoeding, door maandelijksche communie, geestelijke oefeningen, gemeenschappelijke gebeden, godsdienstig onderwijs, tot hoofddoel; maar hij verbond daarmede toch allerlei anderen arbeid, voortgezet onderwijs, volksonderwijs, excursies, ondersteuning van kranken, spaar- en credietkassen, enz. In 1907 waren deze vereenigingen 1161 in getal met 75000 gewone en 11800 buitengewone leden.

Deze gezellenvereenigingen van Kolping kwamen nu in zooverre wel aan de vorming der jeugd ten goede, als zij dikwerf als onderbouw een vereeniging van leerlingen bezaten, aan wier opleiding zorg moest worden besteed. Maar zulke vereenigingen van leerlingen waren er volstrekt niet overal aan verbonden en kwamen bijna alleen voor in kleinere steden, waarin de middenstand het overwicht had. Veel grooter invloed op het stichten van jongelingsvereenigingen ging daarom in Duitschland van de arbeidersbeweging uit, die spoedig deed inzien, dat niet alleen volwassen arbeiders, maar vooral ook onvolwassenen aan opvoeding en leiding behoefte hadden. Dit had ten gevolge, dat vele oude congregaties werden hervormd en uitgebreid, en dat vele nieuwe vereenigingen werden opgericht, die aan de opvoeding der schoolvrije jeugd zich gingen wijden en met godsdienstige vorming

ook die voor staat en maatschappij verbonden. Op vele plaatsen, zooals te Aken, Keulen, München enz. werden tehuizen opgericht, waarin gezellige bijeenkomsten, turnavonden, cursussen in allerlei vakken van onderwijs enz. werden georganiseerd. Eerst stonden deze vereenigingen vrijwel los naast elkaar. Maar bij gelegenheid van den Katholiekendag te Keulen in het jaar 1895 kwamen, op uitnoodiging van Dr Drammer, den president der Keulsche vereeniging voor jeugdige arbeiders, talrijke presidenten van jongelingsvereenigingen bijeen, om over de noodzakelijkheid eener organisatie te beraadslagen. Deze kwam reeds in dat en in het volgende jaar tot stand; aan het hoofd der Katholieke jongelingsvereenigingen in Duitschland staat thans een Centraal Comité, dat de leiding van het geheel in handen heeft; daaronder bestaat er in elk diocese eene organisatie van de daarin ressorteerende jongelingsvereenigingen; alle zijn onderling vereenigd op een gemeenschappelijk program en tot een gemeenschappelijk doel [1]).

Het Duitsche voorbeeld werkte in ons vaderland na. Naar het model van Kolping werden ook hier te lande gezellenvereenigingen opgericht, eerst te Bergen op Zoom, dan sedert 1868 te Amsterdam, Nijmegen, Rotterdam enz. Ze droegen gewoonlijk den naam van St. Josephs-gezellenvereenigingen, en bestonden meest uit handwerkslieden, die in vier klassen verdeeld waren; leerlingen van het 13e tot het 17e jaar, ongehuwde gezellen van 17 jaar af, gehuwde gezellen en patroons. Ze kwamen in ons land vooral tot bloei door den arbeid van kapelaan Jhr H. C. J. M. van Nispen tot Sevenaer, indertijd president van de 4 Jan. 1868 door Mr J. van der Biesen in Amsterdam opgerichte gezellenvereeniging, welke thans 200 leerlingen, 600 ongehuwde gezellen, 500 gehuwde gezellen en 100 patroons telt.

Deze St. Josephsgezellenvereenigingen waren nu in de afdeeling leerlingen wezenlijk reeds, wat wij eene jongelingsvereeniging en de Roomschen liefst een patronaat noemen, n.l. eene vereeniging tot opvoeding van de schoolvrije, mannelijke jeugd. Tusschen deze patronaten kwam allengs eene organisatie tot stand, in Dec.

---

[1]) Zie Art. Marianische Kongreg. in Lex. der Pädag. III 577, en art. Kolping, afd. II 1065. Het Patronaat, Febr. 1916 bl. 17—23. Protest. Realenc. IX 601. Het Patronaat, Sept. 1916 bl. 133 v.

1902 tusschen de patronaten in het bisdom Haarlem, 20 in getal; in Jan. 1903 tusschen de patronaten in het aartsbisdom Utrecht, 17 in getal; en beide federaties sloten zich in 1904 en 1905 aaneen en begonnen samen te werken. Andere bisdommen volgden, vooral nadat de paus 15 Mei 1905 aan Mgr Callier deed weten, dat de patronaten een noodzakelijk middel waren, om het geloof in de harten der jongelieden te bewaren. In 1910 werd er dan ook een Centraal Comité opgericht tot bevordering van R. Kath. Patronaatsbelangen in Nederland, dat eens per jaar samenkomt. Het Maandblad: *Het Patronaat* beleeft reeds zijn twaalfden jaargang, en heeft nog naast zich *De Jonge Wacht* voor de jongere, en het *Kolpingblad* voor de oudere leden der vereenigingen. Aan het einde van het vorige jaar telden de patronaten 16819 leden, en 7777 abonné's op *De Jonge Wacht* [1]).

Onder de werkzaamheden der R. K. Patronaten staat het godsdienstig onderwijs natuurlijk op den voorgrond; maar dit bestaat niet louter theoretisch in geloofs- en zedeleer, bijbelsche en kerkgeschiedenis, maar bedoelt ook practisch, door meditaties, retraiten, triduums, biecht en communie in het kerkelijk leven in te leiden. De Patronaten beijveren zich, om geloof en godsvrucht in de harten der rijpere jeugd te bewaren en aan te kweeken. Maar voorts verdient het opmerking, dat ze beslist en eenparig het standpunt innemen dat ze geen bewaar-, maar vormscholen zijn en dus de jongelieden van R. K. huize hebben op te voeden tot goed-onderlegde, bekwame leden der maatschappij. Daarom is aan tal van patronaten ook voortgezet lager, herhalings- of vakonderwijs verbonden, of worden er ook wel, naar gelang der behoeften, cursussen gegeven in teekenen, handelsrekenen, correspondentie, boekhouden, vreemde talen, landbouwonderwijs enz. Door spaar-

---

[1]) Verg. Het Katholieke Nederland 1813—1913, Malmberg Nijmegen, I 386—397. Het Patronaat, bovengenoemd. Voorts: Patronaten, Gedachten en Wenken aan directeuren en leiders van Jongenspatronaten. Overgedrukt uit De Tijd, Roermond, Romen en Zonen. A. J. Klynee, De belangen onzer jongens, propaganda-brochure ter bevordering van de R. K. jeugdorganisatie. Uitgeg. door het Bureau voor de R. K. Vakorganisatie. G. Vermolen, Geen Bewaarscholen, maar Vormscholen. Roozendaal, Over meisjespatronaten: Het Kath. Nederland I 397—403. G. A. van der Kant, Meisjespatronaten, 's Hertogenbosch Teulings 1909. Organen van de patronaten in Duitschland worden voor een deel vermeld in: Het Patronaat, Sept. 1915 bl. 133

banken, spaargelegenheden, leiding bij de beroepskeuze, arbeidsbeurzen enz. wordt hier en daar voor de economische en sociale opvoeding zorg gedragen; en lectuur, voordrachten, tooneelvertooningen, spelen, gymnastiek, sport enz. voorzien in de behoefte aan ontspanning en gezelligheid.

Ook van socialistische zijde werd de opvoeding der schoolvrije jeugd in de laatste jaren met kracht ter hand genomen. Sedert 1903 begon het jonge proletariaat in Duitschland zich te organireeren, onder de leus: gegen wirtschaftliche Ausbeutung! gegen geistige Unterdrückung! De beweging ging in Noord-Duitschland grootendeels van de jeugd zelve uit, maar werd in Zuid-Duitschland meestal door anderen gewekt en geleid. De nieuwe wet op de vereenigingen 1908 verbood in § 17 wel deelneming aan politieke vereenigingen en vergaderingen door jongelieden beneden 18 jaar, en gaf tot vele moeilijkheden aanleiding. Maar in de praktijk wist men zich te helpen door het instellen van „Jugendausschüsze", bestaande uit vertegenwoordigers der plaatselijke partij-organisaties en der vakbonden, benevens uit personen, in wie de jeugdige arbeiders en arbeidsters hun vertrouwen stelden. Deze „Jugendausschüsze", die de jeugd in vrijen vorm, zonder reglement en officieele organisatie saambrachten, waren vóór den oorlog reeds tot 837 gestegen, en het orgaan: *Die Arbeiterjugend* telde 1 Aug. 1914 niet minder dan 108.077 abonnementen. Maar de oorlog heeft aan de uitbreiding en den arbeid der jeugd-organisaties in Duitschland zware hinderpalen in den weg gelegd; tal van leiders werden opgeroepen of boden zichzelf voor den krijgsdienst aan; het geheele getal is nog niet te bepalen, maar volgens de berichten uit 229 plaatsen waren tot 31 Maart van het vorige jaar 1905 jeugdleiders in het leger; op vele plaatsen werd de gewone arbeid van voordrachten, cursussen, enz. stil gelegd; de jeugd-tehuizen werden voor een derde gesloten; en het getal abonnementen op *Die Arbeiterjugend*, daalde in Sept. 1915 tot 63000, en ging dus 41 % achteruit [1]).

Ook hier te lande zaten de socialisten niet stil. Reeds in 1901

[1]) Robert Dannenberg, Die Rekrutenschulen der internationalen Sozialdemokratie; die sozialistische und die bürgerliche Jugendbewegung in den Jahren 1910 bis 1913. Wien 1914. Met de opgaven, aldaar vermeld, vergelijke men

werd er van hunne zijde een bond van jeugdige arbeiders en arbeidsters onder den naam van *De Zaaier* opgericht. Maar deze vereeniging trad te zelfstandig op en stond te veel onder den invloed van het Marxisme, dan dat zij aan de meerderheid der S. D. A. P. behagen kon. Bij de breuk tusschen Marxisten en Revisionisten in 1910 trachtte de vereeniging *De Zaaier* wel neutraal te blijven, maar de S. D. A. P. verloochende haar, zoodat ze sterk achteruitging in ledental en invloed, en nam sedert den partijdag te Utrecht in 1911 de jeugdorganisatie zelve ter hand. Maar deze nieuwe werkzaamheid kan tot dusver niet bogen op een groot succes. Wel werden allerlei pogingen in het werk gesteld, om de jeugd te lokken, zooals leesclub, zangkoor, tooneelspel, wandeltochtjes, cursussen enz., maar dikwerf was de uitslag gering en de teleurstelling groot.

Op de conferentie der S. D. Jeugdorganisatie, gehouden op Zondag 19 Oct. 1913 te Amsterdam, kwamen vele klachten tot uiting. Maar men liet den moed niet zinken, en zette toch door. In Jan. 1914 werd een Centraal Komitee voor jeugdorganisatie opgericht, dat uit vijf volwassenen en twee jeugdigen bestaat, en sedert Febr. 1916 om de twee maanden een *Correspondentieblad* uitgeeft onder red. van P. Voogd te Amsterdam. In Febr. 1914 ontving de socialistische Jeugdorganisatie ook haar eigen orgaan in *Het Jonge Volk*, dat elke maand verschijnt. En zoowel de kleinere partijbladen als het partijorgaan *Het Volk* werken ijverig mee, om de jeugd te organiseeren en op te voeden in socialistischen geest. Het resultaat is echter nog niet schitterend: *Het Jonge Volk* heeft een oplage van 5000 exemplaren en telt 2000 abonné's. In Dec. 1914 waren er twintig jeugdorganisaties met 1100 leden; in Maart 1915 twintig met bijna 1400 leden, maar dit getal daalde in den loop van dat jaar weer tot negentien organisaties met 972 leden. De bovengenoemde conferentie stelde de leeftijdgrens naar beneden en naar boven vast op het 14e en het 20e jaar en liet eene

---

die in: Die proletarische Arbeiterjugend in der Kriegszeit. Jahresbericht der Zentralstelle für die arbeitende Jugend Deutschlands für die Zeit vom 1 April 1914 bis 31 März 1915. Berlin 1915. Verg. ook: „Sie ist nicht tot!" Bericht über die internationale Konferenz der sozialist. Jugendorganisationen, abgehalten zu Bern am 4, 5, 6 April 1915. Zurich Werdstrasse 40.

nadere indeeling in eene groep van jongere (14—17 jaar) en van oudere leden (17—20 jaar) toe.

De werkzaamheden van deze socialistische Jeugdorganisaties komen in veel opzichten met die van andere Jongelingsvereenigingen overeen. Zij omvatten: 1e lichamelijke ontwikkeling door spel, sport, wandelen, uitstapjes; 2e geestelijke ontwikkeling (waarover straks); 3e ontspanning, waarvoor, liefst in een eigen lokaal, dienen kunnen een leeszaal, eene speelzaal, het voorlezen van een mooi boek, lichtbeelden, kunstavonden, gezellige bijeenkomsten op Zaterdag of Zondag, feestvergaderingen, bijv. bij het heengaan der 20-jarige leden; 4e economische bescherming, welke wel niet direct op den weg der Jeugdorganisatie ligt, maar wier wettelijke bepalingen toch bekend gemaakt en toegelicht moeten worden; 5e andere werkzaamheden, zooals verspreiding van lectuur, kennisneming van de jeugdbeweging in het algemeen, bespreking van vraagstukken als het alcoholisme, het sexueele vraagstuk, het militairisme, het kazerneleven, colportage, enz.

Ofschoon bij enkele van deze werkzaamheden het eigenaardige der sociaaldemocratische Jeugdorganisatie reeds uitkomt, treedt dit toch het duidelijkst bij de werkzaamheden, die geestelijke ontwikkeling beoogen, aan het licht. Want hierbij wordt vooral nadruk gelegd op die kennis, welke de leden later in den strijd der arbeidersklasse van dienst zal zijn, d. i. naast kennis van natuur en maatschappij, ook Ned. taal en rekenen, en vooral geschiedenis: cultuur-, maatschappij-geschiedenis en geschiedenis der arbeidersbeweging. Voorts litteratuur, techniek, hygiëne, staathuishoudkunde, staatsinrichting, kennis van vakbeweging en socialisme, enz.

Uit een en ander blijkt, dat de S. D. A. P. voornamelijk tot jeugdorganisatie gedreven wordt door het belang der partij. Zij zoekt de jeugd vooral onder de arbeidersbevolking, om ze op te leiden tot den klassenstrijd. Wel is waar staat in § 43 van de statuten van de Jeugdorganisatie in Duitschland, dat zij noch een politiek noch een religieus karakter draagt. Maar feitelijk is dit toch wel het geval. Op de avondvergadering van 23 Maart 1912, waar de Duitsche Zentrale voor jeugdverzorging het groote belang van den strijd voor de jeugd uiteenzette, verklaarde de leider der sociaal-democratische jeugd, Dr Frank van Mannheim, dat hij de

neutraliteit in de opvoeding voor een droom hield, en nog niet eens voor een schoonen droom. Op den partijdag te Nurnberg, waar het recht van jeugdorganisatie onder de proletarische jeugd behandeld werd, zeide Singer, dat de bedoeling was, om „die Jugendlichen mit dem Geist des Sozialismus zu erfüllen, damit sie dermaleinst als Mitglieder in den Kampfe für die Befreiung des Proletariats tatkräftig mitwirken konnte" [1]). En, om niet meer te noemen, op de conferentie der S. D. Jeugdorganisatie in Oct. 1913 verklaarde de Voorzitter in zijn openingswoord o.a., dat de georganiseerde arbeidersbeweging het niet lijdelijk kan en mag aanzien, dat de nieuwe geslachten, die eenmaal haar werk zullen hebben voort te zetten, lichamelijk worden geknoeid en geestelijk worden geknecht. En wel sloegen enkelen een eenigszins anderen toon aan, maar de conferentie liet duidelijk blijken, dat Van Kuykhof sprak naar haar hart, toen hij zeide: Onze bedoeling is toch de jeugd buiten de school op te voeden tot socialisten, tot klassenstrijders. Mag dat niet, dan kunnen wij heel de Jeugdorganisatie wel laten rusten [2]).

Behalve de genoemde, bestaan er in ons vaderland nog vele andere Jongelingsvereenigingen. Ned. Hervormde op Geref. grondslag, Christ. Gereformeerde, Luthersche, moderne, humanitaire, Joodsche, enz. En daarbij vergete men niet, dat tal van particulieren en corporaties, ook al treden ze niet bepaald onder den naam van vereenigingen voor knapen en jongelingen op, toch een groot deel van hun tijd en hun kracht aan de jeugdvorming wijden.

---

[1]) Bij G. Scholz, Moderne Jugendprobleme und Evangelische Kirche, Leipzig, Deichert 1913, bl. 28. Verg. ook wat Mevr. Roland Holst zeide op het eerste Intern. Congres van Soc. Jeugdvereenigingen in 1907 te Stuttgart, aangehaald bij Klynee, De belangen onzer jongens, bl. 12. — [2]) Verslag van de Conferentie der S. D. Jeugdorganisaties gehouden op Zondag 19 Oct. 1913 in Amsterdam bl. 2, 8. Over de jeugdbeweging in andere landen van social. en ook van „burgerlijke" zijde worden belangrijke inlichtingen gegeven in het boven reeds aangehaalde boekje Dannenberg. Verg. ook J. Th. R. Schreuder, De Opvoeding der rijpere jeugd. Paedag. Tijdschr. Achtste Jaargang, aflev. 8, 31 Dec. 1915, bl. 223—240, en: Wat wordt er hier en elders voor de rijpere jeugd gedaan? ald. Aflev. 9, 31 Jan. 1915, bl. 241—262. Op bladz. 249 v. vindt men mededeelingen over de jeugdvorming, niet alleen in Pruisen, maar ook in Engeland (Boy's brigades. Lads' clubs, Brotherhoods enz.), Denemarken en Zweden.

Mannen en vrouwen van verschillende richting en onder hen ook vele onderwijzers en onderwijzeressen, stellen geheel belangeloos gelegenheden open, waar knapen of meisjes, jongelingen of jongedochters gezellig een of meer avonden in de week kunnen doorbrengen, en zich kunnen bezig houden met allerlei soort van handenarbeid, spel, muziek, zang, of in een of ander vak geregeld onderwijs kunnen ontvangen. Terwijl deze vereenigingen zich meer de godsdienstige, zedelijke of verstandelijke opvoeding ten doel stellen, zijn er andere, die vooral de lichamelijke ontwikkeling behartigen, en die in de laatste jaren groote uitbreiding hebben verkregen; men denke slechts aan de tallooze sportvereenigingen van allerlei aard en inzonderheid ook aan de Ned. Padvindersvereeniging, die de lichamelijke oefening dienstbaar maakt aan het kweeken van tucht en eerbied voor het gezag, aan het versterken van het plichts- en verantwoordelijkheidsgevoel tegenover individu en maatschappij en aan het opwekken van vaderlandsliefde, ridderlijkheid en het besef van hulpvaardigheid jegens alle menschen [1]). Eindelijk zijn er nog vele personen en vereenigingen, die zich de bestrijding ten doel stellen van de groote gevaren (tuchteloosheid, bioscoop, prikkellectuur, alcoholisme, prostitutie), waaraan inzonderheid de jeugd bloot staat, of ook min of meer evangeliseerenden arbeid ter hand nemen, om verschillende groepen der bevolking (militairen, matrozen, zeelieden, hotel- en cafébedienden, het personeel bij spoor, post en telegraphie, de arbeiders in werkplaatsen en fabrieken, kantoorpersoneel, ambtenaren, studenten, enz.) te bewaren of uit godsdienstig en zedelijk verval op te beuren. Met name dient, als een merkwaardig teeken des tijds, de in 1896 opgerichte Nederlandsche Christen-Studentenvereeniging (N. C. S. V.) genoemd te worden, die in 1915 reeds 559 leden telde, en ten vorigen jare de Vrijzinnig Christelijke Studentenvereeniging naast zich verrijzen zag.

Maar het is niet noodig, met deze opsomming voort te gaan; volledigheid ware toch moeilijk te bereiken. Het gezegde is meer dan voldoende, om aan te toonen, dat de opvoeding der rijpere

[1]) De Vereeniging: De Nederlandsche Padvinders telt thans ongeveer 3000 leden en ontving onlangs van haar Beschermheer, Z. K. H. den Prins der Nederlanden, een eigen gebouw (2e Const. Huygenstr. 83, Amsterdam) ten geschenke.

jeugd steeds meer van alle zijden belangstelling en behartiging ondervindt. Maar de chaotische toestand, waarin zij thans nog veelszins verkeert, wijst tevens aan, dat zij aan eene organisatie, die tevens voor de noodige vrijheid ruimte laat, dringend behoefte heeft.

§ 8. *Van Overheidswege.*

Indien wij de scholen van middelbaar en gymnasiaal onderwijs uitzonderen, heeft de Regeering hier zoowel als in andere landen om de opvoeding der rijpere jeugd zich tot dusverre nog weinig bekommerd; zij liet deze zaak schier geheel over aan de vrije maatschappij. Zoolang deze o.a. in de gilden georganiseerd was, bezat zij tot zekere hoogte de macht, om zichzelve te helpen en in de behoeften aan opvoeding en opleiding te voorzien. Maar toen deze organisatie innerlijk tot verval kwam en door de Fransche Revolutie afgeschaft werd, sprongen de nadeelen der staats-onthouding al spoedig in het oog. De derde stand, de stand der bourgeoisie, kwam na de Revolutie door landbouw, nijverheid en handel, die door de stoommachines eene ongekende vlucht namen, er wel boven op; maar de vierde stand, die der arbeiders en werklieden, werd meer en meer naar beneden gedrukt, en verlaagd tot een proletariaat, dat, niets bezittend dan zijne arbeidskracht, niet vooruit komen, en noch sociaal noch moreel zich opheffen kan.

Toen de z.g.n. Manchesterschool daarbij ging ijveren voor onbeperkte vrijheid in het maatschappelijk verkeer, en alle inmenging van den staat, zelfs tot bescherming van den zwakke, bestreed; toen sprak het vanzelf, dat bij den vierden stand allengs het klassebewustzijn ontwaken en de arbeidersbeweging opkomen moest. Zij begon formeel met het Chartisme in Engeland 1832—1848, maar drong allengs in alle landen door, en noodzaakte de overheid allerwege, om tegenover de zich vrij ontwikkelende maatschappij eene andere houding aan te nemen, en het tot dusver gevolgde stelsel van onthouding door dat van bemoeiing en inmenging te vervangen. Hier te lande kan men rekenen, dat de sociale wetgeving met de opheffing van het coalitieverbod voor de arbeiders

in 1872 begon; en zij zette zich daarna, schoon met kortere of langere tusschenpoozen, tot den huidigen dag toe voort. Achtereenvolgens kwamen tot stand de wet op de coöperatieve vereenigingen 1876, de drankwet 1881, gewijzigd 1911, de arbeidswet van 1889, gewijzigd 1911, de veiligheidswet 1895, gewijzigd 1909, de wet tot oprichting van kamers van arbeid 1897, de leerplichtwet 1900, de ongevallenwet 1901 met de beroepswet 1902, de gezondheidswet en de woningwet 1901, de kinderwetten 1901, in werking getreden 1905, de wet op het arbeidscontract 1907, de steenhouderswet 1910, de armenwet 1912, terwijl de wetten van verzekering in geval van ziekte, invaliditeit, ouderdom en werkeloosheid in aantocht zijn.

Al deze wetten komen rechtstreeks of zijdelings ook aan de jeugd ten goede; maar voor haar opvoeding na den schoolplichtigen leeftijd komt toch vooral de onlangs tot wet verheven regeling van het uitgebreid lager onderwijs (ulo en mulo), en het ingediende wetsvoorstel inzake vakonderwijs in aanmerking.

Het uitgebreid lager onderwijs is opgekomen uit de behoefte der maatschappij, en ontwikkelde zich jaren lang zelfstandig en zonder noemenswaarde subsidie van de Regeering. Minister Heemskerk bracht eerst de regeling van het meer u.l.o. in de Kamer, maar zag, door een amendement van de Heeren Van Wijnbergen en Van der Molen, zijn wetsvoorstel ook tot het u.l.o uitgebreid. De regeling in dit wetsvoorstel was echter geen finale maar tijdelijke, en gold alleen voor de bestaande scholen, totdat er later eene finale regeling volgen zou. Wijl deze door de tijdsomstandigheden voorloopig uitbleef en er dus telkens eene verschuiving van den in het wetsvoorstel vastgestelden datum noodzakelijk was, diende Minister Cort van der Linden een wetsvoorstel in tot regeling van het lager onderwijs, dat na eenige wijziging in de Tweede, en daarna in de Eerste Kamer aangenomen werd.

Deze thans alzoo tot wet aangenomen regeling kenmerkt zich daardoor, dat zij het karakter van u.l.o. en m.u.l.o. niet strikt en scherp omschrijft, maar voor wijziging van leerplan binnen bepaalde grenzen en voor vrijheid van beweging, naar gelang van plaatselijke toestanden, ruimte laat, en voorts ook recht op zoo-

danige subsidie geeft, dat de oprichting van zulke scholen door particulier initiatief zonder groot bezwaar geschieden kan en het onderwijs op die scholen aan een breeden kring der bevolking ten goede kan komen. Het is dan ook te verwachten, dat de scholen van u.l.o en m.u.l.o. tengevolge van deze wet belangrijk zullen toenemen; en het is te hopen, dat de voorstanders van bijzonder, met name van Christelijk onderwijs, in dezen hunne roeping zullen verstaan, en overal, waar het nu reeds noodig is of straks meer en meer noodig wordt, vooral op het platteland, waar geen hoogere burgerscholen en gymnasia zijn, het lager onderwijs in deze richting en tot deze hoogte zullen uitbreiden. De voorsprong dien het bijzonder onderwijs daarbij thans boven het openbare geniet [1]), kan bij levendig besef van de eischen des tijds en bij inspanning van kracht, ook in de toekomst behouden blijven.

Van niet minder belang voor de opvoeding der rijpere jeugd is het vakonderwijs, tot welks regeling een wetsvoorstel werd ingediend den 21en Mei 1915. Buiten de zorg voor landbouw- en polytechnisch onderwijs heeft de Regeering ook op dit gebied nog weinig verricht. Alleen schreef art. 14 van de wet op het middelbaar onderwijs voor, dat in elke gemeente, waar de bevolking tienduizend zielen te boven gaat, het gemeentebestuur ten minste ééne burgerschool, dag- en avondschool, moet oprichten. Maar het onderwijs aan deze scholen was over het algemeen veel te theoretisch en sloot zich te weinig bij het practisch leven aan, dan dat het aan de behoeften voldeed en in bloei zich verheugen mocht. Vandaar, dat de maatschappij zelve het initiatief nam en op tal van plaatsen vakscholen (teeken-, ambachts-, industriescholen enz.) oprichtte, voor wier uitbreiding en ontwikkeling echter spoedig overheidssteun noodzakelijk bleef. Minister de Savornin Lohman ontwierp daar dan ook reeds plannen voor, welke onder Minister Tak van Poortvliet tot uitvoering kwamen; op de begrooting voor 1892 kwam ook een post voor subsidie aan vak-

---

[1]) Volgens het door de Regeering verstrekte overzicht betreffende scholen voor meer uitgebreid lager onderwijs en uitgebreid lager onderwijs over het jaar 1914 (Stukken der Tweede Kamer, Zitting 1915—1916, No. 304) waren er in dat jaar 134 openbare en 156 bijzondere u.l.o. scholen, benevens 99 openbare en 176 bijzondere m.u.l.o. scholen.

scholen voor en Provinciale Staten en Gemeenteraden volgden dit voorbeeld. Maar deze regeling was voorloopig en bleek onvoldoende. Minister Kuyper nam toen de zaak opnieuw ter hand, en laschte in zijn groot wetsontwerp over Bescherming van den Arbeid in 444 artikelen (Stukken der Tweede Kamer 1903—1904 No. 133 en 1904—1905 No. 30) ook onder den titel: van de in de leer zijnde personen, een hoofdstuk van 41 artikelen in, dat het leerlingstelsel regelde. Aan dit ontwerp was, wijl het hier te lande eene veelszins nieuwe materie gold, in bijlagen een uitgewerkt overzicht toegevoegd van hetgeen te dezer zake in Europa en Amerika wet was geworden [1]). Maar dit ontwerp werd nog wel in de afdeelingen onderzocht, doch het Voorloopig Verslag bleef onbeantwoord, en het wetsontwerp kwam niet verder in behandeling, daar het Ministerie-Kuyper in 1905 aftreden moest. Daarna werden voorstellen tot regeling van het vakonderwijs aangeboden door de Ineenschakelingscommissie [2]); en eindelijk diende de tegenwoordige Minister van Binnenlandsche Zaken te dezer zake een wetsvoorstel in, dat echter tot dusver nog niet in behandeling kwam.

Minister Cort van der Linden, maakt daarin van de ontwerpen van Minister Kuyper en van de Ineenschakelingscommissie wel een dankbaar gebruik, maar neemt ze toch niet onveranderd over, brengt er veeleer verschillende wijzigingen in aan. Beoordeeling van het wetsontwerp is hier niet ter plaatse [3]); tot kenschetsing diene alleen, dat het wetsontwerp het vakonderwijs beperkt tot de opleiding voor bedrijven en beroepen op het gebied van nijverheid, handel en huishouden, en in zijn geheel gericht laat zijn op de practijk. Het noemt daarom als vakscholen: handels-,

---

[1]) Hiervoor kan men ook raadplegen het Rapport over het Leerlingwezen in Oostenrijk, Zwitserland en Duitschland, bewerkt door Mr H. L. Drucker e.a., en uitgegeven door de Maatsch. tot Nut van 't Algemeen 1900. — [2]) Rapport van de Staatscommissie voor de Reorganisatie van het onderwijs I 233—541. II 545—947. — [3]) Enkele bezwaren zijn er reeds tegen ingebracht door het Bestuur van het Centraal Comité tot bevordering van R. Kath. Patronaatsbelangen, zie Het Patronaat, Jan. 1916 bl. 1—12. In de vergadering van de Leeraren bij het Middelbaar Onderwijs, 21 Aug. 1916 te Arnhem, betoogde de Heer W. Toose, dat het handelsonderwijs een regeling eischt, die buiten het wetsontwerp inzake vakonderwijs omgaat; anders zou dit ontwerp aan het handelsonderwijs ernstige schade doen. Eene motie van die strekking werd aangenomen met 40 stemmen tegen 30 onthoudingen.

zeevaart-, visscherij-, mijnbouw-, ambachts-, technische-, nijverheids-, benevens kook- en huishoudscholen, en voorts nog inrichtingen, die door de overheid daaronder worden gebracht. Verder onderscheidt het openbare en bijzondere en bij deze laatste weder al dan niet gesubsidiëerde scholen; stelt ze alle, behalve de laatstgenoemde, open voor jongens en meisjes, van alle godsdienstige richtingen, en hetzij zij al of niet schoolgeld kunnen betalen; regelt toezicht, subsidie en onderwijsbevoegdheid; en maakt ten slotte nog onderscheid tusschen vakonderwijs in dag- of avondscholen, waar praktische en theoretische vakcursussen mede verbonden kunnen worden, en vakopleiding in de werkplaats, in fabriek, winkel, kantoor, huishouding onder leiding van den patroon, waarmede dus een zeker herstel van het gildewezen, doch zonder dwang of uitsluiting, ingevoerd wordt [1]).

Wanneer dit voorstel zonder belangrijke wijzigingen eerlang tot wet verheven mocht worden, ontvangen de voorstanders van bijzonder, met name van Christelijk onderwijs, wederom gelegenheid, om met behulp van staatssteun, overal waar dit noodig is, vakscholen op te richten of leerlingen bij een patroon te doen opleiden, geheel overeenkomstig de beginselen, die zij voor eene goede opvoeding van de rijpere jeugd onmisbaar achten. Maar daartoe dienen zij dan ook, zoodra de wet is afgekondigd, de zaak met kracht aan te vatten, tijdig te zorgen voor opleiding van bevoegde leerkrachten, het leerlingstelsel in toepassing te brengen, en, waar geen bijzondere vakscholen kunnen opgericht worden, het onderwijs van neutrale vakscholen aantevullen door organisatie der jeugd in eigen vereenigingen.

Over het hooge belang van degelijk vakonderwijs kan toch in de tegenwoordige maatschappij geen twijfel bestaan. Het is van algemeen vormend onderwijs, gelijk dit in de lagere, u.l.o. en m.u.l.o. scholen gegeven wordt, daarin onderscheiden, dat het niet alle krachten en gaven van den mensch harmonisch ontwikkelt, maar ze in eene bepaalde richting leidt en aan de toerusting voor een bepaalden tak van menschelijken arbeid dienstbaar maakt. Het doet dit theoretisch door onderwijs en practisch

[1]) Verg. over dit wetsvoorstel en over de plichten, die het ons oplegt, ook Het Patronaat, Aug. en Sept. 1915.

door oefening; theoretisch leidt de vakschool in in de historische ontwikkeling van het vak, doet ze den tegenwoordigen stand daarvan kennen, en wijst aan, hoe het naar eisch moet uitgeoefend worden; practisch doet zij deze kennis toepassen en in verband brengen met het leven. Wijl nu de moderne wetenschap zich voortdurend specialiseert en de techniek als het ware met den dag vooruitgaat, splitsen zich de beroepen en bedrijven eindeloos, eischen zij alle eene bijzondere opleiding, en worden de vakscholen schier overal een dringende behoefte des tijds [1]).

Nu zijn er zeker wel schaduwzijden aan verbonden, dat aan ieder vakman steeds hooger eischen worden gesteld; maar men mag niet vergeten, dat het vakonderwijs juist een machtig middel is, om het vak zelf op te heffen en aan den vakman een hooger plaats te verschaffen in het maatschappelijk geheel. Het ontwikkelt hem niet alleen verstandelijk, maar beurt hem ook op sociaal en moreel; het onderscheidt hem van de losse werklieden en de „unskilled labourers", die bij den dag van den hand in den tand leven; het doet hem zijn vak kennen in samenhang met andere vakken en als onderdeel van den grooten cultuurarbeid der menschheid; door handwerk en kunst met elkander te verbinden, schenkt het hem de vreugde terug, die vroeger aan den arbeid verbonden was en er thans zoo menigmaal aan ontbreekt; en het geeft hem eene geschikte voorbereiding voor de vakorganisatie, die toch in de eerste plaats niet dient, om hooger loon en korteren werktijd te verkrijgen, maar om het vak zelf hooger op te voeren en in den arbeid de roeping te volbrengen, welke aan een iegelijk in dit aardsche leven is opgelegd.

Onder de maatregelen, door de Regeering in het belang van de opvoeding der jeugd genomen, verdient ook met een kort woord de bestrijding der tuchteloosheid vermeld te worden. Reeds in 1909 werd eene Unie opgericht, om de tuchteloosheid van het Nederlandsche volk, waarover herhaaldelijk luide klachten opgingen, ernstig te gaan bestrijden, en alzoo zijne zedelijke, geestelijke,

---

[1]) Volgens het verslag der Commissie van Toezicht op het Middelbaar Onderwijs in Amsterdam over het jaar 1915 telde de hoofdstad des rijks een 50 tal jaren nog maar 6 vakscholen met 540 leerlingen. Thans had de Commissie verslag uit te brengen over 37 vakscholen met 9500 leerlingen.

en lichamelijke kracht te verhoogen. Als vrucht van overleg met deze Tuchtunie richtte de Minister van Binnenlandsche Zaken in April dezes jaars eene circulaire aan alle Districts-Schoolopzieners, om hen uit te noodigen tot het nemen van maatregelen ter bestrijding der tuchteloosheid door middel van de school. Inderdaad heeft de lagere school, gelijk de circulaire zegt, bij de bestrijding van dit kwaad eene gewichtige taak te vervullen, en mag er van haar een gunstige invloed worden verwacht, als zij den algemeen paedagogischen plicht, om de tuchteloosheid der jeugd buiten de school tegen te gaan, met lust aanvaardt en betracht. Daar de school zulk eene breede plaats in het leven der kinderen beslaat en van de ouders het grootste deel van de taak der opvoeding overneemt, hebben de onderwijzers nog niet àl hun plicht vervuld, als de jeugd het schoolgebouw verlaat, maar blijven zij medeverantwoordelijk voor het gedrag dier jeugd op straat en in huis.

De Heeren Kips en Ort deelen in hun rapport over school en sport in Engeland mede, dat naar ruwe schatting ruim de helft der onderwijzers aldaar vrijwillig en belangeloos hun tijd geven aan de schooljeugd, door haar des Zaterdags of op namiddagen na den schooltijd leiding bij het spel te geven. En deze toewijding der onderwijzers schept tusschen leerling en meester eene aangename verhouding; de jongens en de meisjes beschouwen hunne onderwijzers en onderwijzeressen als vrienden en vriendinnen, die te achten zijn, en aan wie zij een grooten invloed op hun leven toekennen. De Engelsche onderwijzers meenen dus niet, dat hun taak is afgeloopen, als de schooldeur achter hen dichtgaat, maar stellen ook buiten de school belang in de spelen der leerlingen, in al hun lief en hun leed, en worden daarvoor met achting en genegenheid betaald[1]).

Nu behoeft men gelukkig niet naar Engeland te reizen, om zulke onderwijzers te ontmoeten; ze zijn ook in ons vaderland in grooten getale te vinden. De belangstelling uit zich hier op andere wijze, omdat de sport hier niet zulk eene groote plaats in het leven der kinderen inneemt, maar zij bestaat desniettemin en komt in een privaat onderhoud, bij ziekte of ongeval, of ook in het bezoek

[1]) School en Sport. Het Engelsche voorbeeld, 1914, bl. 30, 36.

aan de ouders soms op treffende wijze tot uiting. Zonder twijfel mag men dan ook verwachten, dat de raadgevingen des Ministers ter harte, en de bestrijding van de tuchteloosheid der jeugd buiten de school nog ernstiger dan tot dusverre in de school ter hand zal worden genomen. Maar dan moet men de onderwijzers in dezen niet alleen laten staan. Het Nederlandsche volk staat in zijn geheel aan deze tuchteloosheid schuldig, en daarom moet het ook in zijn geheel, en moet ieder persoonlijk bij zichzelven, en in eigen kring, dit ergerlijke kwaad bestrijden. Met de onderwijzers in de school, moeten de ouders en de predikanten, de leeraren en de professoren, de leiders van knapen- en jongelings- en allerlei andere vereenigingen, de justitie en de politie samen werken; alleen door eene gemeenschappelijke, krachtige en voortgezette actie zal het Nederlandsche volk eenigszins leeren wat beschaving is [1]).

Ten slotte zij er de aandacht op gevestigd, dat de Regeering in verschillende landen de opvoeding der schoolvrije jeugd meer rechtstreeks ter harte gaat nemen. In het bijzonder komt hier het besluit in aanmerking, dat de Pruisische Minister van Eeredienst, onderwijs en medische aangelegenheden, Von Trott zu Solz, den 18en Jan. 1911 over de „Jugendpflege" uitvaardigde, nadat den 12en Jan. te voren eene vertrouwelijke samenspreking van deskundigen over dit onderwerp had plaats gehad [2]). Dit besluit begon met er op te wijzen, dat de groote veranderingen in de economische verhoudingen op het leven in gezin en maatschappij een nadeeligen invloed oefenen, de jeugd lichamelijk en zedelijk aan groote gevaren blootstellen, en daarom eene *algemeene* toepassing van maatregelen vereischen, welke voor het opgroeiend geslacht „ein fröhliches Heranreifen zu körperlicher und sittlicher Kraft" mogelijk maken; de Regeering beschouwde daarom de verzorging der jeugd, wegens haar hoog belang voor de toekomst des volks, als eene van de gewichtigste werkzaamheden, waartoe de tegenwoordige tijd ons roept.

---

[1]) Verg. Roest van Limburg, Tuchteloosheid en hare bestrijding. Gids 1912 II 310—326. — [2]) Erlass des Ministers der geistlichen, Unterrichts- und Medizinal-Angelegenheiten von 18 Januari 1911 betreffend Jugendpflege. Berlin Cotta 1912, 20 bladz.

Daarbij verklaarde de Regeering, dat de verzorging der rijpere jeugd van dien aard is, dat zij de toepassing van een bureaucratisch model niet duldt, maar veeleer de vrije ontwikkeling van alle daarvoor geschikte krachten vereischt. Ze rekende daarom niet alleen op de medewerking van stadsbesturen en schoolcommissies, maar ook op die van particulieren en vereenigingen in den ruimsten zin, van geestelijken, onderwijzers, leeraren, enz., van kerkelijke, turn-, spel-, sport-, welvaartsvereenigingen. Het lag daarom ook niet in hare bedoeling, om van staatswege inrichtingen met verplicht bezoek in het leven te roepen, maar om bestaande vereenigingen te steunen, het oprichten van nieuwe te bevorderen, en alle saam districtsgewijze te organiseeren en zooveel mogelijk tot eenheid van handelen te leiden. Voorts behelsde het besluit nog de mededeeling, dat de Regeering voor de uitvoering van dit plan een bijzonder fonds had gesticht, waaruit de arbeid der vereenigingen benevens de opleiding van daarvoor geschikte personen steun konden ontvangen [1]).

Aan dit besluit zijn „Grundsätze und Rathschläge für Jugendpflege" toegevoegd, die over doel, omvang en middelen der jeugdverzorging inlichting geven. De eerste stelling omschrijft de taak der jeugdverzorging als „die Mitarbeit an der Heranbildung einer frohen, körperlich leistungsfähigen, sittlich tüchtigen, von Gemeinsinn und Gottesfurcht, Heimat- und Vaterlandsliebe erfüllten Jugend. Sie will die Erziehungstätigkeit der Eltern, der Schule und Kirche, der Dienst- und Lehrherren unterstützen, ergänzen und weiterführen". In de 7e grondstelling worden als proefhoudende middelen ter jeugdverzorging genoemd: het inrichten van lokalen tot tehuizen voor de jeugd in haar vrijen tijd, waar gelegenheid geboden wordt tot schrijven, lezen, spelen en andere ontspanning; bibliotheken voor de jeugd, muziek-, zang-, lees- en voordrachtsavonden, opvoeringen met rolverdeeling, in het algemeen gelegenheden tot edele gezelligheid; tot gebruikmaken van plaatselijke gelegenheden tot volksontwikkeling, bezoek van musea, enz., onder deskundige leiding, van gedenk- en bezienswaardigheden, die uit historisch, geologisch, natuurkundig, landschappelijk oogpunt

[1]) Op de begrooting voor 1911 werd daaruit voorloopig, en vooreerst alleen tot verzorging der mannelijke jeugd, een post van één millioen mark uitgetrokken.

belangrijk zijn; werkplaatsen voor onderwijs in handenarbeid enz., eenvoudige speelplaatsen en overdekte ruimten voor lichaamsoefeningen, liefst zoo in te richten, dat zij ook voor tehuizen der jeugd, en voor het houden van voordrachten, opvoeringen, gezellige avonden gebruikt kunnen worden; gelegenheden tot baden, zwemmen, schaatsenrijden, zoo mogelijk kosteloos, en allerlei andere, naar jaargetijde, plaats en omstandigheden, afwisselende, gezonde lichaamsoefeningen.

Door sommigen is beweerd, dat de Pruisische Regeering, door opzettelijk van middelen ter godsdienstig-zedelijke opvoeding te zwijgen, een nieuwe, humanitaire periode heeft ingeleid. Men kan hiertegen opmerken, dat het besluit in § 1 van de grondstellingen uitdrukkelijk ook de godsvrucht noemt, in § 11 van onderwerpen voor voordrachten spreekt, die ook aan de religie ontleend kunnen worden, en dat zij herhaaldelijk, als ze rekent op de medewerking van particulieren en vereenigingen, ook van geestelijken en kerkelijke vereenigingen gewag maakt. Afdoende mogen deze antwoorden niet zijn, omdat de Regeering allerlei middelen ter opvoeding in den breede opsomt; maar het hangt van de voorstanders eener godsdienstig-zedelijke opvoeding zelven af, of zij genoegzame energie en activiteit zullen betoonen, om met steun der Regeering dit belangrijk deel van de volksopleiding in Christelijke bedding te leiden. Aanvankelijk ontwikkelde zich in Duitschland, na het besluit der Pruisische Regeering, dat in de andere bondsstaten door soortgelijke maatregelen of reeds voorafgegaan was of gevolgd werd, eene verbazende energie, zoowel in het publiceeren van een rijke litteratuur over de jeugdverzorging in courant- en tijdschriftartikelen, brochures en boekwerken, alsook in het hervormen van bestaande en het stichten van nieuwe vereenigingen.

Maar de oorlog heeft ook dezen arbeid lam geslagen, en zelfs het gevaar doen ontstaan, dat de Regeering het vrije standpunt, dat zij eerst ten opzichte van de particuliere jeugdverzorging innam, niet ten einde toe handhaven zal[1]). Er gaan toch in de

[1]) Zie het artikel: Staatsinmenging in zake Jeugdverzorging. Het Patronaat, Mei 1915 bl. 65—70, en Juni 1915 bl. 81—86, naar artikelen van Dr B. Jauch te Freiburg in het maandblad Jugendpflege.

laatste jaren vele stemmen in Duitschland op, die na de lagere school tot het 14e jaar, de zoogenaamde „Fortbildungsschule" van het 14e tot het 17e of 18e jaar tot centrum willen maken van heel de opvoeding der rijpere jeugd. Voorloopig wil men daaraan dan nog wel alleen voor allen verplicht stellen het turn- en openluchtspel; maar het gevaar bestaat, dat men straks ook het onderwijs in lichaamsverzorging, staatkunde, algemeene en vaderlandsche geschiedenis, en de militaire voorbereiding onder de verplichte vakken gaat opnemen, zoodat er voor de particuliere jeugdverzorging niet veel meer dan het godsdienstonderwijs zou overblijven. Naarmate de eischen, aan de jeugdverzorging gesteld, hooger worden opgevoerd, de Rijkssubsidiën vermeerderen, het staatstoezicht in verband daarmede uitbreidt, de leiding aan gediplomeerde personen wordt opgedragen enz., neemt in diezelfde mate ook het gevaar voor de zelfstandigheid en vrijheid der jeugdverzorging toe. Nu is de Pruisische Regeering tot dusver op haar besluit van 1911 nog niet teruggekomen; in de Zuidduitsche staten zou eene inbreuk op de vrijheid der jeugdvorming op sterk verzet stuiten. Maar het schijnt, dat in Pruisen de wind toch uit dezen hoek begint te waaien, en door den oorlog en de oorlogstoestanden — men denke alleen maar aan de verwildering der jeugd — aangewakkerd wordt. En het is raadzaam, dat wij in Nederland op dezen gang van zaken nauwkeurig acht nemen; un homme averti en vaut deux.

Misschien is het besluit der Pruisische Regeering van 1911 niet zonder invloed geweest op den maatregel, dien de Minister van Binnenlandsche Zaken hier te lande in het belang der jeugdverzorging nam. Nadat de heer Gerhard deze aangelegenheid reeds vroeger in de Tweede Kamer ter sprake had gebracht en de wenschelijkheid had betoogd, dat er eene commissie van onderzoek werd benoemd, ging de Minister eenigen tijd geleden daartoe over en stelde bij beschikking van 18 Oct. 1915 eene commissie in, aan welke werd opgedragen een onderzoek in te stellen en rapport uit te brengen omtrent hetgeen hier te lande reeds geschiedt in het belang van de ontwikkeling der jeugdige personen, daaronder te verstaan de jongens en meisjes van 13 tot

18 jaar, en zoo daartoe aanleiding blijkt te bestaan, hieraan voorstellen toe te voegen [1]).

In de circulaire, die voor dit doel door de Commissie aan de besturen van alle vereenigingen voor jeugdvorming toegezonden werd, lezen we:

„Gedurende langen tijd werd te weinig aandacht geschonken aan de ontwikkeling der jeugdige personen van 13 tot 18 jaar. Het had er allen schijn van, als meende men, dat onze lagere school in voldoende mate onderwijs en ontwikkeling voor het leven gaf. Wél ging een klein percentage der kinderen van daar naar eene andere inrichting van het onderwijs, als hoogere burgerschool, gymnasium, inrichting voor vakonderwijs, enz. — verreweg de overgroote meerderheid echter trad op 12- of 13-jarigen leeftijd het maatschappelijk leven in, en bleef verder van stelselmatig voortgezette ontwikkeling en onderwijs verstoken.

Met vreugde mag nu geconstateerd, dat de laatste jaren in sommige streken en in sommige kringen eene belangrijke verandering ten goede in deze te bespeuren valt.

Men is tot het inzicht gekomen, dat met het volbrengen van den leerplichtigen leeftijd het kind allerminst volleerd mag heeten, wil het later een nuttig lid worden der maatschappij; maar bovenal heeft men meer en beter begrepen, dat juist in die jaren het kind leiding noodig heeft, dat juist in die jaren karakter en wil gevormd worden, dat dàn in het hart de grondslag van het goede of het kwade wordt gelegd, dat van de leiding in die jaren het veelal zal afhangen, of het kind eenmaal het doel zal bereiken, waartoe het werd bestemd. En zóó heeft men het de laatste jaren kunnen aanschouwen, hoe velen, door die gedachten geleid, met groote liefde en met groote toewijding zich gaven aan de godsdienstige, zedelijke, verstandelijke, lichamelijke en maatschappelijke vorming der schoolvrije jeugd. Doch hoe verblijdend zulks ook moge

[1]) In deze Commissie werden benoemd: tot lid en voorzitter Mr A. I. M. J. baron van Wijnbergen, lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal te Arnhem; tot lid en secretaris, A. H. Gerhard, lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, te Laren (N.-H.); tot leden: J. van der Molen Tzn., lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal te Rotterdam; Mr H. W. Blaupot ten Cate, schoolopziener in het arrondissement Arnhem, te Arnhem; H. Th. Cox, directeur der Hollandsche Stoomboot-Maatschappij te Amsterdam, wonende te Amersfoort; en als adjunct-secretaris Mr M. van der Feen, te 's Gravenhage, Sweelinckstraat 122.

wezen, dit neemt niet weg, dat nog steeds vele kinderen van alles verstoken blijven.

En allerwege ziet men dan ook op dit terrein een pogen tot gestadige uitbreiding van het aangevangen werk, waarmede gepaard gaat een voortdurend voelen en tasten om met meer juistheid te vinden den waren weg.

Begrijpelijk is het, dat dit alles de aandacht der Regeering niet ontgaan kon, zelfs in hooge mate hare belangstelling wekken moest. Van overwegend belang toch is het, of de ontwikkeling van jeugdige personen in goede banen wordt geleid; hoe ons volk in de toekomst zal wezen, hangt voor overgroot deel af van de wijze, waarop de schoolvrije jeugd ontwikkeld en gevormd wordt.

Met het oog daarop heeft de huidige Regeering eene Commissie ingesteld om te onderzoeken, wat hier te lande voor de ontwikkeling van de jeugdige personen reeds geschiedt, daarover rapport uit te brengen en daaromtrent voorstellen te doen, zoo daartoe aanleiding is.

Genoemde Commissie heeft in de eerste plaats nagegaan, hoeveel kinderen van 13—18 jaar eigenlijke onderwijs-inrichtingen bezoeken.

Thans gaat zij haar onderzoek uitstrekken tot de overige schoolvrije jeugd en het is bij den aanvang van dat onderzoek dat zij zich wendt tot U.

Duidelijk is dit deel van het onderzoek het omvangrijkst en het belangrijkst.

Deze schoolvrije jeugd toch heeft eenerzijds nog voortdurend noodig onderwijs, vorming, ontwikkeling, moet anderzijds in meerdere of mindere mate treden in het volle maatschappelijk leven. Nagegaan zal moeten worden, hoe — zonder al te groote botsingen — een en ander met elkaar valt overeen te brengen, welke bezwaren zich daarbij voordoen, en hoe die te ondervangen zijn".

Met belangstelling zien wij het rapport en de voorstellen der Commissie tegemoet. Ze kunnen voor de toekomstige opvoeding der rijpere jeugd van groote beteekenis zijn.

---

# TWEEDE GEDEELTE
# OVER DE TAAK DER NEOPAEDIE

§ 9. *Leemten in de bestaande Neopaedie.*

In weerwil van de toenemende belangstelling en de ijverige behartiging, welke tegenwoordig van alle zijden aan de opvoeding der rijpere jeugd ten deel valt, moet deze toch om verschillende redenen nog ontoereikend en gebrekkig worden genoemd. Een breed betoog is hiervoor niet noodig, want allen, die zich aan deze zaak gelegen laten liggen, zijn er van overtuigd; maar toch is het de moeite waard, enkele punten aan te wijzen, waarbij deze onvoldoendheid duidelijk in het oog springt.

In de eerste plaats zij er daarom de aandacht op gevestigd, dat het lager onderwijs de kinderen niet ver genoeg brengt, noch in godsdienstig-zedelijk, noch ook in verstandelijk opzicht. De dagen, waarin de lagere school als de panacee voor alle kwalen werd verheerlijkt, zijn lang voorbij; de ontevredenheid is algemeen, de klachten over het onvoldoende van het lager onderwijs nemen toe bij den dag. Naar aanleiding van het optreden der Commissie tot onderzoek naar de ontwikkeling der jeugdige personen van 13—18 jaar, merkte de Heer Zernike onlangs op: „Ligt hierin niet de stilzwijgende erkenning, dat de geestelijke ontwikkeling, die het kind gedurende de schooljaren opdoet, onvoldoende is voor het volgend leven? Maar als dat zoo is, wordt het dan niet tijd, in te zien, dat een vroeger geslacht meer van de school verwacht heeft, dan zij bij mogelijkheid geven kan; dat, met andere woorden, aan de school en het onderwijs een te hooge waarde is toegekend? En zou het misschien daaruit te verklaren zijn, dat de schoolstrijd in ons vaderland allengs is geluwd, zoo dat men zelfs van schoolvrede droomen kan? Ik heb de beste jaren van onzen schoolstrijd medegemaakt, maar ik beken, mij niet te kunnen voorstellen, dat die strijd in gelijke hevigheid opnieuw zou kunnen ontbranden. Wij zijn nuchterder geworden, omdat

wij ontnuchterd zijn. Wij hebben gemerkt aan de eene zijde, dat de leerlingen der Christelijke school niet beter, niet braver, niet vromer menschen zijn geworden, dan die van de Openbare School, maar aan de andere zijde ook, dat zij, die van de Overheidsschool zijn gekomen, niet knapper, niet verstandiger, niet geleerder zijn, dan die hun jeugd op de secteschool hebben doorgebracht [1]."

Dergelijke uitspraken zijn thans niet zeldzaam. Ze komen in de verslagen der schoolcommissies, der schoolopzieners en inspecteurs vele malen en herhaaldelijk voor. In een artikel over: De Amsterdamsche gemeenteraad en het lager onderwijs, voorkomende in *Het Schoolblad* van 2 Maart 1916 kan men lezen, dat tweevijfden van de leerlingen, die de school na geeindigden leerplicht verlieten, het loffelijk ontslag, d.i. het bewijs, dat zij het lager onderwijs met vrucht genoten hadden, *niet* konden erlangen. Het officieele verslag van de Inspecteurs in de drie inspectiën omtrent den omvang en den toestand van het lager onderwijs over het jaar 1913 luidt op sommige plaatsen zoo ongunstig, dat we geneigd zijn, aan overdrijving te denken; we lezen daar bijv., dat de resultaten van het onderwijs op de eigenlijke volksscholen, aan het einde der zes leerjaren verkregen, bijna nergens bevredigend mogen genoemd worden; het herhalingsonderwijs is stationair, maakt geen voortgang, wordt door de bevolking, inzonderheid ten plattelande, niet gewaardeerd en meestal slechts door een klein getal leerlingen bezocht; het u. l. en m. u. l. onderwijs telt evenzoo in den regel maar een klein getal leerlingen, en maakt bovendien nog dikwerf inbreuk op de hoofdvakken der volksschool; de leerplichtwet heeft wel goed gewerkt, maar dient toch uitgebreid en verscherpt te worden [2]).

Zeer uiteenloopend zijn de oorzaken, die voor dezen ongunstigen toestand worden opgegeven: de meesten werpen de schuld op de vele vakken, of op den al te korten leertijd, maar men schrijft ze ook wel op rekening van de slechte verhouding tusschen onderwijzers en hoofden, het ambulantisme, het onvoldoende salaris, de

[1]) Aangehaald in De School met den Bijbel, 24 Febr. 1916. — [2]) Verg. ook de ervaring, die de Heer Roest van Limburg, Hoofdcommissaris van Politie eerst te Rotterdam, thans te Amsterdam, opdeed bij een onderzoek naar de ontwikkeling van aspirant-agenten, Gids April 1914; Sociologische fragmenten, ook aangehaald bij Schreuder, Paedag. T. 1915, bl. 231 v:

gebrekkige opleiding, de onbekwaamheid en onervarenheid der jonge onderwijzers, de inkorting van den leertijd door andere werkzaamheden, zooals baden, kindervoeding, het onderzoek der schoolartsen enz. En ter verbetering dringt men dan op vermindering of inkrimping der leerstof aan, of men zoekt heil in de intellectueele en financieele verheffing van den onderwijzersstand; en ook worden aanbevolen de inrichting van het leerplan en de indeeling der klassen of scholen naar het leervermogen der kinderen (Mannheimer of Delftsche stelsel), de invoering van een zevende schooljaar, van tweejarige vervolgklassen, of van driejarige m. u. l. o. scholen enz.

Maar hoe dit zij, ook van Christelijke zijde kan men met de resultaten van het lager onderwijs niet tevreden zijn. We laten daar, of de Heer Zernike met zijne bewering gelijk heeft, dat de leerlingen der Christelijke scholen niet beter, niet braver en niet vromer menschen worden dan die van de openbare school. Want ten eerste is dit moeilijk uit te maken, en ten andere is het een feit, dat vele voorstanders van het openbaar onderwijs in de laatste jaren de noodzakelijkheid eener godsdienstig-zedelijke opvoeding ook door de school hebben ingezien en erkend. Maar dit staat vast, dat de godsdienstig-zedelijke opvoeding op de lagere school bij vele kinderen onvoldoende is gebleken, omdat zij straks, na den leerplichtigen leeftijd, in eene omgeving komen, welke het goede zaad, in hunne harten gestrooid, weder verstikt en sterven doet. Er is terecht gezegd: wie het kind heeft, heeft de toekomst, is alleen waar, wanneer wij aan het woord kind eene geheel andere en breedere beteekenis geven, en daarbij niet alleen denken aan het kind, dat de lagere school bezoekt, maar ook aan den knaap en het meisje in den schoolvrijen leeftijd. De ervaring, met de Zondagschool gemaakt, is tot zekere hoogte ook die met de lagere school; ontelbaar velen vallen uit alle kringen en standen later af en keeren aan het Christelijk geloof hunner jeugd den rug toe.

Daarom is het onverantwoordelijk, de opvoeding der jeugd juist dan te staken, als zij in de gevaarlijke jaren overgaat en aan allerlei verleiding wordt blootgesteld. En niet genoeg kan het initiatief geprezen worden, dat van de jongelings- en jongedochters-

vereenigingen in dezen is uitgegaan, noch ook de dikwerf miskende maar hoogst zegenrijke arbeid geroemd, dien zij aan de opvoeding der rijpere jeugd ten koste hebben gelegd.

Maar dat neemt toch niet weg, dat ook deze arbeid om verschillende redenen onvoldoende moet heeten. Ten eerste omvatten alle Jongelingsvereenigingen, hoezeer zij zich hebben uitgebreid en georganiseerd, toch nog maar een betrekkelijk klein getal van de jonge menschen, die aan opvoeding behoefte hebben. Onlangs deelde het hoofdbestuur van de jeugdverzorging in Berlijn mede, dat de aangesloten vereenigingen samen slechts 35000 jeugdigen van 14—18 jaar als hare leden telden, terwijl er toch in Berlijn niet minder dan 216000 jonge menschen van dien leeftijd zijn [1]); en zoo is het overal, ook in ons vaderland, gesteld. Het Nederl. Jongelingsverbond telt bijv. ongeveer 10000 leden en 300 knapenvereenigingen met omtrent 7000 leden; de Bond van Geref. Jongelingsleden telt ± 16000 leden en ruim 300 knapenvergaderingen met ongeveer 7000 leden; de socialistische Jeugdorganisatie brengt het nog niet tot duizend leden. Deze cijfers zijn zeker laag te noemen, als men weet, dat de mannelijke bevolking tusschen 10 en 19 jaar op 31 Dec. 1909 het getal van 590.303 bedroeg [2]).

In de tweede plaats krijgen de Jongelingsvereenigingen hun meeste leden uit den kleinen burger- en boeren-, of ook uit den arbeidersstand. De hoogere standen zien veelszins op de Jongelingsvereenigingen met zekere minachting neer, niet alleen buiten maar ook binnen de Christelijke kringen. Al te veel heerscht bij hen nog de gedachte, dat Zondagscholen, Christelijke scholen, Knapen- en Jongelingsvereenigingen zeer goed zijn voor den minderen man, maar voor hunne zonen niet noodig zijn. Zelfs doet men niet zelden de ervaring op, dat zij nog wel gaarne eene bijdrage afstaan voor de stichting of instandhouding eener Christelijke lagere school, maar hun beurs gesloten houden, zoodra men bij hen aanklopt om eene gift voor een school van Christelijk middelbaar en hooger onderwijs; en nog veel minder zenden zij daar hun kinderen heen. Wel is waar komt het stichten van afzonder-

[1]) Socialistische Monatshefte 1915, aflev. 26 bl. 1375. — [2]) Jaarcijfers voor het Koninkrijk der Nederlanden 1914 bl. 7.

lijke vereenigingen voor knapen, jongelingen, jonge mannen, soldaten, studenten, enz. hieraan eenigszins te gemoet; maar al te zamen bestrijken deze vereenigingen toch nog maar een klein gedeelte van de jongelingschap.

In de derde plaats zijn de Jongelingsvereenigingen, generaal genomen, nog niet met zichzelve in het reine; ze zijn alle nog meer of min zoekende naar een vaste plaats in het organisme der opvoeding. Hiermede is geen verwijt bedoeld, maar alleen een feit geconstateerd; doch dat feit staat dan ook vast en zal te helderder aan 't licht treden, als ook de overheid zich met de opvoeding der rijpere jeugd bemoeien gaat en, onder bepaalde voorwaarden, van haar arbeid gebruik wil maken. Thans loopen de Jongelingsvereenigingen daarom, niet alleen in beginsel en richting (gelijk de lagere scholen), maar ook in werkzaamheden, leerplan en leergang, middelen en doel zeer verre uiteen. Onder al deze vereenigingen kozen de Gereformeerde Jongelingsvereenigingen een vast standpunt en een welomschreven doel; zij wilden terecht geen bewaarschool en geen evangelisatievereeniging maar eene vormschool zijn; en de R. Kath. patronaten stelden zich formeel ditzelfde ideaal voor oogen [1]). Maar kennis van beginsel en doel, van hoeveel waarde ook, is toch niet genoeg; het komt er dan nog op aan, dan besten weg te vinden, theoretisch en vooral ook practisch, die van het uitgangs- naar het eindpunt leidt. En zoo blijven de vragen aan de orde naar de methodiek der vakken, de formeele en materieele waarde der leidraden, het onderscheid in de opvoeding van knapen en jongelingen, de verhouding van het geheel tot de deelen (plaatselijke vereeniging, ring, afdeeling, bond) enz. Voorts zeide de Voorzitter van den Bond van Geref. Jongelingsvereenigingen op den feestdag van zijn vijfentwintig-jarig bestaan terecht, dat de Bond in de laatste jaren ook wel lessen heeft aanvaard, die tot hem kwamen uit „der tijden nood" en hem duidelijker dan in den beginne, naast de vormende en voorbereidende, ook doen aanvaarden de *bewarende* taak, welke aan de Jongelingsvereenigingen is toevertrouwd. [2]) Als deze de pretensie volhouden op al de zonen van Gereformeerden huize, zullen zij,

[1]) G. Vermolen, Geen Bewaarscholen, maar Vormscholen, Roozendaal, 1916.
[2]) Gedenkboek bl. 371.

naarmate velen zich blijven onttrekken, tot propagandistischen en apologetischen arbeid zich geroepen zien.

Ten slotte, de Jongelingsvereenigingen geven niet en kunnen niet geven al die vorming, welke de jongeling voor zijn later leven behoeft. Wel hebben zij menigmaal ook in deze behoeften trachten te voorzien door het geven van voortgezet lager-, herhalings- of vakonderwijs, door het openen van cursussen in teekenen, boekhouden, handelscorrespondentie enz., door het organiseeren van kunstavonden enz. En niemand betwijfelt, dat ook deze arbeid in velerlei opzicht, tijdelijk en plaatselijk, nuttig geweest is en vrucht heeft gedragen. Maar toch valt het moeilijk te bewijzen, dat deze werkzaamheden tot de taak der Jongelingsvereenigingen behooren; door verreweg de meeste vereenigingen kunnen ze reeds niet vanwege de kosten en het gebrek aan geschikte leerkrachten verricht worden; waar ze ter hand genomen werden, waren ze dan ook dikwerf zeer onvolledig en gebrekkig. Knapen- en Jongelingsvereenigingen hebben nu eenmaal, wel eene schoone en zegenrijke, maar tevens eene begrensde en bescheidene taak. Arbeid, die niet op den weg der Jongelingsvereeniging ligt of die de wijsheid van ouderen vordert, werd daarom terecht door den Gereformeerden Bond losgelaten, en aan het Vereenigingsleven werden behoorlijke grenzen gewezen [1]). Maar daaruit vloeit dan ook voort, dat de Jongelingsvereeniging de roeping, welke gezin, school, kerk en staat in dezen te vervullen hebben, erkennen en naar haar vermogen steunen moet.

## § 10. *Noodzakelijkheid der Neopaedie.*

De leemten en gebreken in de tegenwoordige jeugdvorming springen nog te sterker in het oog, wanneer wij in overweging nemen, welke sociale toestanden haar in onzen tijd zoo dringend noodzakelijk maken. Natuurlijk is de opvoeding van de rijpere jeugd altijd noodzakelijk geweest; en ook, gelijk we gezien hebben,

---

[1]) Gedenkboek bl. 373. Verg. ook Aalders, Het doel onzer Geref. Knapenvergaderingen 1913 bl. 12. Jonkman, in: Voor het leven onzer Geref. Knapenverg. 1914 bl. 18, 19.

in meerdere of mindere mate ter harte genomen, wijl de puberteitsleeftijd eene critische periode is, waarin allerlei gevaren de jeugd bedreigen en deze dus aan eene bijzondere zorg en leiding behoefte heeft. Maar deze redenen voor de noodzakelijkheid der jeugdverzorging kunnen hier onbesproken blijven, wijl zij een algemeen karakter dragen, genoegzaam aan allen bekend zijn, en later ook nog in een ander verband, bij de psychologie van den puberteitsleeftijd, ter sprake komen. Hier letten wij alleen op die oorzaken, welke de jeugdvorming tot een dringenden eisch des tijds en daarom dan ook allerwege aan de orde van den dag hebben gesteld. Volledig zijn ze wel niet op te sommen, maar de voornaamste dienen toch met een kort woord genoemd te worden.

En dan zij in de eerste plaats opgemerkt, dat de moderne jeugd karaktertrekken vertoont, die haar in vorige tijden niet of niet in die mate eigen waren. De moderne jeugd heeft zelve den invloed der moderne maatschappij ondergaan. Wel is waar is het aan de jeugd ten allen tijde en overal eigen, om naar zelfstandigheid te streven, aan het gezag van het verledene zich te ontworstelen, en in de toekomst zich een eigen weg te banen. Er ligt daarin op zichzelf ook niets verkeerds; het is een natuurlijk proces van ontwikkeling, dat vooruitgang mogelijk maakt; men mag het daar om ook niet met geweld onderdrukken, maar moet het weten te leiden, zoodat verleden en toekomst bij de opwassende jeugd in harmonie met elkander blijven.

In normale, rustige tijden heeft die ontwikkeling dan ook op zulk eene geleidelijke wijze plaats; met de opvoeding, welke het huisgezin geeft, is die in kerk, school, werkplaats enz. in overeenstemming; het gaat alles zonder heftige schokken, gelijkmatig en natuurlijk toe. Maar dat is in den nieuweren tijd alles gansch anders geworden. Niets spreekt meer vanzelf, en niets staat van te voren meer vast, noch voor het geloof, noch voor het denken, noch in en voor het leven. Wij ademen van onze geboorte af in eene geheel andere atmosfeer. In vroegeren tijd werd eerbied voor het gezag van God, van zijn woord en gebod, van ouders en overheden enz., om zoo te zeggen, met de moedermelk ingezogen. Maar nu wordt alle eerbied, stelselmatig of onopzettelijk, van de jeugd af in de harten der kinderen ondermijnd. Critiek is aan de orde van den dag en van elk oogenblik; critiek in huis, in

gesprek, in het onderwijs, in courant en tijdschrift; critiek op personen en inrichtingen, op politie en justitie, op de regeering des lands, op partijen en klassen; altijd veel critiek en bitter weinig waardeering. Men zegt, dat dit niet anders kan, dat de tijden dit zoo meebrengen. Het zij zoo, maar dan moet men zich ook niet verwonderen, dat onze kinderen, onze knapen en meisjes, daarvan den invloed ondergaan, en het gezag van ouders en onderwijzers al spoedig een lastig juk beginnen te vinden. Zij streven naar zelfstandigheid op een leeftijd, waarop men vroeger nog niet anders dan den plicht der gehoorzaamheid kende. En zij overschrijden daarbij licht de grenzen van dit op zichzelf rechtmatig streven; zij keeren al te vroeg aan ouders en onderwijzers den rug toe, en zoeken dan eigen weg, eigen genot, eigen lectuur, eigen kameraden. Nog eens, het rechtmatige in al dit streven mag niet miskend, maar tuchteloosheid, in breederen en dieperen zin dan waarin men van baldadigheid spreekt, wordt meer en meer een kenmerk der moderne jeugd.

En gelijk de moderne maatschappij deze tuchteloosheid kweekt, zoo biedt zij er ook voedsel aan; zij komt aan het vroegtijdig streven der jeugd naar zelfstandigheid op allerlei wijze tegemoet. Het patriarchale stelsel ging voorbij. De industrialiseering der maatschappij riep gansch andere oeconomische verhoudingen in het leven. Jongens en meisjes kunnen, zoodra leerplichtwet en arbeidswet het maar toelaten, als werkkracht gebruikt worden, in winkel, kantoor, fabriek, magazijn enz.; en eenig loon verdienen. Ze brengen dit loon eerst nog geheel of gedeeltelijk thuis, maar krijgen dan in en voor het gezin reeds eene beteekenis, welke hun zeker recht van meespreken geeft. De ouders worden van hen afhankelijk, verliezen hun gezag en macht, en weten deze ook menigmaal niet op geschikte wijze te handhaven. Als de jongens en meisjes overdag hun werk hebben verricht, zijn ze zelden geneigd, om 's avonds nog eenigen huishoudelijken arbeid te verrichten; zij meenen dan recht op vrijheid te hebben, en slenteren de straat op. Het werk, dat ze overdag hebben te doen, is dikwerf ook eentonig, geestdoodend en vervelend, zoodat het begeerd wordt niet om zichzelf en de vreugde, die het verschaft, maar om het loon, dat het afwerpt, en niet het minst ook om de vrije uren en avonden, die er daarna overblijven. Daarom is ook

overal het dienstbodenvraagstuk aan de orde; de meisjes vinden den naam van dienstbode al vernederend, verlangen naar meerdere vrijheid en hooger loon, en gaan daarom liever in „betrekking" op fabriek of kantoor. En vele dienstboden streven ernaar, om van haar dienst een vak te maken, dat opleiding vereischt en slechts enkele vastgestelde uren van den dag in beslag neemt.

Voor ontspanning en genot in de vrije uren biedt de tegenwoordige maatschappij, vooral in de steden, overvloedig gelegenheid. Schitterend verlichte café's, drankpaleizen, café-chantants, schouwburgen, varieteiten-theaters, bioscopen, tingeltangels, cabaretten, danshuizen prikkelen de begeerlijkheid, de begeerlijkheid der oogen en des vleesches en de grootschheid des levens. De drukpers zorgt voor prikkellectuur, die in vele volkskringen met hartstocht verslonden wordt en alle faculteiten der ziel van hare gezonde natuurlijkheid berooft; onzedelijke kunst voegt daar haar invloed bij en vult hoofd en hart met onreine voorstellingen en begeerten. In de poëzie van het dagelijksche leven en den historischen roman schept men geen behagen meer; schrijvers en dichters uit eene vroegere periode hebben afgedaan; Multatuli is de man, die andere behoeften gewekt heeft, de aandacht van romantiek en idealisme naar de harde werkelijkheid heeft heengeleid; en daarvan boeit vooral, wat de zinnen prikkelt, de zenuwen schokt, de hartstochten opzweept; het is de *nachtzijde* van het menschelijk leven, welke wetenschap en kunst bij voorkeur blootleggen voor de oogen onzer tijdgenooten.

Daar komt nu nog bij, dat door den snellen groei der groote steden de woningtoestanden dikwerf erbarmelijk zijn. In de Vereenigde Staten van N.-Amerika bedroeg de bevolking der steden eenige jaren geleden nog maar 29 percent, thans steeg dit reeds tot 51 percent. In Engeland leeft 32 percent der bevolking in groote steden, en nog maar 28 percent in de landelijke districten. In Duitschland waren er in 1860 zes steden boven de 100.000 zielen met eene gezamenlijke bevolking van $1^1/_2$ millioen; in 1910 was dit getal gestegen tot 48 steden met saam 14 millioen. In Nederland ging het, schoon natuurlijk op veel kleiner schaal, dienzelfden kant uit; de vier groote steden, Amsterdam, Den Haag, Rotterdam en Utrecht telden, volgens de Jaarcijfers over 1913,

saam bijna $1^1/_2$ millioen van de geheele bevolking, welke ruim 6 millioen bedraagt.

Nu zijn er aan de groote steden ongetwijfeld groote voordeelen verbonden. In de geschiedenis der menschheid namen ze steeds eene belangrijke plaats in, en in den nieuweren tijd is haar macht en invloed nog gegroeid, omdat ze geen product van luim of willekeur zijn, maar aan de ontwikkeling der moderne cultuur haar ontstaan of althans haar uitbreiding danken, en veel grooter in getal en in bevolking geworden zijn, dan ooit de oude en de middeleeuwen hebben aanschouwd. Van die moderne cultuur vormen zij inderdaad de brandpunten; ze zijn de zetels van wetenschap, kunst, nijverheid en handel; binnen hare grenzen vindt men de bibliotheken, de musea, de beurzen, de banken, de kantoren, de magazijnen, de markten enz.; zij bieden aan hare inwoners allerlei voorrechten aan, verlichting door gas of electriciteit, waterleiding, zorg voor reinheid en gezondheid, scholen naar keus, hospitalen en allerlei instellingen van liefdadigheid, gelegenheid tot genietingen van allerlei aard, persbureaux, die het nieuwste nieuws ontvangen en meedeelen, trams en spoorwegen, die in verbinding staan met alle deelen des lands en der wereld. In de steden klopt het hart van heel het moderne, politieke en sociale, nationale en internationale leven. Van alle kanten trekken de menschen dan ook naar de steden heen, om er arbeid of genot te vinden, om geld te winnen of te verteren.

Maar hier staan ernstige nadeelen tegenover. Men behoeft zoo ver niet te gaan, om alle groote steden als Babels voor te stellen of om het Riehl na te zeggen: „Europa wird krank an der Monstrosität seiner Groszstädte". Maar men zal toch bij aandachtige kennisneming met het bezadigde woord van Ratzel moeten instemmen: „Solange es Groszstädte giebt, sind sie im Uebel und im Guten ihren Ländern vorausgeschritten". Naast het licht, dat zij verspreiden, verbergen ze diepten van duisternis. Nergens is de tegenstelling scherper tusschen rijkdom en armoede, weelde en ellende, overdaad en gebrek. De woningnood is er veel grooter dan in de kleine steden en de dorpen en de woningtoestanden zijn er dikwerf beklagenswaardig. Eén- en twee-kamerwoningen komen in Amsterdam, den Haag en Rotterdam nog in

grooten getale voor; van deze één-kamerwoningen worden vele door meer dan vijf personen bewoond, vader, moeder, kinderen en soms nog een kostganger daarbij; en in dat ééne vertrek moeten allen wonen, zich kleeden en ontkleeden, eten, slapen, koken, wasschen en soms ook nog een of anderen huisarbeid verrichten. In alle één- en twee-kamerwoningen te zamen leven in de genoemde steden resp. 26, 22 en 40½ percent van de geheele bevolking [1]). Dat zulke toestanden alle opgewektheid en levensmoed terneer slaan, de gezondheid ondermijnen, de onzedelijkheid in de hand werken, uithuizigheid, drankmisbruik en misdaad bevorderen, behoeft geen betoog; de lamp der ziel gaat er uit, zooals Ruskin zeide. En de meer gegoede standen weten niet en kunnen zich niet voorstellen, hoe donker en somber in vele volkskringen het arme leven is.

Veel treuriger is het nog met de godsdienstige en zedelijke toestanden in de groote steden gesteld. Centra der cultuur, zijn ze tevens spelonken van ongerechtigheid. Alkoholisme, prostitutie, criminaliteit richten er de grootste verwoestingen aan. Er zijn buurten, waarin het voor een fatsoenlijk gezin onmogelijk is te leven, en die het verklaren, dat eene vrouw in Berlijn eenmaal uitriep: hier in Berlijn moet men wel goddeloos worden! Het ledental der gemeenten, het kerkbezoek, het ten doop houden van de kinderen, het gebruik maken van het avondmaal, de kerkelijke huwelijksbevestiging nemen gaandeweg af. In tal van gezinnen is geen Bijbel en geen enkel godsdienstig boek meer te vinden. Predikanten komen er zelden of nooit, en gelden er ook voor afgedaan. Zon- en feestdagen dienen nog slechts voor verveling of voor vermoeiend en uitputtend genot. De godsdienstige en zedelijke verwildering breidt zich in alle klassen en standen der bevolking uit.

De opvoeding der kinderen in de groote steden vertoont dezelfde licht- en schaduwzijden. De stadsjeugd is in sommige opzichten de jeugd van dorp en platteland zeker vooruit, want de stad zelve is eene machtige opvoedster te noemen; zij maakt de

---

[1]) Verg. Roest van Limburg, art. Sociologische Fragmenten, Gids April 1914, bl. 72—98, ook aangehaald door J. Th. R. Schreuder, Paedag. Tijdschrift, 31 Dec. 1915, bl. 227, 291.

kinderen van jongs af met allerlei dingen bekend, waar de jeugd in een dorp of zelfs in eene kleine stad niet van droomt. Het verkeer in de straten, de uitstallingen in de winkels, het vertier op de markten, het druk gedoe der vervoermiddelen, het oefent hen alles in oplettendheid, voorzichtigheid, vlugheid, behendigheid, vrijmoedigheid, zelfbewustheid en socialen zin.

Maar ook hier ontbreekt de keerzijde niet. Als de kinderen leven en opgroeien in één- of twee-kamerwoningen, krijgt hun schaamtegevoel geene gelegenheid, om zich te ontwikkelen. Ook als we afzien van vaders en moeders, die hunne kinderen opvoeden voor onzedelijkheid en misdrijf, — en die zijn er meer, dan men denkt — dan is nog dikwerf het huiselijk leven zeer ongeschikt, om aan de kinderen eene goede, deugdelijke opvoeding te schenken. De kleine woningen zijn oorzaak, dat het hun aan goede slaapgelegenheid, voldoenden slaaptijd, aan lucht en licht ontbreekt; en de geringe inkomens — volgens den heer Roest van Limburg zijn er in de welvarende stad Rotterdam 340.000 menschen, of 75 % van de bevolking, die in huisgezinnen leven met duizend gulden inkomen 's jaars of daarbeneden [1]) — maken het onmogelijk om voldoend voedsel te verschaffen. Wel is waar neemt tengevolge van de uitnemende hygiënische maatregelen het sterftecijfer in de groote steden voortdurend af; maar om den gezondheidstoestand eener stad volledig te beoordeelen, zou men ook de ziekten en gebreken naar ziel en lichaam in rekening moeten brengen, waaraan de stadsbevolking lijdt; en dan is zeker de toestand zoo gunstig niet, als hij menigmaal wordt voorgesteld.

Voorts hebben het wonen in huurhuizen en het dikwerf verhuizen

[1]) t. a. p. Gids, April 1914 bl. 96. Verg. ook een artikel over volkshuisvesting van den civielingenieur J. van der Breggen in de Vragen des Tijds van Januari 1916, waarin o.a. gezegd wordt: „Ondanks de Woningwet is bijna de helft van het Nederlandsche volk nog onvoldoende gehuisvest. Bij de laatste volkstelling bleek 15.2 percent der bevolking te wonen in één-kamerwoningen en 27.9 pct. in twee-kamerwoningen. Er waren 29.736 één-kamerwoningen met meer dan 6, 44.989 met 5 en 32.609 met 4 personen bewoond m. a. w. 107.334 één-kamerwoningen zijn overbevolkt. Van de twee-kamerwoningen waren 713 met meer dan 12, 21.448 met 8 à 12 en 44.360 met 6 á 8 personen bewoond. De gevolgen van dergelijke woningtoestanden laten zich begrijpen. Dat die verbeterd moeten worden, zal een ieder voelen, die een open oog heeft voor de sociale ellende, die daarvan het gevolg is. Ondanks de Woningwet vordert de verbetering van de volkshuisvesting over het algemeen zeer langzaam.

tot gevolg, dat men aan geen woning en aan geen meubelstuk meer hecht; het huis houdt op een echt, gezellig tehuis te zijn, en wordt tot een verblijf voor eten en slapen verlaagd. Trouwens, vader en moeder zijn dikwerf den ganschen dag uit voor hun arbeid, en missen den tijd, en menigmaal ook den lust, om zich met hunne kinderen bezig te houden; de school en de straat worden de voornaamste verblijfplaatsen der kinderen. En hoe goed ze misschien in huis en school opgevoed worden, de straat bederft zoo veel en oefent zulk een slechten invloed uit, te sterker wijl het in de groote steden dikwerf aan ruime speelplaatsen voor de jeugd ontbreekt. In de straat toch zijn ze dikwerf getuigen van dronkenschap en zedeloosheid, en hooren ze eene taal, vol van gemeenheid en godslastering, die hen van klein af met de zonde vertrouwd maakt. Toen Heyermans, voor enkele jaren een bezoek aan Amsterdam bracht, ergerde hij zich aan de zedelooze tooneelen, welke de straatjeugd hem te aanschouwen gaf.

En als de kinderen grooter worden, vrij van de school zijn en in betrekking gaan op een fabriek of atelier, dan wachten hen nieuwe en nog veel ernstiger gevaren. Er worden begeerten en lusten bij hen opgewekt, die in den huiselijken kring geene bevrediging meer vinden. Zoodra ze vrij zijn, gaan ze de straat op, want binnen is het donker en ongezellig, en buiten is alles licht en leven en vroolijkheid. Daar wenken de schitterende winkels, de bioscopen en theaters, de drank- en de danshuizen; en tal van jeugdige levens worden in deze jaren bedorven en verwoest. Het aantal ontheffingen en ontzettingen uit de ouderlijke macht is dan ook in de groote steden veel hooger dan daarbuiten. Volgens de statistiek van de toepassing der Kinderwetten over het jaar 1913 zijn de gevallen per 100.000 inwoners in de steden boven 100.000 zielen als 15.5 tegen 8.4 per 100.000 inwoners in de overige gemeenten. En evenzoo is de toename der criminaliteit in de jeugd een zorgwekkend verschijnsel; soms komen antisociale handelingen reeds in de schoolgaande jaren voor, maar ze stijgen vooral na het 12e jaar. In het jaar 1911 bedroeg het aantal onherroepelijk veroordeelden wegens misdrijf beneden 16 jaar 489 manl. en 34 vrouw., waaronder 24 manl. recidivisten; en het aantal veroordeelden tusschen de 16 en 21

jaren 2277 manl., waaronder 492 recidivisten, en 163 vrouw., waaronder 11 recidivisten; getallen, welke van die in 1910 niet zoo veel verschillen, maar aanmerkelijk hooger zijn dan in de daaraan voorafgaande jaren [1]).

Wie deze toestanden indenkt, moet tot de overtuiging komen, dat de volksopvoeding in den breedsten en diepsten zin met kracht ter hand genomen moet worden. Kerkelijke en particuliere armenzorg zijn noodig en goed; ze worden gedragen door deugden van liefde en barmhartigheid, welke de maatschappij niet missen kan. Maar ze staan hier voor eene taak, die hare krachten te boven gaat en ver buiten hare grenzen ligt. Want we hebben hier niet met enkele gevallen van armoede te doen, maar met sociale problemen, welke niet in den weg der barmhartigheid, maar alleen in dien der gerechtigheid, indien ooit, tot oplossing kunnen gebracht worden. In de leus der sociale hervorming, moeten alle partijen en richtingen, hoe ze ook uiteenloopen en langs welken weg zij arbeiden willen, zich vereenigen. Indien wij de massaas in de groote steden niet altijd dieper willen zien wegzinken, godsdienstig, zedelijk en stoffelijk, dan moet hun door kerk en staat, particulieren en vereenigingen de reddende hand worden toegestoken. De kerk nam daarom ook de evangelisatie, en de overheid de sociale wetgeving ter hand [2]).

In vergelijking met deze toestanden in de groote steden, mogen die, welke men daarbuiten aantreft, in verschillende opzichten veel gunstiger worden genoemd. Maar men moet hierbij toch zeer voorzichtig in zijn oordeel zijn, omdat kleine steden, dorpen en het platteland in engeren zin onderling weer zeer onderscheiden zijn, en ook in de verschillende deelen des lands gansch andere typen vertoonen. Elke provincie in ons vaderland heeft hare eigenaardigheden, die afzonderlijke beschrijving waard zijn. Wie eenige trekken wil aangeven, welke aan het platteland in onder-

---

[1]) Jaarcijfers bl. 165. — [2]) Verg. voorts over het probleem der groote steden: Die Groszstadt, Vorträge und Aufsätze zur Städte-ausstellung von Bücher, Ratzel u. s. w. Dresden v. Zahn u. Jaensch, 1903. A. Weber, Die Groszstadt und ihre sozialen Probleme, Leipzig Quelle und Meyer 1908. J. Tews, Groszstadt-pädagogik, Leipzig Teubner 1911. W. G. Harrenstein, Het arbeidsterrein der kerk in de groote steden. Kampen, J. H. Kok, 1913.

scheiding van de groote steden eigen zijn, moet zich tot algemeenheden bepalen en zich telkens in herinnering brengen, dat er geene regels zonder uitzonderingen zijn.

Maar met dit voorbehoud mag men toch wel in de eerste plaats opmerken, dat de familiezin op het platte land over het algemeen veel sterker is dan in de groote steden. Burgers en boeren wonen dikwerf hun gansche leven lang in een en hetzelfde huis, zien zich steeds door dezelfde meubelen omringd, leiden jaar op jaar dezelfde levenswijze; dit alles kweekt in hen een diep huiselijk besef en maakt hen aan heel hunne omgeving zoo gehecht, dat zij er niet dan door den drang der noodzakelijkheid van scheiden kunnen. Vooral als de landman op eene hoeve woont, die in zijne familie van geslacht tot geslacht is overgegaan, vertegenwoordigt hij een conservatief element, dat voor de gezondheid der maatschappij even onmisbaar is als ontwikkeling en vooruitgang. Daarbij voegt zich in de tweede plaats, dat de menschen buiten veel dichter leven bij de natuur. Dat wil niet zeggen, dat zij fijner of dieper gevoel hebben van de schoonheid der natuur, want dit wordt meestal eerst door het gemis der natuur in de steden en als reactie tegen de oververzadigdheid der cultuur gewekt. Maar op het platteland leeft men toch in dezen zin dichter bij de natuur, dat men voor zijn bestaan en welvaart zich veel meer dan in de stad van de natuur afhankelijk voelt. Het leven in de stad stoort zich weinig aan wind of weer, het heeft zich door de cultuur er onafhankelijk van gemaakt; maar op het land hangt alles af van de regelmatige wisseling van zaaiing en oogst, koude en hitte, zomer en winter, dag en nacht.

Daarom vervalt men er ook zoo licht niet tot volslagen ongeloof; men voelt zich telkens gebonden door eene Hoogere Macht, die als het ware rechtstreeks in het leven ingrijpt, en ieder oogenblik behouden en verderven kan. Dat komt in de zegeningen, maar veel sterker in de tegenspoeden uit; ziekte, ongeval, dood, laten bij den buitenmensch veel dieperen indruk na dan bij den mensch in de stad. Hiermee is dan weer in de derde plaats ten nauwste verbonden, dat de mensch op het platteland, aan verleden en omgeving gehecht, ook in zijn godsdienst, zeden en gewoonten liefst aan de traditie getrouw blijft; voor nieuwe denkbeelden is

hij weinig toegankelijk, jegens alwat ongewoon en vreemd is, is hij wantrouwend gestemd, van revoluties heeft hij een afkeer; hij houdt van rust en evenwicht in zijn leven.

Door al deze en soortgelijke deugden vormen burger en boer zeer nuttige leden der maatschappij, op wie de stadsmensch volstrekt niet uit de hoogte behoeft neer te zien. Maar de medaille heeft toch hare keerzijde. Godsdienst en moraal behouden bij den dorpeling en plattelander hunne traditioneele waarde wel langer dan bij den stadsmensch, die meegaat met zijn tijd, maar ze staan toch dikwerf in zijn leven niet hoog, en dringen niet diep in zijne ziel door; ze schijnen soms aan alle idealisme gespeend. In elk geval, de boer laat in den regel dominé praten, bewaart het zwijgen en gaat leuk zijn eigen weg. Oude gewoonten en gebruiken, al zijn ze verkeerd, worden daarom met dezelfde taaiheid vastgehouden als goede en nuttige; bijgeloovigheden, kwakzalverijen, drankgewoonten, smulpartijen leven daarom voort van geslacht tot geslacht; en als de nette burger en de solide landbouwer op kermis of markt uit zijn rol valt, maakt hij het menigmaal nog bonter dan de stedeling. Voorts kent elk de schaduwzijden, die aan het kleinsteedsche en dorpsche leven verbonden zijn: de beperktheid van den gezichtskring, de bekrompenheid van zin, de lasterpraat over buren, de familieveeten, de standsjaloezie. Want het standsverschil en de afgeslotenheid der maatschappelijke klassen is op het platteland vooral niet minder groot dan in de steden.

Wijl ieder burger en boer in den regel zijn eigen huis en hof bezit, heeft hij een diep besef van het mijn en het dijn, een sterk rechtsgevoel, een levendig bewustzijn van of in elk geval een volhardend streven naar onafhankelijkheid. Zelfzucht, hebzucht, schraapzucht, proceszucht zijn daar het gevolg van. Belasting betalen is een kruis. De weldadigheid is op het platteland veel geringer dan in de steden. Het is wel waar, dat de menschen gewoonlijk niet meevallen, als men aan hun beurs komt, maar over het algemeen overtreft de handels- en koopmansstand in mildheid den boerenstand zeer verre. Bij het vragen ten huwelijk speelt het geld eene groote rol. Een boer trouwt niet gauw, zoo schreef onlangs de Heer J. J. B. in een feuilleton in het Handelsblad, want dan moet zoo vaak 't land en 't vee met de broers

en zusters gedeeld worden, en vóór de liefde gaat de hofstede. Daarbij is het voor een grooten boer zoo moeilijk, een meisje te vinden, dat ongeveer evenveel hectaren land of evenveel vee meebrengt als hij. Het instinct van zelfbehoud is bij burger en boer veel sterker ontwikkeld dan de sociale zin.

In deze atmosfeer groeien ook de kinderen op. In sommige opzichten staan ze, gelijk wij boven opmerkten, bij de stadsjeugd ten achter, maar in andere zijn ze haar ook weer vooruit. Ze hebben misschien een minder groot aantal van voorstellingen, maar die, welke ze hebben, zijn daarom nog niet van minder waarde; ze leven in een andere wereld, maar die daarom op zichzelve nog niet eene armere is; ze overtreffen de stadsjeugd in kennis van de natuur, van het leven, van de werkelijkheid. Ze zijn minder vrijmoedig, minder spraakzaam, minder handig en behendig, en kenmerken zich doorgaans door eene groote mate van verlegenheid, maar zijn daarom gewoonlijk ook meer eenvoudig, naief en natuurlijk. Ze hebben minder phantasie en minder idealen, maar stellen ook minder eischen aan het leven, blijven langer kinderen, en zijn van der jeugd af meer aan orde, regelmaat en arbeid gewend. Ook is de ruimere woning en het verkeer in de frissche lucht aan hun gezondheid bevorderlijk; maar hierbij mag men toch niet vergeten, dat de arbeid op het land, in allerlei wind en weer, en dikwerf in gebogen houding, hen menigmaal krom en stijf maakt, aan rheumatiek doet lijden, en oud doet zijn vóór den tijd. Lichaamsgebreken, schoon van anderen aard, komen op het platteland niet minder voor dan in de stad, wat mede daaraan is te wijten, dat hygiënische en medische verzorging buiten de steden dikwerf nog zeer gebrekkig is. De militaire keuring toont, naar ik meen, dat in vele streken van ons vaderland de fabrieksbevolking in lichamelijke ontwikkeling bij de landelijke niet achterstaat.

Daarom ware lichaamsoefening, beter dan vrije en orde-oefeningen op de lagere school die verschaffen, ook op het platteland hoogst gewenscht. En niet minder is daar aan uitbreiding en verheffing van het onderwijs behoefte. Thans laat dit op het platteland dikwerf nog veel te wenschen over, wijl de salarissen der onderwijzers te laag, de klassen voor rekening van één onderwijzer te vele zijn en het schoolverzuim te groot is.

Maar er is in de laatste jaren een sterke drang naar breeder en rijker ontwikkeling, vooral ook naar vakkennis merkbaar. De grenzen tusschen stad en land vervloeien meer en meer. De steden hebben hare muren verloren en breiden zich uit in het land; de cultuur wekte uit reactie den natuurzin op en trekt in tuinen, parken en plantsoenen de natuur binnen de grenzen der stad; de city-vorming heeft ten gevolge, dat de stadsbevolking naar buiten trekt, en in de zomermaanden heeft er eene ware landverhuizing plaats. Dagbladen, tijdschriften, boekwerken, bioscopen en tooneel-voorstellingen, voordrachten en lezingen, waterleiding en electrische verlichting, tram- en spoorweg breiden zich al verder uit en dragen nieuwe denkbeelden naar de afgelegenste deelen des lands. De ontwikkeling van landbouw, nijverheid en handel brengt welvaart en daarmede comfort en weelde. Afgezien van de landbouwers, die voor den naam van boer zich valschelijk schamen en liefst hun zonen voor eene andere betrekking opleiden, heeft de landelijke bevolking voor de uitoefening van hare bedrijven meer en meer aan onderwijs behoefte. Scholen, cursussen en lezingen inzake landbouw, tuinbouw, boschcultuur, zuivelbereiding, veeteelt, bijenteelt enz. nemen daarom overal toe. Sociale en politieke ontwikkeling wordt meer en meer een eisch des tijds. En de godsdienstig-zedelijke opvoeding dient daarmede gelijken tred te houden [1]).

Zoo heeft iedere klasse en elke stand in de maatschappij zijne eigenaardige voorrechten, en tevens zijne ernstige bezwaren en gevaren. De opvoeding der jeugd heeft daarmede rekening te houden. In het gemeenschappelijke, dat haar altijd eigen is, behoort zij zich toch te wijzigen naar de toestanden en verhoudingen,

---

[1]) Verg. Zur bäuerlichen Glaubens- und Sittenlehre. Von einem Thüringischen Landpfarrer (P. Gebhardt in Molschleben). 2e A. Gotha 1890. A. l' Houet Zur Psychologie des Bauerntums, Tübingen Mohr 1905. Dr S. Cramer, De godsvrucht voorwerp van hist. onderzoek, Amsterdam 1900. C. Pekelharing, De protestantsche godsdienst in Nederland, Vragen des Tijds, Dec. 1902. G. H. de Haas. De religieuse kant van het Friesche volksleven. De Hervorming 9 Nov. 1912. Dr J. Lindeboom, Het eigenaardige der vroomheid in Noord-Holland, aldaar 15 en 22 Nov. 1913. Joh. Beks, Het geheimzinnige in de Drentsche volksreligie, Stemmen des Tijds, Dec. 1912. Laatstgenoemde, pred. te Westeremden, is ook opgetreden als redacteur van een nieuwe rubriek: Volksreligie, (later veranderd in: Psychologie van het Nederl. volk), in De Schatkamer, sedert April 1916. Ds G. A. Wumkes, Friezendom en Christendom. Osinga, Sneek.

onder welke zij haar arbeid verricht. De stadsjeugd heeft eene andere opvoeding noodig dan de dorpsjeugd, de jongens eene andere dan de meisjes, de schoolplichtige eene andere dan de schoolvrije jeugd. En bij deze laatste behoort men acht te geven op de verschillende betrekkingen, waarin ze werkzaam is, en de verschillende beroepen of bedrijven, waarvoor ze opgeleid wordt. Het is niet noodig, dit in bijzonderheden aan te wijzen, omdat de zaak vanzelve spreekt. Slechts zij ten slotte nog een enkel woord aan de studeerende jeugd gewijd.

Deze geniet groote voorrechten, omdat zij de gelegenheid ontvangt, om in de gedachtenwereld van het verleden en het heden in te leven, daarmede haar eigen bewustzijn te verrijken en dan straks in hoogere mate en in ruimeren kring dan anderen voor het volk ten zegen te zijn. Nu mag men van de studeerende jeugd in ons vaderland, en met name van de studenten aan de hoogescholen, met vrijmoedigheid getuigen, dat zij over het algemeen haar tijd en haar kracht wel besteedt. Zij, die anders oordeelen, kennen de studentenwereld niet, en gaan af op wat zij van enkelen te zien of te hooren krijgen. En het is zoo, daar zijn er onder de studenten ook, die hun naam geen eere, maar schande aandoen. Want gelijk het ongerijmd is, dat ouders uit de lagere standen der maatschappij steeds naar boven zien en voor hunne zonen liefst eene wetenschappelijke loopbaan begeeren, zoo is het dwaasheid te meenen, dat zonen van rijker of deftiger families altijd den weg der akademische studie moeten inslaan, ook al ontbreekt het hun aan alle bekwaamheid en lust. En dezen zijn het menigmaal, die de studentenwereld in een kwaad daglicht stellen; want van studie afkeerig, brengen zij hun kostelijken tijd in ijdelheid en brooddronkenheid door, veroorloven zich vrijheden, die in de gewone maatschappij geen oogenblik geduld zouden worden, en maken zich, vooral in den groentijd, aan allerlei ruwheden en gemeenheden schuldig.

Nu houde men hierbij in het oog, dat ons volk, generaal genomen, een groot tekort heeft aan algemeene beschaving. Welke deugden het overigens ook sieren moge, het mist de gratie der Fransche en de welopgevoedheid der Engelsche natie. Het kenmerkt zich al te vaak eenerzijds door eene ruwheid, die

met alle beschaving spot, en anderzijds door eene stijfheid, die aan alle bevalligheid is gespeend. Losheid van toon en voorliefde voor toespelingen op het gebied van het geslachtsleven zijn eigen aan mannen uit allerlei kringen, niet alleen aan jongelieden, en onder de jongelui niet alleen aan studenten; en evenmin kan men tegenspreken, dat de Nederlandsche humor zich zelden verheft tot geestigheid, maar gewoonlijk afzakt tot het platte en laag-bij-de-grondsche[1]).

Daarom is het te meer verblijdend, dat in de studentenwereld zelve in de latere jaren stemmen zijn opgegaan en vereenigingen zijn opgericht die een rein leven willen bevorderen, alcoholisme en prostitutie met kracht willen bestrijden, en die bepaaldelijk ook, zooals de N. C. S. V., door godsdienstig-zedelijke opvoeding de studeerende jongelingschap willen voorbereiden voor de gewichtige taak, welke straks in het leven haar wacht.

## § 11. *Beginselen der Neopaedie.*

De opvoeding der rijpere jeugd is wel te onderscheiden van die zorg, welke door particulieren of overheid aan de verwaarloosde of misdadige jeugd wordt besteed; de eerste wordt in Duitschland „Jugendpflege", de andere „Fürsorge-Erziehung" genoemd. Deze laatste bestond ook reeds in vorige eeuwen en gaf aan allerlei verbeteringsgestichten, werk- en armenhuizen, het aanzijn; maar ze werd toch opnieuw met kracht ter hand genomen door mannen als Francke en Pestalozzi, C. H. Zeller en vooral ook door J. H. Wichern, die in 1833 daarvoor zijn Rauhes Haus bij Hamburg stichtte; in Engeland inzonderheid door Barnardo, die in 1866 een tehuis voor verlaten knapen, en in 1873 voor verlaten meisjes inrichtte, en met dit voorbeeld door velen gevolgd werd. Ze werd echter pas Regeeringszaak sedert het begin der 20e eeuw, toen de toenemende criminaliteit der jeugd de aandacht trok en ernstige zorg begon te baren. Want dit verschijnsel bleek niet alleen verschillende inwendige oorzaken te

[1]) Dr G. W. Kernkamp, Studentenzeden, Haarlem, 1912.

hebben, zooals erfelijke neigingen, drankzucht, steelzucht, epilepsie, psychopathie enz. of ook geprikkelde phantasie, vrijheidsdrang, eerzucht enz.; maar het vond voor een deel ook verklaring in uitwendige oorzaken, zooals woningnood, slechte opvoeding, slecht voorbeeld van de ouders, van de broeders of zusters, misbruik van de kinderen tot bedelarij of diefstal, verkeerde kameraden, prikkellectuur, werkeloosheid, enz. Onder al deze misdadige handelingen maakte vooral de zelfmoord indruk, die jaarlijks in Pruisen onder de leerlingen der lagere en hoogere scholen plaats vond; in 1906 bijv. bereikten deze gevallen het getal van 17.83 op de 100.000 mannelijke leerlingen in den leeftijd van 15 tot 20 jaar. In ons land werden er in 1909 vier zelfmoorden gepleegd door jongens beneden 16 jaar, zestien door mannen en twaalf door vrouwen in den leeftijd van 16—21 jaar, vijfenvijftig door mannen en twintig door vrouwen tusschen 21 en 30 jaar enz.; de neiging tot zelfmoord neemt overal met het klimmen der jaren toe [1]).

De Regeeringen begonnen daarom allerwege, zich het lot van deze verwaarloosde en misdadige jeugd aan te trekken. In Amerika kwam de idee der kinderrechtbanken op, welke, vooral door den ijver van Rechter B. B. Lindsay van Denver in Colorado, in vele staten, en straks ook in andere landen toepassing vond. In Engeland voerde de Childern Act van 1908 de juvenile courts in, en daarmede in verband de reformatory en industrial schools; Duitschland wist de bestaande wetgeving zoo toe te passen, dat er in tal van plaatsen kinderrechtbanken werden ingericht. België voerde ze in bij wet van 15 Mei 1912, Frankrijk bij wet van 25 Juni 1912, en hier te lande deden ze haar intrede door de instelling van eene kamer voor kinderzaken van de Amsterdamsche rechtbank in 1910. Deze instelling sloot zich aan bij de in 1905 in werking getreden Kinderwetten, volgens welke 1° ontzetting uit de ouderlijke macht kan plaats hebben, als ouders hunne kinderen verwaarloozen, mishandelen en misbruiken, dus onwillig of onwaardig zijn, om hunne kinderen op te

[1]) Art. Schülerselbstmorde in Lexikon der Pädag. IV 739. Dr Schermers, Over den Zelfmoord, Utrecht, Ruys 1909. M. M. den Hertog, De zedelijke waardeering van den zelfmoord, 's-Gravenhage 1913.

voeden; 2° ontheffing van de ouderlijke macht kan geschieden, als ouders door ziekte, zwakzinnigheid enz. onbekwaam of onmachtig voor de taak der opvoeding zijn gebleken; en 3° kinderen, die misdadige handelingen pleegden maar nog niet ten volle toerekenbaar zijn, ter beschikking van de Regeering kunnen worden gesteld[1]).

Om de belangrijkheid der zaak zij hier nog met enkele woorden vermeld, dat de verwildering der jeugd in de oorlogvoerende landen, Frankrijk, Engeland en met name in Duitschland, schrikbarend is toegenomen. De Berlijnsche rechtbank voor misdrijven, door jeugdigen begaan, had bijv. in 1914: 1702, maar in 1915: 2900 gevallen ter behandeling. Tal van oorzaken, zooals de afwezigheid van den vader, die in dienst is, de afwezigheid van de moeder, die heel den dag tot arbeid buitenshuis, in fabriek, bij tram, post, telegraphie, enz., geroepen is, de vermindering van het aantal onderwijzers (van 3600 Berlijnsche onderwijzers stonden er Dec. 1915 meer dan 2000 onder de wapens), de inbeslagneming van vele schoolgebouwen voor inkwartiering van manschappen, de daardoor noodzakelijk geworden samensmelting van klassen en inkrimping van uren, de vermindering van het aantal politieagenten, enz., werkten deze verwildering in de hand. Maar daarbij kwam verder de eigenaardige stemming, welke door den oorlog, inzonderheid in den eersten tijd, in de gemoederen gewekt werd: men hoorde en las van niets anders dan soldaten, troepenvervoer, veroveringen, heldendaden; men droomde van eer en grootheid en roem; de oorlog scheen eene romantische gebeurtenis, die met enkele maanden afgeloopen zou zijn. Dat alles bracht de jeugd, vooral tusschen 12 en 14 jaren, in zulk eene zenuwachtige opwinding, dat zij de school ging verwaarloozen, en, al of niet in groepen onder een hoofdman georganiseerd, er op uittoog, om

[1]) Over Kinderrechtbanken zie de dissertatie van Freule J. A. van Verschuer, Kinderrechtbanken, Utrecht den Boer 1912. Over de Kinderwetten kan men raadplegen de desbetreffende geschriften van Canes, Snoeck Henkemans, van Hamel. Hierbij lette men ook op de reeds door Minister Mr E. R. H. Regout ingediende z.g.n. psychopathen-ontwerpen. Verg. Dr Schermers, De rechter en de psychopaath, Utrecht, Ruys 1911. Mr Masthoff, De strafrechterlijke behandeling van misdadige psychopathen, Amst. Kruyt 1915. Diepenhorst, Misdaad en Misdadiger, de verminderd toerekenbare, Stemmen des Tijds, Aug. 1915 bl. 113—135.

avonturen te beleven, diefstal en roof te plegen, in het open veld te vernachten, dagen lang van huis weg te blijven; en soms trokken jongens en meisjes er samen op uit, en maakten zich in tram en spoor, op wegen en velden, en niet het minst in de hotels aan allerlei baldadigheid en ongerechtigheid schuldig. En al deze ontaarding der jeugd werd nog daardoor bevorderd, dat de groote behoeften aan arbeidskracht de knapen en meisjes in de gelegenheid stelden, om een groot loon te verdienen, hetwelk ze dan dikwerf weer op schandelijke wijze doorbrachten.

Zoodra deze toestanden bekend werden, riep men vergaderingen bijeen, om te overleggen, wat er te doen was. Ministers, regeeringspresidenten, militaire commandanten, spoorwegdirecties, gemeentebesturen, hotelhouders namen maatregelen, om het kwaad te keeren. Verordeningen werden uitgevaardigd, waarbij het rooken aan kinderen op de openbare straat, het bezoek van herbergen, enz. aan kinderen beneden de 18 jaar zonder geleide, het verstrekken van drank aan kinderen beneden de 16 jaar, het bezoek van niet uitdrukkelijk door de politie goedgekeurde bioscoopvoorstellingen aan kinderen tusschen 5 en 18 jaar, enz. verboden werd. Justitie en politie traden straf op tot beteugeling van het kwaad. En dat is zeker te prijzen; buitengewone tijden eischen buitengewone maatregelen. Indien men daarbij maar niet vergeet, dat dwang en straf gebrekkige opvoeders zijn, en de zedelijke opvoeding niet vergoeden kunnen, welke echter in de oorlogvoerende landen juist tegenwoordig niet naar eisch behartigd worden kan. En misschien ware nog erger de toepassing van den maatregel, door sommigen aanbevolen, dat straks na den oorlog de rechtstreeksche militaire opleiding nog uitgebreid moet worden en reeds met het 17e jaar een aanvang moet nemen. Altemaal „zegeningen" van den oorlog! [1])

[1]) Verg. H. Mathuret, Die Zukunft unserer Jugend, Socialistische Monatshefte 1916, 3, bl. 157—162, ook Jugendfürsorge, alcl. 1915, 26, bl. 1369—1375. Verder vele artikelen en berichten in de pers, bijv. N. Rott. Courant 12 Febr. 1916 Av. C, De Hervorming 1 April 1916. Verwant is de strafzaak, die eenigen tijd geleden voor de rechtbank te Amsterdam behandeld werd. Vier jongens van 13 tot 15 jaar, allen van goeden huize, hadden door misdadige zucht naar avonturen opgewekt en aangewakkerd door bioscoopvoorstellingen en dievenromans een dievenbende opgericht onder den naam van *Het Zwarte Masker*, en eene reeks van diefstallen gepleegd in zweminrichtingen, kleedlokalen enz.,

Van de zorg, die door overheid en particulieren aan de verwaarloosde en misdadige jeugd wordt besteed en hier verder onbesproken blijft, is de dus of anders genaamde Jeugdvorming (Jugendpflege) te onderscheiden, welke een deel van de algemeene opvoeding uitmaakt en bepaaldelijk de schoolvrije jeugd tot voorwerp heeft. Wanneer de kinderen in hun 13e of 14e jaar de lagere school achter den rug hebben, gaan zij overeenkomstig hunne bestemming in verschillende richtingen uiteen, maar hebben zij, temidden van de gevaren, waardoor zij omringd worden, nog meer dan in den schoolplichtigen leeftijd, bewaring en leiding van noode.

De opvoeding der rijpere, zoowel vrouwelijke als mannelijke jeugd, sluit dus eene negatieve, maar tevens in verhoogde mate eene positieve taak in. Ze dient ook wel, om de schoolvrije jeugd te beschermen tegen gevaren, die haar van rondom bedreigen; maar ze is toch veel meer dan eene *bewaar*school. Zij stelt zich ook en voornamelijk de godsdienstig-zedelijke en maatschappelijke opvoeding van de schoolvrije jeugd ten doel, en tracht dus eene echte *vorm*school te zijn, die echter in verband met den leeftijd en de bestemming der jeugd meer en meer haar schoolsch karakter verliest.

Nu spreekt het vanzelf, dat deze opvoeding der rijpere jeugd, evengoed als die der schoolgaande jeugd, eene andere richting en inrichting eischen zal, naarmate men over beginsel, doel en methode der opvoeding verschillend denkt. De strijd der richtingen is hier nog minder dan bij het lager onderwijs te vermijden; want in deze periode heeft veel meer dan in de voorgaande de rechtstreeksche vorming voor het leven plaats en wordt dus ook in den regel de keuze gedaan, welken kant men straks in dat leven zal uitgaan. In § 7 hebben we dan ook reeds gezien, dat allerlei partijen aan de jeugdvorming hare krachten wijden; Protestantsche Roomsche en Joodsche, Christelijke, moderne en socialistische richtingen strijden met elkander om de schoolgaande, en niet minder om de schoolvrije jeugd.

---

waarbij alles, horloges, portemonnaies, fietsen, enz. van hunne gading bleek. De Rechtbank veroordeelde hen tot opzending naar eene tuchtschool, ieder voor den tijd van vier maanden.

Ook hier is het niet noodig, al deze richtingen afzonderlijk en in den breede te bespreken. Maar wel maken de omstandigheden het gewenscht, om met eenige duidelijkheid de positie aan te wijzen, welke de geloovig-Protestantsche richting naar links tegenover de socialistische, en naar rechts tegenover de Roomsche jeugdvorming inneemt. Van gene is ze daarin vooral onderscheiden, dat zij het Christendom handhaaft, van deze hierin, dat zij van dat Christendom de Protestantsche opvatting huldigt.

De Sociaaldemocratie maakt van de jeugdorganisatie in vollen zin een partijzaak; zij wil de jonge menschen vormen tot overtuigde, strijdlustige leden der socialistische partij, en hen met bewustheid plaats doen nemen op de basis van den klassenstrijd. Ze voedt de jeugd dus op in zoogenoemde „heilige ontevredenheid", in haat tegen het bestaande, niet alleen tegen de misstanden in de maatschappij, maar tegen de maatschappij zelve en tegen al de grondslagen, waarop zij tot dusver overal en altijd heeft gerust. Door alzoo te handelen, stijft zij echter het egoïsme der jeugd, verloochent zij de gemeenschap, welke de zonen van hetzelfde vaderland toch steeds verbinden moet, en doodt zij het idealisme, dat in de geestelijke goederen uit het verleden tot ons komt. En evenzoo beperkt zij den blik der jeugd in de toekomst, want bij het schilderen van deze toekomst houdt zij slechts het beeld van den socialistischen heilstaat voor oogen, die nooit zal komen, en, indien gekomen, geen dag zou kunnen bestaan. Maar ze weet niets van een koninkrijk Gods, dat, wortelend in de historie, eens werkelijkheid worden zal, en dus den gezichtskring in verleden, heden en toekomst eindeloos verwijdt.

De grondfout van de sociaaldemocratie bestaat dus niet in den wensch naar allerlei hervormingen, ofschoon ook deze menigmaal utopieën en illusiën zijn, maar zij is gelegen in de stelselmatige ondermijning van die godsdienstige, zedelijke en rechtelijke grondslagen, waarop elke maatschappij gevestigd is en zonder welke ze tot puin ineenstort. En dat ze daaraan inderdaad zich schuldig maakt, behoeft geen lang betoog. Het historisch materialisme, dat aan hare geschiedbeschouwing ten grondslag ligt, levert reeds afdoend bewijs. Want dit sluit volgens Engels in, dat alle zijn

materie, en beweging de bestaansvorm der materie is; de mensch is dus vóór alle dingen een zinnelijk wezen, dat eten, drinken, wonen en zich kleeden moet; in de maatschappij zijn de economische en sociale verhoudingen de voornaamste en allesbeheerschende; dit zijn bepaalt het denken.

Natuurlijk kan dus de godsdienst niet in zijn waarheid en waarde worden erkend. Wel is waar, was het program van Gotha 1875 en van Erfurt 1891, zoo vriendelijk, om aan de religie als „Privatsache" nog eenige ruimte toe te staan; maar deze vriendelijkheid maakte de religie tevens tot eene zaak van subjectieve willekeur, bande haar uit heel het leven weg naar de binnenkamer en het hart, en sloot natuurlijk ook bij gevolgtrekking in, dat de gansche moraal eene private aangelegenheid is. In dien geest lieten ook de leiders over den godsdienst zich uit. Van Marx is het woord bekend, dat de religie de opium van het volk is en in de toekomstige maatschappij haar natuurlijken dood sterft; van Bebel, dat het doel zijner partij in de politiek het republicanisme is in de oeconomie het socialisme, en in den godsdienst het atheïsme; van Liebknecht, dat de uitroeiing van het geloof aan God en de uitbreiding van de Godverloochening een plicht is der sociaaldemocratie; en van Engels, dat, wanneer de socialistische maatschappij gekomen is, ook de laatste vreemde macht verdwijnt, die zich thans nog in den godsdienst weerspiegelt, en daarmede ook de religieuze reflex zelve verdwijnt, om de eenvoudige reden, dat er niets meer te weerspiegelen is [1]).

Als men zulke taal hoort, staat men verbaasd over de oppervlakkigheid, waarmede het socialisme over den godsdienst oordeelt, en dat nog wel met de pretensie, dat sociaaldemocratie en wetenschap één zijn [2]). Maar het dient erkend, dat het socialisme in de laatste jaren op menig punt zichzelf heeft herzien; het onvervalschte Marxisme zag in alle landen het Revisionisme naast zich optreden, dat op alle hoofdpunten (hist. materialisme, klassenstrijd, meerwaarde, accumulatie, „Verelendung", crises, catastrophen en heilsstaat) het systeem van Marx verwierp, en dientengevolge

---

[1]) Deze uitspraak van Engels werd in den laatsten tijd nog overgenomen door Ceton, Sociaaldemocratie en Onderwijs (Overdruk uit: De Nieuwe Tijd, Dec. 1913, Jan. Febr. 1914) bl. 30, 31. — [2]) Ceton t. a. p. 29.

ook in de practijk de eerst althans in theorie gehuldigde revolutionaire tactiek door eene politiek van toenadering, van samenwerking met de burgerlijke partijen, tot zelfs in de ministeries toe, en van sociale hervormingen verving [1]). Met dezen omkeer ging ook eene verandering in de beoordeeling van den godsdienst gepaard. Toen Paul Göhre, schrijver van het bekende: Drei Monate Fabrikarbeiter 1891, in 1899 zich bij de sociaal-democratische partij aansloot, handhaafde hij het recht, om ook in de partij aan zijne Christelijke belijdenis getrouw te blijven. Dit gaf aanleiding tot een warmen strijd, waaraan verschillende personen, zooals Maurenbrecher, Kampffmeyer, Staudinger, Erdmann, Fischer enz. inzonderheid in artikelen in de Socialistische Monatshefte, deelnamen, maar die ten slotte toch dit voordeel afwierp, dat vele socialisten een gunstiger oordeel over den godsdienst gingen vellen, de absolute tegenstelling van sociaaldemocratie en religie verwierpen, en veeleer op zekere vereeniging en samenwerking van beide aandrongen. Waarbij men echter in rekening moet houden, dat de godsdienst, van sociaaldemocratische zijde in bescherming genomen, meestal op niet veel meer dan zeker idealisme neerkomt, dat naast het materialisme op recht van bestaan aanspraak maakt. In dien geest zeide Losinsky: „Der Sozialismus hört auf materialistisch und atheistisch zu sein. Er wird idealistisch und religiös. Nur nicht christlich" [2]).

Afgezien van Engeland, waar de arbeiderspartij nooit zulk eene vijandige houding tegenover godsdienst, Christendom en kerk aannam, hadden er dergelijke herzieningen in de waardeering der religie ook in andere landen, met name in ons vaderland plaats. Reeds de stichting van eene kleine partij van Christensocialisten, die in het orgaan *Opwaarts* zich uitspreken, was niet zonder beteekenis. Maar van veel meer belang was toch, dat in de

---

[1]) Verg. Diepenhorst, Voorlezingen over de Economie I² 1912 bl. 295v. en ook Mr G. A. Diepenhorst, Socialistische Ministers in een niet-socialistisch Ministerie. Veel grooter is nog de verdeeldheid, door den oorlog in de sociaal-democratische gelederen aangebracht. In overeenstemming met de verklaring van Mr Troelstra op 3 Aug. 1914 in de Tweede Kamer afgelegd: de nationale gedachte overheerscht thans de nationale geschillen, vormen zich overal nationale socialistische partijen, die de eenheid der Internationale verbreken. — [2]) Aangehaald in: Theol. Rundschau 1903 bl. 265 v.

socialistische kringen zelve een afkeer opkwam van het dorre materialisme en een verlangen naar idealisme en mystiek [1]). Onderscheidene predikanten, vooral in de provincie Friesland, gingen daarin voor, en streefden ernaar, om door hun orgaan *De Blijde Wereld* (waarvan het eerste nummer 31 Oct. 1902 verscheen) en op hun, sedert 1906 om de twee jaren op Pinkstermaandag saamgeroepen Blijde-Werelddag eene vereeniging van Christendom en socialisme tot stand te brengen.

Zelfs worden er sedert enkele jaren in sommige plaatsen zooals Amsterdam, Amersfoort, Utrecht religieus-socialistische samenkomsten gehouden, die in vrij groote belangstelling zich mogen verheugen, en tot de oprichting van een Religieus-Socialistisch Verbond aanleiding gaven. En op den laatsten Blijde-Werelddag te Leeuwarden hield de Heer G. van Veen, onderwijzer aan eene openbare school te Amsterdam, voorzitter van de Amsterdamsche afdeeling van het Relig.-Social. Verbond, redacteur van „De Volksschool", het orgaan van den Onderwijzersbond, eene opmerkelijke rede, waarin hij aan de socialistische arbeiders een nieuw terrein van actie aanwees. De socialisten moeten naar zijne meening niet aan den godsdienst den rug toekeeren, want de religie is veel meer dan „Privatsache", zij voldoet aan diepe, massaal-psychologische behoeften. En ook moeten zij niet uit de kerk gaan, maar bij de kerk blijven of tot haar terugkeeren, om ze te gebruiken als een instrument voor de verspreiding van hunne denkbeelden. De Ned. Herv. Kerk hield toch reeds lang

---

[1]) Mr Troelstra zeide in zijn: De Wereldoorlog en de Sociaaldemocratie, Amsterdam 1915, bl. 109, dat het historisch materialisme wel als *element* eener nieuwe wereldbeschouwing groote waarde kan hebben, maar als wereldbeschouwing niet gelden kan, wijl het in zijn uitgangspunt te beperkt en in zijn methode te eenzijdig is. Het levert aan de proletarische beweging niet, want zij mede noodig heeft: eene krachtige, de persoonlijkheid vormende en verheffende ideologie; het onthoudt haar die wijding, die uit besef van eenheid en verbinding met kosmische krachten ontstaat; en het kan daarom ook op den duur dezen religieuzen aanleg der menschen niet bevredigen. Zonder van deze beperking te gewagen, borduurde de Heer Troelstra onlangs in de Kamer toch weer op dit historisch materialisme voort. Handelingen 19 Oct. 1966 bl. 61. De Heer G. van Veen werd naar zijn eigen zeggen voor korten tijd van het materialisme bekeerd; en de Heer A. J. Resink ging van het socialisme over naar de theosophie, wijl het niets meer heeft te maken met kunst, wetenschap en mystiek en alleen, evenals bijv. Armenzorg, naar materieele verbetering streeft. De Groene Amsterdammer 5 Aug. 1916.

op eene belijdenis-kerk te zijn en ging over in een federatief verband van religieuze groepen. De kerk te Amsterdam bijv. telt ongeveer 220.000 zielen, waarvan de groote meerderheid, die zich van de kerk niets aantrekt, zeker socialistisch is. Indien deze meerderheid dus maar in actie te brengen is, weer warm voor den godsdienst wordt en aan de kerkelijke verkiezingen gaat deelnemen, dan kan zij heel de kerk aan de macht der orthodoxie ontrukken en tot een bolwerk van het socialisme maken. Verovering der kerk, is dus het nieuw artikel, waarmede volgens den Heer Van Veen het sociaaldemocratische program van actie moet worden aangevuld.

Al deze dingen zijn teekenen des tijds. Ze wijzen aan, dat het materialisme niet bevredigt en eene leegheid des harten achterlaat, die naar een nieuw, innerlijk, geestelijk leven verlangen doet. Maar ofschoon we deze merkwaardige verschijnselen met belangstelling gadeslaan, wij kunnen er toch niet veel meer dan eene afwachtende houding tegenover aannemen. De woordvoerders van deze religieuze beweging zijn nog zoo weinig met zichzelf in het reine; zij zoeken wel, maar vonden nog niet. Onzeker en onduidelijk is, wat zij onder socialisme, onder godsdienst en Christendom, en vooral ook, wat zij onder beider verbinding verstaan. Soms krijgt men den indruk, dat vele sociaaldemocraten langzamerhand hebben leeren inzien, dat de godsdienst eene macht in het volk is, en dat zij, den godsdienst eenvoudig negeerende, het volk niet meekrijgen; of ook, dat er behalve een sociaal-politiek en een sociaal-economisch, nog een sociaal-psychologisch vraagstuk bestaat, dat de moeite waard is, om er rekening mede te houden.

Zoo wordt de godsdienst wel eenigszins gewaardeerd als belangrijk psychologisch verschijnsel, als macht in het volksleven, als voldoening aan eenige diepe behoeften van het hart. Maar eigenlijk weet men niet, of die behoeften wel terecht bestaan, en evenmin, waarin ze bestaan. Vandaar dat ook alles bevredigen of ten minste als middel ter bevrediging aangegrepen worden kan, kunst, wijsbegeerte, mysticisme in allerlei vormen, theosophie, spiritisme, astrologie enz. Maar dat alles is nog geen godsdienst. Want godsdienst, echten, waren godsdienst is het om

God te doen, om zijn gemeenschap en vrede. Gelijk een hert schreeuwt naar de waterstroomen, alzoo schreeuwt mijn ziel tot U, o God!

Daarom is er van het plan van den heer Van Veen ook niet veel heil te verwachten. Men zou de vraag kunnen stellen, of het eerlijk en voor het geweten te verantwoorden is, dat men eene kerk, die wel abnormaal allerlei richtingen in hare gemeenschap toelaat maar toch aan het Christendom haar oorsprong dankt, wil gaan gebruiken als middel voor een doel, dat, om niet sterker te spreken, geheel buiten dat Christendom ligt. Maar deze vraag daargelaten; jaren lang zijn de socialisten opgevoed in haat tegen godsdienst en Christendom, tegen de kerk en al hare dienaren. Meent men, dat de geesten, die men opgeroepen heeft, zich in een oogenblik weer laten bezweren? Is het denkbaar, dat de sociaaldemocratische partij in haar geheel op den ingeslagen en sedert jaren gevolgden weg terugkeert, oprechte belangstelling in den godsdienst gaat koesteren en uit edele beweegredenen zich om de gemeenschap der kerk gaat bekommeren? Mogelijk zou het zijn, dat zij tijdelijk en plaatselijk, uit partijbelang, op de verovering der kerk uitging, maar dat ware eene politiek, die zichzelve veroordeelde; het doel zou zulk een middel niet kunnen heiligen.

Aan de rechterzijde hebben wij onze positie af te bakenen tegenover de Roomsch-Katholieke kerk, die een eigen opvoedingsideaal zich voor oogen stelt, en daarom bij de opvoeding der schoolgaande en der schoolvrije jeugd eene methode volgt, welke in belangrijke punten van de onze verschilt. Dat komt al aanstonds daarin uit, dat, al kiezen de grootere jongens ook hun eigen bestuur, dat den directeur van het patronaat terzijde staat, deze directeur, die altijd een geestelijke moet zijn, toch de eigenlijke machthebber en bestuurder is en blijven moet. Hij kan vrij leden aannemen en ontslaan en zelfstandig allerlei maatregelen nemen en wetten uitvaardigen. *Dit*, zoo staat er met gespatieerde letters in het boekje over Patronaten gedrukt, *legge men goed in het reglement der gezellenvereeniging vast en men doe daarenboven goed uitkomen, dat de jongelingen aangaande de wezenlijke*

*organisatie van de vereeniging niets te zeggen hebben* [1]). Wanneer deze directeur bestuursvergadering houdt, heeft hij het „wanneer hij een weinig met tact te werk gaat, in zijn macht, daar alles *zelf* te beslissen en de jongelui in de meening te brengen, dat zij de vereeniging besturen of minstens veel in de melk te brokken hebben [2])." Maar dit is schijn. Want „volgens katholieken heeft de kerk met haar goddelijke zending van Christus ook de opdracht en het recht van onderwijs en opvoeding ontvangen, en de priester-directeur maakt in de patronaten gebruik van dit recht en kwijt zich van deze opdracht, daartoe door de kerk aangesteld en in haar naam optredend en handelend [3])."

In de tweede plaats beschikt de Roomsche kerk voor de opvoeding der rijpere jeugd over een groot aantal geestelijke krachten. Als knapen-, jongelings- en meisjesvereenigingen een of meermalen in de week vergaderen en in verschillende vakken (godsdienst, geschiedenis, soms ook teekenen, boekhouden, koken, huishouden enz.) onderricht moeten ontvangen, dan doet zich spoedig het bezwaar op, dat er geen genoegzaam aantal geschikte personen voor zulk een veelomvattenden en tijdroovenden arbeid zijn te vinden. Maar Rome bezit deze in hare pastoors en kapelaans, monniken en nonnen, heeft over hen de vrije beschikking, en houdt daardoor heel de opvoeding in hare geestelijke macht. En dat is het, wat zij begeert. Aan het onderwijs door geestelijken geeft Rome steeds de voorkeur. Niet alleen bij het onderwijs in den godsdienst, want dit spreekt vanzelf; het godsdienstig onderricht is krachtens goddelijk gebod en zending de taak des priesters en zijne alleen [4])." Maar alle onderwijs worde in de patronaten liefst aan religieuzen toebetrouwd [5]). Want deze geestelijken kunnen er zich niet alleen geheel aan geven; maar zij prijken ook voor de jeugd met het aureool der zelfverloochening en toewijding, beelden de kerk met hare bovennatuurlijke genade voor hare oogen af, en binden ze onder hare macht.

Hiermede stemt in de derde plaats het type van vroomheid overeen, dat Rome wenscht te kweeken, en dat hoofdzakelijk

---

[1]) Patronaten enz., Romen en Zonen. Roermond bl. 34. — [2]) Patronaten bl. 14, 15. — [3]) Patronaten bl. 62. — [4]) Meisjespatronaten door G. A. M. van der Kant 1909 bl. 37. — [5]) Meisjespatronaten bl. 44.

deze drie kenmerken draagt: het zoo getrouw mogelijk vervullen van de godsdienstplichten (inzonderheid het ijverig gebruiken van de bovennatuurlijke genademiddelen); het daardoor ontvangen van bovennatuurlijke krachten, welke door sacramenten en sacramentaliën worden uitgedeeld; en het met behulp van deze bovennatuurlijke krachten volbrengen van goede werken tot verdiening der bovennatuurlijke, hemelsche zaligheid. Daarom beval paus Pius X in het decreet Sacra Tridentina Synodus van 10 April 1907, in plaats van eens per maand, of alleen op de groote feestdagen, of zelfs slechts eens per jaar, de *dagelijksche* Communie aan, want daarin ontvangt men „Ons Heer", komt men rechtstreeks in aanraking met Jezus Christus, en ontvangt men sterking tegen driften en duivel. De redding en het heil der wereld is dus in de H. Hostie; het eenigste middel, om het volk te verzedelijken en te verchristelijken is het H. Sacrament des Altaars; het is het werkdadigste geneesmiddel bij de verkoeling der godsdienstigheid en het zekerste voorbehoedmiddel tegen de gevaren van onzen tijd. Alle andere middelen, patronaten, werkliedenbonden, propaganda voor de pers, apologetische conferenties zijn ondergeschikt; ze geven niet, wat men wenscht [1]).

Wanneer men zich hierbij nu in herinnering brengt, dat dezelfde paus drie jaar later het besluit van de H. Congregatie der Sacramenten goedkeurde, waarbij biecht en communie reeds voor kinderen van omstreeks zeven jaren ten plicht werden gesteld; dan kan men begrijpen, welke eene plaats aan beide sacramenten in de opvoeding der jeugd wordt toegekend. Het vroege en herhaalde gebruik gaat rechtstreeks tegen alle zoogenaamde Jansenistische dwalingen in. Het wordt onafhankelijk gemaakt van subjectieve bevinding, van voortgang in de deugd, van zuiverheid des harten, van vrome gemoedsgesteltenissen. Het staat open voor allen, die in staat van genade en goede meening zijn; andere voorwaarden zijn er niet. De dagelijksche zonden zijn geen beletsel voor de dagelijksche Communie, want die kunnen goedgemaakt worden door akten van berouw en van liefde tot God en behoeven niet gebiecht

[1]) De dagelijksche Communie en de Zielenzorg door Pater Lintelo en Pater Springer. Met een Inleidingswoord van Pater J. P. van Kasteren. 's Bosch, Borg 1909, bl. 13, 14, 17.

te worden, als er geene gelegenheid voor is; maar naar de Communie moeten de geloovigen liefst dagelijks gaan. En het getuigt van echt katholieken geest, de kleinen, na hun eerste Communie, zoo dikwijls mogelijk tot den goddelijken, zich onder den schijn van Brood verbergenden, Kindervriend te voeren [1]).

In de vierde plaats verdienen nog de geestelijke oefeningen onze aandacht, welke mede een belangrijk element vormen in de Roomsche opvoeding der rijpere jeugd. Zulke geestelijke oefeningen zijn er vanouds in de Christelijke kerk gebruikelijk geweest. Maar ze zijn later in de mystiek van Pseudo-Dionysius en zijne volgelingen onder drie hoofden gegroepeerd (die van ascese of onthouding, meditatie of overdenking, contemplatie of aanschouwing) en voorts door Ignatius Loyola in een boekje onder dien naam van het jaar 1522, op origineele wijze, met psychologischen tact, naar strenge methode gesystematiseerd. Sedert zijn zulke geestelijke oefeningen in Loyola's geest in heel de Roomsche kerk in gebruik gekomen; en in den laatsten tijd worden ze weer krachtig aanbevolen en met ijver betracht. Onder leiding van een ervaren zieleherder trekken Roomsche mannen of vrouwen, knapen of meisjes zich gedurende enkele dagen (drie, vijf of tien, of ook wel vier weken) in de eenzaamheid terug, om in overdenking en gebed tot zichzelven in te keeren en naar heiliging des levens te streven. En velen oefenen zich ook wel dagelijks, gedurende 3 à 4 uur, in deze devotie, welke naar Roomsche omschrijving in de habitueele en actueele bereidwilligheid tot den dienst Gods bestaat, eene uiting van de deugd der religie is en de onderstelling vormt, van alle andere acten dezer deugd.

In den naam van devotie spreekt zich het karakter der Roomsche vroomheid uit. Wij gebruiken dat woord niet, maar spreken van vrome, geloovige, bekeerde, godsdienstige, godvruchtige menschen. Dit spraakgebruik wijst reeds aan, dat de vroomheid

[1]) De Dagelijksche Communie enz. bl. 24 v., 49. Er schijnt aan het vervroegen der eerste Communie toch wel eene schaduwzijde verbonden te zijn. Althans maakt Mr H. Schaapsveld in: Het Patronaat, Oct. 1916 bl. 152, de opmerking: „Maar nu er veel minder zware eischen gesteld worden, is de prikkel, die vroeger bestond, om zijn catechismus te leeren, grootendeels verdwenen. En talrijk zijn de gevallen, waarin de jongens wel hunne eerste H. Communie ontvangen, maar nooit tot een plechtige H. Communie komen en van hun godsdienst niets afweten."

in het Protestantisme niet zulk een speciaal, geïsoleerd verschijnsel in het menschelijk leven uitmaakt, dat het met een gansch bijzonderen naam kan worden aangeduid. Maar bij Rome is ze dat wel, draagt ze zeer bijzondere kenmerken, en valt ze daarom ook spoedig in het oog. En waar ze zich vertoont, in de werkelijkheid of ook in dicht-, schilder-, beeldhouwkunst, daar bekoort ze ook den Protestant. Niemand kan haar ongeroerd voorbijgaan. De kunst der mystiek en symboliek, welke vooral van de 8e tot de 16e eeuw in Italië bloeide, gaf aan beeltenissen het aanzijn, die lichamelijk door stijve houding en ascetische trekken zich kenmerken, maar die toch met hunne gevouwen handen en ten hemel gerichte oogen eene ziel tot ons doen spreken, welke aan het aardsche onttogen, boven alle zinlijkheid verheven, in overpeinzing verzonken, van heimwee naar het hemelsche vervult is. Het is de kunst der gothiek, die de materie geheel in dienst stelt van den geest en met dezen doet streven naar omhoog.

Ten allen tijde heeft dit type van vroomheid indruk op de ziel der menschen gemaakt en hen met eerbied en ontzag vervuld. De macht der zinlijkheid is zoo groot, dat wij onwillekeurig bewondering gevoelen voor iederen man of vrouw, bij wie de ziel zich aan de banden der materie ontworstelt; ascese, vrijwillige onthouding van wat voor anderen onontbeerlijk is, maakt altijd den indruk van eene heroïsche daad. Daarom verwonderd het volstrekt niet, dat menigmaal ook Protestanten door de Roomsche vroomheid tot jaloerschheid worden verwekt. En als de tijden er gunstig voor zijn, gaat van dit ascetisch ideaal bekoring in wijde kringen uit. Zoo was het in de dagen der Duitsche Romantiek, der Engelsche Oxfordbeweging, der Fransche Néo-chrétiens; en zoo schijnen wij ook hier te lande eene periode van „Roomsche neigingen" te beleven. In 1898 ging Ds G. Bruna te Enter tot de Roomsche kerk over en schreef een boekje: Uit het leven van een Protestantschen jongen, dat thans weer opgenomen werd in zijn boek: Op weg naar Rome, en grooten invloed oefent [1]). De overgang van Ds Vethake te Koedijk naar de Roomsche

[1]) Uitgegeven te Utrecht bij de Wed. van Rossum 1916.

kerk trok onlangs nog de aandacht en bracht vele pennen in beweging; partijen maakten dien overgang elkander tot een verwijt, en waren daarin beiden onbillijk. Maar wel is er reden, om met den schrijver van een paar artikelen in de N. Rott. Courant van „Roomsche neigingen" te spreken [1]). De bekeering van Ds Vethake staat niet op zichzelve. Er is een kring van predikanten en leeken, waar zulke neigingen voorkomen en gevoed worden, en soms komen ze ook in de pers duidelijk tot uiting. Eenerzijds voelt men zich onvoldaan met het Protestantisme, dat zoo koud en arm is, en door allerlei onderlinge twisten wordt verdeeld en verscheurd [2]). En men wordt aan de andere zijde aangetrokken door en voelt sympathie voor de Roomsche leer van het vagevuur, van de heiligenvereering, de ascese, de retraite, de biecht, de absolutie, de hierarchie, de liturgie, de mystiek, de allegorie, de symboliek, de kerkelijke kunst enz. Zoodat Dr van Senden onlangs zeggen kon, dat de Roomsche kerk aan ontzaglijk-diepe religieuze zielsbehoeften voldoet [3]).

Maar deze uitspraak wijst tevens de oorzaak en de bron van deze Roomsche neigingen aan. Want indien de voldoening van de religieuze behoeften het eerste en het eenige criterium van den godsdienst is, dan staat het Protestantisme zeker, althans voorloopig en oppervlakkig geoordeeld, bij Rome ten achter. Desniettemin heeft de Protestantsche theologie nu reeds meer dan eene eeuw in deze richting gewerkt. Ten eerste heeft zij niet nagelaten, aan ieder, die maar hooren wilde, te verkondigen: het komt in den godsdienst niet op de leer, maar op het leven, op het gemoed, op het hart, op de stemming, aandoening, bevinding (Erlebnis) aan. Name ist Schall und Rauch, Gefühl ist Alles. En ten andere leidde zij uit deze stelling zeer consequent deze andere af, dat een

[1]) N. Rott. Courant 9 Juli 1916 Ocht. A en 23 Sept. 1916. Vergelijk De Hervorming 22 Juli 1916 en Dr Bronsveld, Stemmen voor Waarheid en Vrede Aug. 1916 bl. 798 v. — [2]) De Algem. Synode der Ned. Herv. Kerk handelde onlangs in haar 19e zitting over de herdenking van het a.s. vierde eeuwfeest der Hervorming, maar verkeerde daarbij blijkbaar in eene gedrukte stemming; er was meer reden voor verootmoediging dan voor lof en dank. — [3]) Verg. het tijdschrift *Omboog*, Juli en Aug. 1916. De N. R. C. van 24 Oct. l.l. bevatte het bericht, dat Dr H. G van Senden den kerkeraad der Ned. Herv. gemeente IJhorst en de Wijk heeft medegedeeld, dat hij voornemens is tegen 1 Januari eervol ontslag te vragen als predikant dezer gemeente. Het is zijn voornemen in het volgend voorjaar een retraitehuis te openen.

dogma niets anders was noch wezen kan dan beschrijving van het leven, van vrome gemoedstoestanden, van religieuze ervaringen, en dus met deze veranderen en zich wijzigen moest. Deze stellingen zijn nu in den grond der zaak veel meer Roomsch dan Protestantsch. Want het is Rome, dat het dogma, naar den regel van Vincentius van Lerinum en onder onfeilbare contrôle van den paus, uit de kerk laat opkomen en wel niet telkens verandert, maar voortdurend aanvult, uitbreidt, nader verklaart, al naar gelang de behoeften van het religieuze leven dit eischen. Principiëel is op dit punt de verwantschap tusschen Rome en het Anabaptisme grooter, dan die tusschen Rome en het oorspronkelijke Protestantisme, want beiden kennen niet aan het Woord Gods, maar aan de gemeente of de kerk de prioriteit toe; evenals Dr J. H. Gunning indertijd een brochure kon schrijven onder den titel: Anti-Roomsch daarom anti-modern. Zelfs is het niet louter een paradox, als Hugo Bund, tegenover de stelling, dat Kant de philosoof van het Protestantisme is, deze andere plaatst, dat de wijsgeer van Koningsbergen veel meer beschouwd moet worden als de philosoof van het Katholicisme [1]).

De Roomsche vroomheid heeft n.l. in diezelfde mate het karakter van devotie aangenomen, als zij in leer en leven van de Schrift zich verwijderd en aan andere invloeden zich onderworpen heeft. Want devotie rust in de eerste plaats op de strenge scheiding — om niet van tegenstelling te spreken — tusschen de hemelsche en de aardsche sfeer, tusschen de bovennatuurlijke genade en het natuurlijke leven, tusschen geest en stof. Men zou heel de Roomsche, langzamerhand in de historie tot stand gekomen, beschouwing van aarde, natuur, vleesch, zinnelijkheid enz. moeten overnemen, eer men op Protestantschen bodem Roomsche devotie kweeken kon. Het eerste moment in de devotie is daarom ascese, reiniging, afwending van het aardsche, dooding van het vleesch, onderdrukking der zinlijkheid. Daarmede verbindt zich dan in de tweede plaats de meditatie, de verlichting, het concentreeren der door de phantasie verlevendigde aandacht op bepaalde waarheden, die de ziel tot overgave en toewijding aan God kunnen leiden. Daarvoor

[1]) Hugo Bund, Kant als Philosoph des Katholizismus. Berlin 1913.

komen allerlei middelen in aanmerking, vooral het inleven in het lijden en sterven van Jezus, in de moderne devotie bijzonder ook de eeuwige aanbidding van het heilig hart van Jezus en van het heilig sacrament des altaars, maar voorts alles, wat religieus stemmen en stichten kan, vereering van Maria, heiligen, martelaren, reliquieën, beelden, gebruik van rozekransen, paternosters, scapulieren, amuletten, gordels, processies, bedevaarten enz. Aan de middelen der genade is geen einde; nergens is eene grens te trekken, want elk persoon en elke zaak, schoon profaan in zichzelf, is geschikt, om in meerdere of mindere mate bovennatuurlijke genade in zich op te nemen, en dan weer als middel van genade dienst te doen. Daarbij komt het ook veel meer op de stichting, dan op de waarheid aan. Vele Roomschen zijn er bijv. wel van overtuigd, dat de echtheid van vele reliquieën niet te bewijzen of zelfs beslist te verwerpen is; maar ze denken er niet aan, om op grond daarvan het vroom gebruik te veroordeelen [1]). Eindelijk, het doel dezer devotie is de comtemplatie, die een voorsmaak van de hemelsche aanschouwing van het goddelijk wezen is, de opvoering en de verrukking der ziel, totdat zij in de vereeniging met God of met Christus zichzelve verliest.

Natuurlijk zijn er in deze devotie allerlei graden. Het hoogste is slechts voor enkele uitverkorenen bereikbaar; de meesten, zelfs onder de geestelijken en in de kloosters, en nog veel meer in het dagelijksch leven met al zijne aardsche beslommeringen, brengen het zoover niet, en moeten zich met minder tevreden stellen. Maar altijd is de devotie toch eene religieuze ervaring, waartoe men zich door verschillende middelen voorbereiden moet, die naast en buiten het gewone leven staat, en in de practijk niet zelden eene sleur en routine wordt.

Nu ging de Reformatie ook wel, en inzonderheid bij Luther,

---

[1]) De Rector van het Duitsche Campo Santo in Rome, Anton de Waal, zegt bijv. in zijn: Der Rompilger, Freiburg 1911 bl. 101: de kostbaarste reliquie bezitten wij in het allerheiligste altaarsacrament, en voor hare echtheid is het Woord van Christus borg: dit is mijn lichaam. Wat de overige reliquieën van den Heer aangaat, kribbe, geeselpaal, nagels, stukken van het kruis, daarvoor biedt de vrome overlevering wel „eine gewisse Burgschaft: die Echtheit keiner einzigen derselben ist ein Glaubensartikel."

van eene religieuze ervaring uit; hoe zou anders zulk eene machtige beweging mogelijk zijn geweest! Maar zij had van den aanvang af deze eigenaardigheid, dat zij ontstond en bij den voortduur zich ontwikkelde aan de hand der H. Schrift, met name van het Evangelie, zooals het door Paulus verkondigd was. Vandaar dat zij terstond, tegenover Rome, haar positie koos en haar sterkte vond in deze Schrift als het Woord Gods en in al hare belijdenissen uitdrukking gaf aan wat in de Smalkaldische artikelen gezegd wordt: het Woord Gods alleen stelt de artikelen des geloofs vast, en anders niemand, zelfs geen engel uit den hemel. Ze beriep zich niet, althans niet in de eerste plaats en nog minder ter finale beslissing, op religieuze ervaringen en bevindingen des gemoeds, maar op het Woord Gods en kon naar dezen maatstaf in de kerk van Rome tusschen waarheid en dwaling onderscheid maken.

Maar deze religieuze ervaring, waarvan de Hervorming uitging, had voorts ook een eigen inhoud, een inhoud, dien zij wederom aan de Schrift had te danken. Zij bewoog zich niet, als bij Rome, tusschen de tegenstelling van het natuurlijke en het bovennatuurlijke, maar tusschen die van zonde en genade. En zonde was bij de Hervorming niet in de eerste plaats zinnelijkheid, aardschgezindheid, maar schuld als gevolg van de overtreding van Gods geboden, van der jeugd aan, met gedachten, woorden en werken. Dienovereenkomstig bestond de genade niet in ingestorte bovennatuurlijke kracht, die tot het doen van goede werken en het verdienen van de hemelsche zaligheid in staat stelt en verplicht, maar genade is vóór alle dingen schuldvergiffenis, kwijtschelding van *alle* straf in en na dit leven, verandering in de relatie, waarin God tot ons en wij tot God staan, ontferming, waardoor God zijn gunstrijk aangezicht tot ons wendt, en ons zoo in Christus aanziet, als hadden we nooit zonde gehad, noch gedaan, ja als hadden wij zelf al de gehoorzaamheid volbracht, die Christus voor ons volbracht heeft. En dus gaat religie aan moraal, geloof aan de werken, rechtvaardigmaking aan heiligmaking, God aan den mensch vooraf.

Maar als de verhouding tot God hersteld is, is in beginsel alles weer recht gezet en komt alles in orde. Een mensch, die door het geloof vrede bij God gevonden heeft, staat in eene nieuwe,

vrije verhouding tot alle dingen en tot heel de wereld. Wie zal beschuldiging inbrengen tegen de uitverkorenen Gods? God is het, die rechtvaardig maakt; wie is het, die verdoemt? Daar is geen vrijer mensch op aarde, dan de Christen in Reformatorischen zin. Voor die vrijheid nam Luther het op; hij streed niet, als de Renaissance, voor de emancipatie van den natuurlijken, maar voor de vrijheid van den Christenmensch. Zoo God voor ons is, wie zal dan tegen ons zijn?

Maar deze Christelijke vrijheid leidt dan vanzelf ook tot een wandel in het spoor van Gods gerechtigheid. De Protestantsche Christen dient God niet meer, als een knecht, om loon; en hij acht al die werken van geen waarde, die op ons goeddunken of op menscheninzettingen gegrond zijn, al mochten ze nog zoo stichtelijk wezen. Maar hij dient zijn Vader in de hemelen wel als een kind met hartelijke vreugde, uit liefde en lust, om naar den wille Gods in alle goede werken te leven. En goede werken zijn alleen maar ook alle, die uit een waar geloof, naar de wet Gods, en Hem ter eere geschieden.

Daarom is er in het echte Protestantisme voor de Roomsche devotie geen plaats. De Protestantsche godsvrucht is zeer zeker ook wel eene overgave, eene toewijding, het stellen van lichaam en ziel en alle krachten tot eene levende, heilige en Gode welbehagelijke offerande. En ook sluit ze te harer tijd wel afzondering, overdenking, gebed en dankzegging, zelfs vasten en waken in; maar in de eerste plaats vormt dit alles in het leven van den Protestantschen Christen niet eene devotie, die een specifiek karakter draagt en als eene bovennatuurlijke qualiteit naast of buiten het overige leven staat, want de vreeze des Heeren is het beginsel van alle wetenschap; en ten andere wordt deze gemoedstoestand niet kunstmatig, door systematische oefeningen in enkele dagen en weken, gekweekt[1]), maar is ze als het ware de natuurlijke

[1]) In den laatsten tijd is door sommigen aanbevolen, om de Roomsche retraites in Protestantsche kringen over te nemen; maar er is hier geen reden voor. Want deze retraites zijn, evenals heel de Roomsche opvatting van godsdienst, specifiek Roomsch, kunnen, bij nabootsing, nooit haar eigenlijk karakter behouden, en ontaarden dan licht in een caricatuur. Verg. W. Cramer S. J. Protestantsche Retraite-huizen, Studiën v. godsd. wet. en letteren, Nijmegen, Malmberg 1916. De Hervorming 22 Juli 1916.

ademtocht van den geestelijken mensch, die als een kind in de gemeenschap met zijn Vader leeft. En niet alleen in die enkele oogenblikken en uren van overdenking en gebed dient hij zijn God; maar heel zijn leven en al zijn arbeid, ook in gezin, maatschappij, wetenschap, kunst, of in welk ander hoog of laag beroep ook, wordt één dienen van God, één loven en prijzen van de eere zijns Naams.

In deze gebondenheid en vrijheid, welke beide geestelijk en zedelijk van aard zijn, behoort ook de jeugd van Protestantschen huize te worden opgevoed. Dat is zonder twijfel een hoogst moeilijk probleem, veel moeilijker dan waar Rome voor staat. Men kan zelfs zeggen, dat dit *het* probleem van het Protestantisme is; het worstelt er nu reeds bijna vier eeuwen mede, en vond nog de oplossing niet. Eenerzijds wordt in naam van het gezag de vrijheid miskend, en anderzijds in naam van de vrijheid het gezag verworpen. Maar men bedenke, dat in de Roomsche kerk feitelijk dezelfde worsteling bestaat, ook al wordt ze van boven af onderdrukt en bedekt; ongeloof en bijgeloof vormen daar zeker geen minder scherpe tegenstellingen dan buiten haar gebied. Ten andere kan de overweging ons moed geven, dat deze worsteling in de lijn van de historie der menschheid ligt; door de zonde in zijne schepping op te nemen heeft God bewezen, den weg eener gevaarvolle vrijheid te verkiezen boven dien van opgelegd en dwingend gezag. En eindelijk biedt ons het Christendom der Schrift, in de zestiende eeuw in zijne grondgedachten weer nieuw ontdekt, de onvergankelijke hoop, dat de weg der vrijheid, onder de leiding Gods, tot de waarheid en tot de eenheid voert.

## § 12. *De opvoeders der rijpere jeugd.*

Van hen, die met de taak van de opvoeding der jeugd, ook der rijpere jeugd zijn belast, komt allereerst het gezin in aanmerking. Wij denken daarbij natuurlijk vóór alle andere leden aan de ouders, maar sluiten toch voorts de broeders en zusters niet uit, en breiden het gezin ook verder tot de familie uit, waar het gezin van vaders- en van moederszijde aan verwant is. Want niet alleen de ouders, maar ook de broeders en zusters, de grootouders, de

ooms en de tantes, de neven en de nichten, benevens de buren, de bevriende families, de goede kennissen, zij allen oefenen bewust of onbewust, rechtstreeks of zijdelings een sterken invloed uit. Ze behooren saam tot dien kleinen kring in de groote maatschappij, in welken ieder kind van zijne geboorte af wordt opgenomen en ingelijfd. De natuur wijst dus zelve aan, wie in de eerste plaats met de opvoeding der jeugd zijn belast. En wel wijzigt zich die opvoeding bij het opgroeien der jeugd; de verhouding der kinderen tot de ouders, tot het gezin en de familie, ondergaat groote veranderingen, als de kinderen opwassen, toenemen in zelfstandigheid en een eigen huis gaan bouwen. Maar als het goed is, blijft de gezins- en familieband tot het einde des levens bestaan, wijl hij door de natuur zelve gevlochten is en in piëteit en intimiteit door geen andere relatiën vervangen kan worden.

Dit gezin is nu vooral weer het terrein van de godsdienstig-zedelijke opvoeding van het kind. Natuurlijk heeft deze ook wel in de school plaats, evenals het gezin ook wel aandeel heeft in de verstandelijke vorming van het kind; van tegenstelling of uitsluiting is hier geen sprake. Maar men mag toch zeggen, dat, terwijl de school meer inleidt in de beginselen van het weten, het gezin vooral de godsdienstig-zedelijke grondslagen legt, waarop het kind heel zijn volgend leven bouwt. Daarom is het een onschatbaar voorrecht, geboren te zijn in een gezin, waar de vreeze des Heeren woont; want, al is de genade geen erfgoed, zij plant zich toch gewoonlijk voort in den weg des verbonds, en naar de lijn der geslachten. En evenzoo is het eene onverdiende, en bij de geboorte ons in den schoot geworpen gunst, als het huisgezin, waarin wij het levenslicht aanschouwden, ik zeg niet, tot den rijken of den adellijken stand, maar tot een eerbaren stand behooren mocht, en in de omgeving te goeder naam en faam bekend stond. Zulke gezinnen maken de kern en de kracht der bevolking uit, en trekken rondom de kinderen een sterken muur ter bescherming op.

Maar het gezinsleven heeft, niet minder dan dat van den individu, onder de zonde geleden; het is er dikwerf geheel door ontaard en verwoest. Er zijn goede en uitnemende ouders, maar daar zijn er ook, die in het vervullen hunner plichten ver te kort schieten.

Hoevele gezinnen zijn er niet, ook onder die, welke als fatsoenlijke, nette, zelfs Christelijke gezinnen bekend staan, waar de verhouding van man en vrouw, van ouders en kinderen zoo goed als alles te wenschen overlaat. Als vader en moeder stug en stuursch langs elkander voorbij gaan, of ook voortdurend met elkander kijven en twisten; als de man slechts een klein deel van zijn loon voor zijn gezin afstaat en het overige zelfzuchtig voor het voorzien in eigen behoeften gebruikt, of als de vrouw steeds tegen haar man partij kiest en hem ver bij de kinderen of bij de gasten achterstelt; als de ouders hunne kinderen niet begrijpen, met hun verschillende karakters geen rekening houden, en door al te groote strengheid ze tot toorn verwekken, of door al te groote toegevendheid hen bederven — dan boet het gezinsleven zijn zegen in en wordt het van zijne heerlijkheid beroofd.

Maar er is nog erger. Er zijn ook vele slechte ouders, vele goddelooze en zedelooze gezinnen. En zoo groot als de zegen is, die van de ouders tot de kinderen kan uitgaan, zoo groot is ook de vloek, die van het voorgaand geslacht op het volgende inwerken kan. Daar zijn vooral in de groote steden meer ouders dan men denkt, wien alle natuurlijke liefde ontbreekt, die hunne kinderen als een lastpost beschouwen, waarvan ze gaarne bevrijd zijn, of die ze als een winstgevend artikel op de voordeeligste wijze, zelfs door misdaad en ontucht, exploiteeren. Diepste oorzaak van al die schuld en ellende is het hart van den mensch, waaruit alle ongerechtigheid voortkomt. Maar er zijn toch uitwendige omstandigheden, die de verwoesting van het gezinsleven bevorderen. Over de ongelukkige woningtoestanden werd vroeger al gesproken; maar daarbij komt nog, dat het karige loon van den man dikwerf de vrouw dwingt, om uit werken te gaan en er wat bij te verdienen; als beiden 's avonds thuis komen, hebben ze geen lust en geen tijd meer, om zich met hunne kinderen bezig te houden; dikwerf missen ze er ook alle bekwaamheid toe, want terwijl in vroegere tijden het ouderlijk huis de plaats was, waar men alles kon opdoen wat men voor het leven noodig had, zijn daarvoor thans meer en meer school en werkplaats in de plaats getreden en wordt voor elke betrekking schier eene speciale opleiding vereischt. En als de jongens en meisjes na den schoolplichtigen leeftijd

in de eene of andere betrekking gaan en zelf eenig loon thuisbrengen, dan voelen zij zich, gelijk boven reeds werd opgemerkt, spoedig zelfstandig en van het gezag hunner ouders ontslagen. En de ergste vijanden, die het huiselijk leven belagen en verderven, zijn het alcoholisme en de prostitutie, die hunne slachtoffers onder jong en oud bij duizenden en nogmaals duizenden tellen.

Daarom is terecht gezegd, dat sociale hervorming vóór alle dingen bestaan moet in bewaring, verheffing, veredeling van het gezin. Of men al scholen bouwt met keurig ingerichte lokalen, en aan de kinderen, behalve onderwijs, ook nog voedsel en schoeisel en kleeding verschaft; het zal op den duur weinig baten, indien niet tegelijkertijd met kracht gearbeid wordt aan de sociale verheffing van die gezinnen, waaruit de kinderen voortkomen. Indien men dezen arbeid verwaarloost, wordt door het verstrekken van altijd beter onderwijs alleen verkregen, dat de tegenstelling tusschen school en huis hoe langer hoe scherper en de ontevredenheid van de lagere volksklasse met haar lot hoe langer hoe grooter wordt. Verstandelijke ontwikkeling zonder zedelijke opvoeding, in de school, maar vooral ook in het huisgezin, kan licht een wapen worden in de hand van de misdaad.

Het zou veel te ver voeren, indien we hier moesten aanwijzen, wat in dezen aan overheid en kerk, aan particuliere personen en vereenigingen te doen staat. We zouden dan moeten handelen over woningwetten en verzekeringswetten van allerlei aard, over evangelisatie en huisbezoek, over drankbestrijding, middernachtzending enz. Maar dit is zeker, dat de ellende zoo groot is, dat alleen samenwerking van allerlei krachten eenigermate tot oplossing van het sociale probleem, dat in de verheffing van het gezin voor ons ligt, in staat zal zijn. In de gegeven omstandigheden is het daarom verblijdend, dat niet uitsluitend meer de nadruk gelegd wordt op de ouderlijke macht en de onschendbaarheid van het huisgezin. Want de harde, ruwe werkelijkheid is ons te sterk geworden; er zijn te veel feiten aan het licht gebracht, die het dwepen met de ideale opvoeding door de moeder in het gezin tot eene bespotting maken. Wij vatten de opvoeding tegenwoordig meer op als een plicht, dien de ouders, in de eerste plaats zeer zeker tegenover God, maar dan voorts ook ten opzichte van het kind zelf

en van de gemeenschap te volbrengen hebben. Indien zij dien plicht niet kunnen of niet willen vervullen, bestaat er geen grond, om hen naar de terminologie onzer Kinderwetten van de ouderlijke macht te ontheffen of daaruit te ontzetten, maar wel, om de taak der opvoeding in hun naam en zooveel mogelijk op hunne kosten door anderen te laten volbrengen. Want het is onlangs nog naar waarheid door Prof. H. Treub gezegd, dat het toekomstig welzijn der gemeenschap afhangt van het welzijn der gezinnen, die haar samenstellen. In het gezin, waar de kinderen geboren, gevoed en opgevoed worden, ligt de toekomst der gemeenschap.

Uit de voorafgaande overwegingen laat zich de gevolgtrekking afleiden, dat de band tusschen gezin en school, die te kwader uur verbroken werd, weer hersteld en bevestigd worde. Het openbaar, neutraal staatsonderwijs heeft onwillekeurig den nadeeligen indruk teweeggebracht, dat het onderwijs, en dus in de intellectualistische periode zoo goed als de gansche opvoeding, eene zaak was van de overheid, waarmede de ouders niets te maken en waarin zij niets te zeggen hadden. De openbare, neutrale school kwam zoo los van het gezin, van de kerk, van den godsdienst, van het vaderland te staan; zij was niet aan de natie, evenmin als de natie aan haar gehecht. Toen enkele jaren geleden sommige openbare onderwijzers in deze richting verder gingen en buiten de school tegen vaderlandsliefde en monarchie gingen ijveren, heeft Minister Heemskerk hen aan het verstand gebracht, dat openbare onderwijzers, in onze constitutioneele monarchie, niet in hun qualiteit voor dergelijke gevoelens propaganda mogen maken. En toen gingen er ook van liberale zijde stemmen op, die voor een nauwer verband van school en gezin begonnen te pleiten. Het *Handelsblad* van 20 Jan. 1910, handelende over de neutraliteit der openbare school, wilde bijv. aan de ouders wel geen invloedrijke en besturende positie bij het onderwijs inruimen, maar sprak toch den wensch uit, dat er „toeziende en adviseerende raden van ouders" mochten komen. En sedert is door velen aan die zijde de neutraliteit der openbare school minder absoluut opgevat, en eene godsdienstige opvoeding voor het kind en voor den aanstaanden onderwijzer als noodzakelijk erkend.

In elk geval, het feit staat vast, dat huis en school tegenwoordig

schier geheel van elkaar zijn vervreemd. De ouders weten menigmaal van de school en het onderwijs hunner kinderen niets af; en de school heeft zich langen tijd niet om de ouders bekommerd. Maar er komt verandering. Het is niet genoeg, dat onderwijzers van de gewone lagere school, en evenzoo onderwijzers aan Zondagscholen, predikanten, catechiseermeesters, leiders van knapen- en jongelingsvereenigingen enz. de kinderen trachten op te voeden; maar ze vervullen deze taak eerst dan ten volle, wanneer zij door de kinderen tot de ouders teruggaan. Er is, zal het goed zijn, voortdurende relatie tusschen gezin en school van noode. De ouders moeten weder gaan inzien, dat opvoeding *hunne* taak is en blijft, dat de onderwijzers hen bijstaan maar niet vervangen. Zij mogen er zich niet van afmaken, door te zeggen, dat de school of de kerk of eene of andere vereeniging voor de opvoeding hunner kinderen zorg draagt.

In Duitschland heeft men daarom sedert 1908 in sommige steden, eerst te Charlottenburg, dan te Berlijn, Stuttgart, Mannheim, Leipzig enz. eene „Schulpflegerin" of „Schulschwester" aangesteld, wel speciaal met het doel, om het werk van de schoolartsen meer practisch vruchtbaar te maken, maar ook meer algemeen, om een band te leggen tusschen de school en het gezin. Eenerzijds tracht zulk eene schoolverpleegster met behulp van gegevens, door onderwijzer, schoolarts, predikant enz, verstrekt, alle noodige inlichtingen aangaande het gezin te verkrijgen; en andererzijds wendt zij zich, waar dit noodig is, tot particulieren of corporaties, om aan het gezin raad en steun te verschaffen. Op deze manier komen allerlei gebreken in het gezin en in de huiselijke opvoeding aan het licht en worden er tevens middelen beraamd, om daarin verbetering aan te brengen [1]). Hoe deze maatregel werkt, is thans nog niet

[1]) Art. Schulpflegerin, Lex. der Pädag. IV 850. B. en W. van Amsterdam dienden onlangs een voorstel in, om bij wijze van proef twee schoolverpleegsters aan te stellen, en motiveerden dit op de volgende wijze: Langzamerhand heeft de praktijk geleerd, dat met de werkzaamheid der gemeenteartsen niet kan worden volstaan. In de eerste plaats is de wenschelijkheid gebleken, dat zij in hun overleg met de ouders en de huisartsen omtrent de noodzakelijkheid van geneeskundige behandeling door verpleegsters worden bijgestaan. De laatsten kunnen dan het gezin bezoeken, om te waarschuwen tegen besmetting van het betreffende kind, om aan te dringen op behandeling door den huisarts of aan de polikliniek en, zoo noodig, de kinderen daarheen geleiden. Maar bovendien

met zekerheid te zeggen. Maar dit staat wel vast, dat een van de uitnemendste middelen, om school en gezin weder nader tot elkander te brengen, in het persoonlijk en van tijd tot tijd herhaald huisbezoek bestaat. Dat huisbezoek moet niet juist en alleen dàn geschieden, als de leerling stof tot klagen geeft, maar ook en veel meer, als er te prijzen valt, of als er in het algemeen een wenk of een raad te geven is. Maar dit geschiede niet uit hoogheid en op den toon van gezag en bevel, maar zoo, dat wat men te zeggen heeft, uit waarachtige belangstelling blijke voort te vloeien en, des noodig, niet alleen in raad, maar ook in daad besta. Naast dit persoonlijk bezoek, dat altijd de eerste plaats zal blijven innemen, komen ook in aanmerking: officieele spreekuren, waarop de ouders vrijelijk met de onderwijzers over de belangen hunner kinderen kunnen komen spreken; officieele bezoekdagen, waarop de ouders vrijen toegang hebben tot de school hunner kinderen en van hun arbeid kunnen kennis nemen, maar die soms in het geheel niet schijnen te slagen, evenmin als het openstellen van Protestantsche kerken voor afzondering en gebed in de week; en eindelijk ook ouderavonden, die zeker weinig zullen baten, wanneer men er geleerde vertoogen over abstracte onderwerpen gaat houden, maar die, ook reeds blijkens de ervaring,

---

blijken de kinderen op de scholen voor gewoon lager onderwijs dikwijls te lijden aan aandoeningen, die niet bepaaldelijk als ziekte kunnen worden beschouwd, doch die meer de reinheid en de hygiëne betreffen en waarbij het dus meer aankomt op het wegnemen van onreinheid dan op geneeskundige behandeling. In dergelijke gevallen zullen de verpleegsters, indien de ouders aan raadgevingen, om hierin te voorzien, geen gevolg geven, dikwijls zelf handelend kunnen optreden, zonder dat daardoor van het beginsel, dat geen ziekten worden behandeld, wordt afgeweken. Voorts zijn in de laatste jaren door de schoolartsen verschillende systematische onderzoekingen gedaan. Daarbij is de hulp van schoolverpleegsters van groote beteekenis en in de toekomst zal in deze richting haar hulp onmisbaar worden. B. en W. meenen, dat begonnen moet worden met een proef, ten einde ervaring te verkrijgen omtrent de taak en den aard der werkzaamheden en achten daartoe de aanstelling van twee verpleegsters op de minimum-jaarwedde van ziekenverpleegsters bij den Gemeentelijken Geneeskundigen Dienst, nl. *f* 900, voldoende. Een van haar kan dan in het noordelijk deel van den „Jordaan", de andere in de omgeving der Rapenburgerstraat en de „Eilanden" worden werkzaam gesteld, beiden voor een tiental scholen, die voor het nemen van een proef het meest geschikt zijn. Is omtrent den aard der werkzaamheden en de blijvende behoefte aan hulp van verpleegsters meer zekerheid verkregen, dan zal haar aantal moeten worden uitgebreid. Met de aanstelling van een zestal titularissen — voor iederen schoolarts één — zal evenwel, meenen B. en W., voor de geheele gemeente kunnen worden volstaan.

uitnemend kunnen werken, wanneer ze practisch en gezellig worden ingericht [1]).

Naast het gezin nam van ouds de kerk de opvoeding der jeugd ter harte, met name door het catechetisch onderwijs (verg. boven § 3). De Synode te Dordrecht sprak, minder juist, van drieërlei catechisatie, in huis, in de school, en in de kerk, maar liet in de practijk bijna geheel het onderwijs in den Christelijken godsdienst voor rekening van de onderwijzers. De werkzaamheid der predikanten bepaalde zich toch naar den wil der genoemde Synode hiertoe: *a)* dat zij Zondags, vóór of liefst na den middag, eene catechisatie-kerk hielden, hierin bestaande, dat de kinderen met hunne ouders ter kerk kwamen, dat één of meer van de oudere kinderen door den predikant, staande vóór den kansel, werden overhoord, en dat de predikant daarna den kansel beklom en van deze plaats eene korte en duidelijke verklaring gaf van dat gedeelte van den Catechismus, hetwelk in de vragen en antwoorden aan de orde was; *b)* dat zij als leden der Commissie van Toezicht op het schoolonderwijs geregeld de scholen bezochten, inzonderheid het godsdienstonderwijs bijwoonden en, zoo noodig, zelf daarbij gingen vragen en onderwijzen; *c)* dat zij aan de ouderen van jaren, die nooit school hadden gegaan en nooit godsdienstonderwijs hadden genoten, op een vastgesteld uur in de week of op Zondag onderricht in den godsdienst verstrekten; en *d)* dat zij speciaal de zorg op zich namen voor het onderwijzen van hen, die hunne begeerte te kennen gaven, om toegelaten te worden tot het avondmaal, en daarvoor gedurende drie à vier weken moesten worden voorbereid [2]).

Het godsdienstonderwijs voor de kinderen werd dus geregeld in de scholen door de onderwijzers verstrekt; zij waren in dezen dienaren van de predikanten en stonden onder hun toezicht. Soms

---

[1]) Kl. de Vries, Ouderavonden. Amsterdam, van Looy 1910. Mej. Kooistra, Zedelijke Opvoeding, in het hoofdstuk: Samenwerking tusschen school en huis. Dezelfde, Menschen in wording. Amsterdam 1913 bl. 61 v. Mr B. J. Steinmetz, De Vrouwenbeweging en Vrouwenarbeid. Bussum 1916 bl. 112 v. Art. Elternabende in Lex. der Pädag. I 993 v. Art. Haus und Schule, ald. II 627 v. Patronaten enz. bl. 61 v. — [2]) Kaajan, De Pro-Acta der Dordtsche Synode in 1618. Rotterdam 1914 bl. 153—220, vooral 208.

werd zelfs uitdrukkelijk ontkend, dat het verschaffen van godsdienstonderwijs aan de kinderen de taak der predikanten was. Maar langzamerhand kwam daarin verandering. De catechismusprediking in den Zondagnamiddag werd spoedig eene gewone preek, waarbij van het vragen aan en het antwoorden door de kinderen niet veel meer dan een vorm overbleef, en die geheel boven hunne hoofden ging. Van de „catechisatie" in huis door de ouders kwam in den regel weinig terecht. Bovendien was er, vooral op het platte land, gebrek aan scholen, een tekort aan goede en vrome onderwijzers, en een toenemend getal van kinderen, dat de school niet bezocht. Vandaar dat de beste en ernstigste predikanten het catechetisch onderwijs zelf ter hand gingen nemen; Voetius bijv. was er een voorstander van en gaf het zelf gaarne [1]). En zoo is deze toestand over het algemeen tot heden blijven bestaan. Wijl huis en school hun taak verzuimden, nam de kerk het onderwijs in den godsdienst aan kinderen ter hand. En zij is hiertoe in den tegenwoordigen tijd te meer geroepen, wijl vele kinderen, ook uit Christelijke gezinnen, nog de neutrale school bezoeken, en het met de huiscatechisatie allerdroevigst gesteld staat [2]).

Maar het vanwege de kerk gegeven godsdienstonderwijs heeft in den laatsten tijd ernstig critiek uitgelokt. De Heer R. Casimir zeide er in zijne brochure over Volkscultuur van, dat het didactisch gesproken, in methode een paar honderd jaar ten achter is. En de Heer J. C. Wirtz uitte eenigen tijd geleden in de Groninger Kerkbode ongeveer dezelfde klacht [3]). Om billijk te zijn, moet men echter rekening houden met de eigenaardige moeilijkheden, waarmede de kerkelijke catechisatie te worstelen heeft. Ten eerste bedenke men, dat de kerk over geen enkel middel van dwang beschikt en tot bezoek der catechisatie alleen langs zedelijken weg verplichten kan. Ze heeft dus, veel meer nog dan de onderwijzer

---

[1]) Litteratuur over de geschiedenis der catechisatie bij Kaajan, t. a. p. 213—214. — [2]) Verg. Gedenkboek bij het 40-j. bestaan van de Geref. Zondagschool-Vereeniging Jachin door J. P. Tazelaar. Nijkerk 1911, bl. 160. — [3]) Verg. Ds Rullmann in de Kroniek van het Geref. Theol. Tijdschr. April 1916. In Duitschland hebben reeds vroeger vele stemmen zich in dezen geest laten hooren; zie Eberhard, Die wichtigsten Reformbestrebungen der Gegenwart auf dem Gebiete des Religionsunterrichts in der Volksschule, Leipzig Dörffling und Francke 1908, die bl. 34 uitspraken aanhaalt van Ziegler, Reine e. a.

aan de lagere school, de krachtige medewerking der ouders van noode. Maar daaraan ontbreekt het in den tegenwoordigen tijd maar al te zeer. De ouders zijn zelven van het nut en de noodzakelijkheid van het godsdienstonderwijs weinig overtuigd; misschien hebben zij zelven het in hun jeugd niet genoten en weten er dus te weinig van, om het te kunnen waardeeren. De neutrale school heeft bovendien in wijden kring de gedachte gewekt, dat onderwijs zonder godsdienst niet alleen mogelijk, maar zelfs wenschelijk en eigenlijk het normale is. Wie godsdienstonderwijs begeeren, verlangen iets aparts, iets waaraan de gewone mensch geen behoefte heeft. De catechisatie kwam zoo meer en meer op zichzelve en buiten het leven te staan. In huis en school wordt er niet meer mede gerekend, dikwerf niet eens aan gedacht. Men vergeet het, dikwerf ook ongelegen, uur; men neemt het zonder schroom, als er maar eenige aanleiding toe bestaat, voor anderen arbeid of voor ontspanning in beslag; de catechisatie schijnt voor verzuim bijzonder geschikt. Zoo verwondert het niet, dat tal van kinderen het kerkelijk godsdienstonderwijs of in het geheel niet, of slecht en ongeregeld bezoeken.

Voorts, ook als er geen onlust, onverschilligheid of onwil in het spel is, legt toch het hedendaagsche leven zeer veel zwarigheden aan het bezoek der catechisatie in den weg. Als de kinderen overdag naar school gaan en 's avonds nog huiswerk hebben te verrichten, of als ze den ganschen dag in winkel, kantoor of fabriek enz. hebben doorgebracht, dan ontbreekt behalve den lust ook dikwerf de tijd, om zich voor de catechisatie voldoende voor te bereiden; het van buiten leeren eener les, het afwerken van eene taak ontmoet allerlei bezwaar. En als men dan zoo onvoorbereid ter catechisatie komt, heeft men er niets aan en draagt er geene vrucht van weg. Bovendien, de onderwerpen, op de catechisatie behandeld, vormen zulk een gansch ander gebied, dan waarop men zich dagelijks in huis en school, op kantoor of fabriek beweegt, dat ze vreemd aandoen en in het bewustzijn en het leven niet meer schijnen te passen. Het is waar, de kerk en de Zondag is er nog; maar van de kerk hoort en verneemt men de gansche week niets, en de Zondag wordt meer en meer als een dag voor uitgaan beschouwd. Wel zijn lang niet overal de toestanden zoo;

op het platteland, in de dorpen en in de kleine steden leven nog veelszins de oude traditiën voort. Maar daar, waar de geest en de cultuur van onzen tijd doordringen, worden godsdienst, kerk, catechisatie hoe langer hoe verder naar den achtergrond gedrongen en uit het verband met het leven losgemaakt.

En dan komt de grootste moeilijkheid nog achteraan: hoe moet de catechisatie worden ingericht, opdat zij beantwoorde aan haar doel? Onze tijd staat in het teeken der oeconomie, en tracht op elk gebied de beste resultaten te bereiken met het minste kracht- en tijdverlies. Wat vroeger vanzelf sprak en vanzelf liep, wordt daarom thans planmatig ingericht; het natuurlijke maakt voor het kunstmatige, het onbewuste voor het bewuste plaats; methode, systeem, organisatie wordt overal in toepassing gebracht, niet het minst ook op het gebied van het onderwijs. Daaraan gemeten, levert de inrichting van het catechetisch onderwijs zeker veel stof tot critiek. De lokalen laten meestal veel te wenschen over; voor licht en lucht is er weinig zorg gedragen; verlichting en verwarming zijn gebrekkig; bij banken, stoelen en tafels is aan de behoefte der leerlingen niet gedacht; leermiddelen, zooals platen en kaarten, zijn in het geheel niet of schaars voorhanden. De opleiding der predikanten is noch theoretisch noch vooral practisch op het geven van dit onderwijs berekend. Wanneer zij als studenten niet aan de Zondagschool hebben gearbeid, hebben zij op geen enkele manier geleerd, om met kinderen om te gaan, in zang hen te leiden, hun belangstelling te wekken, te vertellen en orde te houden; de handen staan hun voor dezen arbeid totaal verkeerd. En dat heeft weder tengevolge, dat zij geen lust tot dit werk gevoelen, er tegen opzien en zich liefst zoo spoedig mogelijk er van afmaken.

Dat geldt vooral van de kleine-kindercatechisatie, die trouwens op vele plaatsen, waar de school godsdienstonderwijs of althans onderwijs in de Bijbelsche geschiedenis verschaft, ook niet gehouden wordt; maar het geldt ook nog van de catechisatie met knapen en meisjes na den schoolplichtigen leeftijd, in de lastige vlegel- en bakvischjaren. En bij deze, evenals ook bij de jongelingen en jongedochters, worden de moeilijkheden nog vermeerderd met het probleem van de splitsing der klassen, den omvang der vakken, de methode, het leerplan en den leergang van het onderwijs. Natuurlijk ligt

de indeeling der catechisatie in die voor knapen en voor meisjes, voor jongelingen en voor jongedochters voor de hand. Maar dan verder; de leerlingen komen uit zeer verschillende kringen der maatschappij, loopen in ontwikkeling ver uiteen, komen ter catechisatie op verschillenden leeftijd, hebben soms weinig, soms in 't geheel geen godsdienstonderwijs genoten, enz. Moet men bij de indeeling der klassen met dit alles rekening houden? Maar dan vermenigvuldigen zich de klassen zoozeer, dat de predikant met catechetischen arbeid overladen wordt en voor ander, niet minder noodzakelijk werk (huis- en ziekenbezoek, begrafenis, voorbereiding voor de prediking, studie, enz.) geen genoegzamen tijd overhoudt. En indien hij al die gegevens verwaarloost, worden de catechisaties veel te groot en komt er van eene goede methode weinig of niets terecht.

Nu is het in elk geval al verblijdend, dat men in den laatsten tijd al deze moeilijkheden onder de oogen begint te zien en in vele kringen ernstig naar hervorming streeft. Zooals het bij alle reformatiën gaat, ontbreekt daarbij ook thans de overdrijving niet. Sommigen zijn zoover gegaan, dat zij eene algeheele verandering in de opleiding der aanstaande predikanten voorstaan [1]). De studenten in de theologie moeten niet alleen tot predikanten, maar ook tot onderwijzers worden opgeleid; ze moeten college ontvangen in opvoedkunde, onderwijskunde, methodiek en daarin bewijzen van bekwaamheid afleggen. Het kerkelijk godsdienstonderwijs moet bevrijd worden van de anarchie, de sleur, de verouderde leerwijze, de stiefmoederlijke bedeeling, en moet worden een voorwerp van de aanhoudende zorg der kerk.

Zulke wenschen te uiten, is niet moeilijk; maar zoodra men met de werkelijkheid rekent, blijken ze onuitvoerbaar. Aan de reeks van colleges, die de theol. studenten te volgen hebben, zijn er niet meer toe te voegen, omdat men anders op allen vrijen tijd beslag zou leggen en allen lust tot eigen studie weg zou nemen. Aan vervanging der bestaande door andere colleges valt bezwaarlijk te denken, wijl de professoren zeer moeilijk tot overeenstemming te brengen zijn, welke lessen voor afschaffing en vervanging in aanmerking zouden moeten komen. En evenmin als

[1]) Verg. bijv. Dr A. van der Flier in de Nederl. Kerkbode, volgens het Handelsblad van Zondag 23 April 1916.

de hoogleeraren op dit punt eenstemmig denken, zijn de voorstanders van eene verandering in de opleiding het hierin met elkander eens. In de laatste jaren is hier en in het buitenland vele malen over hervorming van de opleiding der a.s. predikanten gehandeld. Doch geen twee, die daarover hetzelfde denken. De een wenscht, dat de predikant meer catecheet en onderwijzer zij, maar een ander staat erop, dat hij bij voorkeur tot een ethicus, een socioloog, een oeconoom gevormd worde; een derde meent, dat de predikant in de eerste plaats een zielenarts, een hygiënist van den geest, of een philantroop, een evangelist, een zendingsman moet wezen; en een vierde is met dit alles nog niet tevreden, maar eischt, dat hij in geenerlei opzicht een „ambtsdrager", maar in den vollen zin van het woord een cultuurmensch zij.

Dienovereenkomstig worden als nieuwe vakken, waarin de a.s. theoloog onderwijs ontvangen moet, allerlei wetenschappen genoemd, economie, sociologie, cultuurgeschiedenis, psychologie, paedagogiek, natuurwetenschap, volkskunde, volksreligie enz.[1]). Indien men aan de stemmen dezer hervormers gehoor gaf, zou men spoedig bemerken, dat de practijk allerminst aan de verwachting beantwoorden kan. De Synode der Ned. Herv. Kerk nam voor enkele jaren eene proef met sociale cursussen, maar kwam reeds in 1915 op haar besluit terug, zag van het voorstel, om er een derden kerkelijken hoogleeraar bij te benoemen, ook reeds om de kosten af, en volstond er dit jaar mede, om aan het verzoek van Dr Slotemaker de Bruine, dat hij bij wijze van proef één uur per week college zou moeten geven over het hedendaagsche sociale vraagstuk, toestemming te verleenen. En bovenal bedenke men bij al

[1]) Zie bijv. Mr Dr van der Laar, in zijne artikelen over de predikantstractementen, opgenomen in De Klaroen 1912. A. R. Rutgers, Karakter en Bezwaren van het predikantschap. Amsterdam Kruyt 1914, verg. J. van Loenen Martinet, Nieuw Theol. Tijdschr. 1914 bl. 316—320. H. G. Cannegieter, De man op den uitkijk. Over de levenstaak en de levensvoorwaarden van den hedendaagschen predikant. Buitenpost 1914. In vele Protestantsche kerken van Noord-Amerika is deze zoogenaamde hervorming reeds zoover voortgeschreden, dat de maatschappij niet gekerstend, maar de kerk geheel en al gesocialiseerd wordt. Het kerkgebouw wordt omringd met een reeks vertrekken of zalen voor allerlei wereldlijke doeleinden; inplaats van het Evangelie te verkondigen, houden de predikanten voordrachten over vraagstukken van den dag (bijv. het minimumloon, het woningvraagstuk, de bioscoop, de saloon, het rooken, liefdadigheidsbazars enz.); zelfs op de Zondagscholen dringt deze verwereldlijking van het onderwijs door.

deze voorgestelde hervormingen, dat, als men aan den predikant ontneemt wat hij naar zijne roeping is en wezen moet: prediker van het Evangelie, bedienaar des Goddelijken woords, heel zijne positie ondermijnd wordt. Met de autoriteit van het woord Gods valt het predikambt en verder ook heel de kerk en de theologie.

Binnen deze grens is echter verbetering in de opleiding wel wenschelijk en noodzakelijk; maar ze kan voldoende aangebracht worden in het kader van het tegenwoordig theologisch onderwijs. Evenals elke wetenschap, heeft ook de theologie rekening te houden met de eeuw, waarin zij leeft, en dus ook de opleiding aan te passen aan de behoeften van den tijd. De dogmatiek mag dus geen copie zijn van het overgeleverd systeem, maar moet over de problemen van dezen tijd haar licht laten schijnen. De ethiek heeft aan het sociale vraagstuk meer dan vroeger hare aandacht te wijden. De homiletiek moet winst doen met wat volkskunde en volksreligie aan het licht hebben gebracht. En zoo heeft met name ook de catechetiek in den breede aan te wijzen, hoe het kerkelijk godsdienstonderwijs in dezen tijd, met het oog op de eigenaardige en onderscheidene behoeften der jeugd behoort te worden ingericht. Ze zal zich natuurlijk in de eerste plaats rekenschap hebben te geven van het beginsel en het doel, dat aan de kerkelijke catechese in onderscheid van het godsdienstonderwijs in huis en school eigen is; maar dan toch voorts ook zich op de hoogte moeten stellen van de resultaten der nieuwere psychologie en paedagogiek, en overwegen moeten, of en in hoever daarvan ook bij de catechese gebruik kan worden gemaakt. Ze zal de vele problemen onder de oogen moeten zien, waarvoor het kerkelijk godsdienstonderwijs zich heden ten dage geplaatst ziet, en dus bijv. grondig moeten handelen over de vereischten van den catecheet en zijne geregelde voorbereiding, over den leeftijdsgrens der leerlingen zoowel naar beneden als naar boven, de indeeling der klassen, de groepeering der leerlingen, de inrichting der lokalen, de leermiddelen (platen, kaarten enz.)[1], de vakken van onderwijs

[1]) Verg. o. a.: Een Bijbelsch Museum. Het onderwijs in de catechisatie aanschouwelijk gemaakt door Ds B. Nieuwburg, met voorwoord van Prof. L. Knappert. Verkrijgbaar tegen postwissel à *f* 1.50 bij J. A. v. Ketel te Schagen, en verschillende uitgaven van Bijbelsche wandplaten, bijv. door Callenbach te Nijkerk.

in de verschillende klassen, over het leerplan en den leergang in elke klasse en in de elkaar opvolgende klassen[1]), enz.

In de derde plaats heeft de overheid bij de opvoeding der rijpere jeugd eene taak te vervullen; en boven gaven we reeds uiting aan onze blijdschap, dat zij van deze taak zich meer en meer bewust wordt en haar met ernst begint ter harte te nemen. Ook werd er reeds op gewezen, dat hier te lande onlangs eene wet tot stand kwam voor het u. l. en m. u. l. onderwijs, en dat er een wetsvoorstel bij de Tweede Kamer is ingediend inzake het vakonderwijs. De daarin getroffen regelingen zijn van dien aard, dat ze eene groote speelruimte open laten voor de inrichting van dat onderwijs naar gelang van plaatselijke behoeften en omstandigheden; en dat zij particuliere vereenigingen in staat stellen, om met steun der Regeering scholen voor zulk onderwijs op te richten, in overeenstemming met de beginselen, welke zij toegedaan zijn. Het is te hopen, dat voorstanders van Christelijk onderwijs deze gelegenheid zullen aangrijpen, om overal, waar dit noodig is, dergelijke scholen in het leven te roepen; zelfs kunnen zij thans reeds, voordat het wetsvoorstel inzake vakonderwijs in behandeling is gekomen, de handen aan den ploeg slaan, en voor het oprichten van zulke scholen subsidie aanvragen bij gemeente en provincie, die ze in vele gevallen reeds mild verleenen. Men moet er alleen bij bedenken, dat, evenals bij het lager onderwijs, elke

---

[1]) Het Hoornsche predikantenconvent besloot onlangs (April 1916), tot de besturen der eerstvolgende vrijzinnige predikantenvergaderingen te Amsterdam het verzoek te richten, om de wenschelijkheid van een vast leerplan van vrijzinnig godsdienstonderwijs in bespreking te brengen. Het Hoofdbestuur van de Vereeniging van Vrijzinnige Hervormden voldeed aan dat verzoek en wees vier personen (Prof. Dr A. Bruining, B. Nieuwburg, L. de Baan en W. G. Boon) aan tot het vormen eener commissie, die beproeven moet meer eenheid te brengen in het godsdienstonderwijs. Ds R. Miedema te Schoonhoven opperde echter nog al bezwaren tegen het volgen van een vast plan, vooral omdat de leerlingen, die vrijzinnige catechisaties bezoeken, dikwerf in huis noch school eenig godsdienstonderwijs hebben ontvangen (Handelsblad 8 April 1916, Av. C), en verwachtte daarom, blijkens eenige artikelen in De Hervorming, meer heil van de benoeming van een afzonderlijk hoogleeraar voor de catechetiek. Van Gereformeerde zijde werd een artikel over verbetering van het catechetisch onderwijs geschreven door Ds G. Elzenga te Kampen in het Geref. Theol. Tijdschrift Jan. 1916 bl. 394—416. Verg. ook zijn referaat over: Geref. gymnasiasten en catechisatie, op de jaarvergadering van de Vereen. v. Geref. voorber. Hooger Ond. te Utrecht 12 Juli 1916.

subsidie de vrijheid van beweging inkort. Want financieele steun van de overheid is uiteraard nooit te verkrijgen dan onder zekere voorwaarden; de overheid mag zulk een steun niet verleenen, tenzij ze eenige waarborgen hebbe aangaande de bekwaamheid der onderwijzers, den omvang van het onderwijs, het aantal leerlingen enz. Er zijn nu eenmaal geen lusten zonder lasten. Maar er staat tegenover, dat zonder dien steun er misschien niets of weinig en op gebrekkige manier geschiedt, en dat is een toestand, die nog minder is te gedoogen. Het is in het belang van de opvoeding der rijpere jeugd, dat zoovelen mogelijk, ook na het lager onderwijs genoten te hebben, eene school voor u. l. of m. u. l. of vakonderwijs bezoeken. De resultaten van het lager onderwijs zijn toch niet van dien aard, dat men er mede tevreden kan zijn; ook wordt het peil van ontwikkeling overal, niet willekeurig maar onder den drang der omstandigheden, opgevoerd; en wij in ons kleine land, tusschen machtige cultuurstaten in gelegen, kunnen dien stroom niet keeren. Ook mag men niet vergeten, dat de kinderen thans de lagere school verlaten juist tegen den tijd, dat zij tusschen het 12e en het 14e jaar met volle kracht beginnen te leeren en blijvend vrucht kunnen plukken van hetgeen ze geleerd hebben. Met dit alles wordt hoegenaamd niet tekort gedaan aan de rechtmatigheid der klachten, die telkens weer over het inpompsysteem en de examenwoede van ons onderwijs worden aangeheven [1]). Maar verbetering is niet daarin te zoeken, dat het peil van het onderwijs in de verschillende vakken en bij de examens wordt verlaagd; maar dat voortaan zoowel in betrekking tot de leerlingen als tot de vakken het beginsel der selectie wordt toegepast. De fout zit thans daarin, dat men, ten minste formeel, den regel stelt, dat allen alles, van alles evenveel en dit alles op school moeten leeren. En dat is een eisch, die lijnrecht tegen de werkelijkheid ingaat, door en door rationalistisch is, en niets voor de rijke leerschool van het leven wil overlaten.

Behalve voor het verleenen van moreelen en financieelen steun aan het onderwijs voor de rijpere jeugd, kan de overheid nog op

---

[1]) Verg. Ds P. J. Molenaar, Een dringende eisch des tijds, Stemmen des Tijds, Aug. 1916 bl. 206—215.

velerlei wijs direct en indirect aan hare opvoeding medewerken. Zonder hier verder op in te gaan, herinneren wij er alleen aan dat zij aan die opvoeding bevorderlijk is, als zij de tuchteloosheid op straat tegengaat, voor de publieke eerbaarheid zorg draagt en het uitstallen van pornographische boeken en beelden verbiedt, de bioscoop- en theater-voorstellingen voor de kinderen aan contrôle onderwerpt, speel- en sportterreinen beschikbaar stelt, leeszalen inricht, die voedsel bieden voor verstand en hart enz.

Maar het spreekt vanzelf, dat al deze maatregelen, hoe uitnemend ook, toch onvoldoende zijn. Zelfs de scholen voor u. l., m. u. l. en vakonderwijs zullen toch altijd slechts door een beperkt getal knapen en meisjes worden bezocht. Voor de meeste kinderen des volks is de lagere school tevens het eindonderwijs [1]; en als ze dan in eene of andere betrekking gaan, zijn ze aan allerlei gevaren blootgesteld en menigmaal van alle leiding verstoken. Hier opent zich nu een rijk veld van arbeid, in de eerste plaats natuurlijk wel voor het huisgezin en de kerk, maar daarnaast toch ook, ter aanvulling en versterking, voor allerlei vereenigingen. Toch moet, al is het maar in het voorbijgaan, op de roeping gewezen worden, welke op de schouders der patroons ten opzichte van de in hun dienst staande personen berust. De gilden in vroeger tijd hadden, behalve een oeconomische, ook eene paedagogische beteekenis. De baas was werkelijk een patroon voor zijne dienstbaren, met name voor den leerling, die onder zijne leiding zich oefende in het vak. Hij nam hem op in zijn huis, voorzag hem van kost en kleeding, en oefende toezicht op zijn handel en wandel; zelfs was elk gilde meteen ook eene religieuze vereeniging. Deze patriarchale verhoudingen bestaan in sommige bedrijven nog voort; en dan zijn de patroons wel terdege verantwoordelijk, niet alleen voor het lichamelijk, maar ook voor het geestelijk en zedelijk welzijn van de jeugdige personen, die bij hen in dienst zijn. Als straks volgens het wetsvoorstel inzake vakonderwijs het leerlingstelsel hersteld wordt, zal het welslagen daarvan vooral afhangen van

---

[1]) In de uitgave van het Bestuur van het Congres voor Kinderbescherming over: Het Herhalingsonderwijs in Nederland en in het Buitenland, Amsterdam 1913, werd berekend, dat ongeveer 200.000 kinderen van elk voortgezet onderwijs verstoken blijven, bl. 79.

den zedelijken band, die daarbij tusschen patroon en leerling gelegd wordt.

Maar in het grootbedrijf zijn al deze persoonlijke en zedelijke verhoudingen verdwenen. De patroons hebben plaats gemaakt voor maatschappijen en vennootschappen; aan het hoofd van het bedrijf staat een directeur; en onder zijn opzicht werken knechts, arbeiders, werklieden in zoo grooten getale, dat alle persoonlijke relatie, en daarmede alle innerlijke belangstelling en deelneming onmogelijk is geworden; er zijn alleen overgebleven eenige algemeene, uitwendige verhoudingen, die voor beide partijen noodzakelijk zijn en daarom in een contract beschreven en al dan niet door de overheid gesanctionneerd worden. Soms worden zulke contracten dan voor een bewijs van grooten vooruitgang gehouden en als een element van hooge beschaving beschouwd, zoodat men uit de hoogte neerziet op vroegere maatschappijen, die zulke wettelijke regelingen niet kenden. Maar de veelheid van wetten is op zichzelve volstrekt geen bewijs van waarachtige beschaving; ze kan evenzeer een bewijs zijn van de zedelijke onbeholpenheid der maatschappij, die hare onderlinge verhoudingen alleen nog door dwang, van buiten en van boven af, in stand te houden en te regelen weet. In elk geval, hetzij er eene contractueele, wettelijke regeling tusschen patroon en arbeider bestaat of niet, hunne verhouding is toch in den diepsten grond steeds van zedelijken aard, ze wortelt in het plichtsbesef, ze is eene verhouding van persoon tot persoon, van mensch en mensch. De afstand tusschen deze beide menschen, patroon en werkman, moge veel grooter dan vroeger geworden zijn en alle intimiteit hebben uitgeschakeld; het zijn en blijven toch *menschen*, die als baas en knecht, als directeur en arbeiders, als maatschappijen en werkliedenvereenigingen tegenover elkander staan. En daarom blijft er op de patroons ook steeds eene mate van verantwoordelijkheid rusten voor het geestelijk welzijn van hen, die arbeiden in hun dienst; en met name is dat het geval, als deze hunne dienstbaren nog verkeeren in den leeftijd der rijpere jeugd.

Maar wij hebben toch rekening te houden met de nieuwe toestanden, en dienen dus bij de opvoeding der rijpere jeugd nog andere krachten te hulp te roepen, dan die in huis en kerk, in

school en patronage gegeven zijn. En daarvoor komen nu vanzelf al die vereenigingen in aanmerking, welke uit de behoeften van den tijd geboren zijn en in een of ander opzicht met de opvoeding der rijpere jeugd zich bezig houden. Zulke vereenigingen zijn er talloos vele, voor onderwijs en handenarbeid, gymnastiek en sport, spel en gezelligheid, kunst en letteren enz. Maar van al deze hebben de dusgenaamde Jongelingsvereenigingen de oudste brieven. Evenals de Zondagscholen zijn ze, indien men wil, onder piëtistische of methodistische invloeden ontstaan en allereerst voor de verwaarloosde jeugd in het leven geroepen. Maar ze hebben zich, vooral in ons vaderland, in eene andere richting ontwikkeld dan de Zondagscholen, en daardoor eene eigene zelfstandige plaats zich veroverd. De Zondagschool is hier te lande in hoofdzaak gebleven een middel van evangelisatie, anders dan in Engeland en Amerika, waar ze voor een goed deel de kerkelijke catechisatie vervangt; maar de Jongelingsvereenigingen zijn als het ware opgenomen in het normale leven en hebben zich ontwikkeld tot vormscholen, tot instituten van opvoeding voor de jongelingschap in het algemeen. De oorzaak hiervan is in de eigenaardige, maatschappelijke en staatkundige toestanden van onzen tijd te zoeken. Als Jongelingsvereenigingen alleen noodig waren voor die rijpere jeugd, welke in huis, school en kerk geen godsdienstig onderwijs ontvangt, zouden ze onnoodig zijn voor allen, die van jongs af in de Christelijke waarheid onderwezen worden, en dus, evenals de Zondagscholen, haar arbeid moeten uitstrekken tot degenen, die buiten zijn.

Maar ook als huisgezin, kerk en school hun taak vervullen, blijft er een element in de opvoeding ontbreken, dat in den tegenwoordigen tijd niet gemist kan worden. En het is de groote verdienste van den Bond van Jongelingsvereenigingen op gereformeerden grondslag geweest, dat hij dit ingezien en zijne werkzaamheid dienovereenkomstig ingericht heeft. Dat element ligt niet in het verstrekken van onderwijs in den Christelijken godsdienst, in de Bijbelsche-, Kerk- en Zendingsgeschiedenis *zonder meer*; want in al deze vakken wordt, als het goed gaat, ook door den predikant en onderwijzer onderricht verschaft, en met welk recht zou eene Jongelingsvereeniging dezen arbeid aan huis, kerk en

school kunnen ontnemen? Maar dat element bestaat daarin, dat de jongelingschap heden ten dage moet ingeleid worden in die wereld- en levensbeschouwing, welke principieel in hare belijdenis is vervat, maar in samenhang gebracht moet worden met het sociale en politieke leven van dezen tijd. De Gereformeerde Jongelingsvereeniging heeft dus tot taak om hare leden met verstand en hart te doen inleven in de Gereformeerde wereld- en levensbeschouwing, bepaaldelijk ook in hare toepassing op het maatschappelijk en staatkundig leven van onzen tijd. Men stoote zich bij deze omschrijving niet aan het weidsche woord: wereld- en levensbeschouwing; indien een eenvoudiger naam de gedachte even duidelijk uitdrukte, zou deze ongetwijfeld de voorkeur verdienen, want de Jongelingsvereeniging mag nooit vergeten, dat zij geen wijze mannen, maar jongens te vormen heeft, die nog weinig weten en heel veel moeten leeren. Maar de bedoeling is deze, dat, al liggen de beginselen der Geref. wereld- en levensbeschouwing in de belijdenis opgesloten, deze toch niet met geene samenvalt. En het is juist, in onderscheiding vooral van het catechetisch onderwijs, de taak der Jongelingsvereeniging, om het verband te doen kennen tusschen de belijdenis der kerk en het rijke, sociale en politieke, leven van dezen tijd.

Daaruit volgt, dat er drie groepen van vakken zijn, waarmede de Jongelingsvereeniging zich heeft bezig te houden: ten eerste vakken, die de beginselen van de, in casu Gereformeerde, wereld- en levensbeschouwing doen kennen (Bijbelkennis, Bijb. Geschiedenis, Kerk- en Zendingsgeschiedenis, godsdienstleer); ten tweede maatschappelijke, en ten derde staatkundige onderwerpen, alle drie niet los naast, maar zooveel mogelijk in verband met elkaar. En wat hier van de Geref. Jongelingsvereeniging gezegd is, geldt in het algemeen van elke Jongelingsvereeniging, ook van die op Lutherschen, algemeen-Christelijken, Roomschen, of zelfs socialistischen grondslag. Wel is waar, houden tal van Jongelingsvereenigingen zich ook nog met andere werkzaamheden bezig (cursussen voor teekenen, boekhouden, handelscorrespondentie, spel, gymnastiek enz.); maar deze kunnen tijdelijk en plaatselijk noodig en goed zijn, doch vloeien niet uit het wezen der Jongelingsvereeniging voort. Deze behoort toch vormschool, opvoedingsinstituut voor het latere,

practische leven in staat en maatschappij te zijn, en moet dus vóór alle dingen op de beoefening van de genoemde vakken zich toeleggen; daaraan heeft ze ook arbeid genoeg en meer dan genoeg, gelijk later nog in bijzonderheden blijken zal.

Een andere gevolgtrekking is deze: als de Jongelingsvereeniging haar eigen taak op de genoemde wijze omschrijft, dan neemt ze daarmede wel eene eigene, zelfstandige en vrije plaats in, maar tegelijkertijd eene beperkte en bescheidene plaats. Ze is niet alles, en mag niet alles zijn. Zij heeft naast zich in volle waarde te erkennen de taak, welke bij de opvoeding der rijpere jeugd aan huis, school, kerk en ook aan andere vereenigingen toekomt. Het is te betreuren, dat al deze kringen tot dusver los naast elkander staan en werken, en later zal nog overwogen dienen te worden, of er in de opvoeding der rijpere jeugd niet eenige organisatie te brengen is. Maar in elk geval, de Jongelingsvereeniging is niet de eenige en niet de voornaamste kring, welke met deze taak is belast. Zij erkenne en waardeere dus andere, en trachte met wat andere te dezen aanzien verrichten haar winst te doen. Dit strekt zich zelfs nog verder dan tot geestverwanten uit; men kan en mag ook van zijne tegenstanders leeren. Naarmate de Jongelingsvereeniging van Gereformeerde, Luthersche, algemeen-Christelijke, Roomsche en Socialistische belijdenis zich haar eigen plaats en taak veroveren en een onmisbaar element gaan vormen in het sociale leven van dezen tijd, zullen ze wèl doen, indien zij van elkanders arbeid, hier en niet minder in het buitenland, kennis nemen en met het goede, dat zij aldaar vinden, zichzelve verrijken. Isolement is niet altijd bewijs van kracht, het kan ook een teeken van bekrompenheid zijn.

## § 13. *Psychologie van de rijpere jeugd.*

Wie hierboven kennis nam van de omschrijving der taak, welke aan de Jongelingsvereeniging wordt opgedragen, zal allicht bij zichzelven de opmerking maken, dat deze taak ver boven hare krachten gaat. Als men voor de vakken, die boven genoemd werden, de vreemde namen gebruikt en bijv. van oeconomie, sociologie,

cultuurgeschiedenis gaat spreken, dan klinken deze al zoo geleerd, dat ze in den eenvoudigen kring eener Jongelingsvereeniging niet thuis behooren; en de vakken zelve, schoon met eenvoudiger namen aangeduid, zijn alle zoo gewichtig en omvangrijk, dat er van eene ernstige beoefening in dezen bescheiden kring geen sprake kan zijn. Er ligt in deze opmerking zooveel waarheid, dat wij ons haasten er thans aan toe te voegen, dat inhoud en omvang van het onderwijs niet alleen door den onderwijzer en de leerstof, maar ook door den leerling worden bepaald.

Ofschoon men ons herhaaldelijk verzekert, dat wij tegenwoordig leven in de eeuw van het kind, ja zelfs eischt, dat alles in huis en in school, zelfs de ouders en de onderwijzers, dienstbaar moeten zijn aan het kind, wordt het rekenen met den leerling toch al te zeer vergeten. De leerstof heerscht met onbeperkte macht. Haar omvang breidt zich aldoor uit, omdat steeds weer deze vraag den doorslag geeft: wat *moet* het kind leeren, wat heeft het later in het leven noodig, wat is daarvoor nuttig en goed? En zelden wordt in ernst de vraag gesteld: wat *kan* het kind leeren, zonder geestelijk en lichamelijk afgemat en verzwakt te worden? De meeste menschen geven zich hier geen rekenschap van; het gaat hun als den examinatoren, die totaal vergeten zijn, hoe weinig zij zelven wisten in den leeftijd, waarin thans hunne slachtoffers verkeeren. En toch kunnen wij het onszelven en anderen niet genoeg herinneren, dat men de leerstof, althans in zekere mate, wel opleggen en inpompen kan, maar dat het vruchtbaar opnemen en verwerken daarvan door den aanleg en de vaardigheid van den leerling wordt bepaald. En of wij het willen weten of niet, die aanleg is bij de meeste leerlingen zeer middelmatig; enkelen verheffen zich slechts boven, velen blijven beneden de maat. Alle onderwijs en opvoeding heeft met dit feit te rekenen; ze heeft het te aanvaarden en kan er niets aan veranderen.

Ook voor de leden eener Jongelingsvereeniging is de herinnering aan dit feit der ervaring niet overbodig. De regel der middelmatigheid geldt ook binnen hun kring, zoodat elke behandeling van eenig onderwijs zich daarnaar schikken en inrichten moet. Maar bovendien, de meesten hunner hebben geen ander onderwijs genoten, dan hetgeen de lagere school hun gaf; zij bewegen zich

in een kleinen kring van voorstellingen; hun leven is eenvoudig en hun horizon beperkt. En toch hebben zij, overeenkomstig het karakter van hun leeftijd, en vooral als ze leden zijn van eene talrijke vereeniging, soms de neiging, om zich op het weinige, dat zij weten, te verheffen en ermede te pronken ver in 't rond. Een les in eenvoud en bescheidenheid, welke geen mindere sieraden zijn dan levenslust en kracht, is daarom niet ongepast. En deze wordt ons o. a. op uitnemende wijze verschaft door de psychologie, welke de ziel van den jongeling ons doet kennen, en dus ook aanwijst, hoe alle onderwijs en opvoeding zich daarbij aansluiten moet.

Dat ieder mensch langzamerhand zich ontwikkelt en verschillende perioden doorloopen moet, eer hij het hoogtepunt van zijn leven bereikt, was natuurlijk aan alle volken bekend (boven bl. 9). Alle talen hebben dan ook benamingen voor zuigeling en kind, knaap en jongeling, man en grijsaard, al duiden ze niet altijd precies dezelfde periode aan. Het Fransche enfant bijv. beteekent eigl. een kind, dat niet spreken kan, maar wordt ook van een kind op later leeftijd gebruikt; de leeftijd van den knaap wordt soms gerekend van het 7e tot het 15e, maar ook wel van het 12e tot 17e jaar, en het Engelsche boy wordt ook van jongelingen, bijv. studenten, gebezigd. Daarom verwondert het ook niet, dat het leven van den mensch bij vele volken in vier perioden wordt ingedeeld (boven bl. 9) en dat zijn eigenlijke ontwikkelingstijd zeer dikwerf in drie perioden, elk van zeven jaren, onderscheiden wordt. Deze laatste indeeling komt bijv. reeds bij Aristoteles voor en ligt ten grondslag aan latere indeelingen, al brengen deze er soms eenige wijziging in aan. Wij kennen allen het zeggen, dat ieder mensch zich om de zeven jaren vernieuwt, en dit donkere besef schijnt inderdaad, ook volgens onderzoekingen der laatste jaren, op feiten te rusten. Er is een rythmisch verloop in het organische leven, niet alleen in het individu, maar naar het schijnt ook in de geslachten [1]). En de godsdienst met zijne ceremoniën (besnijdenis, doop, confirmatie, enz.), evenals ook het burgerlijke

[1]) Zie een artikel: Over de periodieke dagen in 's menschen leven, N. Rott. C. Ocht. B. 29 Maart 1914.

leven (opvoeding in huis, school, kazerne, mondigverklaring) sluit zich daarbij aan.

Natuurlijk hebben wij bij al deze inlichtingen wel in het oog te houden, dat de perioden niet scherp van elkander gescheiden zijn, maar geleidelijk in elkander overgaan. Een kind houdt niet op een bepaalden dag op een kind te zijn, om een knaap te worden, en een knaap gaat niet op een vasten datum in den jongelingsleeftijd over. De grenzen tusschen al deze perioden zijn vloeiend en wisselen ook bij de individuen, de geslachten, de volken af. Algemeen zegt men bijv. dat de puberteit in het Oosten vroeger intreedt dan in het Westen, hoewel sommigen op grond van latere onderzoekingen aan de juistheid van dit algemeene geloof twijfelen [1]; en zeker doet zij zich in den regel bij meisjes eerder dan bij jongens voor, bij meisjes n.l. van 12 tot 14 (13—15), en bij jongens van 13—15 (15—16) jaren.

Voorts dienen wij ons eene goede voorstelling te vormen van wat hier met ontwikkeling bedoeld wordt. Ze bestaat noch lichamelijk noch geestelijk daarin, dat er telkens na eenig verloop van tijd een nieuw orgaan of zelfs eene nieuwe functie in het organisme bijkomt. Het lichaam ontwikkelt zich niet op deze wijze, dat eerst bijv. het hoofd, later de romp, daarna de armen of de beenen enz. gevormd worden; maar heel het lichaam met al zijne leden is van den beginne aan in het embryo begrepen. En zoo ook is het psychisch organisme van den aanvang af in zijne leden of deelen compleet; waarneming, geheugen, verbeelding, verstand, wil enz. zijn alle van den aanvang af in kiem aanwezig. Maar wat er bij de ontwikkeling geschiedt, bestaat hierin, dat al die organen en functies, die lichamelijk en geestelijk in het embryo inzitten, langzamerhand naast en in verband met elkaar zich ontwikkelen of ontplooien, echter met dien verstande, dat ze niet alle even snel, in hetzelfde tempo, wassen en toenemen, maar in hunne ontwikkeling aan zekere orde gebonden zijn. Zoo is er eene periode, waarin de hersens zich sneller ontwikkelen dan de zenuwen

[1]) Meumann, Vorlesungen zur Einf. in die exper. Pädag. I 95 v. zegt, dat men de kinderen der natuurvolken verkeerd beoordeelt, omdat ze ten eerste dikwerf hun eigen leeftijd niet weten, en ten tweede omdat hun groei wel eerder eindigt dan bij ons, maar daarom de puberteit nog niet eerder bij hen intreedt.

en spieren, en psychisch zijn er tijdperken, waarin de waarneming, de verbeelding, het geheugen, het verstand enz. meer op den voorgrond treden. Zoo komt er juist onderscheid tusschen de perioden van ontwikkeling, een onderscheid, dat niet door scherpe grenzen is aan te wijzen, maar dat geleidelijk tot stand komt en niettemin feitelijk bestaat. Ontwikkeling is dus niet additie, min of meer mechanische toevoeging van buiten af, maar ontvouwing, ontplooiing, uitgroeiing; en deze uitgroeiing heeft niet bij schokken maar geleidelijk, bij elk orgaan en bij elke functie naar zijn aard, op zijn eigen tijd en wijze plaats. In het embryo zit dus reeds de gansche mensch; het kind is vader van den man; en in den man en den grijsaard wordt bewaard, wat des kinds was, waarneming, voorstelling, verbeelding, verstand enz., doch in verschillende mate en graad, in andere onderlinge verhouding en samenwerking.

Aan het onderzoek van het kenmerkend onderscheid tusschen de verschillende perioden in het menschelijk leven is reeds van ouds, bijv. door Plato en Aristoteles, aandacht gewijd. Ook later zijn er in levensbeschrijvingen, belijdenissen, bekeeringsgeschiedenissen, heiligenlevens, schoolorden, opvoedkundige geschriften velerlei gegevens te vinden, die van nadenken over dit onderscheid getuigen, en heden nog voor ons van belang zijn. Maar het opzettelijk, methodisch onderzoek kwam toch eerst op in den nieuweren tijd. Het begon met de studie van het kind in de eerste levensjaren, en breidde deze weldra ook tot die in de schooljaren uit; Amerikaansche geleerden werden door hunne beoefening van de psychologie der religie ertoe geleid, om het eigenaardige van den jongelingsleeftijd in studie te nemen; en sedert kwam het onderzoek en de beschrijving van de ontwikkelingsperioden van het menschelijk leven overal aan de orde van den dag [1]).

---

[1]) Van de uitgebreide litteratuur zij hier alleen genoemd, behalve het boven bladz. 12 reeds aangehaalde standaardwerk van Stanley Hall, Compayré, L'adolescence Paris 1909 (een resumé van enkele hoofdstukken uit het werk van St. Hall). Claparède, Psychologie de l'enfant[4]. Geneve 1911, bl 238 v. Habrich, Pädag. Psychologie[3] II 361 v. Schopen, Die Psyche des Jünglings. Beiträge zu einer pädag. Psychologie der männlichen Jugend. Mainz 1909. J. Hoffmann, Die Erziehung der Jugend in den Entwicklungsjahren. Freiburg 1913 en art. in Lexikon der Pädag. I 1040—1056. H. Bauer, Die Jünglingsseele und ihre Pflege, Neue Kirchl. Zeits. März 1909 bl. 165—182. Bottcher, Die Psychologie der männlichen Jugend, ib. April, Mai 1914 enz.

Er zijn op deze psychologie overdreven verwachtingen gebouwd, omdat men meende, dat de paedagogiek nu voor het eerst op een streng wetenschappelijken, onwankelbaren grondslag kwam te rusten en, in verband daarmede, ook thans voor het eerst de zekerheid verkreeg, dat zij niet tevergeefs arbeidde, maar haar doel bereiken zou. Deze buitensporige verwachtingen, die bijna elke nieuwe uitvinding of ontdekking vergezellen, beletten echter niet, om aan de psychologie van kinder- en jongelingsleeftijd al de eere te geven, die haar toekomt, en haar dank te brengen voor de verheldering van het inzicht, welke zij ongetwijfeld in den ontwikkelingsgang van het menschelijk leven ons verschaft heeft.

Op grond van hare onderzoekingen, kunnen wij thans vaststellen, dat die ontwikkeling, gansch in het algemeen genomen, door twee factoren wordt beheerscht, en in de richting van de peripherie naar het centrum zich heen beweegt. Wat het eerste betreft, alle organische ontwikkeling komt slechts onder inwerking en samenwerking van twee krachten of factoren tot stand. Er is in de eerste plaats noodig een levend zaad (kiem, wortel, embryo), en in de tweede plaats een vruchtbare bodem, waarin het neergelegd wordt en gedijen kan. Elk van beide is op zichzelf ongenoegzaam; eerst de samenvoeging van beide maakt de ontwikkeling mogelijk; het zaad ontwikkelt zich niet vanzelf, maar brengt het inwendige leven alleen tot openbaring, als het toebetrouwd wordt aan een daarbij passenden bodem; en de moederaarde, hoe vruchtbaar ook, brengt niets voort, als ze niet eerst het levende zaad heeft opgenomen in haar schoot. Zoo is het nu ook met de ontwikkeling van den mensch gesteld, beide naar lichaam en naar ziel. De mensch brengt bij de geboorte zijn lichaam mede en daarin allerlei organen en functies, maar heeft tot instandhouding en ontwikkeling van dit physisch organisme voortdurend eene omgeving noodig (licht, lucht, spijze, drank enz.), waaruit het zijn voedsel trekt. En naar de ziel brengt de mensch allerlei gaven en krachten, aanleg en vatbaarheden mede, maar zij moeten door en in een psychisch milieu tot ontwikkeling gebracht, gesterkt, opgevoed worden. Noch het nativisme (rationalisme), noch het empirisme (materialisme) heeft dus het recht aan zijne zijde. De Platonische ideeënleer is even eenzijdig als de tabula-rasa-theorie.

De mensch brengt noch lichamelijk noch geestelijk alles kant en klaar bij zijne geboorte mede, en hij ontvangt ook niet alles van buiten, in dien zin, dat hij zelf niets anders is dan een product van zijne omgeving. In één woord, alle organische ontwikkeling onderstelt de wissel- en de samenwerking van een actief en een passief, van een mannelijk en vrouwelijk element.

De samenwerking van deze beide factoren brengt verder eene ontwikkeling tot stand, die zich beweegt in de richting van de peripherie naar het centrum[1]). Daarmede wordt bedoeld, dat het organisme in het algemeen eerst de buitenwereld in zich opneemt, zich voedt met wat daarin van zijne gading is, en vervolgens, daardoor gevoed en gesterkt, zijn innerlijk leven ontvouwt en uitbreidt. Ontwikkeling bestaat in „Selbsterhaltung" en „Selbstentfaltung"; de mensch neemt eerst, lichamelijk en geestelijk, in zich op, wat in zijne omgeving hem past en voor zijn bestaan noodig is, en dan komt hij zelf daardoor tot groei en wasdom, breidt zich uit en werkt op zijne omgeving in. Hij verzamelt eerst, om daarna te kunnen uitgeven; hij vergadert, om te verstrooien; hij eet, om te leven; hij verrijkt zich uit het verleden, om te kunnen arbeiden voor de toekomst; hij is conservatief, om liberaal te kunnen zijn. Naarmate de mensch toch, evenals ieder organisme in het algemeen, het verleden, het milieu, de buitenwereld, de voedende krachten in zijne omgeving in zich opneemt, wordt hij zelf innerlijk sterker en rijker, groeit hij naar lichaam en ziel, wordt hij mensch, persoonlijkheid, die een eigen plaats en sfeer van invloed behoeft, op zijne omgeving terugwerkt en zich naast en tegenover anderen kan en moet doen gelden.

Deze ontwikkelingsgang kan, zoo noodig nog op deze wijze worden toegelicht en bevestigd. De zenuwen in het menschelijk lichaam worden onderscheiden in sensorische of gevoelszenuwen, en in motorische of bewegingszenuwen. De eerste heeten ook wel centripetale of middelpuntzoekende zenuwen, en dienen, om indrukken van de buitenste deelen van het lichaam naar de hersenen, het middelpunt van het zenuwstelsel, over te brengen; de andere worden ook wel centrifugale of middelpuntvliedende zenuwen

[1]) W. Stern, Die Psychologie der frühen Kindheit bis zum sechsten Lebensjahre. Leipzig 1914 bl. 29.

genoemd en strekken, om als het ware een bevel van de hersenen naar de spieren heen te leiden en deze daardoor in beweging te brengen. Deze beide zenuwgroepen zijn van het begin af aan den mensch eigen, maar liggen, om zoo te zeggen, in den aanvang van het leven nog vlak bij elkaar; ze zijn in zekeren zin nog één, ze zijn nog ongescheiden, nog niet duidelijk gedifferenciëerd. Bij het kind gaat de indruk, dien het ontvangt, terstond, vanzelf, ongewild, in eene beweging over; het lacht en het schreit bij de minste aanleiding en soms bijna tegelijk; het beheerscht zijne indrukken en bewegingen niet, maar ondergaat ze en wordt er door beheerscht; het leeft nog niet, maar wordt geleefd, het heeft nog geen ik, geen redelijk overleg, geen wil, geen persoonlijkheid. Heel het psychische leven gaat nog op in eene reactie op in- of uitwendige prikkels.

Maar als het kind opwast, komt er langzamerhand onderscheid, differenciatie tusschen het sensorische en het motorische zenuwapparaat; het is alsof daar tusschen een centrum zich vormt, dat beide apparaten scheidt en het eene niet rechtstreeks en onmiddellijk op het andere meer laat inwerken. De indrukken, ervaringen, voorstellingen enz. die de mensch door middel van de sensorische zenuwen opdoet, zetten zich niet zoo maar en vanzelf in bewegingen om, en de motorische zenuwen brengen zoo maar niet onwillekeurig, bij wijze van reflex, bewegingen voort. Tusschen beide komt als het ware eene nieuwe kracht uit de diepte op, die beide apparaten van zenuwen aan zich onderwerpt en in haar dienst stelt. En die nieuwe, allengs zich ontwikkelende kracht, is de eigenlijke mensch, de persoonlijkheid met haar redelijke en zedelijke zelfbepaling, met haar denken en willen, met haar eigen oordeel en vrijheid.

Overeenkomstig de wet: het natuurlijke is eerst, daarna het geestelijke, verrichten de sensorische en de motorische zenuwen den dienst, om het psychische leven van den mensch tot ontwikkeling te brengen. Het sensorisch zenuwapparaat dient, om allerlei indrukken van buiten naar binnen over te brengen, om het bewustzijn dag aan dag met allerlei gewaarwordingen, voorstellingen, begrippen, denkbeelden enz. te verrijken, dat is om het kenvermogen te vormen, formeel en materieel. Naarmate dat kenvermogen zich ontwikkelt,

ondergaat ook het andere, aan het motorisch zenuwapparaat beantwoordende, zielsvermogen, n.l. het streefvermogen, eene gewichtige verandering; het vormt en ontwikkelt zich tot een willen, dat op redelijk overleg berust, de motorische zenuwen in zijn dienst neemt en zoo aan de spieren en de bewegingen leiding geeft. De kinderleeftijd is dus de periode van het verzamelen en opnemen, van het natuurlijke, zintuigelijke leven, van de receptiviteit; de jongelingsjaren, hier gerekend van de puberteit af aan, zijn het tijdperk van den strijd tusschen het natuurlijke en het geestelijke (het psychische), het uit- en inwendige leven, tusschen de peripherie en het centrum, het verleden en de toekomst, het oude en het nieuwe, tusschen wat werd en wat worden moet; ze vormen de periode van de barensweeën en de geboorte der persoonlijkheid; en de mannelijke leeftijd is die, waarin de redelijke en vrije persoonlijkheid des menschen haar eigen plaats heeft veroverd en op hare omgeving terugwerkt, de periode der redelijke en zedelijke activiteit.

Met deze algemeene schets zouden wij kunnen volstaan; maar vanwege de belangrijkheid der zaak is het niet overbodig om ze nog in enkele bijzonderheden uit te werken. Met het verlaten der school, op ongeveer 13, 14-jarigen leeftijd, heeft er duidelijk een groote omkeer in het kinderleven plaats. Wel treedt deze niet bij alle kinderen op dezelfde merkbare wijze in; de geslachtsrijping met de daaraan verbonden verschijnselen heeft lang niet bij allen dezelfde beteekenis en denzelfden invloed. Terwijl dit proces bij sommigen allerlei physische en psychische stoornissen en afwijkingen vertoont, heeft het bij anderen een normaal en geleidelijk verloop. Maar altijd heeft er toch een overgang in eene andere ontwikkelingsperiode plaats, zoowel naar het lichaam als naar den geest. En deze overgang is zoo opvallend en gewichtig, dat alle volken hem vanouds met allerlei plechtigheden hebben gevierd.

Lichamelijk toont de omkeer zich hierin, dat de bevallige verhoudingen van het kinderlijk lichaam verdwijnen en voor die van den volwassene plaats maken. Het kind is nog geen individualiteit; het heeft nog geene vaste trekken in gelaat en in houding; het mist nog eene eigene, duidelijke physionomie. Maar deze beginnen nu langzamerhand zich te vormen; terwijl bij het meisje

het lichaam zich ontwikkelt voor het moederschap, neemt de jongen allengs het uitzicht van den man aan. Met de puberteit begint een veel sterkere groeikracht; de ledematen worden langer, de beenderen nemen toe in sterkte; borst en schouders zetten zich uit, hart en longen verdubbelen hun volumen in dezen tijd, en vooral de hersenen toonen een merkwaardigen groei. Bij de geboorte bedraagt hun gewicht 338 gram bij jongens en 283 gram bij meisjes, maar dit gewicht stijgt op 14-jarigen leeftijd bij jongens tot 1302 gram, neemt dan tusschen 14 en 20 jaar nog toe tot 1374 gram, maar komt later niet meer boven die hoogte uit en is eer tot eene lichte daling geneigd. In de jongelingsjaren bereiken dus de hersenen, vooral ook in de fijnere deelen, hunne hoogste ontwikkeling, en wijl ze daardoor meer bloed noodig hebben, begint dit sneller te vloeien en is het centrale zenuwstelsel tot krachtige werking genoodzaakt. Alles wijst er op, dat de mensch voorbereid wordt voor den volwassenen leeftijd.

Met dezen centralen omkeer gaan allerlei veranderingen gepaard. De stem wisselt; de smaak wordt gewijzigd; in plaats van melk, wordt vaste spijze begeerd; de trek gaat uit naar stimulantia (tabak, drank, parfumerieën), alle zintuigen worden scherper en gevoeliger, oor en oog gaan voor de werkelijkheid open. De leeftijd van het impressionisme breekt aan, waarin vele indrukken ontvangen worden, de belangstelling in de objectieve wereld toeneemt, en heel de verhouding tot de omgeving verandert. Al deze physische veranderingen brengen licht vermoeidheid, lusteloosheid, verdrietige stemming, overgevoeligheid en prikkelbaarheid mede; het organisme groeit ook zoo snel, dat de sterkte met den wasdom geen gelijken tred kan houden. Zoo ontstaat er eene wanverhouding tusschen prikkel en gewaarwording, tusschen werkelijkheid en ervaring (waardeering), die niet zelden oorzaak wordt van verschillende excessen, van leelijke gewoonten, kwade neigingen en slechte daden (nagelbijten, onhebbelijkheid, tuchteloosheid, diefstal, bedrog, onanie, enz.).

Dit alles raakt ook reeds het zieleleven, waar de veranderingen niet minder groot zijn. In verband vooral met het ontwakende sexueele leven maken gansch andere gewaarwordingen, voorstellingen, verbeeldingen, neigingen en hartstochten zich van de ziel

meester, en raken in conflict met die, welke in den kinderlijken leeftijd werden opgedaan. Er vormt zich gelijk boven gezegd werd, een nieuw centrum tusschen het sensorisch en het motorisch zenuwapparaat. Het besef ontwaakt bij den jongen en het meisje, dat ze niet meer in en onder de ouders begrepen, maar iets eigens zijn. Ze zijn geen kinderen meer, en het begint hen te hinderen, dat zij daarvoor nog aangezien en als zoodanig behandeld worden. Ze willen groot zijn en doen zich groot voor; de naam van jongeheer en jongejuffrouw, trouwens eene leelijke titulatuur, wordt hun een ergernis. Ze zitten nog wel aan het verleden vast, maar ze willen er zich van losmaken, en leven in de toekomst in. Heel deze periode kenmerkt zich als een strijd tusschen verleden en toekomst, tusschen gezag en vrijheid, gehoorzaamheid en zelfstandigheid, afhankelijkheid en zelfbesef.

In het kenvermogen grijpt deze verandering plaats, dat het waarnemen en voorstellen meer omvattend wordt, en van de concrete, individueele dingen meer doordringt tot de algemeene kenteekenen der soort. De voorstellingen maken zich dus losser van de zintuigelijke indrukken, verheffen zich tot het algemeene en bereiden de begripsvorming voor. De begrippen, die thans gevormd worden, zijn nog wel geen zuiver logische, wetenschappelijke begrippen, maar dragen toch een algemeen karakter, bijv. inzake religie, zedelijkheid, gerechtigheid, weldadigheid enz. In verband hiermede schrijdt ook het oordeelen voort; het abstraheert van de concrete feiten, maar dringt tot den samenhang der verschijnselen door, tot oorzaak en gevolg, tot middel en doel, en het legt aan de woorden en daden van anderen een algemeenen maatstaf aan. Zoo krijgen de knaap en het meisje in dezen leeftijd een eigen inzicht; het is dikwerf oppervlakkig, voorbarig, zonderling, maar ze laten het toch gelden en houden het soms hardnekkig staande tegen degenen, die boven hen staan. Vroeger stelden zij in hunne ouders een onbeperkt vertrouwen; wat door hen werd gezegd, gold als evangelie. Maar nu wenden zij zich van hunne ouders af; ze nemen dikwerf tegen hen eene stugge, stuursche houding aan; ze gaan twijfelen aan alles, wat hun vroeger door hen, b.v. in zaken van den godsdienst, de voorstelling van God, van Christus, van den Bijbel enz. verteld werd. Zij scheppen er

zeker behagen in, om hunne fouten en gebreken te ontdekken. Ouders, onderwijzers, politie te slim af te zijn, hun eene poets te bakken, of eene streek uit te halen, is een bron van genot.

Daarnaast ontwikkelen zich ook wel geheugen en herinnering, maar opmerkelijk, in veel minder sterke mate dan de phantasie. Jongens en meisjes in deze periode leven veel meer in de toekomst, dan in het verleden. En die toekomst wordt door hunne phantasie rooskleurig gemaald. De phantasie werkt bij hen dus op eene andere wijze dan bij het spelende kind. Het kind behandelt de pop als een levend wezen, en idealiseert de concrete voorwerpen. Maar de knaap en het meisje idealiseeren de werkelijkheid volstrekt niet; ze zijn te haren aanzien gewoonlijk zeer pessimistisch gestemd en vellen er een hard oordeel over. Zij ontleenen er alleen het materiaal aan, om daaruit eene gansch andere werkelijkheid, eene nieuwe wereld, eene ideale toekomst op te bouwen, zooals bijv. de roman hun die voortoovert. Thans is alles verkeerd en deugt er schier niets. Maar als zij eens vader of moeder, predikant of onderwijzer zijn, en aan 't hoofd der zaken staan, dan zal men eens wat anders zien, en wordt het alles beter en schooner. En zoo mijmeren en droomen en dweepen zij; zij huldigen radikale denkbeelden op godsdienstig, maatschappelijk en staatkundig gebied; kiezen helden tot hunne ideale voorbeelden en dweepen met grootsche uitvindingen en schitterende ontdekkingen. Men zie op deze jeugdige phantasie niet minachtend neer, en onderschatte haar beteekenis niet. In de periode, waarin de jongens en meisjes voor het eerst kennis krijgen van de hardheid en ruwheid van het leven, van de gebreken en fouten, die alle menschen, ook ouders en onderwijzers, aankleven, houdt de phantasie hen in evenwicht en bewaart ze voor vertwijfeling. In het verleden en het heden moge de zonde machtig zijn, de toekomst bergt hare overwinning in den schoot. De phantasie is een vorm van geloof.

Maar dat evenwicht wordt in dezen leeftijd lang niet altijd bewaard; het wordt menigmaal verbroken. De gemoedswereld verrijkt en verdiept zich in dezen tijd op allerlei wijze. Ongekende aandoeningen worden gewekt door de nieuwe ervaringen, die men van buiten en van binnen opdoet. Neigingen en lusten komen

op, van welke men vroeger geen of slechts een vaag besef had. En ze komen dikwerf op, zonder dat men het weet en wil; ze zijn zoo sterk, dat ze door geen macht van den geest zich laten onderdrukken; ze groeien aan en worden tot brandende hartstochten. Al deze gevoelservaringen, aandoeningen, lusten, hartstochten zoeken naar ontlading; ze uiten zich soms op zeer zondige wijze, bijv. in de onanie, die in dezen leeftijd zoovele slachtoffers maakt, maar ook afgezien hiervan, openen zich verschillende wegen, waarin deze gevoels- en gemoedsbewegingen afleiding zoeken. Ze storten zich uit in hartstochtelijke poëzie of gezwollen proza, in sentimenteele dagboeken of intieme correspondentie, in dweeperijen met de maan en de sterren of in bloemenspraak en geheimschrift. Alles bewijs van de romantiek en de sentimentaliteit, die aan dezen leeftijd eigen is!

In deze periode neemt ook het willen in sterkte toe. Dat blijkt daaruit reeds, dat in dit tijdvak de beroepskeuze valt, en de lust, om iets te worden, in eene bepaalde richting zich beweegt. Zij, die den weg der studie opgaan, kiezen tusschen de taal- en geschiedkundige of de wis- en natuurkundige wetenschap, en gaan naar gymnasium of hoogere burgerschool, en anderen voelen zich aangetrokken door een of ander beroep of bedrijf. Maar het kan gebeuren, dat de sterking der wilskracht niet evenredig is aan de ontwikkeling van het verstand en aan de vorming van gevoel en gemoed. Er bestaat daarvoor inzonderheid in onzen tijd ernstig gevaar. Op zichzelf reeds brengt elke arbeid bezwaren en moeilijkheden mede, die alleen door de kracht van den wil overwonnen kunnen worden; maar de hooge eischen, die tegenwoordig voor elk beroep worden gesteld, de velerlei vakken, die beoefend moeten worden, de talrijke examens en de zware concurrentie, die doorstaan moeten worden, zijn aan de sterking van den wil niet bevorderlijk. En dan wordt het evenwicht verbroken en grijpen er allerlei schommelingen plaats. Het critische verstand neemt de overhand en leidt tot ongeloof en spot, of het gevoel reageert en zoekt voedsel bij bijgeloof en afgoderij. Nu eens weet de rijpere jeugd, bij gebrek aan harmonie in de opvoeding, van opgewondenheid en uitgelatenheid niet, wat ze doen zal; dan weer zit ze neer in zak en in asch. Ze slingert heen en weer tusschen levens-

lust en levenszatheid, overmoed en moedeloosheid, zaligheidsdroomen en zelfmoordgedachten. Nu eens is ze tot elke zelfopoffering bereid, dan weer vervalt zij tot laffe zelfzucht. IJdelheid en onverschilligheid, fatterigheid en vlegelachtigheid, liefde en wreedheid, hervormingszucht en lusteloosheid, genotzucht en ascese wisselen bij haar, soms in korte tijden, af.

Zoo is de periode, welke met de puberteit aanvangt, inderdaad een hoogst critische tijd. Maar ieder moet erdoor heen, om mensch te worden, want het is de periode van den wordenden man en van de wordende vrouw, de geboortestond der zelfstandige, vrije persoonlijkheid. Uit de gisting van alle physische en psychische krachten kan straks wel is waar een platvloersche egoïst, een cynicus, een twijfelaar, een spotter, een bon vivant of een misdadiger te voorschijn komen. Maar uit de worsteling kan ook zegevierend geboren worden een edel mensch, een nuttig burger, een kloek belijder, eene persoonlijkheid met besliste overtuiging en standvastigen wil. Wèl hem, die op den tweesprong des levens de goede keuze doet en zijn pad houdt naar des Heeren woord!

## § 14. *De godsdienstig-zedelijke Opvoeding.*

Over den arbeid, dien onderscheidene levenskringen (gezin, kerk, staat, vereenigingen) aan de opvoeding der rijpere jeugd te koste kunnen en behooren te leggen, zou veel te zeggen zijn. Maar om niet al te breedvoerig te worden, bepalen wij ons tot eene nadere omschrijving van de taak, welke de Jongelingsvereeniging in deze aangelegenheid te vervullen heeft. Wij wezen boven reeds met eenige woorden aan, dat die taak vooral de godsdienstig-zedelijke, de sociale en de politieke opvoeding omvat, en werken dit thans in enkele bijzonderheden uit.

De godsdienstig-zedelijke opvoeding neemt uit den aard der zaak de eerste plaats in, en moet inzonderheid in onzen tijd op den voorgrond worden gesteld. Want een geest van on-, en zelfs van antigodsdienstigheid waart heden ten dage door heel de beschaafde wereld rond. Zonder aarzeling of huivering, zonder blikken of

blozen komen er duizenden bij duizenden in onze maatschappij voor uit, dat zij met kerk en godsdienst ten eenenmale gebroken hebben, en aan geen God meer gelooven. Onderzoekingen, ingesteld in allerlei kringen des volks, vooral onder fabrieksarbeiders in Duitschland, hebben dit in het licht gesteld. En nog bedroevender is, dat zelfs eene enquête bij schoolkinderen meermalen hetzelfde resultaat opleverde. Meumann legde aan 800 kinderen in Zurich tusschen 6 en 14 jaren vijf vragen voor, wat ze worden wilden, wien zij zich ten voorbeeld stelden enz. en maakte uit de antwoorden op, dat 40 á 50 percent rijk-worden het hoogste ideaal vonden. Voor enkele jaren werd in verschillende Duitsche steden, Breslau, Kiel, Mannheim enz. aan schoolkinderen de vraag gedaan, van welk onderwijsvak zij het meeste hielden, en de antwoorden waren voor het vak van godsdienstonderwijs allerongunstigst.

In Mannheim vingen 66 van de 104 schooljongens hun antwoord op de vraag: welke waarde heeft de godsdienst, met dezen zin aan: godsdienst heeft in het geheel geen waarde; 58 voegden er als argument bij, dat zij den godsdienst voor hun vak niet gebruiken konden; 25 kenden aan den godsdienst wel eenige waarde toe, maar alleen als men tegenspoed had of oud geworden was; 13 spraken over den godsdienst, dat men er iets van weten moest, omdat men anders niet in den hemel kan komen; en 11 leerlingen noemden den godsdienst eene dwaasheid, wijl hij de menschen met beloften paait, om niet aan hun ellende te denken [1]).

Nu moet men bij dergelijke enquêtes wel in het oog houden, dat ze altijd maar geschieden in een bepaalden kring en bij kinderen uit een bepaald sociaal milieu. Dezelfde onderzoekingen, op andere plaatsen en in andere scholen ingesteld, zouden een geheel ander resultaat opleveren. Ook verdient nog vermelding, dat op dezelfde scholen, waar de meeste jongens alle waarde aan de religie ontzeggen, de meisjes toch doorgaans eene andere meening uiten. Maar ook met deze beperking is de uitkomst van het onderzoek treurig genoeg, want zij bewijst, dat in tal van familiën en in breede volkskringen de godsdienst voor eene afgedane zaak, hoogstens nog

[1]) Hoe bedroevend het hier te lande met de kennis des Bijbels in de beschaafde kringen geschapen staat, is aangetoond door Dr N. J. Singels in zijn: Gebrekkige Bijbelkennis. Baarn 1909.

voor eene private aangelegenheid geldt; de kinderen spreken toch slechts uit, wat ze in huis hebben gehoord [1]).

Wie echter den godsdienst uit zijn hart en leven bant, verarmt zijne ziel. Er is toch geene macht, die, zooals de godsdienst, de diepten des gemoeds beroeren en de teederste aandoeningen opwekken kan; het menschelijk hart blijkt juist in den godsdienst daarvoor vatbaar te zijn en daaraan behoefte te hebben. Wie dus den godsdienst verloochent, stopt de bron voor het innerlijkste en innigste leven der ziel; hij laat een uitgestrekt gebied in zijn inwendig leven onontgonnen en braak liggen. De kostelijke deugden van ootmoed, deemoed, afhankelijkheidsgevoel, schuldbesef, behoefte aan vergiffenis, gebed, dankzegging, geloof, vertrouwen, nederigheid, lijdzaamheid, dankbaarheid, vreugde, zaligheid enz. kunnen zonder religie niet tot ontwikkeling komen. En er bestaat groot gevaar, dat inplaats daarvan haat en vijandschap opgroeien in het hart. Want, al heeft men zelf met den godsdienst gebroken, hij blijft desniettemin rondom ons bestaan, treedt ons ieder oogenblik in allerlei vormen tegemoet, stelt zich als een hinderpaal voor alle gewenschte hervorming in den weg. En dan ligt het voor de hand, om te vertwijfelen aan het menschelijk geslacht, dat eeuw in eeuw uit zich laat bedriegen door een waan, òf diep en innig den godsdienst te gaan haten als den sterksten tegenstand, die de komst van den heilstaat belet en aan dien haat lucht te geven in den wilden kreet: écrasez l'infame!

Maar wie den godsdienst bestrijdt, verarmt niet alleen zijn eigen zieleleven, doch tast ook de grondslagen aan, waarop de gansche menschelijke samenleving rust. De geschiedenis leert, dat deze van de oudste tijden af ten nauwste met de religie verbonden en geheel en al door haar bezield was. En wel heeft zij zelve evenals alle cultuurelementen in den loop der tijden eene grootere mate van zelfstandigheid verkregen, maar nog altijd zijn de diepste grondslagen, waarop huwelijk en gezin, maatschappij en staat, recht en zede, kunst en wetenschap rusten, van godsdienstigen aard. Natuur en geschiedenis verliezen haar waarde, als ze niet anders zijn dan het spel van mechanische, of althans onbewuste, blinde krachten.

[1]) Willems, Grundfragen der Philosophie und Pädagogik. Trier 1915 II 454, ook N. Rott. C. 15 Aug. 1911 Av. A.

Wetenschap, die den band met de religie verbreekt, sluit den mensch in het eindige op. Zedelijkheid zonder godsdienst brengt het niet verder dan tot moraliteit en zoekt vergeefs naar de vastigheid, die haar draagt. Kunst, die aan de onzienlijke wereld het bestaan ontzegt, komt in conflict met haar eigen geschiedenis en stopt de voornaamste bron van hare inspiratie. En het gezag in gezin, staat en maatschappij is in het gezag Gods gegrond; ni dieu ni maître.

Maar al deze argumenten voor het recht en de waarde van den godsdienst zijn min of meer van utilistischen en dus van ondergeschikten aard. De laatste en diepste bestaansgrond van den godsdienst ligt niet in den mensch, in de bevrediging der zielsbehoeften, in zijne onmisbaarheid voor de menschelijke samenleving. Dem Volke muss die Religion erhalten bleiben — heeft de Duitsche keizer voor eenige jaren gezegd; en dit is ook zoo, mits men het maar niet in dien zin versta, dat de lagere volksklasse godsdienstig moet worden opgevoed, om in toom te blijven en niet uit den band te springen. Godsdienst is voor elken mensch noodig, niet in de eerste plaats om zijns zelfs of om des naasten, maar om Gods wil. Hij laat zich niet onbetuigd, noch buiten ons, in natuur, geschiedenis en bovenal in zijn Woord, noch binnen in ons, door het getuigenis zijns Geestes in hart en geweten. En door dat getuigenis roept Hij ons allen op tot zijn dienst, tot een leven voor de eere van zijn Naam. Want men kan dit getuigenis wel tegenstaan en verwerpen, maar de gansche menschheid levert in hare veelvormige en verbasterde religie het onwraakbaar bewijs, dat God zich aan haar openbaart; de godsdienst is een wezenlijk en onuitroeibaar element der menschelijke natuur. Indien dit feit echter vaststaat, indien m. a. w. het geloof aan Gods bestaan, aan zijne openbaring en de kenbaarheid en de overtuiging van de plichtmatigheid van zijn dienst diep in het hart der gansche menschheid is gegrift, dan is er geene andere redelijke conclusie mogelijk, dan dat deze absolute zedelijke gebondenheid in God zelf haar oorzaak heeft. God lief te hebben bovenal, is dus het eerste en het grootste gebod.

Indien de dienst van God een gebod is, dat ieder mensch in de conscientie verplicht, dan vloeit daaruit de noodzakelijkheid der

religieuze opvoeding vanzelve voort. Rousseau in het vierde boek van zijn Emile bracht daartegen echter verschillende bezwaren in.

Ten eerste trachtte hij aan te toonen, dat het kind voor deze opvoeding ongeschikt is; het verkeert in een leeftijd, waarin alles nog mysterie is, en waarin het dus de eigenlijke mysteries van het geloof niet onderscheiden kan; als het dan ook in het geloof aan God wordt opgevoed, gelooft het eigenlijk niet aan God, maar aan de menschen, die hem gezegd hebben, dat er zoo iets als God bestaat. Ten tweede is zulk eene opvoeding volgens Rousseau ook onnoodig, want van het geloof in God hangt de zaligheid voor de kinderen evenmin af als bijv. voor de krankzinnigen, die onvatbaar zijn om God te kennen; de Roomsche kerk gelooft dan ook, dat gedoopte kinderen behouden worden, al hebben ze nooit van God hooren spreken. Ten derde is zulk eene opvoeding waardeloos, want ieder kind wordt opgevoed in den godsdienst zijner ouders en hoort van die ouders, dat hun godsdienst alleen de ware is. De godsdienst der kinderen wordt geheel bepaald door het land, waar ze geboren worden; in Mekka wordt hun vertelt, dat Mohammed de ware, in Rome, dat hij de valsche profeet is. De ware godsdienst en het loon der zaligheid kunnen echter toch niet afhangen van de geographie.

Eindelijk, de religieuze opvoeding is ook schadelijk, want de kinderen worden van der jeugd af zoo in een bepaalden godsdienst vastgezet, dat zij daaraan geheel hun leven trouw blijven, en onvatbaar zijn, om een anderen God te erkennen, dan dien van hunne kinderjaren. Veel beter is het daarom, de kinderen niet met den godsdienst bezig te houden, maar hen te laten opgroeien totdat hun rede ontwikkeld is en zij zelfstandig kunnen oordeelen; en het is meer waard, van de Godheid geene idee te hebben, dan lage, phantastische en onwaardige ideeën omtrent haar te koesteren. Emile, de ideale leerling van Rousseau, wist dan ook op 15-jarigen leeftijd nog niet, dat hij eene ziel had, en misschien was het voor hem op 18-jarigen leeftijd nog tijd genoeg, om dit te leeren. Dan toch eerst is zijne rede genoegzaam gevormd, om hem bij haar licht tot de natuurlijke religie te leiden. Wil hij daarboven nog iets anders of in haar plaats een anderen godsdienst gelooven, dan moet hij dat zelf weten; Rousseau onderricht hem niet verder

Om deze redeneering wel te verstaan, moet men er op letten, dat ze gebouwd is op de onderstelling van de natuurlijke goedheid van den mensch. Indien de opvoeding dus eenvoudig den ontwikkelingsgang der natuur volgt en kwade invloeden van buiten weert, komt de mensch vanzelf terecht en leert hij ook op zijn tijd door de rede den natuurlijken godsdienst kennen, die voor de zaligheid voldoende is. De valschheid van deze onderstellingen springt zoo in het oog, dat weerlegging onnoodig is. Maar de theorie, die op deze onderstelling opgebouwd wordt, is even fictief. Rousseau kan wel eischen, dat de opvoeding tot den 15 à 18-jarigen leeftijd buiten den godsdienst omga; maar natuurlijk is die eisch in de practijk totaal onuitvoerbaar, hij druischt naar alle kanten tegen de werkelijkheid in. Als het onderwijs op school nog neutraal zou kunnen zijn, de opvoeding in huis kan dat niet wezen. Ieder huis houdt er zijn eigen levensbeschouwing op na, zijn eigen oordeel over Bijbel, Kerk, Christus, God enz., en laat daarvan ieder oogenblik, ook tegenover de kinderen, blijken. De ouders, die over al deze dingen stelselmatig het zwijgen bewaarden, zouden hun kinderen met een allerbelangrijkst stuk in het leven onbekend laten en dus al eene zeer slechte opvoeding geven.

Maar al spanden zij er zich voor in, om neutraal te blijven, opdat de kinderen later zoogenaamd zelfstandig zouden kunnen kiezen, zij zouden juist door dit streven naar neutraliteit zich zeer beslist *tegen* den godsdienst verklaren en bewijs leveren, dat de godsdienst voor hen niet is, wat hij naar zijn aard wil en moet wezen. Met den godsdienst laat zich niet schipperen; wie niet vóór hem is, die is tegen hem. God eischt den ganschen mensch voor zich op met geheel zijn hart en geheel zijne ziel en met al zijne krachten. Neutraliteit ten opzichte van den godsdienst is dus, op zijn zachtst uitgedrukt, onverschilligheid, vooringenomenheid, en dikwerf vijandschap. Op geen enkel gebied past men dan ook bij de opvoeding zulk eene neutraliteit in toepassing. Bij het leeren lezen en schrijven, bij het aanwijzen van wat goed en kwaad is, bij het onderwijs in rekenkunde, aardrijkskunde, geschiedenis enz. houden ouders en onderwijzers zich niet neutraal, maar zeggen ze ieder oogenblik, dat dit zoo en zoo, en niet anders is. Neutraliteit is een principe, dat, in gezin en

school principieël toegepast, alle onderwijs en opvoeding onmogelijk zou maken.

Voorts is het onjuist, dat het kind voor den godsdienst onvatbaar en ongeschikt zou zijn. Dit is wel het geval ten aanzien van den natuurlijken godsdienst van Rousseau, die in het aannemen van eenige abstracte redelijke waarheden bestaat. Maar dat is niet de godsdienst, zooals hij in de werkelijkheid leeft en vooral niet de godsdienst, zooals het Christendom hem doet kennen. Want deze wordt aan het *kind* op kinderlijke wijze voor oogen gesteld, en treedt voor hem op, niet in abstracte leerstellingen, maar concreet in personen en gebeurtenissen der Bijbelsche geschiedenis, met Christus tot middelpunt. En hiervan gaat op het kind wel terdege een invloed uit, die van godsdienstigen aard is, en het kinderlijk gemoed op geheel eigenaardige wijze in beweging brengt. Natuurlijk op kinderlijke wijze; maar volstrekt toch niet zoo uitwendig en oppervlakkig, dat hetgeen in de ziel van het kind plaats grijpt, nergens anders in bestaan zou, dan, gelijk Rousseau zegt, in een geloof aan Piet of Jacob, die verteld heeft, dat er zoo iets als God bestaat. De ervaring leert heel iets anders, en toont, dat er tusschen de ziel van het kind en den godsdienst eene nauwe verwantschap bestaat. Jezus heeft dan ook gezegd: laat de kinderkens tot mij komen en verhindert ze niet, want derzulken is het koninkrijk Gods.

Het laatste argument, dat Rousseau bezigt, is van ernstiger aard. Ieder kind wordt opgevoed in den godsdienst zijner ouders; welke godsdienst dat is, hangt af van het land, de plaats, den kring, waarin het geboren werd; dien godsdienst neemt 't kind aan als den waren, en daaraan blijft het in den regel tot aan zijn dood toe getrouw. Dit argument is ernstig en sterk, omdat het op een onloochenbaar feit is gebouwd. Alleen, het is nog veel ernstiger, dan Rousseau het voorstelt; het geldt namelijk niet alleen ten aanzien van den godsdienst, maar schier even sterk in betrekking tot alles, wat een kind bij zijne geboorte is en ontvangt. Of een kind als jongen of als meisje, uit rijke of arme, voorname of geringe, goede of siechte ouders geboren wordt, of het het levenslicht ziet in een dorp of in eene stad, in Nederland of in een ander land, in deze of in eene andere eeuw enz. enz., dat alles

wordt niet door het kind zelf, maar van te voren voor hem bepaald. Wij staan hier voor eene wondervolle beschikking, die niet in den mensch, maar in God haar grond heeft. Rousseau's opvoedings-theorie verandert daar niets aan; want ook al zou een kind jaren lang buiten allen godsdienst worden opgevoed — onderstel, dat dit mogelijk ware, wat niet zoo is — dan toch zouden alle invloeden, die van gezin en omgeving in allerlei opzicht op hem waren uitgegaan, hem bij de keuze in eene bepaalde richting leiden.

Wij hebben dus het feit te erkennen, dat het lot der menschen zeer ongelijk is. Wij moeten er rekening mede houden, dat er, evenals er verschillende menschen, familiën, volken, natiën, talen, gaven en krachten zijn, er zoo in de menschheid verschillende godsdiensten worden aangetroffen. Natuurlijk is deze vergelijking niet als gelijkstelling bedoeld, maar de feiten zijn toch analoog. En evenals alle ouders hunne kinderen van de prilste jeugd af in hunne moedertaal en in de liefde tot hun geboortegrond opvoeden, zoo onderwijzen ze hen ook in den godsdienst, dien zij zelven toegedaan zijn. Als Rousseau hiertegen opmerkt: beter geene voorstellingen over God, dan valsche en onwaardige, dan zij hierop geantwoord, dat deze tegenstelling niet in alle deelen juist is; ook in de heidensche godsdiensten komen ware en goede elementen voor; de openbaring Gods in natuur en geweten ligt er steeds aan ten grondslag, Rom. 1 : 19, 20; 2 : 14, 15. Maar hoe dit zij, wie in dit opzicht hooger bevoorrecht werden, kunnen en mogen terwille van minder bedeelden van deze voorrechten geen afstand doen. Ouders van voornamen stand verloochenen dit privilege bij de opvoeding hunner kinderen niet, maar ontleenen er juist een krachtig motief aan, om deze opvoeding zoo deugdelijk mogelijk te maken. En zoo ook, wie binnen de Christelijke kerk geboren werden, mogen deze gave niet met Rousseau terwille eener onmogelijke neutraliteit verachten, maar worden er juist te sterker door verplicht, om hunne kinderen, die met hen in hetzelfde verbond der genade begrepen zijn, op te voeden in de vreeze en vermaning des Heeren.

Maar Rousseau heeft niet uitsluitend valsche, doch ook vele mooie en ware dingen gezegd, waartoe behoort, wat hij in de

voorrede van zijn Emile neerschreef: men kent de kindsheid niet. De paedagogen denken wel aan wat voor den mensch belangrijk is te weten, maar ze letten niet op wat de kinderen in staat zijn te leeren. Ils cherchent toujours l'homme dans l'enfant, sans penser á ce qu'il est avant que d'étre homme: ze zoeken altijd den man in het kind, zonder te denken aan wat het kind is voordat het een man is. Dit is schoon en naar waarheid gezegd, en verdient ook thans nog behartiging. Rousseau is een van die mannen geweest, die ons van de gemaaktheid en gekunsteldheid der 18e eeuw hebben bevrijd en ons tot den eenvoud der natuur hebben teruggeleid. Zelf is hij daarbij menigmaal aan het dwalen geraakt, maar dat neemt deze zijne verdiensten niet weg; en met name heeft hij op waardeering aanspraak, als hij ons de studie van het kind aanbevolen en ten plicht heeft gesteld. Toch heeft het nog lang geduurd, eer de psychologie van het kind opzettelijk in beoefening kwam; thans verheugt zij zich echter in een vroeger ongekenden bloei en geniet allerwege de warmste, soms zelfs overdreven belangstelling. Alles wordt thans in het kinderleven nauwkeurig onderzocht, de lichamelijke en de geestelijke ontwikkeling met al haar onderdeelen, de ontwikkeling van de zintuiglijke waarneming, van de voorstellingen, het denken, de taal, het gevoel, den wil, enz. en dus ook van het godsdienstige en zedelijke leven [1]).

De allereerste aanvangen daarvan zijn echter niet te vinden. Afgezien zelfs van de onnaspeurlijke werkingen van den Geest Gods in de ziel van het kind, weten de vromen er meestal later niet veel anders van te zeggen, dan dat het religieuze leven bij hen diep achter hun bewustzijn teruggaat en als het ware al met de geboorte begon. Er is inderdaad ook een godsdienstige aanleg, een „zaad der religie", dat ieder mensch in zijn ziel meebrengt;

---

[1]) Vergelijk over het godsdienstig-zedelijk leven van het kind: Starbuck, The psychology of religion [2]. London 1901 bl. 188 v. Coe, The spiritual life, Fleming H. Revell Comp. 1903. G. E. Dawson, The child and his religion, Chicago 1909 (beoordeeld in The Princeton Theol. Rev. April 1910, bl. 276 v.) Garvie, Religious Education, Londen 1906. Weigl, Kind und Religion, Paderborn 1914. Vorwerk, Kinderseelenkunde als Grundlage des Konfirmandenunterrichts, Schwerin 1911 bl. 54 v. Oehme, Die Religion und das Kind, Social. Monatshefte, 1916 II 9 bl. 494—500. Geelkerken, De empirische godsdienstpsychologie, Amsterdam 1909 bl. 94.

Tertullianus zeide daarom, schoon met eenige overdrijving, dat de ziel van nature Christin is. Maar een aanleg en kiem is op zichzelf niet genoeg; tot de ontwikkeling van het zaad is ook een vruchtbare bodem, is ook regen en zonneschijn van noode. Evenals wij wel van nature het spraakvermogen bezitten, maar de taal van onze moeder leeren, zoo komt de religieuze aanleg alleen in eene religieuze omgeving, door de ouders, tot ontwikkeling. Van hen hangt het middellijkerwijze af, of die aanleg verstrikt, abnormaal of normaal, in verkeerde of in goede richting ontwikkeld zal worden.

Drieërlei invloeden zijn het nu vooral, die de ontwikkeling van den godsdienstigen aanleg bevorderen. Ten eerste de ervaringen, die het kind zelf opdoet. In den beginne zijn de ouders alles voor het kind; zij voorzien in al zijne behoeften, zij vervullen al zijne wenschen, zij weten en zij kunnen alles. Maar langzamerhand maakt het kind de ervaring, dat die ouders toch ook beperkt zijn en lang niet alles vermogen; bij onweder, ramp, ziekte, sterfgeval enz. ondervindt het, dat zijne ouders machteloos staan. Zoo breidt het gevoel van afhankelijkheid, dat aan het kind van nature eigen is, en juist in het kinderlijk leven zoo groote plaats inneemt, zich vanzelf uit, van zijne ouders tot eene andere, hoogere macht, die onzienlijk en onbekend is. Daarbij komt nu in de tweede plaats, dat dat gevoel van afhankelijkheid door de ouders in eene bepaalde richting geleid wordt. Zij zeggen n.l., dat die hoogere macht God is of Christus (of Maria bij de Roomschen, of Allah bij de Mohammedanen enz.), en dat deze het is, die alle goede gaven schenkt, het leven, de spijze en de kleeding, maar die ook rampen en ziekten en tegenspoeden zendt. Al deze godsdienstige voorstellingen neemt het kind, in den regel zonder eenigen twijfel, van zijne ouders aan; het is van nature geloovig, en geneigd, om alles voor waar te houden, wat de ouders zeggen.

Maar het ontvangt al die voorstellingen in kinderlijken vorm, omdat de ouders ze zoo reeds aankleeden, of het geeft er zelf toch eene kinderlijke gestalte aan, omdat het ze meer met de phantasie dan met het verstand behandelt, en ze ook niet anders dan in zulk een concreten vorm zich toeëigenen kan; de godsdienstige voorstellingen van het kind zijn door en door anthropomorph. En de verhouding,

waarin het kind zich tot God stelt, draagt daarom in den regel dan ook een vertrouwelijk karakter; ze is meer eene verhouding van vertrouwen en liefde, dan van angst en vrees, en bij de meisjes gewoonlijk nog van inniger aard dan bij de jongens. De derde religieuze invloed gaat van het voorbeeld uit, dat instinctmatig door het kind wordt nagevolgd. Het ziet de ouders bidden in den morgen en den avond, vóór en na het eten, het hoort hen de Schrift lezen en een psalm aanheffen, het verneemt des Zondags van het ter kerk gaan, van den doop van het jongstgeboren broertje of zusje, van de viering van het avondmaal, van den predikant en de catechisatie enz. Straks leert het ook zelf in enkele woorden een zegen voor de spijze vragen, stamelt het zijn morgen- en avondgebed. Het sluit de oogen, het vouwt de handen, het leert eerbied voor het heilige, het maakt onderscheid tusschen wat tot het terrein van den godsdienst en wat tot het gewone, alledaagsche leven behoort. Het groeit ongemerkt in het een zoowel als in het ander in; de religieuze aanleg, dien het meebracht, krijgt inhoud en vorm.

Maar heel die religie van het kind is en blijft kinderlijk; en dat moet ze zijn, om waar te wezen. Het kinderlijk karakter, dat de godsdienstige voorstellingen bij het kind dragen, maken ze zonder meer volstrekt niet onwaar; God bereidt zich lof uit den mond der jonge kinderen en der zuigelingen. Zooals het kind de woorden der moeder nastamelt en ze eerst langzamerhand duidelijk leert uitspreken, zoo neemt het ook de godsdienstige voorstellingen en handelingen over en legt er eene wonderbare bekoring in. Wie deze kinderlijke naïveteit in den naam van zijn gezond verstand zou willen veroordeelen, zou even dwaas doen als wie er het kind een verwijt van wilde maken, dat het de klanken onzuiver uitspreekt, haspelt met den zinsbouw en ieder oogenblik zondigt tegen de regels der grammatica. Het kind is ook in zijn godsdienstig leven *kind*, geen volwassen man of vrouw, geen moralist en geen theoloog. Het is nog niet zelfstandig, het staat nog niet op eigen beenen, het is nog in en onder zijne ouders begrepen en leeft hun godsdienstig leven mede. Men dringe het dus geene ervaringen op, die het niet doorleven kan; men stelle het geen eischen, die verre boven zijne krachten gaan. Maar men late aan de kinderen

vrijheid, om *kinderen* te zijn, ook in hunne verhouding tot God; ze zijn er Hem te liever om.

Dit religieuze leven ondergaat echter in de puberteitsjaren eene groote verandering. De critische periode, welke deze jaren vormen in heel het leven van den mensch, treedt niet het minst in zijn godsdienstig denken en gevoelen aan het licht. In het algemeen kan men zeggen, dat de verandering daarin bestaat, dat het naieve geloof van het kind zich ontwikkelt tot de persoonlijke overtuiging van den volwassene. De jongens en meisjes in dezen leeftijd zijn er niet meer mede tevreden, dat zij aannemen wat hunne ouders gelooven en nabootsen of navolgen, wat hunne ouders doen. Want hun ik wordt zich bewust, hunne persoonlijkheid ontwaakt; zij willen op eigen beenen staan en door eigen oogen zien; zij trachten zich rekenschap te geven van de voorstellingen, die hun door ouders en onderwijzers zijn bijgebracht. De traditie uit het verleden wordt dus als het ware door het heden ter verantwoording geroepen; de vrijheid laat zich gelden tegenover het gezag; de zelfstandigheid maakt tegenover de afhankelijkheid op hare rechten aanspraak.

Daar is nu op zichzelf niets ongewoons en niets verkeerds in. Wij hebben hierin met een natuurlijk proces te doen, dat in de ontwikkeling van al het geschapene is gegrond. Het kind moet dit proces doormaken, om man en vrouw te worden; en de religie der kinderjaren kan alleen langs dezen weg zich ontwikkelen tot godsdienst van den volwassene. Zóó, als de religie bij het kind bestaat, kan ze later niet blijven bestaan; ze droeg er een te naief, te onpersoonlijk, te kinderlijk karakter voor. Ze moet een anderen vorm aannemen, om voor den volwassen man of vrouw te passen, gelijk de knaap en het meisje in deze jaren ook veranderen van kleedij. Ook in religieus opzicht geldt het woord van den apostel: toen ik een kind was, sprak ik als een kind, was ik gezind als een kind, overleide ik als een kind; maar wanneer ik een man geworden ben, zoo heb ik te niet gedaan hetgeen eens kinds was. Alle volken hebben dezen overgang dan ook erkend en hem plechtig, met godsdienstige ceremoniën, gevierd; en de Christelijke kerk stelde in dezen leeftijd de confirmatie of de openbare belijdenis

vast. De puberteitsleeftijd, die niet ten onrechte eene tweede geboorte is genoemd, is ook de periode van de persoonlijke keuze en van de zelfstandige intrede in de gemeenschap der kerk. Uit den kleinen kring van het gezin gaat het dooplidmaat door belijdenis in den grooten kring der gemeente over; nadat hij zichzelven beproefd heeft, neemt hij thans zelfstandig plaats aan den disch des verbonds.

Maar er zijn verschillende invloeden, die dit proces menigmaal in eene verkeerde richting leiden, zoowel van geestelijken als van lichamelijken aard. Als de knaap of het meisje in den puberteitsleeftijd intreedt, dringen nieuwe gewaarwordingen en voorstellingen, nieuwe gedachten en idealen, nieuwe aandoeningen en hartstochten zijne ziel binnen. Naarmate zij zelfstandiger worden tegenover het gezin, waarin ze opgevoed zijn, en nauwkeurig kennis maken met het leven der maatschappij, leeren zij dingen kennen, waarvan zij vroeger het bestaan zelfs niet hebben vermoed. Zij krijgen omgang met andere menschen, sluiten zich bij vrienden aan, lezen boeken, die hen van alles op de hoogte brengen, en hen de werkelijkheid gansch anders doen kennen, dan anderen hun of zij zichzelven vroeger die hadden voorgesteld. Zoo komt er conflict tusschen verleden en heden, tusschen wat zij geleerd hebben en thans met eigen oogen aanschouwen. En dat conflict neemt heden ten dage vooral op godsdienstig gebied scherpe vormen aan.

Want als de kinderen in een Christelijk gezin zijn opgevoed, bemerken zij straks in de maatschappij, dat alwat zij tot dusver gehoord en geloofd hebben aangaande den Bijbel en den Christus, ten aanzien van het wonder en het gebed, zelfs in betrekking tot het bestaan van God en de geestelijke dingen, door de groote menigte zoowel als door de beschaafden verworpen en heftig bestreden wordt. En wat het kinderlijk geloof bij hen misschien nog meer ondermijnt, zij maken in het practisch leven kennis met Christenen, wier handel en wandel zeer weinig met hunne belijdenis strookt en die even goed als de kinderen der wereld door eigenbelang, geldzucht en eerzucht worden voortgedreven. Zoo gaan ze dan een ander ideaal zoeken, in de kunst of de wetenschap, of ook ze werpen alle idealisme overboord en worden platte realisten en nuchtere sceptici. Zij wenden zich van hunne ouders af en

beklagen hen, omdat ze niet beter weten, en, als het op redeneering aankomt, hunne argumenten niet weerleggen kunnen. En de slotsom is, dat jonge mannen en vrouwen, die in huis en school eene Christelijke opvoeding hebben genoten, in grooten getale met alle kerk en godsdienst breken en volslagen ongeloovig de wijde, wijde wereld ingaan.

Daar komen dan in de tweede plaats de zinnelijke invloeden nog bij. De puberteitsleeftijd is ook lichamelijk eene uiterst critische periode. In verband met den groei der ledematen en de scherping der zintuigen ontstaan ook in het lichaam andere behoeften en lusten; oor en oog, smaak en reuk gaan naar andere, nieuwe dingen uit; in het algemeen laat het zich zoo uitdrukken, dat men geen melk meer, maar vaste spijze begeert. Doch in plaats van vaste, worden dikwerf prikkelende spijzen gezocht. De trek drijft hen naar tabak en alkohol, naar specerijen en parfumerieën, naar sensatieromans en voorstellingen, die op de verbeelding werken. Gewoonlijk staan al deze verlangens, direct of indirect, met het ontwakende sexueele leven in verband. Critisch is de puberteitsleeftijd bovenal, omdat de man en de vrouw daarin voor het geslachtsleven worden voorbereid en toegerust. Beelden rijzen er dan voor den geest, hetzij in wakenden hetzij in droomenden toestand, van welke eene machtige bekoring uitgaat. Vele jongelieden zijn tegen deze verzoeking niet bestand. In stee van ertegen te strijden, geven ze er aan toe, en zoeken bevrediging in zelfbevlekking of hoererij. Volgens sommige doctoren maken 95 tot 98, volgens anderen 75 tot 80 percent van de jongens, en 25 tot 30 percent van de meisjes zich aan eerstgenoemd kwaad schuldig; en bij eene enquête in Duitschland bleek, dat van 170 studenten reeds 45 percent in den gymnasialen leeftijd sexueel verkeer hadden gehad [1]).

Er zijn tegenwoordig vele geleerden en ongeleerden, die in dit alles hoegenaamd geen kwaad meer zien; en jongelieden, handelend naar hun woord, vieren zonder gewetensbezwaar hun hartstochten bot en kennen geen strijd. Maar er zijn anderen, die in het eerbaar gezin hunner ouders anders onderwezen zijn en dan, in den puberteits-

---

[1]) P. van Luyk, voor 't Leven. Nijmegen Malmberg 1816 blz. 177.

leeftijd een zwaren en langdurigen strijd hebben te strijden. Private gesprekken en geheime dagboeken verschaffen daarover soms inlichtingen, die ernstige bezorgdheid, maar ook innig medelijden verwekken. Op geheimzinnige wijze zijn in dezen leeftijd oprechte liefde, brandende hartstocht en religieuze ervaringen dooreengestrengeld. 't Is alsof het zondebesef en het schuldbewustzijn zich in deze periode vooral ontwikkelen aan de sexueele verzoekingen en afdwalingen. Deze toch brengen meestentijds diepe depressie mede; moedeloosheid en neerslachtigheid maken zich van de ziel meester; vrees en angst voor de ontdekking maken schuw voor de menschen; en goedbedoelde, maar in schildering van de gevolgen dikwerf sterk overdrevene beschrijvingen werken deze gevoelens van schrik in de hand.

Niet bij allen en als vanzelf — bewijs, dat een en ander wel in verband staat, maar niet hetzelfde is —, maar bij jongelieden, die godsdienstig en zedig werden opgevoed, gaat deze depressie van schuldbewustzijn vergezeld. En dit schuldbewustzijn wekt verootmoediging en berouw; het drijft uit tot gebed, tot gebed, dat soms — gelijk een mij toebetrouwd dagboek leerde — in zijn worstelen en smeeken aan de boetpsalmen des Ouden Testaments herinnert. Op dat gebed volgt dan menigmaal uitkomst; schuldbesef maakt voor het bewustzijn van verzoening en vergeving plaats; de moedeloosheid wijkt voor geestdrift, de levenslust keert terug, en 't schijnt voor een korten tijd, alsof de strijd gestreden en de overwinning behaald is. Maar dan keert straks, soms plotseling en onverwacht, de verzoeking terug, verleidelijker nog dan de vorige malen, en hij die sterk scheen, bezwijkt opnieuw. Walging van de zonde wisselt wederom af met gevangenschap onder haar macht. Dan kan het gebeuren, dat na herhaalde soortgelijke ervaringen de strijd wordt opgegeven, omdat de vijand steeds wint. Duisternis breidt zich dan over de ziel uit; in zijne verlatenheid geeft de jonge man of vrouw zich aan twijfel en ongeloof over, wanhoopt hij aan gebed en gebedsverhooring, verlangt hij naar den dood en koestert gedachten van zelfmoord. Een toestand te ernstiger, omdat men er met niemand over spreken kan. De jongelingsjaren heeten de „lente des levens", maar voor menigeen zijn ze eene periode van strijd, van overwinning en nederlaag, van worstelen en bezwijken, van vallen en opstaan en vallen opnieuw.

Van wege de gevaren der puberteitsjaren zijn allen tegenwoordig van de noodzakelijkheid eener betrouwbare leiding in dien leeftijd overtuigd. En speciaal met het oog op het ontwakende sexueele leven wordt door velen in den laatsten tijd eene verstandige voorlichting aanbevolen. Aan boeken en brochures over het sexueele vraagstuk is er dan ook geen gebrek, en blijkbaar vinden ze een menigte koopers en lezers; de markt wordt ervan overstroomd. Alwat tot het intieme leven behoort, wordt er open en breed in besproken; geen vraag blijft onbeantwoord, de nieuwsgierigheid wordt er volop in bevredigd. Maar als men meent, dat deze litteratuur het zedelijk gevoel ontwikkelt en de zedelijke kracht versterkt, dan dwaalt men zeer. Ook als de feiten van het geslachtsleven zakelijk en nuchter worden medegedeeld, staat te vreezen, dat het groote debiet, hetwelk deze boeken verwerven, vooral aan onreine nieuwsgierigheid te danken is; maar veel meer is dat het geval, als het sexueele leven op eene cynische wijze in alle bijzonderheden beschreven wordt en, zonder ook maar eenigszins het schaamtegevoel te sparen, als een natuurlijk proces wordt voorgesteld, dat zijn loop moet hebben en aan geen ethische wet gebonden is. En deze boeken komen in handen, volstrekt niet alleen van volwassen mannen en vrouwen, maar grootendeels in die van jongelingen en jongedochters, van knapen en meisjes; ze prikkelen hunne verbeelding, wekken hun lusten en hartstochten op en maken hen rijp vóór den tijd.

In vele gevallen is de vraag, of voorlichting gewenscht is, tegenwoordig dan ook overbodig; de jongens en meisjes weten er dikwijls reeds alles van, als ouders of onderwijzers er nog over nadenken, wanneer zij de inlichting geven zullen. En dit is dan ook al aanstonds een groot bezwaar tegen de verstandelijke voorlichting; een algemeene regel, wanneer die voorlichting geschieden moet, is niet te geven; ouders en onderwijzers moeten zelf in ieder geval den tijd bepalen, en komen er dan òf te vroeg òf te laat mede. De meeste ouders zullen ertegen opzien en het dus allicht uitstellen van dag tot dag; en dat zijn zeker de slechtste ouders niet. Want wat men ook zeggen moge, er ligt iets onen tegennatuurlijks in, iets kwetsends voor het schaamtegevoel, dat ouders hunne kinderen over deze zaken moeten inlichten. Men

kan den eisch wel stellen, maar men zal er in de meeste gevallen hen niet toe krijgen kunnen. Bovendien, voor het geven van zulke voorlichting is eene groote mate van wijsheid en tact noodig; en het is eenvoudig met de werkelijkheid in strijd, dat de ouders in het algemeen daarover in genoegzame mate beschikken kunnen. Indien de voorlichting echter gegeven wordt zoo, dat ze het schaamtegevoel van de ouders of van de kinderen kwetst, ware ze beter achtergebleven; ze bederft dan meer dan ze goedmaakt. En indien ze dat schaamtegevoel ontziet en spaart, is ze licht onvoldoende, en laat zij het kind onbevredigd; alles laat zich trouwens toch niet zeggen, het critiekste blijft verzwegen. Van voorlichting door de ouders kan er dus *in den regel* geen sprake zijn. En evenmin is die plicht zoo in het algemeen aan de onderwijzers voor te schrijven. Want weinigen zullen toch verlangen, dat de onderwijzer dergelijk onderricht klassikaal verschaft; maar ook, indien men dat verlangt of wel er de voorkeur aan geeft, dat de onderwijzer het aan ieder kind afzonderlijk verstrekt, keeren toch al de bovengenoemde bezwaren terug; de vragen: wanneer en hoe, zijn voor geene algemeene beantwoording vatbaar.

De quaestie van de sexueele voorlichting is aan de orde gekomen door de demoralisatie onzer hedendaagsche maatschappij. Op allerlei manier en in allerlei vorm wordt aan het jeugdig geslacht over deze dingen van het intieme leven inlichting verschaft, maar inlichting, die menigmaal verderfelijk werkt. Deze slechte voorlichting heeft bij velen den wensch doen opkomen naar eene goede, verstandelijke en zedelijke voorlichting. En deze kan in sommige gevallen goed en noodig zijn. Buitengewone toestanden eischen buitengewone maatregelen. Maar men kan hier geen regel van maken, en niet aan elk ouder of onderwijzer den plicht van zulk eene voorlichting opleggen; ouders en onderwijzers hebben daar zelven in elk bijzonder geval over te oordeelen en naar bevind van zaken te handelen. De moeilijkheden zouden echter veel minder zijn, indien de hedendaagsche cultuur niet zooveel onnatuur had gebracht en men weer meer vertrouwen kon gaan stellen in de leiding der natuur.

Hoe gaat het toch in de werkelijkheid, in de gewone, eerbare huisgezinnen toe? De eerste vraag, die op dit gebied, in het

hart der kinderen oprijst, soms allang vóór het einde van den schoolplichtigen leeftijd, is die, waar de kindertjes vandaan komen. Die vraag wordt gewoonlijk daardoor gewekt, dat er in het eigen gezin of in dat van de vriendjes of vriendinnetjes een nieuwe wereldburger verwacht wordt; de gestalte der moeder, de aankondigingen van het nieuwe broertje of zusje, de toebereidselen, die gemaakt worden, enz., ze trekken de aandacht en lokken de vraag uit. Deze vraag is door de ouders niet zoo moeilijk te beantwoorden; zij behoeven volstrekt niet tot kool of ooievaar de toevlucht te nemen, maar kunnen volstaan met te zeggen, dat God de kinderen schenkt, of dat kinderen nog niet alles behoeven te weten en moeten leeren hun tijd af te wachten. Toch moet men niet denken, dat dit of een ander antwoord hen bevredigt; ze spreken er zeker ook met anderen over, met kinderen van hun eigen leeftijd, waarvan het eene allicht meer weet dan het andere, en al spoedig vernemen zij, dat de moeder aan het kind het leven schenkt. Als deze kinderen nu niet van de jeugd af zedelijk bedorven zijn, gelijk helaas ook meermalen voorkomt, dan zullen ze over deze dingen wel gaarne onder elkander spreken, maar ze zullen dat doen op eenvoudige, vrij onschuldige manier, zonder dat het lust of begeerlijkheid prikkelt. Want deze vragen komen allang vóór het ontwakend geslachtsleven op; het zijn vragen, niet van lust, maar van nieuwsgierigheid, niet van ethiek maar van metaphysica, zooals de vragen naar het waarom op de lippen van de kinderen van dezen leeftijd bestorven liggen. Beter dan door ouders of onderwijzers worden ze op deze wijze, in den omgang met elkaar, als het ware door de natuur zelve onderricht.

Van heel anderen aard is de moeilijkheid, die oprijst, wanneer bij het kind zelf het geslachtsleven ontwaakt. Ook hierbij is geen algemeene regel te stellen; maar zeker zal in dit geval eenige voorlichting dikwijls gewenscht en zelfs noodzakelijk zijn; niet open en algemeen, maar privaat, onder vier oogen, door een moeder aan haar dochter, door een vader aan zijn zoon, door een onderwijzer aan zijn leerling. Maar ook deze voorlichting zij geen breedvoerige beschrijving van het physiologisch proces, geen eigenlijk onderwijs, maar veel meer een goede raad, soms, naar de omstandigheden, ook een zachte vermaning of eene ernstige

waarschuwing. Maar daarbij moeten de ouders of onderwijzers het laten; meer kunnen en behoeven zij niet te geven; en zelfs dit weinige zullen zij meestal niet dan met moeite kunnen geven, juist omdat de verhouding van ouders en kinderen zoo intiem is en de piëteit in het hart der kinderen boven alles bewaard moet worden. Indien meerdere voorlichting noodig ware, zouden vreemden, onderwijzers bijv. of doctoren, deze altijd nog beter verschaffen kunnen dan de ouders.

Maar heel de leer van de sexueele voorlichting gaat, gelijk Foerster herhaaldelijk aangetoond heeft, van twee verkeerde onderstellingen uit[1]). De eerste is die van het oude en nieuwe rationalisme, dat kennis deugd is, en dat het goed-weten vanzelf het goed-doen medebrengt. Maar dat is eene dwaling, die ieder oogenblik door de ervaring weersproken wordt en feitelijk op eene miskenning van de werkelijkheid berust. Want deze leert, dat het hart eene zelfstandige plaats inneemt naast het hoofd, en dat begeerte en wil eene relatieve vrijheid bezitten tegenover de uitspraken van het verstand. Er geschiedt veel in de natuur, dat buiten het weten omgaat en dat er juist te beter om gaat; het brood smaakt er even goed om en oefent even sterke voedende kracht, of men van het zaaien en oogsten van het graan al dan niet iets weet; vele instinctieve handelingen bij den mensch worden evengoed of zelfs beter onbewust dan opzettelijk volbracht, en het geslachtsleven gaat zijn gang, ook zonder eenige kennis der physiologische verschijnselen.

Omgekeerd kan men veel weten, zonder dat het eenigen invloed ten goede op het willen en handelen uitoefent. Grootheid van geest waarborgt nog niet de overwinning van het beest in den mensch; genialiteit en moraliteit zijn twee. Zooals de boekdrukkunst door Da Costa een reuzenstap ten hemel en ter hel genoemd wordt, zoo kan alle vooruitgang van cultuur aan de zonde worden dienstbaar gemaakt. In den tegenwoordigen oorlog blijken wetenschap en techniek uitnemende hulpmiddelen voor vernieling en dood te zijn.

---

[1]) Vooral in zijne: Sexualethik und Sexualpädagogik[4]. Kempten und München, Kösel 1913. Verg. ook zijn: Levenswandel. Een boek voor jonge menschen, vertaald door Titia van der Tuuk. Derde druk. Zwolle Ploegsma 1912 bl. 160 v.

Sexueele voorlichting sluit dus volstrekt nog niet versterking van het zedelijk leven in; zelfs kan ze zeer licht misbruikt worden tot het prikkelen der nieuwsgierigheid en tot het opwekken van den lust, zooals het debiet van de litteratuur over het sexueele vraagstuk voldoende bewijst.

Maar bovendien, het is eene ernstige fout, om de sexueele opvoeding los te maken uit het geheel en op zichzelve te behandelen. Zonder meer is dit feit alleen reeds een bewijs, dat wij in een ongezonden en gedemoraliseerden toestand leven; het sexueele vraagstuk is zoo ingewikkeld en dreigend geworden, dat het, ook onder de paedagogen, veler aandacht schier geheel in beslag neemt. Er komt echter nog bij, dat velen, die zich druk met het sexueele vraagstuk bezighouden en ernstig waarschuwen tegen de gevaren op dit terrein, het overigens met de geboden der moraal zeer licht opnemen. Hare godsdienstige grondslagen ondermijnen ze, hetzij door ze te verzwijgen, hetzij door ze te bestrijden; en wat den inhoud der moraal betreft, berooven zij het eene na het andere gebod van zijn absoluut karakter en verklaren het voor een product van de ontwikkeling der maatschappij. Acht men het nu inderdaad mogelijk, om eenerzijds allen eerbied voor religie en moraal in de harten der kinderen uitteroeien, en toch andererzijds hun, door dusgenaamde voorlichting, eene sexueele opvoeding te geven, die zedelijk sterk maakt? De sexueele opvoeding toch, vooral als ze bepaaldelijk in voorlichting bestaat, kan eerst plaats hebben, als de kinderen ongeveer tot de jaren des onderscheids gekomen zijn. Ze wordt dus voorafgegaan door eene andere, meer algemeene, godsdienstig-zedelijke opvoeding en vormt daarvan een onderdeel, de toepassing op een bijzonder terrein. De voornaamste kracht der sexueele opvoeding kan dus niet in haar zelve liggen, maar moet verkregen worden uit die godsdienstig-zedelijke opvoeding, welke aan haar voorafgaat, die haar draagt en steunt, en zonder welke zij in de lucht hangt en weinig hope biedt op succes.

Volgens de belijdenis der Christelijke kerken behoort deze godsdienstig-zedelijke opvoeding reeds bij de geboorte een aanvang te nemen; of beter nog, zij gaat tot ver vóór de geboorte terug, heeft haar grondslag in de belofte Gods, dat het zaad der geloovigen tot zijn

volk behoort, en vangt aan in het gebed der ouders, dat God hun kind in genade moge aannemen en dit bekrachtige door den doop. Het kind van Christenouders komt dus niet arm, maar rijk in de wereld, want door den doop als zegel van Gods verbond staat het in beginsel in de rechte verhouding tot God en zijne gemeente, en dus ook tot alle schepselen en tot heel de wereld; het moet alleen in die verhoudingen meer en meer ingroeien en zelfstandig positie nemen. Gehoorzaamheid is dus de voornaamste deugd, welke het kind in de eerste jaren, zelfs reeds in de eerste maanden van zijn leven te leeren heeft, gehoorzaamheid, die niet door harden dwang wordt afgeëischt, maar in liefde geleerd en bewezen wordt; gehoorzaamheid, die al die rijke piëteit insluit, welke den mensch past ten opzichte van allen en alles, dat tot zijne vorming bijdroeg, en die de basis vormt van zijne eigene zelfstandigheid en vrijheid.

Maar het Methodisme heeft deze verhoudingen niet geëerbiedigd. Het heeft de verdienste, dat het in een tijd, waarin de opvoeding schandelijk verwaarloosd werd en het volk verwilderde, boete predikte en de reformatie ter hand nam; hierin had het tegenover het vadsige en gemakzuchtige conservatisme der kerken gelijk. Doch het dwaalde zelf af, toen het den abnormalen toestand, waarin het optrad, voor den waren ging houden, en zichzelf in en naast de kerken ging systematiseeren. Want alzoo kwam het er toe, om Gods verbond en doop te miskennen, de Christelijke opvoeding waardeloos te achten, Christenkinderen te beschouwen en te behandelen als heidenkinderen; en om positief ernaar te streven, door eene bepaalde „methode", in eene geweldige boetprediking, in eene zenuwschokkende revivalmeeting, plotseling, in één enkel oogenblik te weeg te brengen, wat de kerk steeds op grond van Gods belofte in den weg eener langjarige godsdienstig-zedelijke opvoeding had trachten te bereiken. Ofschoon wij daarom aan het Methodisme alle hulde brengen en jaloersch zijn van zijn ijver en activiteit, wij mogen het toch in zijne bekeeringsmethode niet navolgen [1]).

De Christelijke kerk heeft steeds eene andere en betere wijze van opvoeding betracht. Zij onderscheidde n.l. al zeer spoedig

[1]) Verg. Billy Sunday, Een beeld uit het tegenw. Amerik. godsd. leven door Dr J. van Lonkhuyzen. Kampen, J. H. Kok, 1916.

tusschen wedergeboorte en bekeering, tusschen doop en belijdenis. In wedergeboorte en doop is het kind passief, het ontvangt allerhande gaven en kracht en leeft van gegeven. Maar die gaven en krachten heeft het kind, onder leiding van anderen (gezin, kerk, school) zich toe te eigenen, en te leeren gebruiken, opdat het daarna, tot de jaren des onderscheids gekomen, zelfstandig kunne optreden en in vrijheid zijn eigen weg kunne gaan. Dit is de natuurlijke gang van het leven; zoo vat ieder de taak der opvoeding in het gewone leven op; en daarbij, dat is bij zijn eigen werk en gang in de natuur, sluit God zich ook in het geestelijke aan. Hij geeft eerst, mild en overvloedig, opdat Hij daarna eischen kunne; Hij wil niet maaien, voordat Hij eerst gezaaid heeft; maar daarna komt Hij ook weder, om de talenten, die Hij toebetrouwde, met woeker terug te ontvangen.

Daaruit vloeit nu ook in de Christelijke kerk eene opvatting van de bekeering voort, die grootelijk van die in het Methodisme verschilt. Zij verstaat daar niet eene gebeurtenis door, die eene plotselinge, totale breuk met het vorige leven is en een revolutionair karakter draagt. Maar bekeering is voor haar in den regel, dat is bij de kinderen des verbonds, de openbaring van het langzaam zich ontwikkelend leven der wedergeboorte, het openbreken van de knop, die bloesem en vrucht verborgen houdt, de vrije aanvaarding van hetgeen het kind eerst onbewust uit genade ontving, de inwilliging van den eisch des verbonds, welke de gave des verbonds onderstelt. Ook hier is een merkwaardige analogie tusschen het natuurlijke en het geestelijke, die door Starbuck e.a. terecht is opgemerkt en in het licht gesteld; zooals de knaap en het meisje in de puberteitsjaren overgaan in de periode van den wordenden man en vrouw, zoo ook worden zij in dezen leeftijd geestelijk rijp, om als „geestelijke" menschen op te treden, en tegenover de wereld als belijders van den Christus partij en positie te kiezen.

Natuurlijk sluit dit alles niet uit, dat God met sommige personen en in bijzondere omstandigheden ook andere wegen kan gaan; Hij kan een zondaar rukken als een brandhout uit het vuur en iemand plotseling midden uit de wereld overbrengen in de gemeente zijns Zoons. Maar regel is dit niet; de eisch, dat iemand eene bekeering doormake als Paulus en Luther, is niet in overeenstemming

met de orde, welke God zelf in den regel, zoowel in het natuurlijke als het geestelijke, in acht neemt. Wijl beide natuur en genade zijn werk zijn, ligt het voor de hand, dat Hij tusschen beide verband legt, zijn werk in de schepping aan zijn werk in de herschepping dienstbaar maakt, en bij de wijze der bekeering zelfs met de individualiteit rekening houdt. Naar karakter en temperament verschilt ook de wijze, waarop iemand tot bekeering komt. Verstandsmenschen zullen haar anders doorleven dan menschen met een indrukkelijk gemoed of een sterken wil. Wij moeten het dragen en er ons over verheugen, dat het koninkrijk der hemelen aan een Jakobus naast een Paulus plaatse biedt. En zoo is nu in het algemeen bij de kinderen des verbonds bekeering de vrucht van een in den weg eener godsdienstig-zedelijke opvoeding tot ontwikkeling gekomen leven der wedergeboorte.

Hieruit valt op te maken, welk karakter de godsdienstig-zedelijke opvoeding dragen moet, welke aan de rijpere jeugd ten koste gelegd wordt. Zij mag niet naar methodistischen trant de knapen en meisjes beschouwen als heidensche kinderen, die op geforceerde manier tot bekeering moeten worden gebracht; maar zij moet uitgaan van en zich aansluiten bij de opvoeding, welke de jeugd te voren in het Christelijk gezin en de Christelijke school genoot, en heeft deze nu voort te zetten en verder te leiden; en wel, in verband met de eigenaardigheid der puberteitsmethode, in die richting, dat deze rijpere jeugd tot zelfstandigheid en vrijheid, tot beslistheid en standvastigheid worde opgevoed.

Als middelen doen daarbij op de Jongelingsvereenigingen gewoonlijk de Bijbelsche-, kerk- en zendingsgeschiedenis benevens de godsdienstleer dienst. Al deze vakken kunnen onder tweeërlei gezichtspunt worden beschouwd, als leerstof en als leermiddel. Als leerstof of leergoed hebben zij op zichzelve waarde en tot zekere hoogte een doel in zichzelve. De gangen Gods te volgen in de geschiedenis van zijn rijk en zijne geopenbaarde waarheid te verstaan, heeft beteekenis op en voor zichzelf, want kennis is een goed; haar op lagere of hoogere school te verwerven, is een voorrecht; God wil, dat wij Hem ook met geheel ons verstand zullen liefhebben. Maar in de vorming en opvoeding der rijpere jeugd valt bij

die vakken de nadruk toch vooral daarop, dat zij leer*middelen* zijn. De Jongelingsvereeniging is toch geen eigenlijke school, hare leiders zijn geen onderwijzers en de samenkomsten zijn niet op het geven en ontvangen van schoolonderwijs ingericht. Jongelingsvereenigingen hebben, in de periode van den wordenden man, vorming van den geheelen mensch, harmonische opvoeding van zijn verstand, gemoed en wil ten doel. En ze hebben dus drieërlei te kweeken: beslistheid van overtuiging, reinheid van gemoed en vastheid van wil.

De puberteitsjaren zijn die periode, waarin het geloof zijne kinderlijke naïveteit, zijn anthropomorph karakter en zijne ouderlijke bemiddeling verliest, en menigmaal aan ernstigen twijfel blootgesteld wordt. Het komt er dus op aan, om den knaap op liefderijke wijze door die crisis heen te leiden en tot eene vaste overtuiging te brengen. Daartoe is eenerzijds noodig, om den twijfel niet aan te moedigen en te versterken, als ware hij bewijs van en noodzakelijk doorgangsmoment tot ware kennis; en aan den anderen kant hem ook niet gewelddadig te onderdrukken, als ware hij niets anders dan eene list des duivels. Men moet n.l. begrijpen, dat inderdaad het geloof in deze periode een merkwaardige verandering ondergaat en ondergaan moet; het wisselt van vorm, schoon het naar zijn inhoud hetzelfde blijven kan. De opvoeder heeft er dus zorg voor te dragen, dat hij bij de poging om van den twijfel te genezen en in het geloof te versterken, geen onware argumenten bezige, en aan de bewijzen der tegenstanders recht late wedervaren.

In de tweede plaats is het noodig, om de Christelijke wereld- en levensbeschouwing in haar waarde, kracht en troost te doen kennen, tegenover de stelsels van godsdienst en wijsbegeerte, die tegenwoordig aan de zoekende menschheid worden aanbevolen. Geschiedenis en dogma staan n.l. in het Christendom in het allernauwst verband; het dogma is geen afgetrokken, dorre leer, maar levenswaarheid, die in de historie is gegrond en voor het leven is bestemd. Voor het jeugdig gemoed, dat naar idealen dorst en met helden dweept, zal die levenswaarheid het helderst aan het licht treden, als ze voor oogen gesteld wordt in de gestalten van profeten en apostelen, van kerkvaders en martelaren

en inzonderheid in den persoon van Christus, die de zachtheid van het lam met de sterkte van den leeuw in zich vereenigt[1]).

En ten derde zal het zaak zijn, aan te wijzen, dat de worsteling om eene eigene wereld- en levensbeschouwing dan alleen kans van slagen heeft, als ze zich aansluit bij en sterkte zoekt in dien strijd, die door de grooten van ons geslacht, tevens de helden des geloofs, alle eeuwen door als burgers van het rijk des lichts tegen de macht der duisternis gestreden is. Zoo en niet anders is toch de geschiedenis der wereld te verstaan; ze is geen product van toeval of noodlot, maar eene divina comoedia. God werkt altijd, onder alle volk en in alle eeuw, om zijn koninkrijk uit te breiden en over allen tegenstand te doen triumfeeren. Er is geen verhevener idealisme, dan het Christendom in zijne conceptie van zonde en genade ons kennen doet; geen ook, dat krachtiger tot het verstand, het gemoed en den wil van den jongeling spreekt. En wat misschien nog schooner is, het Christendom opent ieder de gelegenheid, om aan dezen verheven strijd deel te nemen en een mede-arbeider Gods te worden; rang en staat, rijkdom en macht geven er geen aanspraak op, maar de armste en eenvoudigste naar de wereld kan er eene plaats der eere bij innemen. Want dit is de overwinning, die de wereld overwint, namelijk ons geloof. En der jongelingen sieraad bestaat in deze hunne kracht.

Met het vormen van eene besliste overtuiging moet gepaard gaan het kweeken van een rein gemoed. De mensch is een wonderlijk wezen, zinnelijk en geestelijk, aardsch en hemelsch tegelijk; hij stijgt met zijn denken ten hemel op en is toch door allerlei banden aan de aarde gebonden; zijne natuur vertoont eene heldere

[1]) De leuzen: het komt niet op de leer maar op het leven aan; minder geloofsbelijdenis, maar meer geloof; het komt er niet op aan, wat maar dat gij gelooft, lijden aan groote oppervlakkigheid. Want er is geen geloof mogelijk, zonder inhoud of voorwerp; en de aard van het geloof wordt door zijn voorwerp bepaald. Er is thans zoo weinig geloof, omdat men niet weet, wat men te gelooven heeft, en waaraan men zich vastklemmen kan. Ds H. G. van Wijngaarden wees daar onlangs nog terecht op in een artikel: Een openbaar wordend gebrek, in De Hervorming van 23 Sept. 1916, waarin hij de leemten in de vergaderingen van den Protestantenbond besprak. Onderwijzer en leerling hebben zich dus beiden voortdurend toe te leggen op het verwerven van eene vaste overtuiging. Van den laatste worde dus niet gevergd, dat hij zegge, meer te gelooven dan hij werkelijk gelooft; maar men dringe er op aan, dat hij met datgene, wat hij waarlijk gelooft, in bewustzijn en leven ernst make, en trachte hem van daaruit verder te leiden.

dag- en eene donkere nachtzijde; en de rechte verhouding tusschen beide te vinden, is uiterst moeilijk. Sommigen hebben door strenge ascese hunne zinnelijke natuur trachten te onderdrukken en te dooden, en anderen halen al het geestelijke naar beneden en leven aan de beesten gelijk. Maar de ware verhouding zal wel deze zijn, dat het lichaam met al zijne organen en functies meer en meer tot een geschikt orgaan van den geest worde gemaakt.

Veel sterker en schooner spreekt de H. Schrift deze gedachte uit, als zij zegt, dat de geloovigen hunne lichamen hebben te beschouwen als tempelen des Heiligen Geestes en met lichaam en geest den Heere hebben te verheerlijken, die hen kocht met zijn bloed. Deze verheerlijking toch eischt, dat het lichaam niet geslagen en gepijnigd en juist daardoor in zijne lusten geprikkeld worde, maar veeleer in zijn recht erkend en als instrument des geestes geëerd worde. Dat het een instrument des geestes zijn kan, daarin ligt zijn recht en zijne eere; dat het een instrument is, en niet heerschen mag maar dienen moet, daarin ligt zijne beperktheid en ondergeschiktheid. Eten, drinken, en alwat we anders met het lichaam doen — het moet alles geschieden tot eere Gods, maar dit is alleen mogelijk, als de geest ook in en over het lichaam heerscht. Het schaamtegevoel, dat ons bij vele zuiver lichamelijke verrichtingen aankleeft, wijst reeds in dezen den weg. En daarom behoort dat schaamtegevoel van de geboorte af opgevoed en geleid te worden; daar zijn dingen, die tot de animale zijde van het leven behooren, en daarom noch in het openbaar verricht noch besproken kunnen worden; er zijn andere, zooals eten en drinken, die wel in het openbaar geschieden, maar die niet op dierlijke maar op menschwaardige wijze behooren plaats te hebben; de taal maakt ook reeds tusschen eten en vreten, drinken en zuipen enz. onderscheid.

Dus is het de taak der opvoeding, om reeds bij het kind het schaamtegevoel te ontwikkelen en het begrip van reinheid bij te brengen. Reinheid des lichaams, reinheid in de kleeding, reinheid in het eten en drinken, en dan verder en bovenal reinheid in blik en gebaar, in gedachte en begeerte, in verbeelding en hartstocht. Het voorbeeld der ouders in hunne gesprekken en gedragingen is hier van den grootsten invloed, en later bouwt de opvoeding der rijpere jeugd op den door hen gelegden grondslag voort. Als de

knaap en het meisje de puberteitsjaren zijn ingetreden, ontwikkelt zich langzamerhand bij hen met de ontwakende zelfstandigheid ook een gevoel van eigenwaarde, en dat uit zich bij beiden daarin, dat zij in houding en vooral in kleeding zich zoo goed mogelijk wenschen voor te doen. Deze neiging kan ontaarden tot fatterigheid en coquetterie; maar op zichzelve is ze niet verkeerd en biedt zij een aanknoopingspunt voor de vorming van een rein gemoed. Als het gepaste gevoel van eigenwaarde reeds drijft tot netheid in kleeding, hoeveel te meer moet het dan nopen om uit de ziel te weren alwat onedel, onrein en schandelijk is! En als dat gevoel van eigenwaarde nu nog geheiligd wordt door het Christelijk besef, dat wij Gode toebehooren met lijf en ziel, hoe zal dit alles ons dan doen beijveren, om te bedenken alwat edel en rein en liefelijk en welluidend is! Drie hulpmiddelen komen daar nog van buiten bij: nauwgezette arbeid, goede omgang en lectuur, en edele ontspanning. Luiheid is des duivels oorkussen, vooral in den jongelingsleeftijd, maar arbeid adelt en arbeid overwint. Kwade samensprekingen bederven goede zeden, maar hooge gedachten in woord of geschrift verheffen de ziel en trekken haar van de ijdelheid af. En edele ontspanning in conversatie, spel of lichaamsoefening houdt ziel en lichaam gezond en spaart hunne kracht.

Bij beide, het vormen van eene besliste overtuiging en van
c. een rein gemoed, komt nu nog de opvoeding van den wil. Ook de wil moet opgevoed worden. Het is eene gansch verkeerde voorstelling, dat wij de zoogenaamde wilsvrijheid kant en klaar bij onze geboorte meebrengen en daarover ten allen tijde, naar ons gevalt, beschikken kunnen. Zeker, evenals het verstand en de rede, is de wilsvrijheid een prerogatief der menschelijke natuur. Maar bij de geboorte zijn ze alle nog slechts potentiëel in den mensch aanwezig; en als ze niet ontwikkeld worden naar hun aard, blijven ze in den dop of groeien ze als wilde takken in eene verkeerde richting. Het kind toont al heel spoedig, een eigen zin en wil te hebben. Maar des te meer is het noodzaak, om verstand en gemoed en zoo ook den wil in de goede richting te leiden en tot ware vrijheid op te voeden. De wilsvrijheid, de macht van den geest over den wil, moet langzamerhand veroverd worden. In den kinderlijken leeftijd geschiedt dit door het gezag der ouders en der

onderwijzers, dat in dien tijd voor het kind onmisbaar en een zegen is. Natuurlijk wordt dit gezag dikwerf op schromelijke wijze misbruikt, zoo, dat het de kinderen tot toorn verwekt; en dan is het te begrijpen, dat paedagogen daartegen reageeren en volledige vrijheid voor het kind eischen, om te worden wat het kan en wil. Maar beide richtingen vertegenwoordigen uitersten en maken zich aan overdrijving van het gezag of van de vrijheid schuldig. Het echte gezag der ouders en der onderwijzers staat niet tegenover de vrijheid van het kind, maar leidt ze in het rechte spoor, en voedt ze tot ware vrijheid op. Vrijheid toch bestaat niet in willekeur of bandeloosheid, maar in vrijwillige gehoorzaamheid aan de wet.

In den kinderlijken leeftijd draagt die gehoorzaamheid vanzelf een kinderlijk karakter, evenals de vroomheid en de moraal. Maar met de puberteitsjaren legt ook zij af wat des kinds is en wordt ze, of moet ze althans worden eene vrijwillige, eene zelf-gewilde gehoorzaamheid. En het is daartoe, dat de godsdienstig-zedelijke opvoeding der rijpere jeugd moet opleiden. Zij moet de gehoorzaamheid, die tot dusver min of meer op gezag, om anderer zeggen wil, betracht werd, zoo verinwendigen, dat ze uit eigen keuze, uit vrije aandrift geschiedt. Dit wil niet zeggen, dat ze in dezen tijd vanzelf spreekt en zonder strijd wordt volbracht. Integendeel, terwijl de strijd vroeger in den regel gestreden werd tusschen den wil van het kind en den wil der ouders, dus min of meer uitwendig was, wordt hij nu in het gemoed zelf van den knaap en het meisje verlegd, en neemt hij een ernstiger en heftiger karakter aan. Met de ontwaking der persoonlijkheid neemt het gevoel van eigenwaarde, de zelfheid, de zelfzucht, maar ook de rede, het geweten, het besef van verantwoordelijkheid, het gevoel van schuld enz., toe; de strijd wordt in de rijpere jeugd een innerlijke strijd, een strijd tusschen vleesch en geest, tusschen wat van boven en wat van beneden is. En die strijd bestaat niet in één enkelen slag en ééne enkele overwinning, maar zet zich voort van dag tot dag en als van uur tot uur.

Het is dus eene illusie, dat de strijd in deze periode zou ophouden, en dat, wanneer op den tweesprong des levens eenmaal de goede keuze is gedaan, vrede en rust zouden intreden

en de strijd voor goed afgeloopen en beeindigd zou zijn. Een jonge man en vrouw leeft van idealen en stelt zich daarom zoo de naaste toekomst voor oogen. Maar deze illusie wordt elken dag verstoord, zonder dat daarom het ideaal een waan behoeft te zijn. Want het ideaal is er en het blijft; alleen het ligt niet voor het grijpen en is niet vlak nabij; het ligt integendeel ver weg, en kan alleen bereikt worden door gestadige worsteling heen. Er moet veel strijds gestreden en veel leeds geleden zijn, zal het eenmaal hierna vrede zijn. En dat is de beteekenis van het ideaal, van de hoop, die de menschheid leven doet; de hoop sterkt het hart, stort moed in de ziel en doet volharden in den strijd. Alleen wie volhardt tot het einde, zal zalig worden.

Ook in dezen leeftijd moet het willen en volbrengen dus *geleerd* worden. Niemand, die dat ineens en voor goed kan; ieder struikelt dagelijks in velen. Maar aldoende leert men, ook het willen. En het voornaamste middel, om den wil te sterken en tot een echten wil te maken, is de oefening, de gewenning. Elke handeling, die wij volbrengen, komt uit een vermogen, uit een zekere hebbelijkheid op; wij zouden niet kunnen leeren denken, spreken, loopen enz. als we daartoe niet zekere geschiktheid bezaten. Maar elke handeling, die wij verrichten, draagt er ook toe bij, om die aangeboren hebbelijkheid te versterken. Het loopen en spreken, het pianospelen en fietsen enz. kost aan den beginnende veel moeite en inspanning, en neemt al zijne krachten in beslag; maar door oefening brengt hij het eerlang zoo ver, dat hij al die kunstmatig geleerde handelingen vanzelf, automatisch, zonder eenige moeite volbrengt. En zoo volleerd kan iemand in al deze handelingen worden, dat zijn geest voor anderen arbeid vrij wordt en hij dus twee en meer dingen tegelijk en goed kan doen.

Zoo moet ook de wil geoefend worden. Eerst kost het dikwerf moeite en strijd, om het goede te doen en om neen te zeggen, als heel de wereld ja zegt. Wat is er een zedelijke moed en kracht toe noodig, om aan eene verleiding, vooral als die beantwoordt aan eene neiging in ons eigen hart, met ernst weerstand te bieden, om bijv. de zonde van dronkenschap of wellust te vlieden en zich den spot der kameraden te laten welgevallen! Maar als de beslissing eenmaal ten goede gevallen is, vermindert de verzoeking de tweede maal aan kracht

en wordt het weerstaan gemakkelijker. En zoo gaat het voort: il n'y a que le premier pas qui coûte, maar daarna wordt gewoonte eene tweede natuur en een sterke steun voor den wil. De wil groeit aan tot een echten, standvastigen *wil*, dat is tot een wil, die niet maar zegt, doch *doet*; hij kan zich ontwikkelen tot zulk eene zedelijke macht, dat hij met de hulpe Gods de sterkste verzoeking weerstaat. Dan wordt hij in het goede allengs bevestigd, blijft staande in de waarheid, en drijft soms den juichkreet naar de lippen: hoe lief heb ik uwe wet, zij is mijne vermaking den ganschen dag!

§ 15. *De sociale Opvoeding.*

De vorming der rijpere jeugd heeft in den tegenwoordigen tijd ook aan de sociale opvoeding hare aandacht te wijden. Reeds aan het schoolgaande kind wordt telkens de vraag gedaan, wat het worden wil, en menigmaal vertoont het in zijne woorden en daden reeds een neiging naar een of ander beroep of bedrijf. Al te groot gewicht moet men hieraan niet hechten, want later gaat de neiging niet zelden een geheel anderen kant uit. Maar toch is ze niet zonder beteekenis. Want het is eene onjuiste voorstelling, dat de knaap later, als hij met allerlei ambachten of ambten bekend wordt, daaruit dan eene volkomen vrije keuze doet. De veelheid der betrekkingen zou slechts zijne verlegenheid bij de keuze vermeerderen, en hoegenaamd geen waarborg bieden, dat hij inderdaad eene goede keuze deed. In de werkelijkheid gaat het veeleer zoo toe, dat een kind, in eene bepaalde omgeving geboren en opgevoed, allengs neiging gaat gevoelen voor een of ander vak, dat in zijne omgeving uitgeoefend wordt. En niet zelden bepaalt zich zijne keuze al vroeg tot datgene, wat zijn vader is. Landbouwers, kooplieden, industrieelen, arbeiders, onderwijzers, predikanten, advocaten enz. komen meestal voort uit die kringen, waarin door de vaders deze bedrijven werden uitgeoefend. De keuze is allang geschied, voordat ze formeel gedaan moet worden.

Deze gang van zaken moet niet, in naam van eene abstracte vrijheidsleer, worden betreurd. Want daardoor komt er stabiliteit en continuïteit in het leven der maatschappij en wordt ze voor eene hope-

looze wanorde behoed. Opmerkelijk is daarbij nog, dat het kind in den regel wel de lichtzijden ziet van de betrekking, die zijn vader bekleedt, maar gelukkig voor de schaduwzijden, voor de zorgen en bezwaren, nog geen oog heeft. De voorbereiding, welke de omgeving biedt, maakt later de keuze gemakkelijk; ook hier gaat de natuur boven de leer.

In vorige tijden was deze continuïteit in het beroep nog veel sterker dan thans. In de feudaal ingerichte, Middeleeuwsche maatschappij was alles genootschappelijk georganiseerd. Vrijheid van beweging was er wel tot zekere hoogte binnen elken kring, en de zekerheid des bestaans was er niet minder groot dan in de hedendaagsche maatschappij. Maar naar buiten was de vrijheid gering; er was geen vrijheid van beroep, van woonplaats, van verkeer; de zoon volgde zijn vader op van geslacht tot geslacht; eene hoeve, een kasteel was familiebezit; zelfs de kleeding erfde over van ouders op kinderen en kindskinderen; van overgang uit den eenen in den anderen stand was er weinig sprake.

Daarin is echter langzamerhand een groote verandering gekomen. De maatschappij heeft zich, tusschen kerk en staat in, eene steeds breedere plaats weten te veroveren en toont gansch andere kenmerken, dan haar in de Middeleeuwen eigen waren. Daartoe behoort in de eerste plaats het recht der persoonlijke vrijheid, dat natuurlijk voor geen consequente toepassing vatbaar is en ook dikwerf slechts op papier bestaat, maar dat toch uitkomt in de vrijheid van bedrijf, woonplaats, handel, verkeer, vereeniging, vergadering, godsdienst, kerk, pers enz.; in het afgetrokkene zijn alle menschen voor de wet gelijk en vrij. Een tweede kenmerk is de eindeloos zich voortzettende verdeeling van den arbeid; alle werkzaamheden, die dienen tot levensonderhoud van den mensch, zijn zelfstandige bedrijven geworden, uitgeoefend door bijzondere, daarvoor opgeleide personen; Schmoller schat het getal der gilde-ambachten, die in de 18e eeuw in Duitschland werden uitgeoefend, op een honderdtal, thans zijn ze tot duizenden aangegroeid, afgezien nog van die in handel en verkeer. En nog gaat deze specialiseering voort, niet alleen in landbouw, nijverheid, handel en verkeer; maar ook op geestelijk gebied, in de wetenschap en het onderwijs, in de lagere, middelbare en hoogere scholen.

Een derde kenmerk van de moderne maatschappij is het steeds aan kracht winnend principe der selectie. Aan de aristocratie van stand en van geld worden meer en meer hare voorrechten ontnomen; of liever, steeds meerderen worden uit de lagere kringen des volks diezelfde voorrechten deelachtig. Wat over iemands positie beslist, is niet afkomst, stand en bezit, maar geestelijke meerderheid; voor elken cowboy staat, zooals men in Amerika zegt, de weg naar het Witte Huis open; uit alle kringen moeten de besten worden uitgelezen en bekwaam gemaakt, om de hoogste posten in te nemen in staat of maatschappij.

Al deze omstandigheden hebben in vele gevallen de beroepskeuze zoo bemoeielijkt, dat goede raad niet overbodig is. En deze wordt dan ook op verschillende manieren verstrekt. De Heer J. W. van Mameren bijv. gaf een leidraad bij beroepskeuze in het licht, die reeds den vijfden druk beleefde [1]). Van Morks' beroepsbibliotheek, onder redactie van Th. M. Ketelaar en Mej. Anna Polak, waarin deskundigen de eischen, voordeelen en schaduwzijden van elk vak beschrijven, verschenen reeds 26 deeltjes (over 32 beroepen) [2]). Nadere inlichtingen betreffende verschillende takken van dienst in Ned. Indië, waarvoor met Landssteun wordt opgeleid, zijn verkrijgbaar bij de Afdeeling D (Personeel) van het Ministerie van Koloniën. Vlugschriften, die daarover inlichtingen verschaffen, zijn te bekomen bij het Informatiebureau der Vereeniging „Oost en West" te 's Gravenhage (Heulstraat 17). Het Christelijk Comité voor Indië, dat in 1909 werd opgericht, gaf een gids in het licht voor betrekkingen bij den administratieven dienst, bij het boschwezen, en voor verschillende Indische gouvernementsbetrekkingen [3]), en bezit tevens een bureau voor informatie bij den heer J. J. Kraan te 's Gravenhage (Loosduinsche kade 80). Zoo zijn er, evenals in het buitenland sedert 1902, toen er te Munchen zulk een instituut werd opgericht, ook hier te lande in verschillende steden, zooals 's Gravenhage 1908 en verder te Dordrecht, Leiden, Maastricht, Roermond, Arnhem enz. bureaux gevestigd, die inzake beroepskeuze inlichting verschaffen. Op de jaarvergadering van voorzitters en secretarissen der Kamers van

[1]) Bij D. Mys te Tiel 1916. — [2]) Bij C. Morks Az. te Dordrecht. — [3]) Bij J. Zomer te Wageningen.

Arbeid in Nederland, 2 Maart 1914, werd de oprichting van zulke bureaux opzettelijk in behandeling genomen. En in de kringen van het R. Kath. Patronaat denkt men er ernstig over, om ook hunnerzijds dergelijke bureaux in het leven te roepen [1]).

De zaak zelve is ook van het grootste gewicht. Want niet alleen is de keuze in vele gevallen zoo moeilijk geworden, omdat de beroepen buitengewoon zijn vermeerderd. Maar er zijn nog vele andere factoren, waarmede thans bij de beroepskeuze te rekenen valt. De ouders zijn daartoe in de meeste gevallen niet in staat; zij missen de noodige kennis en denken dikwerf alleen aan hun eigen belang; en afgezien daarvan, zijn de omstandigheden menigmaal van dien aard, dat zij zoo spoedig mogelijk van hun kinderen voordeel moeten zien te trekken; zij trachten hen daarom, zoodra daartoe vrijheid en gelegenheid bestaat, in eene betrekking geplaatst te krijgen, die weinig of geene opleiding eischt en terstond reeds eenige verdienste thuisbrengt [2]).

Voorts zijn de kinderen, als zij op ongeveer dertienjarigen leeftijd de school verlaten, nog volstrekt niet in staat, om zelfstandig eene keuze te doen [3]); op de lagere school hebben zij eenige algemeene kundigheden opgedaan, maar meestal is het hunzelven nog onbekend, waarvoor zij aanleg en geschiktheid, waartoe zij lust en neiging bezitten. En toch dient hiermede vooral, alsmede met hunne lichamelijke gezondheid en kracht, bij de beroepskeuze rekening te worden gehouden. Het advies van onderwijzers en doktoren is daarom in vele gevallen gewenscht en noodzakelijk. En daarbij komt dan nog, dat ook de vooruitzichten van eene of andere betrekking groot gewicht in de schaal behooren te leggen. Maar hierover kunnen particulieren in den regel niet oordeelen; er zijn bureaux van inlichting voor noodig, die over heel het land en zelfs in het buitenland vertakkingen hebben, zich op de hoogte stellen van vraag en aan-

[1]) Het Patronaat Juni 1916 bl. 87—90. — [2]) Gerhard, Beroepskeuze, Maatsch. voor goede en goedkoope lectuur Amsterdam, berekent bl. 9, dat het getal jongens van 12—17 jaar, die noch bij eenig beroep werkzaam waren noch geregeld dagonderwijs ontvingen, op ongeveer 60.000. Verg. ook boven bl. 128 noot. — [2]) Ook om deze reden wordt verlenging van den verplichten schooltijd door velen wenschelijk geacht. En in zijn bekend artikel: Organisatie van het onderwijs, Gids 1898 IV 188 v., drong Dr J. H. Gunning Wzn op zulk eene inrichting van H. B. S. en Gymnasium aan, dat de beroepskeuze een paar jaren verschoven kon worden.

bod in betrekking tot eenig artikel, voldoende gegevens bezitten aangaande den overvloed of de schaarschte der in eenig bedrijf aanwezige arbeidskrachten, en ook als arbeidsbeurzen dienst kunnen doen.

Nu is het gelukkig wel waar, dat de meeste kinderen voor verschillende beroepen aanleg bezitten en dus in hunne keuze volstrekt niet tot één vak beperkt zijn. Ook merkt Meumann op, dat een mensch een groot aanpassingsvermogen bezit en aan alles wennen kan, zoodat hij ook in een vak, dat hem eerst volstrekt niet aantrok, toch later zich wel thuis gevoelen en het met lust uitoefenen kan. Bovendien mag er wel ernstig tegen gewaarschuwd worden, dat de bureaux van voorlichting zich toch niet ten doel gaan stellen, om iederen jongen van meer dan gewonen aanleg den weg der studie op te leiden, want knappe jongens zijn er in elk bedrijf noodig, en het kweeken van een geleerd proletariaat brengt voor de maatschappij vele gevaren mede. Maar toch is het ter andere zijde buiten kijf, dat vele jongens worden, wat ze naar eigen en anderer inzicht nooit hadden moeten worden; dat geldt niet alleen van predikanten, onderwijzers, meesters in de rechten, maar ook wel van landbouwers, schoenmakers, timmerlieden enz. Hoe dikwerf zeggen wij van personen, die wij in het leven ontmoeten en van naderbij leeren kennen: hoe jammer, dat ze niet iets anders geworden zijn! Nu zal het wel nooit mogelijk zijn, om de maatschappij zoo in te richten, dat alle gaven en krachten, die er in de menschheid schuilen, in dit leven tot volle ontwikkeling komen. Maar toch behoeft er niet zooveel geestelijke volkskracht verloren te gaan, als thans het geval is, zoodat maatregelen, welke dat verlies trachten te beperken, aanbeveling en steun verdienen[1]).

Vooral onderwijzers kunnen hierbij gewichtige diensten bewijzen. Als zij van aanleg, bekwaamheid, ijver, gedrag der leerlingen, inzonderheid in de hoogste klassen, nauwkeurig aanteekening houden, en ook zooveel mogelijk van hun karakter en neigingen zich op de hoogte stellen, kunnen zij niet alleen aan de ouders, maar ook aan de bovengenoemde bureaux inlichtingen verschaffen, waar deze hun voordeel mede kunnen doen. Of deze bureaux nu

---

[1]) Verg. een feuilleton-artikel van J. J. Bekaar over Verloren Geestkracht in het Handelsblad van 5 Juli 1916, en over De kansen van een begaafden jongen, aldaar 12 Juli 1916.

ook al terstond — gelijk door sommigen voorgesteld wordt — in een centraal bureau met een nationaal fonds georganiseerd moeten worden, komt ons eene vraag voor, die thans nog niet voor beantwoording vatbaar is. Voorshands is het zaak, in de voornaamste plaatsen des lands bureaux op te richten, die met de locale toestanden goed bekend zijn, en gemakkelijk over al de gegevens beschikken, welke tot het geven van goeden raad bij de beroepskeuze noodig en nuttig zijn.

Van Christelijk standpunt is hiermede echter nog niet alles gezegd. De keuze van een beroep is ook godsdienstig en zedelijk van de grootste beteekenis, en wordt dit meer en meer in een tijd, die hiertegenover zoo dikwerf eene onverschillige houding aanneemt. Immers, bij de keuze van een beroep komt het niet alleen en zelfs niet in de eerste plaats op verstandelijken aanleg en technische bekwaamheid aan, maar er dient daarbij ook gelet op godsdienstige overtuiging en zedelijke kracht. Men moet rekening houden met de godsdienstige en zedelijke gevaren, waaraan een jongen bij de opleiding tot een of ander vak wordt blootgesteld; men moet kennis dragen van de meerdere of mindere beslistheid, van de karaktervastheid en de wilskracht, welke aan den jongen eigen zijn; men moet zich ook op de hoogte stellen van de gezindheid van den patroon of directeur, in wiens dienst hij treedt, en van de gesteldheid der omgeving, waarin hij zijn arbeid verrichten moet.

Hoe noodig — zegt Foerster terecht — zou het voor iedereen wezen, die een vak kiest of op het punt staat een beroep te aanvaarden, dat hij zich ernstig rekenschap geeft van de bijzondere zedelijke gevaren en de bijzondere verantwoordelijkheden der verschillende beroepen, en dat hij zich de bijzondere voordeelen en mogelijkheden voor oogen stelt, die zij voor de ontplooiïng van bepaalde karakterkrachten aanbieden [1]). En hoevelen zijn in

[1]) Foerster, Levenswandel 104 v., 132 v. Zie verder over de beroepskeuze het artikel: Beruf in Lex. d. Pädag. I 440. Habrich, Pädag. Psych. III 197. Het Schoolblad 5 en 11 Nov. 1915. A. H. Gerhard, Beroepskeuze. Dr Sissingh, De beroepskeuze van de leerlingen van het vakonderwijs. Uitgegeven door den Bond v. Vereen. tot het geven van vakonderwijs. 's Gravenhage 1916. T. J. de Boer, Het toekomstig beroep van de Schooljeugd, Vragen des Tijds Nov. 1916.

het beroepsleven, godsdienstig en zedelijk, te gronde gegaan; ook in dezen zin gaat veel geestelijke volkskracht verloren, of erger nog, ze wordt verspild en verwoest. Het is niet noodig, hier een of ander vak in het bijzonder te noemen, want elk beroep heeft zijne voor- en zijne nadeelen; hetzij men den weg der studie inslaat, in het leger of bij de vloot gaat dienen, voor handel of nijverheid zich laat opleiden, overal zijn de gevaren groot. Het wordt in de tegenwoordige wereld voor een Christen hoe langer hoe moeilijker, om overeenkomstig zijne belijdenis te leven; de stroom des tijds is van Christus af en van zijn kruis. Maar daarom is het te meer noodig, om datgene, wat wij doen kunnen — en het is menigmaal niet veel — te doen met alle kracht.

Hier opent zich nu voor de Jongelings- en nog meer voor de Knapenvereenigingen een schoon arbeidsveld. Naast en in verband met de godsdienstig-zedelijke opvoeding hebben zij de sociale opvoeding met ernst en met kracht ter hand te nemen. En deze bestaat in de eerste plaats in het geven van raad en leiding bij de beroepskeuze. Natuurlijk is dit niet in dien zin te verstaan, dat zij aan elken knaap een beroep aanwijzen of opdringen; in de meeste gevallen is de keuze, zooals wij hier boven zeiden, reeds door de omstandigheden bepaald, en heeft men zich daarbij aan te sluiten; de continuïteit ook in het beroepsleven is niet willekeurig te verbreken. Maar er zijn uitzonderingen — en ze zullen in de toekomst waarschijnlijk toenemen — waarin raad en voorlichting hoogst gewenscht is. En in deze behoefte kunnen de bovengenoemde vereenigingen op voortreffelijke wijze voorzien. Niet als ze op zichzelf blijven staan en alles zelve meenen te weten; maar wel, indien zij in dergelijke gevallen met ouders, onderwijzers, doctoren, bureaux van informatie in overleg treden, of ook, des noodig, medewerking verleenen tot het vormen van commissies van advies. Aan zulke commissies bestaat van Christelijke zijde te dringende behoefte, wijl zich almeer een streven openbaart, om bij de beroepskeuze hoegenaamd niet met het belang en den wensch der ouders rekening te houden, maar jongens en meisjes van aanleg aan hun natuurlijken levenskring te ontrukken en op staatskosten te laten opleiden.

Maar dit is nog slechts het begin van den arbeid. Als de keuze

gedaan is, hebben zij verdere en veelzijdige hulp te verleenen. Nog altijd zijn er vele knapen, die terstond na het verlaten der lagere school in eene of andere betrekking gaan, op een kantoor, in een winkel of fabriek enz. Dan bestaat de hulp daarin, dat men de knapen geplaatst zoekt te krijgen bij goede patroons, die zich ook hunne godsdienstige en zedelijke belangen aantrekken, en dat men bij den voortduur met hen in relatie blijft en hen aan de vereeniging bindt. Daartoe is van de zijde der vereeniging, van hare leiders en leden, vóór alle dingen belangstelling noodig, oprechte, eerlijke belangstelling in heel hun leven en lot, in hunne wederwaardigheden en moeilijkheden, en ook in hunne vorderingen en vooruitzichten.

Hoe langer hoe meer wordt het echter in de tegenwoordige maatschappij noodzakelijk, dat zij, die eene betrekking zoeken, na de lagere school nog eene betere voorbereiding en eene meer speciale opleiding ontvangen. En dan brengt de sociale opvoeding, welke de Knapen-(Jongelings)vereenigingen willen verschaffen, als eisch mede, dat men, wederom in overleg met ouders, onderwijzers enz., raad geve en de school aanwijze, waar met het oog op de gedane beroepskeuze, die voorbereiding en opleiding het best verkregen kan worden. Er komen daarvoor allerlei scholen in aanmerking, scholen van herhalings-, voortgezet lager, uitgebreid en meer uitgebreid lager onderwijs, teeken-, vak-, ambachts-, handels-, zeevaartscholen enz. Soms hebben groote Jongelingsvereenigingen in de behoefte aan dergelijke scholen voorzien of speciale cursussen ingericht; maar hoewel dit in bijzondere omstandigheden toe te laten en te prijzen is, regel kan dit niet worden; deze arbeid ligt niet op haar weg en behoort niet tot hare taak. De school vormt een eigen terrein, evenals het gezin en de kerk; en het ligt dus in de lijn, dat de vereenigingen aan hare leden het bezoek van deze scholen warm en dringend aanbevelen.

Wel is waar levert de neutraliteit van de meeste dezer scholen een ernstig bezwaar op. Maar men bedenke hierbij drieërlei. Ten eerste staat men voor dezelfde en nog grooter moeilijkheid, als de jongens op jeugdigen leeftijd plaatsing op een kantoor, in eene fabriek enz. verkrijgen. Zij komen hier menigmaal in eene omgeving, die niet alleen niet neutraal, maar zelfs vijandig is; en toch zien de ouders zich genoodzaakt, van deze gelegenheden voor

hunne kinderen gebruik te maken; het leven zelf laat geene andere keuze. Het komt ook voor, dat ouders daartegen niet het minste bezwaar gevoelen, terwijl ze toch sterke voorstanders zijn van bijzonder, Christelijk onderwijs, wat wonderwel op een meten met twee maten gelijkt.

In de tweede plaats verkeeren wij hier in Nederland in het gunstig geval, dat het bijzonder Christelijk onderwijs meer en meer in zijn recht wordt erkend. Als het voorstel der bevredigingscommissie in hoofdzaak aangenomen wordt, staat de bijzondere school financieel met de openbare voor de wet gelijk. Het u. l. en m. u. l. onderwijs is bij de wet thans zoo geregeld, dat het met eenige inspanning mogelijk is ook voor dit onderwijs bijzondere scholen op te richten; en met het vakonderwijs gaat het waarschijnlijk denzelfden kant uit. Laten wij daarom als Christenen in dezen onze roeping verstaan en bij hare behartiging ook op den steun der Knapen- en Jongelingsvereenigingen mogen rekenen!

Eindelijk nog, de genoemde vereenigingen hebben juist mede tot taak, om in de leemte van het openbaar onderwijs te voorzien, evenals zij ook voorzien in het gebrek, dat te dezen opzichte menige „betrekking" aankleeft. Het spreekt vanzelf, dat dit „aanvullingssysteem" niet het meest gewenschte is. Maar als men niet aanstonds het beste verkrijgen kan, moet men zich met het mindere tevreden stellen. Dat mindere is toch beter dan niets. Want in onzen tijd komt het zeker in de eerste plaats op eene godsdienstig-zedelijke opvoeding aan, maar daarna niet minder ook op eene deugdelijke en degelijke vakopleiding. Christenen behooren ook hierin niet achteraan te komen, maar zoo mogelijk voorop te gaan; ze moeten in elk bedrijf de beste arbeiders en de beste patroons wezen, de beste in bekwaamheid en ijver, in eerlijkheid en trouw.

Om dit ideaal te bereiken, moet men zich ook wederom doordringen van het *zedelijk* karakter van het beroep. De overtuiging hiervan is veelszins verzwakt of te loor gegaan. Voor een deel is dit te wijten aan de moderne ontwikkeling van de techniek. Handenarbeid heeft plaats gemaakt voor machinaal werk; wat menschen daarbij te verrichten hebben, bestaat dikwerf in niet veel anders dan eene eindelooze reeks van hand- en armbewe-

gingen, die als 't ware geheel buiten de ziel omgaan en al haar krachten ongebruikt laten. De arbeider is in de fabriek een stuk van de machine geworden; hij heeft de vreugde aan den arbeid verloren, en ziet in zijn beroep alleen nog een bestaansmiddel, een last dien hij torsen moet, maar dien hij liefst zoo spoedig mogelijk aflegt, om de vrije uren daarna aan ontspanning en genot te wijden. De eischen van steeds hooger loon en steeds korter arbeidstijd staan hiermede in verband, al zijn ze daaruit niet alleen te verklaren en daarom alleen ook niet te veroordeelen. In den laatsten tijd zijn de oogen voor dit gebrek aan vreugde in den arbeid meer en meer opengegaan en stelt men verschillende pogingen in het werk, om kunst en ambacht wederom met elkander in verband te brengen [1]).

Maar al wordt gaarne erkend, dat de ontwikkeling der techniek voor een groot deel schuld draagt aan de minachting van het beroep, deze heeft toch nog andere oorzaken. De hooge, zedelijke opvatting van het beroep, die in het Christendom haar oorsprong en grondslag had, is in vele kringen teloor gegaan. Het Grieksche dualisme tusschen geest en stof, rede en drift had ook eene tegenstelling in het leven geroepen tusschen geestesarbeid en handenwerk, en deze tegenstelling herleefde later gewijzigd in de kerkelijke ascese en in de aristocratische Renaissance. Maar het oorspronkelijk, Bijbelsch Christendom kende deze tegenstelling niet, en de Reformatie heeft ze wederom overwonnen en de goddelijke roeping van het beroep hersteld.

Het beroep is volstrekt niet alleen een middel, om in het bestaan van zichzelf en zijn gezin te voorzien, maar het is eene taak, die God ons op de schouders legt, opdat wij daarin en daardoor heen onze hemelsche bestemming bereiken zouden. Wel is waar zijn rust en arbeid, Zondag en werkdagen, godsdienst in enger zin en dienst Gods in ruimer zin hier op aarde nog onderscheiden; de eeuwige sabbat, waarin beide samenvallen, breekt eerst aan bij het einde der eeuwen. Maar ze vormen toch geen tegenstelling, want Christus heeft door zijne opstanding den eersten dag der week geheiligd en tot beginsel van alle werkdagen gemaakt. Ook in de week, bij onzen

[1]) A. J. Derkinderen, Over kunst en Ambachtsonderwijs. Herdrukt door de zorgen der Vereeniging tot veredeling van het Ambacht. Ter Braak, Deventer.

dagelijkschen, zij het nog zoo geringen arbeid, hebben wij God te dienen en te leven voor de verheerlijking van zijn naam. Daardoor komt elk beroep, ook dat van den eenvoudigsten daglooner en den nederigsten arbeider in het licht der eeuwigheid te staan, en krijgt het eene heerlijkheid en eere, welke geen cultuur eraan schenken kan.

Hierop te wijzen, dit goddelijk karakter van het beroep te doen verstaan, maakt een belangrijk deel der sociale opvoeding uit, waarvoor de Knapen- en Jongelingsvereenigingen de zorg op zich nemen. Een rijke stof biedt zich aan, wanneer aan de Schrift dit goddelijk karakter van het beroep ontwikkeld wordt en daarna de verschillende opvattingen van den arbeid in Griekenland en Rome, buiten en binnen het Christendom, in Roomsche en Protestantsche kerk, in Reformatie en Renaissance, in den ouden en den modernen tijd, in het licht gesteld worden. Maar dat geldt nog slechts de beschouwing van het beroep in het algemeen, en is voor allerlei uitwerking en toepassing vatbaar. Met deze algemeene beschouwing behoort zich derhalve te verbinden een overzicht van de ontwikkeling der beroepen en bedrijven van de oude tijden af tot den tegenwoordigen tijd toe. Natuurlijk kan dit op de genoemde vereenigingen slechts oppervlakkig en in groote trekken geschieden; maar ook zulk een kort overzicht zal in belangrijke mate tot de sociale opvoeding der rijpere jeugd kunnen bijdragen en zal, goed behandeld, ook zeker warme belangstelling bij de leden wekken.

En deze cursus vindt dan daarin zijne afsluiting, dat verschillende beroepen van den tegenwoordigen tijd breeder besproken, en de licht- en schaduwzijden daarvan aangetoond worden. Het spreekt vanzelf, dat er hierin voor groote verscheidenheid plaats moet wezen. Niet in elke vereeniging behooren op deze wijze dezelfde beroepen behandeld te worden; men moet rekenen met plaatselijke toestanden. In landbouwende streken behooren andere beroepen ter sprake te komen dan in nijverheidscentra, in de steden andere dan in de dorpen. Maar als men op deze wijze in de vereenigingen tewerkgaat, zal men zonder twijfel de ervaring opdoen, dat een dergelijke cursus in wijden kring belangstelling wekt en de leden tot zelfwerkzaamheid prikkelt. Het zijn hunne eigene zaken, die in behandeling komen; het zijn dingen, waarin zij dage-

lijks leven, waarover zij tot zekere hoogte meespreken kunnen, en waarvan zij gaarne iets naders te hooren zullen krijgen. En zulk eene opvoeding zal er toe bijdragen dat zij over hun eigen vak gaan nadenken, het leeren bezien van eene zijde, die tot dusver hun verborgen bleef, de waarde van hun arbeid zullen gaan beseffen, en met bewustheid en vreugde gaan doen, wat ze tot dusver slechts verrichten uit sleur of enkel en alleen terwille van het loon.

Laat men — om een enkel voorbeeld te noemen — op deze manier eens een avond of een gedeelte van den avond wijden aan de bespreking van het koopmansvak. Ieder weet, dat daaraan zeer groote gevaren voor de eerlijkheid verbonden zijn; daar zijn er zelfs, die meenen, dat het voor een Christen onmogelijk is, koopman te zijn, en dat iedere koopman er een dubbele moraal op na houdt. Zou het nu niet hoogst belangrijk zijn, om de voor- en nadeelen, de licht- en schaduwzijden van het koopmansbedrijf door een deskundige in het licht te laten stellen? Misschien is er zoo iemand onder de leden der vereeniging niet te vinden; maar men kan buiten zijn kring gaan en een betrouwbaar man buiten de vereeniging uitnoodigen, om daarover op eenvoudige wijze iets te vertellen, dat voor allen van belang is? Zulk eene voordracht zou niet op bijzonderheden moeten ingaan en geen soort van handelsonderwijs moeten geven, maar bijv. moeten aanwijzen, waarom ook het koopmansvak op Christelijk standpunt te rechtvaardigen is, welke gevaren het bedreigen, en hoe het toch op Christelijke wijze kan worden uitgeoefend [1]).

Niemand kan betwijfelen, dat zulk een avond in de vereeniging allernuttigst besteed zou zijn. En op dezelfde wijze zou men een soldaat, die in dienst geweest is of nog is, kunnen verzoeken, om iets mee te deelen over zijne ervaringen in den militairen dienst, of ook een ambtenaar, een landbouwer, een industriëel, een kantoorbediende, een arbeider enz. kunnen uitnoodigen, om iets uit de practijk van zijn beroep ten beste te geven. Want nog eens, de sociale opvoeding bestaat voor een groot deel in het leeren kennen en kunnen van dat vak, dat men in de maatschappij wenscht uit te oefenen. En elk beroep draagt een zedelijk karakter; voor de uitoefening is inzicht, verstand,

[1]) Zie bijv. Alfred Sarasin, Kaufmannstand und Christenberuf. Basel, Missionsbuchhandlung 1912.

kennis, wijsheid, maar niet minder getrouwe plichtsbetrachting, arbeidslust en arbeidsvreugde, ijver, eerlijkheid, toewijding, bovenal gehoorzaamheid aan Gods ordinantiën van noode. En het is in deze richting, dat de sociale opvoeding te arbeiden heeft.

Als de knapen tot jongelingen opgroeien, hebben zij echter aan deze theoretische en practische vakkennis niet genoeg; hunne sociale opvoeding moet zich dan veel verder gaan uitstrekken en hen langzamerhand met bewustzijn doen inleven in de maatschappij, waarin zij straks eene zelfstandige plaats hopen in te nemen. Dit is in de jongelingsjaren reeds om deze practische reden noodzakelijk, wijl onze jongens in de fabriek, in den winkel, op het kantoor of waar ze werkzaam mogen zijn, dag aan dag hooren spreken over de maatschappelijke vraagstukken, die aan de orde zijn, en van alle zijden worden aangezocht, om daarover hun oordeel uit te spreken of zelfs bij eene of andere actie zich aan te sluiten. Doch al ware dit niet het geval, dan zou toch voor het latere leven eene breedere sociale opvoeding onmisbaar zijn, omdat, na het godsdienstig-zedelijk vraagstuk, de sociale quaestie het belangrijkste en meest omvattende probleem is van den tegenwoordigen tijd. Ze gaat toch volstrekt niet in het arbeidersvraagstuk op, hoewel dit er een gewichtig onderdeel van uitmaakt, maar raakt alle standen en klassen der maatschappij en alle verhoudingen, die daarin worden aangetroffen. Zonder overdrijving kan men zeggen, dat de maatschappij zelve het groote probleem geworden is, waarvan wij in de toekomst de oplossing wachten.

Ongeloof en revolutie eenerzijds, wetenschappelijke ontdekkingen en uitvindingen aan de andere zijde hebben de hedendaagsche maatschappij aan eene verandering, aan eene evolutie, onderworpen, waarvan niemand den omvang of de gevolgen kan overzien. Grondslagen, die vroeger geacht werden een onaantastbaar fundament te bieden, worden omgewoeld en ondermijnd. Niet alleen de geboden van de eerste tafel, maar evenzeer die van de tweede tafel der zedewet worden weersproken en bestreden; het gezag van ouders en overheid, de eerbiediging van het leven, van het huwelijk, van den eigendom, de beteugeling van de begeerlijkheid — ze worden alle als geboden van een verouderd verleden voorgesteld en in hun tegendeel verkeerd. En bepaaldelijk stelt men als eisch, dat

de abstracte verklaring der rechten van den mensch niet alleen politiek, maar ook sociaal tot werkelijkheid worde; staatkundige vrijheid moet zich voltooien in maatschappelijke gelijkheid en zoo de broederschap onder de menschen tot stand doen komen.

Nu is het op zichzelf reeds belangrijk, iets te verstaan van den tijd, waarin men leeft, en de teekenen te onderscheiden, waardoor hij zich kenmerkt. Maar van meer gewicht is nog, dat wij zelven leden van de maatschappij zijn en bij hare ontwikkeling rechtstreeks belang hebben. De sociale vraagstukken zijn van dien aard, dat ze, zij het ook in verschillende mate, ons allen aangaan en ons noodzaken, te hunnen opzichte positie te kiezen. Daarom is sociale opvoeding in den tegenwoordigen tijd voor allen onmisbaar. En deze opvoeding moet hoofdzakelijk hierin bestaan dat zij 1° ons een inzicht verschaffe in de Christelijke beginselen, welke naar luid der Schrift en der belijdenis aan de maatschappelijke verhoudingen ten grondslag behooren te liggen; 2° in hoofdtrekken de ontwikkeling doe kennen, welke de maatschappij van de oudste af tot den tegenwoordigen tijd heeft doorgemaakt; 3° in de voornaamste vraagstukken inleide, welke door de hedendaagsche maatschappij aan de orde zijn gesteld en waaronder dan het arbeidersvraagstuk eene voorname plaats bekleed; en 4° op de hoogte brenge van de sociale wetgeving, welke in andere, maar bijzonder ook in ons eigen land (verg. boven bl. 59) ter hand genomen is en voortdurend zich uitbreidt.

Hier komt nog een vijfde onderwerp bij, dat echter niet los naast de andere staat, maar in alle behoort te worden opgenomen; en dat is het waarlijk *opvoedend* karakter, dat aan heel deze sociale vorming eigen moet zijn. Natuurlijk sluit deze opvoeding onderwijs in, maar het onderwijs is hier voornamelijk middel, en de opvoeding doel. Theoretische kennis is noodig en goed, maar zonder meer maakt ze dikwerf opgeblazen en leidt tot hooghartige en onbarmhartige critiek. Wat de maatschappij echter vóór alle dingen behoeft, zijn geen neuswijze betweters noch revolutionaire volksmenners, maar nuttige, eerlijke, ijverige leden, die nauwgezet hun plicht doen en trouw zijn in hun beroep. Voordat men van zijne rechten gaat spreken, dient men zijne plichten te kennen en te doen. Gerechtigheid en liefde zijn voor het bestand en de

welvaart der maatschappij meer waard dan kennis en bespiegeling. Want gerechtigheid is die deugd, welke aan ieder het zijne geeft, door de erkenning van anderer recht de grens van eigen recht erkent, en naar den regel handelt: wat gij niet wilt, dat u geschiedt, doe dat ook een ander niet. En een uiting van deze gerechtigheid in den omgang met anderen is de beleefdheid, de wellevendheid, die niet een ledige, onverschillige vorm is maar bewijs van de achting, welke wij anderen toedragen. Goede vormen, aangename manieren, bescheidenheid, vriendelijkheid, voorkomendheid zijn geen deugden alleen, die den gentleman sieren, maar ook den Christen behooren eigen te zijn, Phil. 4 : 5, 2 Tim. 2 : 24.

Met deze gerechtigheid behoort de liefde gepaard te gaan, welke niet tegenover haar staat, maar ze verinnerlijkt en verdiept; of liever nog, de gerechtigheid, goed opgevat, niet louter als uitwendige handeling maar als innerlijke gezindheid, sluit de liefde in. Want dat is niet de ware, volle gerechtigheid, welke aan een ander het zijne geeft, omdat de wet en de plicht het gebiedt, maar welke die wet en dien plicht ook volbrengt uit den innerlijken drang van het hart, zoodat heteronomie en autonomie volkomen samengaan. Het is de gerechtigheid zelve, welke met niet minder dan de liefde tevreden is; de liefde is haar gebod en daarom hare volkomene vervulling, de band der volmaaktheid. Maar deze liefde is daarom ook even rijk als de zedewet; alnaar gelang van de objecten, waarop zij zich richt, neemt ze verschillende vormen aan; de liefde jegens God staat boven die jegens den naaste, en de laatste wijzigt zich, naarmate zij ouders of kinderen, broeders of zusters, verwanten of vreemden, rijken of armen, hooger of lager staanden, kranken of ellendigen tot voorwerp heeft. Eerbied, achting, vertrouwen, gehoorzaamheid, zachtmoedigheid, lankmoedigheid, medelijden, deernis, ontferming enz. zijn de gestalten, waarin zij optreedt. Maar altijd blijft zij de liefde, die niet zichzelve zoekt, geen kwaad denkt, en alle dingen gelooft en hoopt en verdraagt.

Deze beide deugden, gerechtigheid en liefde, zijn de sociale deugden bij uitnemendheid. In den laatsten tijd zijn velen van eene sociale paedagogiek gaan spreken en hebben ze ook afzonderlijk in behandeling genomen. Dit is te verklaren uit eene reactie tegen

de individualistische paedagogiek van Locke en Rousseau, die het kind wilden opvoeden buiten de maatschappij en alleen rekening hielden met de verhouding van meester en leerling; en in zoover is de sociale paedagogiek ook te rechtvaardigen. Maar eene goede paedagogiek heeft evenmin als een goede ethiek aan zulk eene aparte behandeling behoefte, te minder, omdat eene sociale paedagogiek, tegenover de z.g.n. individualistische gesteld, allicht in eene socialistische omslaat. Ieder mensch wordt uit en in de gemeenschap geboren; hij is van nature geen individu, maar een gezellig wezen. De opvoeding, die een kind in het huisgezin, en in de school ontvangt, is tegelijk individueel en sociaal. De Christelijke kerk richt de prediking van het Evangelie tot elk in het bijzonder, maar lijft ieder van de geboorte af in hare gemeenschap in. In deze richting behoort zich ook de opvoeding der rijpere jeugd te bewegen; zij eerbiedigt de individualiteit en helpt een ieder bij de ontwikkeling der persoonlijkheid, maar zij beschouwt hem niet als individu, doch als lid van velerlei gemeenschap, in welke hij ingroeien, aan welke hij zich aanpassen moet, door de deugden der gerechtigheid en der liefde.

§ 16. *De politieke Opvoeding.*

Van de maatschappij is de staat onderscheiden, en dus blijft er naast de sociale ook voor de politieke opvoeding eene plaats open. Bij de maatschappij, afgeleid van maat = makker, kameraad, denken wij gewoonlijk aan die menschelijke samenleving, welke tusschen huisgezin en staat zich eene steeds breedere plaats veroovert en met de verwerving, verdeeling en genieting (productie, distributie, consumptie) van allerlei stoffelijke en geestelijke goederen zich bezighoudt. Het woord wordt ook nog wel in vele andere beteekenissen gebruikt (voor vereeniging tot behartiging van een of ander belang; maatschappij van landbouw, nijverheid, letterkunde, weldadigheid; of ook voor eene samenleving van menschen of volken, die door een bepaald karakter zich onderscheidt: beschaafde, Christelijke, Europeesche, Indische maatschappij enz.); maar hier hebben wij aan de boven gegeven

omschrijving van maatschappij genoeg. Echter is deze omschrijving ruimer, dan ze gewoonlijk in de oeconomie wordt genomen, als deze zich beperkt tot behandeling van alwat op 's menschen *stoffelijke* behoeften en hare bevrediging betrekking heeft.

Daargelaten, of deze beperking goedkeuring verdient [1]), vast staat dat voortbrenging en verbruik, verdeeling en ruil der stoffelijke goederen niet naar hun vollen eisch behandeld kunnen worden, wanneer de oeconomie niet voortdurend rekening houdt met den *mensch*, die deze goederen verwerft, verbreidt en geniet, en die niet alleen een stoffelijk, maar vóór alles een redelijk-zedelijk wezen is. Daarom gaat de maatschappij ook niet in het verwerven van stoffelijke goederen op; zij bezit en geniet ook geestelijke goederen, zooals taal, godsdienst, zedelijkheid, wetenschap, kunst, welke de stoffelijke in waarde ver te boven gaan.

Van deze rijke maatschappij is de staat onderscheiden. In vroeger tijd gebruikte men voor datgene, wat wij thans staat noemen, den naam van republiek of gemeenebest, maar vooral sedert de achttiende eeuw werd dit woord almeer door staat vervangen, dat reeds lang bestond, maar eene gansch andere beteekenis had. Staat is n.l. aan het Latijnsche woord status ontleend, en duidde eerst eenvoudig den staat, den toestand, de positie aan, waarin eene zaak, een persoon, of eene groep van menschen verkeerde (staat van zaken, in goeden staat, staat van beleg; hoog of laag van staat, een hoogen staat voeren, staat in den zin van rang of waardigheid). Wijl nu de maatschappij in de Middeleeuwen naar standen, hierarchisch georganiseerd was (stand van edelen, ridders, geestelijken, burgers) en deze verschillende standen allengs het recht kregen, om afgevaardigden te zenden ter vergadering met den vorst des lands, ging de naam van staten allengs op deze afgevaardigden, als vertegenwoordigers van hunne staten of standen over, en kreeg men dus staten-provinciaal, staten-generaal, staten van Holland, raad van state enz. Maar evenals zich in de Middeleeuwsche maatschappij allengs verschillende standen of staten vormden, zoo ontwikkelden zich in den nieuweren tijd de verschillende landen en volken tot zelfstandige staten, en dat te meer,

[1]) Diepenhorst, Voorlezingen over de Economie II 4 v.

naarmate sedert de Hervorming de eenheid in de Christenheid teloorging en voor scheuring en tegenstelling plaats maakte. Onder Staat verstaan wij thans een land en volk als staatkundig geheel; het woord is niet een enkelvoudig maar een samengesteld begrip; het duidt de historisch tot stand gekomen eenheid van een land, een volk en eene regeering aan [1]), maar legt toch vooral nadruk op het gezagsorganisme, dat aan een volksgeheel toekomt.

Het gebruik van het woord Staat in dezen zin is zeker niet af te keuren, maar het kan toch tot verkeerde opvattingen leiden. Wijl het de onderscheiding van volk en overheid in eene hoogere eenheid schijnt op te lossen, kan het licht de gedachte doen opkomen, dat de staat de hoogste, alomvattende en albeheerschende organisatie van het volk is. En dan ligt het voor de hand, om hetzij de maatschappij van alle zelfstandigheid te berooven en in al hare ordeningen ondergeschikt te maken aan den staat, òf om den staat met al zijne instellingen en wetten te veroordeelen en in de toekomst alle heil te verwachten van eene gesocialiseerde maatschappij.

Het eerste wordt door het z.g.n. staatssocialisme nagestreefd, dat in den staat een wezen ziet, hetwelk alle macht aan zichzelf ontleent, geen rechten en vrijheden van individuën en corporaties erkent en nergens zich eene grens ziet aangewezen voor hetgeen hij, indien er algemeen belang of zelfbehoud in het spel is, doen mag. Het andere is het ideaal der sociaal-democratie, die volgens de resolutie van den Duitschen partijdag te Berlijn in 1892 met het staatssocialisme niets gemeen wil hebben, maar, na omverwerping van de gansche, thans bestaande orde van zaken, al haar hoop bouwt op de dan nieuw te vormen socialistische maatschappij. Daar worden recht, godsdienst, zedelijkheid enz. ondergeschikt gemaakt en desnoods opgeofferd aan het staatsbelang; hier worden al die geestelijke goederen van hunne innerlijke waarde beroofd en ingeruild voor goedkoope wissels op den toekomstigen heilstaat. Beide miskennen de „souvereiniteit in eigen kring", de zelfstandige waarde der zedelijke en geestelijke goederen.

Immers, al die schatten, die aan een volk toebehooren, zooals

[1]) Kuyper, Antirev. Staatkunde I 87 v.

taal, godsdienst, zedelijkheid, recht, wetenschap, kunst zijn niet door den staat verworven, maar hebben een eigen oorsprong en bestand. Menigmaal bestaan ze al, voordat er van een staat sprake is; en ook, als ze zich later in den staat, en mede onder zijn invloed, ontwikkelen, leiden ze toch hun eigen leven en vormen een eigen kring, van de werkzaamheid van den staat zeer duidelijk onderscheiden. De staat kan er leiding en richting aan geven, maar hij kan ze niet voortbrengen; ze komen in een volk uit verborgene bronnen op en worden door eigen krachten onderhouden en gevoed; het zijn individuën en corporaties, personen en gezelschappen (maatschappijen), die de gaven der menschelijke natuur op al deze terreinen tot ontwikkeling brengen. Want, gelijk Aristoteles in het begin van zijne politica zegt: elke gemeenschap bestaat terwille van een goed, hetzij dit dan stoffelijk of geestelijk zij.

Daarom bestaat er geen volk zonder eenige cultuur. Taal, godsdienst, zede, recht enz. komen bij alle stammen en volken voor, ook als zij zich nog volstrekt niet tot staten ontwikkeld hebben; gezin en maatschappij, personen en gemeenschappen (sociale verbanden, corporaties) zijn er de dragers van. En ook als de staten zich vormen, blijven de maatschappijen onder hun toezicht en leiding haar eigen leven voortzetten en dragen de stoffelijke en geestelijke goederen over van het voorgaande op het volgend geslacht. Ook Aristoteles, die in den staat toch de volle verwezenlijking van het zedelijke ziet en aan den staat als het geheel de prioriteit vóór de deelen toekent, zegt tevens, dat de familiën en gemeenten voorafgaan en tot staten zich aaneensluiten [1]).

Het Christendom heeft deze zelfstandigheid der maatschappij op ongemeene wijze versterkt. Ten eerste, door aan elk mensch eene eeuwige bestemming toe te kennen, die ver buiten en boven alle staatsbelang ligt. Ten tweede, door huwelijk en gezin te baseeren op een grondslag, die door God zelf in de schepping werd gelegd. En ten derde, door in de kerk eene nieuwe gemeenschap te stichten, die uit Christus als haar Hoofd door zijn Geest ge-

---

[1]) Zeller, Die Philosophie der Griechen, 3te Aufl. II 2 bl. 682.

boren is en daarom van alle aardsche macht, ook die van den staat onafhankelijk is. De Christelijke beoefenaars der wetenschap gaven daarom niet alleen in de practische philosophie eene eigene plaats aan de ethiek, de oeconomie en de politiek, maar onderscheidden ook steeds drieërlei stand: status oeconomicus, status politicus, en status ecclesiasticus (Nähr-, Wehr-, en Lehrstand), van welke de eerste door arbeid voor de stoffelijke welvaart, de tweede door krijgsdienst voor de beveiliging des lands, en de derde door onderwijs voor de geestelijke goederen te zorgen had.

Tegenover staats- en maatschappelijk socialisme is het daarom heden ten dage van hèt hoogste belang, het onderscheid van volk en overheid, van maatschappij en staat helder in te zien en met kracht te handhaven. Wel is waar is deze taak niet gemakkelijk. Want eenerzijds heeft de maatschappij in de laatste eeuw hare taak en werkzaamheid zoo zien uitbreiden, dat zij ieder oogenblik en voor elk terrein, van landbouw, nijverheid, handel, scheepvaart, verkeer, onderwijs, wetenschap, kunst, kinderbescherming, verzorging van armen, kranken, ouden van dagen enz. de hulp en den steun van den staat inroept en behoeft. En aan den anderen kant grijpt de werkzaamheid van den staat, schoon hij vanwege zijne neutraliteit van het godsdienstig terrein zich terugtrekt, steeds verder om zich heen en bindt hoe langer hoe meer de persoonlijke en maatschappelijke vrijheid in.

De Middeleeuwsche maatschappij was corporatief en hierarchisch ingericht; ieder was gebonden door den stand, waartoe hij behoorde, en voelde zich in sterke mate afhankelijk van zijn naastbijzijnden heer (edelen, ridders, graven, baronnen, geestelijken, enz.). Maar de landsoverheid was ver af en beperkt in macht; ze had geen groote inkomsten, geen staande legers, geen ambtenaren, en had voor het innen van belastingen en het voeren van oorlog de toestemming der stenden of staten van noode. Doch al deze ondergeschikte souvereinen zijn weggevallen; de geestelijkheid verloor hare macht; de kracht van den adel werd gebroken; de landheeren zagen hun politiek gezag zich ontnomen; alle burgers zijn thans voor de wet gelijk en vrij. En de staat nam in alle landen, door staande legers, belastingheffing, ambtenaren enz., voortdurend in macht en beteekenis toe.

Tengevolge van deze historische ontwikkeling is de patriarchale zorg van de overheid sterk ingekrompen; wij verheffen ons op onze vrijheid van godsdienst, kerk, pers, vereeniging, vergadering enz.; maar daartegenover is de sociale werkzaamheid van den staat in buitengewone mate toegenomen. Rechtspraak, leger, belasting, post, telegrafie, spoorverkeer, waterleiding, voorziening van gas en electriciteit, onderwijs, bibliotheken, musea, hygiëne, armenzorg, verzekeringswezen enz., het is alles geheel of gedeeltelijk overgegaan in handen van den staat. Naarmate deze socialiseering der maatschappij voortgaat, neemt de afhankelijkheid der burgers van den staat in dezelfde mate toe. Volk en overheid naderen elkaar; maatschappij en staat vloeien ineen; en socialisten zien hierin de voorteekenen van eene volledige „staatsgemeenschap".

Nu zijn we van dit socialistisch ideaal nog ver verwijdert, zoodat we voor zijne verwezenlijking ons nog niet al te bezorgd behoeven te maken. Revolutie brengt het ons niet, gelijk de socialisten zelven meer en meer gaan inzien; en evolutie is een lange, onberekenbare weg. Maar toch is de evolutie, waaraan staat en maatschappij in onzen tijd onderworpen zijn, allermerkwaardigst, zoo merkwaardig en belangrijk, dat ieder er in zijne gedachte en gezindheid den invloed van ondervindt. Absolute staatsonthouding vindt geen openbaar verdediger meer; de voorstanders van het laat-maargaan-systeem zijn zoo goed als uitgestorven; voor staatsbemoeiing in de zaken der maatschappij voert ieder op zijne beurt het pleit.

Maar groot verschil doet zich voor, zoodra de vraag naar de grenzen dezer staatsbemoeiing aan de orde komt. En dat is zeker een van de gewichtigste problemen, waarvoor wij in dezen tijd ons geplaatst zien. Het raakt immers niets minder dan de verhouding van vrijheid en gezag. De maatschappij heeft voor al hare werkzaamheden vrijheid van beweging noodig, maar de staat vertegenwoordigt het gezag en handhaaft de orde. Voor den bloei van het menschelijk leven in al zijne volheid en rijkdom zijn beide van noode. Ofschoon menigmaal in botsing met elkaar, zijn ze beide onmisbaar en kunnen ook zonder elkaar niet bestaan. Want het is naar waarheid gezegd: vrijheid zonder gezag is in deze wereld ondenkbaar, want waar geen gezag is, is geen orde, en waar geen orde is, is geen vrijheid. Heel de historie strekt ten bewijze, dat

het uiterst moeilijk is, beide steeds in harmonie te brengen. En het moet ons niet verwonderen, dat wij bij vele, ingewikkelde vraagstukken van dezen tijd telkens in verlegenheid zijn, om met juistheid de grenzen te trekken, welker beider terrein van elkander afscheiden. Maar hoe moeilijk dit zij en hoeveel verschil van meening zich hierbij voordoe; de erkentenis, dat in concrete gevallen de grenzen dikwerf moeilijk aan te wijzen zijn, is toch heel iets anders dan de monistische (pantheïstische) bewering, dat er geene grenzen zijn.

Om al deze redenen behoudt de politieke opvoeding naast de sociale eene eigene, zelfstandige plaats. Terwijl de sociale opvoeding ons inleidt in de organisatie der maatschappij, die door dwang noch willekeur, maar in vrijheid tot stand komt, stelt de politieke opvoeding ons in kennis van en in contact met het „gezagsorganisme", dat in een volksgeheel wordt aangetroffen. Nu doet gezag zich op aarde in vele vormen voor; het treedt ons immers ieder oogenblik tegemoet, bij de ouders in het gezin, bij den onderwijzer in de school, bij den patroon in de fabriek, bij de ambten in de kerk, bij de lagere overheden in provincie en gemeente enz.; en in al deze kringen neemt het een gewijzigd karakter aan. Maar op politiek gebied denken wij daarbij vooral aan het hoog gezag der landsoverheid, dat op aarde geen hooger gezag boven zich heeft en daarom vooral met den naam van souvereiniteit wordt aangeduid. Des te meer is dit gezag echter gebonden aan den wil van Hem, in wien alle gezag zijn oorsprong heeft, want er is geene macht dan van God, en alle machten, die er zijn, zijn van God geordineerd.

Zoo getuigt de Schrift, en dit getuigenis wordt bevestigd door ieders conscientie; want overal en in alle eeuwen hebben de menschen zich in hun geweten tot eerbied en ontzag, tot onderdanigheid en gehoorzaamheid jegens de overheid verplicht gevoeld. De overheid is Gods dienares, maar hare erkenning door de burgers des lands rust in laatste instantie niet op dwang of geweld, maar op het zedelijk besef, dat zij als zoodanig behoort geëerbiedigd te worden. Terwijl God dus in zijne voorzienigheid de overheden aanstelt, houdt Hij zelf haar gezag in de gewetens der menschen staande door de werking zijns Geestes. Onderworpen te zijn is

noodig, niet alleen om der straffe, maar ook om der conscientie wil. De zedelijke verplichting tot gehoorzaamheid aan de overheid, waarvan ieder onderdaan zich bewust is, heeft dus een godsdienstigen grondslag. Reeds hierom is de scheiding van godsdienst en staatkunde, zoowel objectief als subjectief, onmogelijk. De overheid, die het gezag Gods verwerpt, ondermijnt haar eigen gezag; ni dieu, ni maitre; of zooals Cicero reeds zeide: als de eerbied jegens de goden wegvalt, worden ook het vertrouwen en de samenleving onder de menschen vernietigd.

Maar de belijdenis van dit fundamenteele, politieke principe sluit de erkentenis niet uit, dat van alle gezag, en inzonderheid ook van het overheidsgezag, schandelijk misbruik is gemaakt. Afgezien zelfs van de onderdrukking, welke de volken menigmaal van tirannen en despoten te lijden hadden, zijn gezag en macht der overheid in den loop der eeuwen dikwerf zeer eenzijdig en overdreven opgevat. Keizers en koningen hebben zichzelf en zijn ook door hunne volken als zonen Gods beschouwd, die op bijzondere wijze door God waren aangesteld en die met de inwoners des lands konden handelen naar welgevallen en geene grenzen kenden voor hunne macht. L'état c'est moi — was hun leus. Maar de geschiedenis der beschaafde volken heeft in de laatste eeuwen twee groote veranderingen aangebracht.

Ten eerste heeft men meer en meer leeren inzien, dat de souvereiniteit der overheid wel in aard en taak, maar niet in oorsprong verschilt van alle ander gezag en macht, welke onder de menschen aangetroffen wordt. Naar droit divin regeeren niet alleen de vorsten en de overheden, maar ook de vader in het gezin, de meester in de school, de patroon in de fabriek, het genie in de wetenschap of de kunst. Het „goddelijk recht" is geen prerogatief der overheid alleen, maar is het voorrecht van allen, die in een of ander opzicht boven en over anderen gesteld zijn. En ten andere is in de meeste Christenlanden de macht der overheid allengs zoo beperkt, dat zij niets meer doen kan zonder de toestemming der volksvertegenwoordiging. De constitutioneele en parlementaire regeeringsvorm is, vooral na de Fransche Revolutie, in steeds meerdere landen ingevoerd. Daargelaten de wijze, waarop deze invoering menigmaal plaats greep, heeft de zaak zelve

op onze dankbaarheid aanspraak. Want het volk is er niet om de overheid, maar de overheid om het volk, en beiden zijn er om Gods wil. Zelfs wanneer in geordenden, historischen weg het volk zichzelf wilde regeeren door een eigen bestuur, zooals dat bij kleine stad-staten vroeger en later wel voorkwam, zou zulk een regeeringsvorm principieel niet te veroordeelen zijn, mits het volk maar beleed, dat het deze macht niet aan zichzelf, maar aan God te danken had en dus in de uitoefening ervan aan zijn wil gebonden was.

Naarmate het volk echter invloed op de regeering verkrijgt, wordt politieke opvoeding noodzakelijk. De ontwikkeling van maatschappij en staat beweegt zich overal in democratische richting; het stemrecht is of wordt hoe langer hoe meer algemeen; ieder burger van zekeren leeftijd, behoudens enkele uitzonderingen, wordt geschikt geacht, om mee te spreken over de hoogste belangen des lands. Maar die geschiktheid wordt niet kant en klaar bij de geboorte meegebracht, maar moet door onderwijs en opvoeding verworven worden. Als het stemrecht geen sinecure zal worden en het volk iets meer zal zijn dan stemvee in de hand van demagogen, behoort eenige kennis van den staat en zijne belangen het eigendom aller burgers te zijn.

Doch er is meer. Kennis is nuttig en goed, maar is volstrekt niet voldoende en is hier zelfs de hoofdzaak niet; het komt vóór alle dingen op politieke *opvoeding* aan. Verschillende overwegingen stellen daarvan de noodzakelijkheid in 't licht. Ten eerste is de politiek altijd een gevaarlijk terrein. Men behoeft hoegenaamd geen politicophoob te zijn, om de juistheid dezer stelling in te zien. Partijen zijn in het parlementair stelsel onmisbaar, en kwamen daarom ook overal met historische noodzakelijkheid op. Zoolang beginselen en belangen onder de menschen zoover uiteenloopen, als in onze steeds meer zich differenciëerende maatschappij het geval is, zijn ze veeleer een voor-, dan een nadeel te achten, en zijn ze ver te verkiezen boven het hoogmoedig individualisme, dat met zijn: zooveel hoofden, zooveel zinnen, niets uitricht en beginselen in subjectieve inzichten en meeningen ontaarden doet. Maar het partijwezen brengt toch het gevaar mede, om belangen

boven beginselen, macht boven recht te stellen en in den strijd van middelen zich te bedienen, die den toets der moraal niet kunnen doorstaan. Daarom moet met de politieke ontwikkeling politieke opvoeding gepaard gaan, opdat in de worsteling der partijen de trouw aan eigen beginsel, de rechtvaardigheid tegenover de tegenstanders, de eerlijkheid in het gebruik der strijdmiddelen bewaard moge blijven [1]).

In de tweede plaats dient erop gelet te worden, dat men van de democratie zich dikwerf een gansch verkeerde voorstelling vormt. Nog altijd doet de drogrede opgeld, dat, wanneer er eens eene volkomen democratische regeering kwam, het volk vanzelf aan alle wetten gehoorzaamheid bewijzen zou, omdat het immers die wetten zelf had gemaakt en tegen zichzelf geen onrecht kan doen.

Daarbij vergeet men echter, dat, al laat het zich denken, dat een klein volk, bijv. in een stad-staat, van tijd tot tijd zelf vergaderde om wetten vast te stellen, toch de uitvoering daarvan steeds aan een, zij het ook door het volk zelf, gekozen bestuur zou moeten worden toebetrouwd. Er is eenvoudig geen democratie denkbaar, zonder dat men onderscheid maakt tusschen het volk zelf en zijn gouvernement; zelfs Rousseau zag zich daartoe in zijn Contrat social genoodzaakt. Met die onderscheiding is echter terstond de mogelijkheid gegeven, dat de wil van het gouvernement afwijkt en in strijd komt met dien van het volk. Tenzij men nu bij zulk een conflict telkens weer het volk samenriep — wat practisch onuitvoerbaar ware en aan de regeering alle continuïteit en stabiliteit ontnemen zou, — zou de uitvoerende macht in zulk eene democratie niet kunnen bestaan en hare taak niet kunnen volbrengen, als ze niet steunen mocht op het vertrouwen en de gehoorzaamheid van het volk. Deze gansche redeneering rust echter op eene onderstelling, die buiten de werkelijkheid omgaat. Ook in eene volledige democratie zou het volk niet zelf de wetgevende macht kunnen uitoefenen, maar deze moeten toevertrouwen aan die vertegenwoordigers, die met meerderheid van stemmen gekozen waren, en die in het parlement zeker geen

[1]) Paulsen, Parteipolitik und Moral. Dresden 1900. Foerster, Levenswandel. Zwolle 1912, bl. 120 v.

homogene partij zouden vormen, maar minstens in eene meerderheid en minderheid verdeeld zouden zijn. De belangrijkste wetten zouden dus nooit tot stand komen, dan door een grootere of kleinere meerderheid, dikwerf misschien niet anders dan door de helft plus één.

Wat waarborg is er nu en welke noodzakelijkheid bestaat ervoor, dat de minderheid zich gewillig en gedwee aan de meerderheid onderwerpt? Heeft de meerderheid steeds per se gelijk? Is de waarheid en de gerechtigheid altijd aan de zijde van de helft plus één? Niemand, die dit beweren zal. Maar dan vloeit daaruit ook onverbiddelijk voort, dat ook in den meest democratischen, zelfs in den socialistischen staat, de *zedelijke* verplichting tot gehoorzaamheid aan de regeering, in welken vorm deze ook besta, niet gemist kan worden. Sterker nog, naarmate de invloed van het volk op de wetgeving toeneemt, behoort die zedelijke verplichting niet zwakker, maar sterker te worden. Het gevoel van verantwoordelijkheid moet bij ieder burger in dezelfde mate toenemen, als hij aandeel krijgt in de behartiging van de zaken des lands. Als de politieke *opvoeding* geen gelijken tred houdt met den invloed des volks op de regeering, voert de democratie ons in de armen van revolutie en anarchie. [1])

3) Ten slotte zij nog de aandacht gevestigd op dit eigenaardig verschijnsel, dat de evolutie, waaraan staat en maatschappij in deze eeuw onderworpen zijn, voor de burgers eenerzijds meebrengt groote materieele afhankelijkheid en aan den anderen kant eene groote mate van geestelijke vrijheid. De afhankelijkheid voor het lichamelijk leven wordt hoe langer hoe grooter; de persoonlijke afhankelijkheid, die vroeger bestond, heeft voor de sociale afhankelijkheid plaats gemaakt. Allen hangen wij van allen af. Terwijl in de oude maatschappij elk huisgezin zich zelf hielp en zich zelf van alles voorzag, hebben wij thans geen spijze en geen drank, geen deksel en kleeding, geen warmte en licht, geen huisraad en gereedschap, indien ze ons niet dagelijks door de maatschappij

[1]) Verg. L. P. Jacks, Democracy and discipline, The Hibbert Journal Oct. 1912 bl. 1—24. Kerschensteiner, Der Begriff der staatsbürgerlichen Erziehung[3]. Leipzig Teubner 1914 zegt bl. 121: *Demokratische* Verfassungen der Staaten werden zur Pöbelherrschaft führen, wenn nicht die Seelenverfassung der Mehrzal ihrer Bürger eine *aristokratische* ist.

worden verschaft. Eéne enkele oorzaak, bijv. eene werkstaking, kan eene wereldstad ineens in duisternis zetten of afsnijden van alle verkeer. Maar daarnaast laat de moderne staat ieder burger in zijn geestelijk en zedelijk leven meer en meer vrij. Wij deelen thans in allerlei vrijheden, van godsdienst, geweten, woord, pers, vereeniging, verkeer enz., welke in den tijd van de patriarchale zorg der overheid onbekend waren. De verleening van al deze vrijheden gaat uit van de gedachte, dat het volk mondig is, vertrouwen verdient en zichzelf opvoeden kan.

Nu kan de toekomst eerst leeren, of dit vertrouwen terecht geschonken is. Maar dit is zeker, dat vrijheid steeds het gevaar van misbruik met zich brengt. Als het volk in den staat, in de kerk, in de traditie enz. zijne zedelijke steunsels verliest, neigt het er licht toe, om, vooral in eene materialistische maatschappij als de onze, aan de stoffelijke goederen de hoogste waarde toe te kennen. Bij de crisis, die onlangs in den A. N. D. B. uitbrak, kwam op treffende wijze aan het licht, hoe weinig de kringen der werklieden geestelijken arbeid weten te waardeeren [1]). Trouwens de sociaal-democratie heeft de schare, die haar volgde, jarenlang in deze richting geleid. Godsdienst was privaatzaak, de kerk had afgedaan, de geestelijke verschijnselen waren slechts eene weerspiegeling van de stoffelijke; de productiewijze van het materieele leven bepaalt het geheele sociale, politieke en geestelijke levensproces; het is niet het bewustzijn der menschen, dat hun zijn, maar omgekeerd het maatschappelijk zijn, dat hun bewustzijn bepaalt. Zoo kwamen alle geestelijke goederen op de tweede plaats te staan; en zoozeer nam het materieele welzijn alle gedachte in beslag, dat men aan de bespreking van de waarde der ideëele goederen niet toekwam.

Met name moest ook de vaderlandsliefde het ontgelden. De nationaliteitsidee was reeds sedert de 18e eeuw op allerlei manier verzwakt, maar het socialisme ging er het radicaalst mede te werk, ruimde ze als eene dwaasheid uit het verleden op, trachtte met uitwissching van alle grenzen de proletariërs van alle landen te

---

[1]) Jhr Mr H. Smissaert, De bestuurscrisis in den A. N. D. B., Onze Eeuw Oct. 1916 bl. 25—43.

vereenigen en nam, naast de bestrijding van het kapitalisme, ook die van het militairisme op in zijn program.

De oorlog, die in 1914 uitbrak, heeft deze illusie op wreede wijze verstoord. Maar reeds vóór dien tijd waren veler oogen voor het gevaar van dit materialistisch kosmopolitisme opengegaan, en begon men in gezin en school op eene politieke, en nader nog op eene nationale opvoeding aan te dringen. In vele landen en steden, Frankrijk, Noorwegen, Finland, Kopenhagen, München enz. werd daarom onder de vakken van het lager onderwijs ook de dikwerf zoo genoemde *burgerkunde* opgenomen, welke aan iederen toekomstigen burger die kennis moet verschaffen, welke hij later tot uitoefening van zijne rechten en plichten in staat en maatschappij, van noode heeft[1]). En Georg Kerschensteiner in München, die aldaar het schoolwezen geheel in zijn geest reorganiseerde, ging nog veel verder en trachtte alle onderwijs in alle scholen dienstbaar te maken aan de staatsburgerlijke opvoeding. Het doel dezer opvoeding is de verwerkelijking van een zedelijk „Gemeinwesen", van eene staatsgemeenschap, die zooveel mogelijk het ideaal van den rechts- en cultuurstaat nadert, want deze gemeenschap is de hoogste, algemeene idee, welke alle burgers, trots hun verschillen in godsdienst, moraal, politiek enz. verbindt, en voor allen absolute waarde heeft. De staatsburgerlijke opvoeding moet dus goede staatsburgers kweeken, d. w. z. zulke burgers, die met gerechtigheid en billijkheid, in vrijwillige gehoorzaamheid, dikwerf met persoonlijke opofferingen, hun plichten vervullen en de gemeenschap dienen[2]).

En het middel of den weg, om dit doel te bereiken, acht Kerschensteiner daarin gelegen, dat de tegenwoordige „boek- of leerscholen", die de leerlingen passief maakt en hun, alleen door het gehoor, kennis bijbrengt, omgezet worden in werkscholen, waar de leerlingen zelfregeering en zelfwerkzaamheid leeren, zelf actief leeren waarnemen, oordeelen, probeeren, en produceeren; en dit niet ieder voor zichzelf, maar sociaal, in verband met en

[1]) Art. Bürgerkunde in Lex. der Pädag. I 605. Kerschensteiner, Grundfragen der Schulorganisation[3]. Leipzig Teubner 1912 bl. 88 v. — [2]) Kerschensteiner, Der Begriff der staatsbürgerlichen Erziehung. Leipzig Teubner 1914, vooral bl. 330.

ten dienste van elkaar, in kleine onderlinge arbeidsgemeenschappen, welke naar de omschrijving van den Amerikaanschen wijsgeer John Dewey een staatsleven in het klein zijn, „an embryonic community life". Door den bruikbaren mensch moet de opvoeding dus trachten te komen tot den idealen mensch, door den staatsburger tot den wereldburger, door „Berufsbildung" tot „Allgemeinbildung" [1]).

Ofschoon we over middel en doel van zulk eene staatsburgerlijke opvoeding — gelijk straks blijken zal — andere gedachten koesteren, kunnen wij met hare wenschelijkheid over het algemeen onze instemming betuigen. Want volk en vaderland zijn ook voor ons geen waardelooze begrippen, maar realiteiten, die in de historie gegrond zijn en op alle menschen, huns ondanks misschien, een machtigen invloed oefenen. Het Christendom vernietigt ze niet, maar handhaaft en heiligt ze. Wel is waar is er in Christus geen Jood of Griek, geen Scyth of barbaar, maar dit is in denzelfden zin te verstaan, als waarin dezelfde teksten verklaren, dat er in Christus geen man en vrouw, geen dienstknecht of vrije is, Gal. 3 : 28, 5 : 6, 6 : 15, Col. 3 : 11; ze geven te kennen, dat al deze onderscheidingen in het aardsche leven geen voorrecht geven noch kracht hebben op geestelijk gebied; hier komt het alleen op geloof, op een nieuw schepsel, op de onderhouding van Gods geboden aan, 1 Cor. 7 : 19, Gal. 5 : 6, 6 : 15; Christus is alles en in allen, Col. 3 : 11. Zoo weinig denkt Paulus er aan, om deze onderscheidingen zelf teniet te doen, dat hij in 1 Cor. 7 : 20, 21, een iegelijk vermaant, in dat beroep te blijven, waarin hij geroepen is.

En zoo is het ook met de onderscheiding tusschen volk en volk gesteld. De natiën en talen zijn onder Gods bestel ontstaan, Gen. 11; toen Hij aan de volken de erfenis uitdeelde en Adams kinderen vaneenscheidde, stelde Hij de landpalen der volken vast naar het getal der kinderen Israëls, Deut. 32 : 8. Uit éénen bloede maakte Hij het gansche geslacht der menschen, om op den geheelen aardbodem te wonen; en Hij bescheidde daarbij de tijden tevoren geordineerd en de bepalingen van hunne

[1]) Aldaar en ook op tal van plaatsen in de Grundfragen der Schulorganisation.

woning, Hand. 17 : 26. Ieder volk ontving dus van den Almachtige een eigen plaats en tijd, een eigen roeping en taak in de geschiedenis der menschheid. En deze bestemming heeft niet slechts voor den tijd beteekenis, maar werkt in de eeuwigheid door, want de gemeente wordt vergaderd uit alle geslachten en talen en volken en natiën; de koningen en volken, die zalig worden, brengen hunne heerlijkheid en eere in het nieuwe Jeruzalem samen, Hand. 2, Openb. 5 : 9, 21 : 24, 26. Liefde tot land en volk, tot taal, geschiedenis en vorstenhuis mag daarom heeten eene echt Christelijke deugd. In het gewone dagelijksche leven moge men van die liefde weinig bespeuren, wijl ze vanzelve spreekt en een instinctief karakter draagt, in bepaalde tijden leeft zij soms zoo krachtig op, dat zij alle kosmopolitische gevoelens terugdringt en alle internationale betrekkingen verbreekt. De oorlog, die thans Europa verscheurt, levert daarvan het sprekendst bewijs.

Maar al stellen we eene politieke opvoeding, die vaderlandsliefde kweekt, op hoogen prijs; over middel en doel koesteren we toch andere gedachten dan de mannen, die we boven aan het woord lieten komen. Ten eerste is het staatsburgerschap voor ons niet de hoogste, allen verbindende, absolute idee. In den Griekschen staat werd opvoeding eigenlijk alleen aan de vrijgeboren burgers verstrekt, die alzoo werden voorbereid voor de taak, om later als wachters of krijgslieden den staat te beschermen en zijne dienaars te zijn. De individueele burger moest volgens Plato en Aristoteles niet denken, dat hij zichzelf, maar met alle anderen den staat toebehoorde. Beiden waren dus de meening toegedaan, dat de opvoeding staatszaak moest zijn, en de laatstgenoemde roemde de Spartanen, die dat beginsel consequent hadden toegepast. In later tijd is deze staatsvergoding menigmaal teruggekeerd; met name kwam ze tegenover het individualisme der 18e eeuw, weer door Hegel aan de orde, die in den staat de verwerkelijking der zedelijke idee zag en daarmede den weg baande voor het staatsabsolutisme, het staatssocialisme en de staatspaedagogie. Maar het Christendom deed ons een andere gedachte aan de hand in het koninkrijk Gods, dat boven kerk en staat zich verheft, en wel door de volken heen zich realiseert en deze in hun

onderscheidenheid erkent en handhaaft, maar tevens over heel de wereld zich uitbreidt, en voor staatsapotheose en chauvinisme ons behoedt.

Evenmin kan ons het middel bekoren, waardoor men zulk een staatsburgerschap bereiken wil, hetzij dit in de invoering van het vak burgerkunde op de lagere school of in de omzetting van de leerschool in de werkschool besta. Wij kunnen er hier niet aan denken, deze nieuwe opvoedingsmiddelen aan eene breedvoerige critiek te onderwerpen, en moeten er ook van afzien, om de goede denkbeelden aan te wijzen, die aan deze nieuwe paedagogiek ten grondslag liggen en in de geschriften van Kerschensteiner telkens terugkeeren. Wij bepalen ons tot deze korte opmerkingen. 1°. De vakken van het lager onderwijs zijn reeds zoo vele in aantal, dat aan vermeerdering of uitbreiding niet te denken valt: ieder klaagt over intellectualisme en overlading der hersenen, maar als het erop aankomt, om verbetering aan te brengen, wordt gewoonlijk toch weer in het voortgaan op denzelfden weg heil gezocht. 2°. De invoering van het nieuwe vak burgerkunde op de lagere school is onnoodig, omdat, gelijk straks nader zal aangewezen worden, het doel, dat men ermede beoogt, op eene andere manier veel beter bereikt kan worden. 3°. De omzetting van de leer- in de werkschool heeft nog veel meer bezwaren, omdat de lagere school niet vak-, maar algemeenvormend onderwijs heeft te geven. De leus: door vorming van een beroep tot algemeene vorming, is slechts voor een deel juist; als de lagere school eene werkschool wordt, brengt ze aan de voor alle kinderen des volks noodzakelijke algemeene vorming schade toe en loopt ze aan de andere zijde gevaar, om den handenarbeid in „nützlose Spielerei" te doen ontaarden. 4°. De tegenstelling tusschen leer- en werkschool is hoogst eenzijdig, omdat ook in de tegenwoordige school wel terdege *gewerkt* wordt; de zelfwerkzaamheid der leerlingen ook daar reeds veel meer dan vroeger tot haar recht komt en nog meer komen kan; en omdat Kerschensteiner, onder den indruk van de practische opvoedingsrichting in Amerika, bij arbeid al te veel aan handenarbeid denkt. 5°. Zelfregeering, zelfwerkzaamheid, handenarbeid zijn op zichzelf nog volstrekt niet voldoende, om staatsburgerschap te kweeken; Kerschensteiner erkent dit

zelf en zegt daarom, dat de werkscholen moeten ingericht worden als arbeidsgemeenschappen, waarin de gewoonten van zedelijk handelen verworven kunnen worden [1]). Doch zulke gewoonten kunnen volstrekt niet alleen in een arbeidsgemeenschap, maar in elke zedelijke gemeenschap worden geleerd; en eene arbeids-gemeenschap waarborgt als zoodanig nog volstrekt niet, dat ze niet tot een corporatief egoïsme leidt, dat even gevaarlijk is als dat van den individu.

Wijl Kerschensteiner echter zoo sterk den nadruk legt op arbeid en arbeidsgemeenschap als middel tot een ethisch, zichzelf verloochenend en in den dienst van anderen zich stellend staatsburgerschap, gevoelt hij weinig sympathie voor de invoering van het nieuwe vak: burgerkunde in de lagere school. En dit volkomen terecht. In vroeger tijd was n.l. de vaderlandsliefde zeker niet minder sterk dan heden ten dage, nu men ze reeds op de lagere school door opzettelijk onderwijs te wekken en te versterken zoekt. Natuurlijk is het wenschelijk, dat de jeugd zich aanhankelijk voelt aan volk en vaderland, maar het is bewijs van armoede, dat deze aanhankelijkheid tegenwoordig kunstmatig gekweekt moet worden. Vroeger sprak die liefde als het ware vanzelve; ze werd met de moedermelk ingezogen, evenals die tot eigen huis en woonplaats, tot eigen gezin en familie. Ze was geen vrucht van onderwijs in staatsinrichting enz., maar ging eraan vooraf; ze droeg een instinctief karakter en was van zedelijken aard, terwijl ze thans bij velen, die van de staatsinrichting goed op de hoogte zijn, ten eenenmale ontbreekt. Het gevaar is niet denkbeeldig, dat men, juist door het aanwenden van allerlei kunstmiddelen, de natuurlijke liefde verzwakt.

Daarbij komt nog, dat de kinderen op de lagere school den inhoud van datgene, wat men burgerkunde noemt, op andere en betere wijze verkrijgen kunnen, dan door onderwijs in een nieuw, zelfstandig vak. Zij leeren immers in huis reeds van de overheid, die ons regeert en die in een Christelijk gezin telkenmale in den gebede gedacht wordt. Ze hooren van de verjaardagen van het Koninklijk Huis, van de bezoeken, door de Koningin

[1]) Der Begriff der staatsb. Erziehung bl. 45, 46. Verg. verder Foerster, Staatsbürgerliche Erziehung Leipzig Teubner 1910. Münch, Zukunftspädagogik[3]. Berlin Reimer 1913 bl. 141 v. Budde, Moderne Bildungsprobleme. Langensalza Beyer 1912 bl. 85 v. Dr T. J. de Boer, Leerschool of werkschool, De Beweging Nov. 1912.

aan verschillende plaatsen des lands gebracht, van stemmingen voor den gemeenteraad en de staten; zij krijgen op allerlei wijze kennis van burgemeester, wethouders en raadsleden, van politie, post en telegraphie, van soldaten en matrozen, van stadhuis, gerechtshof, gevangenis enz., en worden op deze wijze door allerlei banden aan huis en omgeving, aan land en volk gehecht.

De school sluit hierbij aan en bouwt hierop voort; zij vindt overvloedig en ongezocht gelegenheid om de kennis uit te breiden en te ordenen, om den zedelijken band der liefde tot het vaderland te versterken. Bijbelsche geschiedenis, godsdienstig en zedekundig onderwijs (bijv. over de tien geboden), algemeene en vaderlandsche geschiedenis, aardrijkskunde en natuurkunde, ze geven alle aanleiding te over, om alwat kinderen op de lagere school van eigen land dienen te leeren, op gepaste wijze ter sprake te brengen. Indien de onderwijzer zelf een goed vaderlander is en zijne roeping verstaat, heeft hij zeker aan een apart vak geen behoefte. En hij zal onopzettelijk meer vaderlandsliefde in het hart kweeken, dan door breede betoogen over haar plicht of onopzettelijke uiteenzettingen over de voortreffelijkheid onzer staatsinrichting [1]). Daarbij vergete men niet, dat gezin en school zelve reeds gemeenschappen zijn, die het kind aan orde en tucht, aan gehoorzaamheid en zelfverloochening wennen; als samenlevingen in het klein, voeden ze het kind reeds vanzelve tot goede en rechtschapen burgers op. Meer kan en behoeft men van deze instellingen ook niet te vergen; als zij op bovengenoemde wijze eenige algemeene kennis bijbrengen en voorts plichtbesef, gevoel van verantwoordelijkheid, zin voor orde en wet, achting voor de overheid, eerbied voor anderer rechten, eerlijkheid in handel en wandel kweeken, dan hebben zij het hunne en genoeg gedaan [2]).

---

[1]) Paulsen, Pädagogik, Berlin Cotta 1911 bl. 195 v. Lex. der Pädag. I 607. Bij de behandeling van het wetsontwerp tot regeling van het u. l. en m. u. l. onderwijs werd Art. 2 letter e van de wet op het lager onderwijs aldus gewijzigd: de beginselen der vaderlandsche geschiedenis, daaronder begrepen de allereerste beginselen der gemeente, provinciale en staatsinrichting van Nederland. De heer K. W. merkte in De School met den Bijbel 20 Juli 1916 bl. 33 terecht op, dat deze wijziging den indruk geeft, alsof aan dat alles op de school niets werd gedaan, en het gevaar medebrengt, dat men er thans bijzonder de aandacht aan zal wijden en aan overdrijving zich zal schuldig maken, ofschoon de wet gelukkig van „allereerste beginselen" spreekt. — [2]) Rzesnitzek, Schulpsychologie, Unterrichts- und Erziehungslehre für Lehrer und Lehrerseminare, Leipzig Dürr 1911 bl. 210, Lex. der Pädag. IV 1230.

Maar met het einde der schooljaren verandert de zaak. Zooals boven werd aangetoond, is politieke opvoeding in den tegenwoordigen tijd voor ieder burger onmisbaar, al was het alleen om naar behooren zijn kiezersplicht te vervullen. De scholen van u. l. en m. u. l., van vak-, middelbaar en voorbereidend hooger onderwijs kunnen daarin slechts ten deele en voor een betrekkelijk klein deel van het volk voorzien; voor 90 percent van de bevolking is het lager onderwijs eindonderwijs. Wel is waar, is er een streven, om den schoolplichtigen leeftijd met een jaar te verlengen, en spreekt men er in Duitschland van, om het schoolbezoek in sommige vakken tot den 18-jarigen leeftijd, dat is tot de kazerne toe, verplicht te stellen. Maar ten eerste zijn we zoover nog niet en hebben we onzen Oosternabuur niet in alles na te volgen; en ten andere zijn er eischen des levens, die grenzen stellen aan de eischen der school. Men kan en behoeft niet alles op de school te leeren, wat later in de practijk van het leven noodig is; het leven zelf is een school [1]). Daarom ontsluit zich hier voor de knapen- en jongelings-

[1]) In het orgaan van de Weezenkas, vereeniging op den grondslag van het beginsel: Opvoeding zonder geloofsdogma, onder red. van A. H. Gerhard en L. J. Vermeer, getiteld Opvoeding en Moraal, verscheen onlangs een hoofdartikel over Kennis en Verstand, waaruit het Handelsblad van 9 Oct. j.l. Av, eenige zinnen overnam en voor een deel spatieerde: „Menigeen wil den schoolleeftijd langer maken, omdat er des te meer kennis ingebracht kan worden. Nog erger gaat het op de voortgezette school. Daar heb je ten eerste al de examens van toelating. Parate kennis is het parool. Het kind, dat niet dadelijk weet te antwoorden op allerlei vragen van grammatica, aardrijkskunde, geschiedenis enz. is niet geschikt voor verder onderwijs. Er is een koortsachtig streven naar ophooping in steeds korter tijd van steeds grooter hoeveelheid „kennis", en de maatschappij jaagt in die richting mee. Jaren geleden kon een kind, dat de gewone lagere school goed doorloopen had, er zeker van zijn, dat het goed bruikbaar werd geacht op een kantoor en in tal van vakken. Gaandeweg was er geen plaats meer voor je, tenzij je tenminste een diploma H. B. School 3-j. cursus kon vertoonen; wij zijn al zoover, dat om te beginnen op een kantoor of zoo iets een diploma 5-j. cursus of handelsschool wordt vereischt. En deze diploma's, alle akten van bekwaamheid, die worden gevraagd, vorderen steeds grooter hoeveelheid parate kennis. Vandaar dat gejakker op de voorbereidingsscholen, dat krankzinnig gewurm met huiswerk of — summum van dwaasheid — met extra bijwerkingslessen, het groote succes, dat goed befaamde dril- en africhtingsscholen hebben." Toch ware het zotternij, indien ik met het bovenstaande wilde betoogen, dat parate kennis geen waarde zou hebben. Integendeel, de praktijk des levens vordert ze, al is 't in veel geringer mate dan 't schijnt. Maar waar en hoe wordt ze voornamelijk gekregen? Dit staat vast: niet in de school, doch in 't leven. Als we alle mannen en vrouwen van beteekenis nagaan, dan hebben ze de kennis en bekwaamheid, waardoor ze zich onderscheidden, niet verworven op de school, doch nà die

vereenigingen een nuttige en belangrijke werkkring. Zij zijn en moeten meer en meer worden de aangewezen gelegenheden, waar de rijpere jeugd voor het politieke leven voorbereid wordt.

Deze voorbereiding sluit natuurlijk ook verstandelijke ontwikkeing in. Knapen en jongelingen moeten geleidelijk bekend gemaakt worden: 1° met de beginselen, welke naar Schrift en belijdenis aan de politiek ten grondslag behooren te liggen; 2° met de voornaamste elementen der staatsinrichting, gelijk die zich in ons vaderland historisch ontwikkeld heeft en heden ten dage bestaat; en 3° met de politieke partijen, die zich hier te lande gevormd hebben, en in de beginselen, waarvan zij uitgaan, en de doeleinden, die ze najagen, van elkander onderscheiden zijn.

Doch onderwijs en kennis zijn alleen niet voldoende. De beste staatsinrichting is waardeloos, als het volk niet deugt; de uitnemendste wetten zijn krachteloos, als ze geen steun vinden in de conscientie van het volk; wie de gansche staatsinrichting op zijn duimpje kent en van alle wetten op de hoogte is, kan toch nog een slecht burger zijn. Bij de politieke opvoeding komt het dus vooral op het kweeken van liefde, trouw, gehoorzaamheid, opofferingsgezindheid aan. Hiervoor biedt de goed ingerichte knapen- en jongelingsvereeniging eene uitnemende gelegenheid aan, in vele opzichten voor dezen leeftijd nog beter dan huis en school. Want zulk eene vereeniging heeft geen vader aan het hoofd, die met gezag optreedt, noch een onderwijzer, die tot straf de toe-

---

school in hun werk, in en door de dagelijksche vervulling hunner plichten. Daar deden ze de kennis, de altijd beschikbare kennis op, omdat ze die dagelijksch aanwenden en noodig hadden. Dit geldt voor elk vak, elk beroep, elk ambt, ja voor elk studieberoep. Honderden zeer knappe mannen in hun vak, in hun studie, die het te kwaad krijgen, als zij hun schoolgaand kind in zijn lessen willen helpen. Dan bemerken zij zelfs hoeveel van wat ze in hun jeugd beploeterd hebben, ganschelijk verdwenen is. Het lijkt een krasse stelling; toch is zij der overdenking ten volle waard: de bruikbare, de waarlijk nuttige kennis doet men niet in de school op, maar daarnà, in het leven. Het Handelsblad nam dit met instemming over, omdat „het weer een getuigenis aflegt van de overschatting, waarmee men „de school" (in den meest algemeenen zin) aanziet. De school is een hoogst noodzakelijk en zeer belangrijk instituut, maar men heeft op te passen, dat zij, die er aanvankelijk was voor het kind, niet zóó van aard verandert, dat het den schijn krijgt alsof het kind er is in het belang der school. De reactie daartegen zal zich hoe langer hoe sterker openbaren, totdat we teruggegaan zullen zijn tot den normalen toestand, dat is: dat de school bijzaak, hulpmiddel, zal zijn geworden, in plaats van voornaamste levensdoel van het kind en den jongeling."

vlucht kan nemen; maar een leider, die moet kunnen rekenen op de gewillige medewerking van alle leden. Eene Knapen- en Jongelingsvereeniging is eene vrije arbeidsgemeenschap, waarin elk zich zedelijk verplicht, om zijne gaven ten nutte van de andere leden gewilliglijk en met vreugde aan te wenden. Zelfregeering en zelfwerkzaamheid kunnen hier met de jaren in klimmende mate toepassing vinden. Orde en tucht, gehoorzaamheid en toewijding zijn belangen, die elk lid en alle leden saam te behartigen hebben. Het vrije vereenigingsleven bereidt allen voor voor den arbeid der dienende liefde in maatschappij en staat.

§ 17. *Methode.*

De laatste opmerkingen hebben reeds betrekking op de methode' welke de opvoeding der rijpere jeugd bij haar arbeid te volgen heeft, en die nog eene afzonderlijke bespreking verdient. Er behoort anders wel moed toe, om tegenwoordig nog over methode te handelen. Want ten eerste bestaat hierover zulk eene uitgebreide litteratuur, dat aan vermeerdering geen behoefte bestaat. En ten andere heeft de overdrijving van de waarde der methode eene sterke reactie gewekt, en van alle kanten stemmen doen opgaan, die nadrukkelijk waarschuwen tegen het „vermethodieken" van het onderwijs. De bekende paedagoog, Dr J. H. Gunning Wzn. districtsschoolopziener en privaatdocent aan de Universiteit te Amsterdam, heeft reeds sedert jaren tegen dit streven getuigd; en nog veel sterker liet onlangs de Leidsche hoogleeraar Dr J. . Hartman zich uit in een paar feuilletons in de N. Rott. Courant Want niet alleen stelde hij daarin voor, om alle openbare hoogescholen in ons vaderland tot ééne Universiteit te vereenigen en alle examens af te schaffen; maar met name protesteerde hij ook tegen het stichten van leerstoelen in de paedagogiek. Want paedagogiek is eene kunst, de kunst n.l. om kinderen op te leiden tot verstandige, goede menschen; ze is misschien wel de hoogste aller kunsten en eigenlijk voor niemand bereikbaar; maar in elk geval, men moet voor het onderwijzen en opvoeden aanleg hebben of anders leert men dit nooit. Theoretische colleges in de paedagogiek,

lange en deftige redeneeringen over de methode van onderwijs geven niets. „Alles, alles, alles hangt bij 't geven van onderwijs af van de omstandigheden, maar meer nog hangt alles af van de personen, zoowel die het onderwijs geven als die het ontvangen" [1]).

Deze woorden schijnen nu wel een vernietigend oordeel uit te spreken over alle methode en paedagogiek, maar als ze nader verklaard worden, vallen ze mee; ze luiden scherper dan ze bedoeld zijn. Toen Prof. Heymans een paar dagen laten een kort maar krachtig pleidooi voor de veroordeelde paedagogiek in de N. Rott. Courant inzond [2]), toen verklaarde de Leidsche hoogleeraar niet lang daarna, dat het verschil van meening niet zoo groot was. „Als ik zeg: „geen paedagogiek", en een ander, die 't even ernstig meent, zegt: „wel paedagogiek", dan bedoelen wij beiden hetzelfde. Hij drukt zich aldus uit: „Men stelle dat leervak in aan de Universiteit en benoeme er een professor in zoo goed als men maar krijgen kan; ik beweer: „zoodra gij een voortreffelijk mensch ontmoet, die roeping gevoelt om paedagogiek te doceeren en kans ziet dat te doen tot nut en heil zijner hoorders, maakt hem aanstonds professor" .... 't Komt practisch op 't zelfde neer." [3])

Nu gaat het verschil wel eenigszins dieper dan uit deze verzoenende woorden valt op te maken. Maar we behoeven dit hier niet nader uit te werken, omdat er in elk geval duidelijk uit blijkt, dat persoonlijkheid en methode niet tegenover elkander staan en elkaar volstrekt niet behoeven uit te sluiten. Ook hier moet men het eene doen, nadruk leggen op de beteekenis van den persoon des onderwijzers, en tevens het andere niet nalaten, n.l. waarde hechten aan eene goede en deugdelijke methode. Zeer terecht bindt de Heer Jonkman persoonlijkheid en methode zoo nauw aaneen, dat hij zeggen kan: de methode, dat moet de leider (de onderwijzer, de opvoeder) zelf zijn. De methode houdt geen model voor oogen, dat de onderwijzer slaafs te volgen heeft, maar ze moet door en door persoonlijk zijn en zoo door den onderwijzer of leider worden geassimileerd, dat zij, al kwam ze van buiten af,

[1]) N. Rott. Courant 10 Juni 1916 Av. A. —. [2]) N. Rott. Courant 13 Juni 1916. — [3]) Prof. Hartman in een feuilleton in de N. Rott. Courant over Nieuwjaar, nieuwjaarsgedachten, nieuwjaarsplannen, gedateerd 11 Sept. 1916.

toch uitdrukking wordt van zijn innigst wezen, van zijn kennen en kunnen, van zijn leven en zijn; de methode moge de *geleidraad* zijn, de electrische kracht vindt haar bron in de *persoonlijkheid* [1]. En in denzelfden geest verklaart de Heer Drewes, dat de persoonlijkheidspaedagogiek zich slechts schijnbaar tegen de methode verzet, want juist haar geheele optreden is methode, methode geincarneerd in den wijzen, zelfbewusten onderwijzer; maar dat zij protest aanteekent tegen de sleur, die juist geen methode is, tegen het methodegeloof en de methodewoede, die in den onderwijzer de persoonlijkheid doodt, van hem een automaat en een leermachine maakt [2].

Dit protest is volkomen te billijken, maar heeft met verachting van methodiek en paedagogiek niets van doen. Daar zijn wel paedagogen, die zich boven deze wetenschappen hoog verheven achten en altijd weer hameren op het aambeeld, dat bij onderwijs en opvoeding alles aankomt op de persoonlijkheid, op zijn aanleg en tact. En dit zijn zeker de eerste en voornaamste vereischten in den opvoeder, die door geen paedagogisch onderwijs vergoed of zelfs aangeleerd kunnen worden. Maar aangeboren gaven, hoe rijk ook, zijn op geen enkel gebied voldoende; ze moeten ontwikkeld en geoefend worden, en staan daarbij aan allerlei misbruik en afdwaling bloot, gelijk de uitlevings-theorie van vroeger en later tijd overvloedig bewijst. Bovendien zijn die gaven lang niet in alle personen, die met de opvoeding der jeugd zijn belast, op dezelfde wijze en in dezelfde mate aanwezig; verreweg de meesten hebben leiding noodig, om de gaven, die ze bezitten, in de goede richting tot ontwikkeling te brengen. En zelfs voor hen, die „geboren opvoeders" kunnen heeten, is het niet overbodig, om zichzelven met helderheid rekenschap te geven van de methode, die zij bij hun opvoeding volgen, en alzoo hunne bijzondere gaven ook ten nutte van anderen aan te wenden. Wie zal het onderwijs in de logica voor den denker overbodig achten, omdat hare wetten in het denken zelf liggen opgesloten? Of, om met Prof. Heymans te spreken: „Waarom leert de schilder anatomie

[1]) In zijn reeds vroeger aangehaald opstel over De Algemeene Werkwijze bl. 8, 9. — [2]) Zie zijne artikelen over Persoonlijkheidspaedagogiek in het Paedag. Tijdschrift, Juli, Aug., Sept. 1916, vooral bl. 97, 103, 104, 128, 129.

en perspectief? Zeker niet in de verwachting, dat deze voldoende zijn, om hem tot een kunstenaar te maken; maar omdat zij hem kunnen helpen om fouten te vermijden, die hij anders eerst door eindeloos probeeren te boven zou komen. Waarom ontvangt de aanstaande arts onderwijs in physiologie en pathologie? Allerminst omdat men de hooge waarde van den intuïtieven kijk bij de uitoefening der geneeskunst ontkent; maar omdat hij daardoor leert, waarnaar hij te kijken heeft, en op welke wijze hij zijn intuïtieve diagnose kan controleeren en zich voor vergissingen kan inachtnemen. Zou het ten aanzien van de kunst van onderwijzen en opvoeden niet evenzoo gesteld zijn?" [1])

Hiermede is het goed recht, om bij de behandeling van de opvoeding der rijpere jeugd ook een woord aan de methode te wijden, genoegzaam in het licht gesteld. Natuurlijk kan dit woord hier ter plaatse slechts kort en onvolledig zijn; maar het trekken van enkele hoofdlijnen is toch noodig, om de richting aan te geven, waarin de neopaedie zich te bewegen heeft, en vermijdt bovendien het gevaar van eenvormigheid, waaraan eene uitgewerkte methodiek zoo lichtelijk blootstelt.

Het woord methode is aan de Grieksche taal ontleend en beteekende oorspronkelijk: het iemand of iets achternagaan, achternaloopen, maar werd spoedig overdrachtelijk gebezigd van het nagaan, onderzoeken of behandelen van een wetenschappelijk onderwerp, en vervolgens van de wijze, waarop zulk een onderzoek of behandeling volgens de regelen der kunst geschieden moet. Deze behandeling kan uit den aard der zaak tweeërlei zijn; men kan een of ander wetenschappelijk onderwerp voor zichzelf onderzoeken en behandelen; maar men kan het ook ten aanhooren van anderen behandelen, om hen in de kennis van dat onderwerp in te leiden en heeft dan natuurlijk in zijn onderwijs (gesprek, rede, enz.) eene zekere orde te volgen. Hier spreken we van methode in

[1]) N. Rott. C. t. a. p. Willmann, Didaktik[3] II 271. zegt zeer juist: Der Methodenkultus hat die Gedankenlosigkeit zur Mutter, die Methodenscheu die Denkfaulheit. Een van de eersten, die in Duitschland tegen de „methodewoede" in verzet kwam en het recht der persoonlijkheid wederom gelden deed, was de R. Kath. regeerings- en schoolraad in Trier Lorenz Kellner † 1892, in zijn Aphorismen zur Pädagogik 1850, later vele malen herdrukt.

laatstgenoemden zin en hebben er dus onder te verstaan de planmatig aangelegde, regelmatige of „ordelijke werkwijze", welke bij het onderwijs gevolgd moet worden.

Zulk eene ordelijke werkwijze kan vanzelf niet willekeurig door den onderwijzer worden vastgesteld, maar is aan objectieve gegevens gebonden. Ze wordt van alle zijden bepaald: 1° door de leerstof, die onderwezen moet worden, 2° door den leerling, die het onderricht ontvangen moet, en 3° door de persoonlijkheid van den onderwijzer, die, gelijk boven reeds opgemerkt werd, de methode niet slaafs te volgen, maar zelfstandig te hanteeren heeft. Voorts worde niet vergeten, dat wij het hier te doen hebben met de opvoeding der rijpere jeugd, dat is, van die mannelijke jeugd, die de lagere school achter den rug heeft en, al dan niet nog eenig verder u. l., m. u. l. of vakonderwijs genietende, de maatschappij ingaat en voor het practische leven moet worden voorbereid. Bij deze jeugd behoort de nadruk te vallen, niet op het onderwijs maar op de *opvoeding*. En deze twee zijn onderscheiden, en behooren onderscheiden te blijven; ze mogen niet als door Herbart met elkander vereenzelvigd worden en kunnen dat ook niet. Maar onderscheiding is ook hier toch niet als scheiding bedoeld. Het onderwijs behoort altijd, en vooral bij de rijpere jeugd, een opvoedend element in te sluiten; en aan de andere zijde is opvoeding zonder eenig onderwijs niet denkbaar.

Ook de rijpere jeugd heeft na de lagere school nog aan onderwijs behoefte, en die behoefte wordt in de tegenwoordige maatschappij hoe langer hoe dringender. Ten deele ontvangt ze dit onderwijs in de scholen van u. l., m. u. l. en vakonderwijs, die echter nog veel te gering in aantal zijn en veel te weinig leerlingen tellen; voor een ander deel ontvangt ze dat in de Knapen- en Jongelingsvereenigingen, die vormscholen zijn en willen opvoeden voor het leven. Maar ook deze opvoeding sluit onderwijs in en ziet zich dus allereerst voor de bovengenoemde methodische vraag gesteld: hoe de bedoelde rijpere jeugd op de geschiktste en vruchtbaarste wijze, zoowel in godsdienstig-zedelijk als in maatschappelijk en staatkundig opzicht, die kennis bij te brengen, welke zij in het latere leven behoeft.

Bij het onderwijs zijn er nu, welbeschouwd, slechts twee

methoden mogelijk. De eerste heet gewoonlijk de *thetische* (stellige) of *acroamatische* (op het aanhooren gerichte) leerwijze, en bestaat daarin, dat de onderwijzer in eene geregelde voordracht de leerstof mededeelt, en de leerling haar hoorende ontvangt en zich toeëigent. De tweede methode, welke in den regel de *heuristische* (afgeleid van een Grieksch werkwoord, dat vinden beteekent) genoemd wordt, geeft aan den leerling de gelegenheid, om hetgeen hij weten moet zelf te zoeken en te vinden. Bij de eerste leerwijze is de leerling wel niet louter passief, maar toch receptief; bij de tweede is hij actief, wordt hijzelf aan het werk gezet, en geprikkeld tot het inspannen van zijne eigene kracht.

Beide methoden laten in de practijk verschillende wijzigingen toe, al naar gelang de orde onderscheiden is, waarin de leerstof behandeld wordt, of de middelen andere zijn, waardoor men de zelfwerkzaamheid van den leerling tracht op te wekken. In het eerste geval maakt men vooral onderscheid tusschen de *analytische* en de *synthetische* orde, waarin een onderwerp behandeld wordt; in het tweede geval spreekt men hoofdzakelijk van de *Socratische*, de *catechetische*, de *disputeer-* en de *werk*methode. Maar het is niet noodig, hier verder over uit te weiden; slechts zij er nog de opmerking aan toegevoegd, dat deze laatste onderscheidingen eigenlijk geene nieuwe methoden aanduiden, maar slechts wijzigingen zijn van de beide bovengenoemde hoofdmethoden [1]).

[1]) Wijl er in het gebruik der woorden: analytisch en synthetisch zulk eene groote verwarring heerscht, dat de een soms analytisch noemt, wat bij den ander synthetisch heet en omgekeerd, worde deze onderscheiding hier eenigszins nader toegelicht. De oorzaak der verwarring laat zich gemakkelijk begrijpen, als men zich het reeds bij Aristoteles voorkomende beeld van de renbaan herinnert. Als de looper zijn loop begint bij de plaats, waar de kamprechter zit, dan gaat hij van het empirisch gegevene uit en rent, d. i. dringt door, stijgt op, gaat analytisch te werk, totdat hij de meta, de zuil, waar hij omkeeren moet, dat is dus als 't ware het hoogtepunt, het principium bereikt; maar als hij nu die zuil omkeert, dan neemt hij zijn loop in tegenovergestelde richting, daalt hij als het ware tot het empirisch en concreet gegevene aanvangspunt terug, en gaat dus synthetisch te werk. Maar het behoeft geen betoog, dat men de renbaan zeer gemakkelijk onder een ander gezichtspunt beschouwen, het aanvangspunt met het principium gelijk kan stellen en dan in het rennen van den kamprechter weg naar het keerpunt beeld van de synthetische en in den loop in omgekeerde richting beeld van de analytische methode ziet. Toch is het wenschelijk, om de beide woorden zoo veel mogelijk consequent, in overeenstemming met hunne oorspronkelijke meening, te gebruiken. Analyse beteekent ontbinding, gaat dus van het empirisch gegevene uit en dringt door tot de idee (het beginsel, de wet), die al dat gegevene beheerscht; ze gaat dus inductief

In het algemeen kan men nu zeggen, dat in vroeger tijd, zoowel bij de beoefening der wetenschap als bij het geven van onderwijs, inzonderheid de eerstgenoemde, thetische methode in gebruik was. De behandeling der leerstof droeg een overwegend synthetisch karakter; men ging van de beginselen of ideeën uit en schreed vandaar tot hunne gevolgtrekkingen of toepassingen voort; de meester sprak derhalve en de leerling zat aan zijne voeten en luisterde. Deze methode beantwoordde aan den toenmaligen stand van wetenschap en onderwijs; de wetenschap was eigenlijk nog wijsbegeerte, rustte op denkkracht, meer dan op waarneming, welke in dien tijd, door allerlei omstandigheden, bijv. door beperkten gezichtskring en gebrek aan instrumenten, niet anders dan gebrekkig en onvolledig kon zijn; en het onderwijs bestond voornamelijk in overlevering van de voorhanden leerstof, welke, uit de oudheid afkomstig, in werken over de zeven vrije kunsten neergelegd was; bovendien bevatte het lager onderwijs niet veel meer dan enkele hoofdstukken uit den Christelijken godsdienst, en voorts nog lezen en zang.

Allengs kwam daarin verandering. De scholastiek voerde reeds eene andere methode in, want zij ging niet van eene thesis uit, maar stelde eene quaestie op, besprak daarvan al disputeerende,

---

of regressief te werk, en stijgt op van het bijzondere tot het algemeene, van het samengestelde tot het eenvoudige, van het concrete tot het abstracte, van het gevolg tot de oorzaak, of in beeld, van de rivier naar de bron, van de takken naar den stam. Synthese daarentegen beteekent samenstelling en bewandelt den tegenovergestelden weg. In de natuurwetenschap bijv. neemt de analytische methode haar uitgangspunt in de empirisch gegevene verschijnselen en zoekt naar de oorzaak (de wet, de idee), die er aan ten grondslag ligt; terwijl dan daarna de gevonden wet, naar synthetische methode, weder licht over de verschijnselen verspreidt. In de taalkunde gaat de eerste methode van de woorden uit, ontleedt en verklaart ze, en dringt zoo door tot de gedachte van den zin; de tweede methode gaat van de algemeene gedachte uit en daalt van daar af tot de woorden, waarin ze neergelegd is. Bij onderwijs en opvoeding kan men in het algemeen zeggen, dat de analytische methode uitgaat van wat in den leerling zelven aan vaardigheid, kundigheid enz. gegeven is, daarbij verdere kennis en kunde aansluiten doet (apperceptie) en voortschrijdt tot den algemeenen regel (wet, idee), die de leerstof beheerscht; de synthetische methode gaat echter van deze laatste uit, ontwikkelt van daaruit (genetisch) de elementen, waaruit de leerstof is samengesteld. Beide methoden gaan zoo goed als altijd met elkander gepaard, al overweegt nu eens de eene en dan weer de andere; ze zijn beide onmisbaar en vullen elkander op treffende wijze aan, want gene let meer op het belang van den leerling, deze op het belang van de leerstof. Verg. vooral O. Willmann, Didaktik als Bildungslehre[3]. Braunschweig 1903 II 262—271, en art. Analyse und Synthese, Lex. der Pädag. I 1345.

het vóór en tegen (sic et non) en trok daarna de conclusie. Tot dienzelfden tijd ongeveer gaat het gebruik van den catechetischen leervorm (in vragen en antwoorden) bij het godsdienstonderwijs terug; maar dit gebruik bleef zeer beperkt en werd eerst algemeen door de Reformatie, die aan tal van catechismussen in dezen vorm het aanzijn gaf en daarmede eene groote verbetering in dit onderwijs aanbracht. Want de vroegere methode van het spreken en hooren, van het voor- en het naspreken was eentonig en geestdoodend; maar de erotematische (afgeleid van een Grieksch woord, dat vraag beteekent) of vragende leervorm bracht afwisseling en levendigheid in het onderwijs en hield de opmerkzaamheid van den leerling gespannen.

Toch werd eerst langzamerhand, in den loop der 18e eeuw, deze leervorm in andere vakken van het lager onderwijs toegepast. En hiertoe werkte nog eene andere oorzaak mede. Het lager onderwijs omvatte eerst slechts godsdienstonderwijs, lezen en zang; tegen het einde der Middeleeuwen kwam er het schrijven en rekenen bij; en in de 18e eeuw werden allengs ook natuurkunde en geschiedenis onder de vakken opgenomen. In verband met deze uitbreiding van het lager onderwijs begon men op de mede- en op de zelfwerkzaamheid van den leerling nadruk te leggen, en den ouden (thetischen en synthetischen) leervorm te vervangen door de erotematische (catechetische, Socratische) en analytische leerwijze. Cartesius had al gezegd, dat de vroegere methode meer geschikt was, om uiteentezetten wat we weten, dan om te onderzoeken wat we niet weten; Bacon verhief de zuivere ervaring tot eenige bron van kennis; en daarbij sloten zich in de 17e en 18e eeuw tal van paedagogen aan, en stelden den eisch, dat ook bij het lager onderwijs de analytische methode gevolgd zou worden: van het bijzondere tot het algemeene, van de deelen tot het geheel, alles in den weg van ervaring (Comenius, Ratichius, e. a.).

Ofschoon deze richting nu aanvankelijk voor eene uitnemende en practisch belangrijke waarheid opkwam, sloeg zij toch bij Rousseau, en later, uit reactie tegen het intellectualisme, bij de voorstanders der werkschool, tot een ander uiterste over. En zoo kreeg men van die zijde te hooren, dat het kind niets te gelooven en niets te leeren had, voordat het de zaak zelf onderzocht

en begrepen had. Bij het onderwijs kwam het niet op de leerstof, maar enkel op den leerling aan, evenals in de kunst het onderwerp er niets toe doet, maar alleen de emotie van den kunstenaar. De leerstof vertegenwoordigt dan geen schat van ideale goederen, die uit het verleden tot ons gekomen is en getrouw aan het nageslacht moet overgeleverd worden, maar dient enkel en alleen als een leermiddel en is ondergeschikt aan het kind. Eenig doel van het onderwijs en de opvoeding is, dit kind zelf tot ontwikkeling te brengen, te vormen tot eene autonome, zich zelf naar haar eigen aard regeerende persoonlijkheid. Niet de wereld moet tot het kind worden gebracht, opdat het daarmede zijn bewustzijn verrijke, maar de eigenaardige gaven van het kind moeten door middel van het onderwijs zooveel mogelijk ontwikkeld worden, opdat het daarna zelfstandig zijn eigen weg ga. De leerschool make dus voor de werkschool plaats, waar de leerling niet passief aanhoort, maar actief aan den arbeid deelneemt en voor het produceeren wordt voorbereid. Want Bacon zeide het reeds en in den jongsten tijd keert deze opvatting telkens weer: het ware doel der wetenschap is hierin gelegen, dat zij het menschelijk leven door nieuwe uitvindingen (en Bacon dacht daarbij aan boekdrukkunst, buskruit, kompas enz.) verrijkt.

Nu is het lager onderwijs aan deze omzetting van de leer- in de werkschool nog lang niet toe. Van de tegenwoordige school werd kort geleden nog gezegd: „Onze kinderen redeneeren niet meer, ze luisteren een redeneering na. Ze denken niet meer; er wordt te veel voor hen gedacht. Ze werken niet meer, ze worden bewerkt. Ze staan op de trappers van de fiets van hun onderwijzer en laten zich rijden waar hij wil. Zet ge ze zelf op de fiets, dan verliezen ze de pedalen en kantelen om. Om goed te leeren fietsen, moeten ze fietsen; om goed te leeren rekenen, moeten ze rekenen; om goed te leeren schrijven, moeten ze schrijven, en niet verplicht zijn, naar ellenlange voordrachten te luisteren. Dat vergeet men wat al te zeer."[1]) In hoever deze klacht over het

[1]) Aldus de Heer Edward Peeters in een artikel: Over zelfwerkzaamheid in School en Leven, volgens citaat in het Alg. Handelsblad. De klacht is van denzelfden aard als die van Dewey, overgenomen door Kerschensteiner (bijv. in: der Begriff der staatsburg. Erziehung[3] bl. 38): eene zwemschool

hedendaagsche onderwijs gegrond is, zij aan het oordeel van deskundigen overgelaten. Maar ze heeft voornamelijk betrekking op vaardigheden (lezen, schrijven, enz.), en deze kan het kind zich zeker niet anders dan door oefening eigen maken. Er zijn echter ook kundigheden, die op de school onderwezen worden, zooals taal, geschiedenis, aardrijkskunde, natuurkennis; en deze vakken vertegenwoordigen geestelijke goederen, die niet door den onderwijzer en het kind worden geproduceerd, maar in den loop der eeuwen verworven en vermeerderd zijn, en nu van het eene geslacht aan het andere moeten worden overgeleverd. Ze doen niet louter als een opvoedingsmiddel dienst, maar vormen ook een opvoedingsideaal. Ze hebben niet alleen ondergeschikte, maar ook objectieve, zelfstandige waarde. Daarom kan bij al deze vakken uit den aard der zaak het gezag van den leeraar, de thetische methode, de mededeeling der leerstof niet gemist worden.

Maar hoezeer dit belang van de leerstof tegenover het subjectivisme van den nieuweren tijd te handhaven is, daarmede wordt toch niets afgedongen op den eisch, dat de methode van het onderwijs ten volle rekening houde met het belang van den leerling. Niet de logica alleen, ook de psychologie heeft hier een woord mee te spreken. Als men zegt, dat de onderwijzer de leerstof heeft medetedeelen, en dat de leerling deze heeft te ontvangen en aan te nemen, drukt men zich, zoo niet onjuist, toch onvolledig en op eene voor misverstand vatbare wijze uit. In vroeger tijd verkeerde men al te zeer in de meening, dat de leerling zich de leerstof al eigen gemaakt had, wanneer hij ze woordelijk in zijn geheugen geprent had en letterlijk nazeggen kon; in voorspreken en naspreken ging de methode van het onderwijs op. De Hervorming bracht hierin al wijziging, door bij het godsdienstonderwijs de catechetische leerwijze in te voeren, en door telkens den raad te geven, dat de schoolmeesters den Catechismus niet slechts

---

deugt niet, die de leerlingen alleen de theorie van het zwemmen leert en hen niet te water laat gaan. Nieuw is deze gedachte niet, want Augustinus had reeds gezegd: niemand, die loopt, denkt daarbij aan de leer van het evenwicht, en men leert iemand gemakkelijker het loopen dan de theorie van het loopen, aangehaald bij Dr J. H. Gunning Wz. Verzamelde Paedag. Opstellen, Amsterdam 1904, bl. 104.

door de kinderen van buiten moesten laten leeren, maar ook de daarin vervatte leer, naar de bevatting der leerlingen, zoo duidelijk mogelijk moesten verklaren, en hen telkens moesten afvragen, of zij den zin wel hadden verstaan. In de practijk werd deze raad lang niet altijd opgevolgd, maar hij heeft er toch toe bijgedragen, dat de vraag naar de beste methode, bepaald ook met het oog op de leerlingen, nadrukkelijk aan de orde werd gesteld.

Inderdaad is het proces van de geestelijke toeëigening der leerstof lang zoo eenvoudig niet, als voormaals werd gedacht. Het is niet waar, dat wie de woorden in zijn geheugen prent, ook reeds de daarin vervatte gedachte bezit; deze kan dan nog geheel buiten den leerling staan. Vaardigheden, zooals lezen, schrijven, teekenen, zwemmen, fietsen, enz. kunnen wij niet anders dan door zelfwerkzaamheid en oefening ons eigen maken. Maar dat geldt in het wezen der zaak, schoon op andere wijze, ook van voorstellingen en begrippen, oordeelen en besluiten. Mededeeling zonder meer is ongenoegzaam, en de leerling, die zich tevreden stelt met ze aan te hooren, in het geheugen te prenten en letterlijk na te spreken, is als een hongerige, die droomt dat hij eet, maar als hij ontwaakt is zijne ziel ledig. De taak van den leerling gaat volstrekt niet daarin op, dat hij de leerstof zuiver passief ontvangt, maar zij bestaat voornamelijk hierin, dat hij door innerlijke geestelijke werkzaamheid haar in zijn leven zelf opneemt. Alle leeren is toeëigening in den weg van geestelijke activiteit.

Zooals de spijze ons alleen voedt, als ze ingaat in ons bloed, zoo is kennis ons alleen dan van nut, als ze geestelijk geassimileerd en in een bestanddeel van ons innerlijk leven omgezet wordt. Zoodra de leerling dan ook op deze wijze de leerstof bemachtigt, drukt hij er zijn eigen stempel op en geeft ze ook meer of min op eene eigene wijze weer. Al leeren de kinderen op school ook schrijven naar één model, ieder hunner heeft toch eene eigene hand. In de ziel van den mensch ontvangt alles zijn eigen stijl. De voorstanders van de werkschool dwalen daarom ook niet in dit opzicht, dat zij aan zelfwerkzaamheid groote waarde hechten, maar hunne eenzijdigheid ligt hierin, dat zij daarbij schier uitsluitend aan lichamelijke werkzaamheid denken, en de geestelijke activiteit,

die voor alle onderwijs noodig en van nog grooter waarde is, over het hoofd zien.

Deze eisch der zelfwerkzaamheid beantwoordt aan de natuur van den mensch, die geen aap of papagaai, maar een redelijk wezen is en tot zelfstandigheid moet worden opgevoed. Bij het kind reeds is alles in actie, het werkt met armen en beenen en zit geen oogenblik stil; het laat aan zijne phantasie den vrijen loop, en oefent aan het spel zijne lichamelijke en geestelijke krachten. Daar de biologische en paedagogische beteekenis van het spel in vroeger tijd niet ingezien werd, kwam dit spelende kind straks op eene school, die eene volstrekte tegenstelling vormde met het vrije leven, dat het tot dusver geleid had. Stil zitten en luisteren waren de voornaamste deugden, die het te leeren had; en dwang en straf waren de middelen, waarmede zijne levendige en bewegelijke natuur werd onderdrukt. De terugkeer tot de „natuur" bij Rousseau, en de instelling van den „Kindergarten" door Fröbel hebben hierin een gelukkige verandering gebracht. De bewaarschool sluit zich hoe langer hoe meer bij de natuur van het kind aan, en vormt daardoor een geleidelijken overgang tot de lagere school. Doch ook deze lagere school is van karakter veranderd; zs is geene dresseer- en strafinrichting meer, maar streeft er naar, om door betere methoden van onderwijs en aangenamer inrichting der localen het schoolgaan voor het kind tot eene zaak van verlangen en vreugde te maken [1]).

In de laatste jaren is er bovendien een streven merkbaar, om ook in de lagere school wederom tusschen de laagste en de hoogste klassen onderscheid te maken. In eerstgenoemde worden de kinderen van ongeveer 7 tot 10 jaren, evenals op de bewaarschool, nog liefst door vrouwelijke leerkrachten onderwezen; het onderwijs heeft vooral betrekking op de vaardigheden van lezen, schrijven, teekenen, zingen enz.; de „speellust" wordt langzamerhand en geleidelijk tot „leerlust" ontwikkeld. Op ongeveer 9 à 10 jarigen leeftijd treedt er weer een merkbare verandering in de kinderziel in; in verband met den hersengroei krijgt het kind eene grootere geschiktheid tot geestelijke

[1]) G. Budde, Mehr Freude an der Schule! 2e Aufl. Langensalza 1911.

werkzaamheid. De hoogere klassen in de lagere school zijn daarom de eigenlijke leerjaren; het onderwijs, thans liefst aan mannelijke leerkrachten toebetrouwd [1]), loopt in hoofdzaak over kundigheden als geschiedenis, taal, natuurkunde enz.; de kinderen doen er die algemeene kennis op, welke voor ieder burger zonder onderscheid noodig is. Maar als deze leerjaren zich niet verder uitstrekken dan van het 10e tot het 12e of 13e jaar, zijn ze, blijkens de ervaring, voor het verwerven dier kennis onvoldoende. Daarom geven velen tegenwoordig den wensch te kennen, dat het onderwijs der lagere school met een 7e en 8e leerjaar wordt aangevuld [2]). Daargelaten de uitvoerbaarheid van dezen wensch, mag men toch wel als zeker aannemen, dat zonder bezwaar een veel grooter aantal jongens en meisjes van het voortgezet lager of vakonderwijs partij zouden kunnen trekken dan thans het geval is (verg. boven bl. 128). En het is plicht van allen, die het wèl meenen met de opvoeding van ons volk, om de belangstelling in dit onderwijs te bevorderen en de ouders, zooveel mogelijk, te bewegen, om hunne kinderen hiervan gebruik te doen maken.

Indien het streven in deze richting slagen mocht, en de kinderen, ook na de lagere school, Christelijk onderwijs bleven ontvangen, zouden de knapenvereenigingen haar arbeid kunnen aanvangen bij jongens van ongeveer 14-jarigen leeftijd. Daarmede ware meteen eene moeilijkheid uit den weg geruimd, die zich anders dadelijk zou voordoen. Als men n.l. jongens van 11 à 12 tot 14-jarigen leeftijd in eene vereeniging met jongens van 14 tot 17 jaren samenvoegt, doet men spoedig de ervaring op, dat deze groepen niet bij elkander passen, en dat splitsing noodzakelijk is. Voor jongens van 11 à 12 tot 14 jaren is eene knapenvereeniging of zelfs eene knapenvergadering nog niet geschikt; ze hebben nog veel te veel behoefte aan gezag, aan schoolsch onderwijs,

---

[1]) Zonder aan de waarde der vrouw in de opvoeding tekort te doen, wees Dr J. H. Gunning Wzn er onlangs terecht op, dat onze kinderen evenzeer behoefte en recht hebben op eene mannelijke als op eene vrouwelijke opvoeding. Handelsblad 31 Oct. 1619, Ocht. — [2]) Verg. De opleiding van den onderwijzer door H. Bavinck, H. Visscher en H. J. van Wijlen. Amsterdam, Drukkerij De Standaard, bl. 36 v. J. C. Wirtz, Onbevredigende Bevrediging. Meppel 1916, bl. 13.

aan eene opvoeding, die hen nog als kinderen beschouwt en behandelt. Men moet er dus bij hen krachtig op aandringen, dat zij, indien en voorzoover mogelijk, die school bezoeken, welke bij hun leeftijd past en voor hun toekomstig beroep het nuttigst is. Natuurlijk kan men thans in de knapenvereeniging de leeftijdsgrens van 14 jaren nog niet te scherp trekken, want vele knapen genieten na de lagere school in het geheel geen of in vele gevallen geen Christelijk onderwijs. Maar dit is toch de richting, in welke gestuurd moet worden; de knapenvereeniging stelle zich ten doel, om haar arbeid aan te vangen, als de meeste jongens den schooltijd achter den rug hebben en tot het maatschappelijk leven overgaan.

Daarmede ware het bovengenoemde bezwaar uit den weg geruimd. Maar zoodra wij den arbeid der knapen (jongelings) vereenigingen nader beschouwen, rijzen er nieuwe moeilijkheden, waarvan vooral een drietal nadere bespreking vereischen.

De eerste moeilijkheid is deze. Eene knapen- of jongelingsvereeniging wil terecht geen bewaarschool, en ook geen evangelisatie- of zendingsvereeniging wezen; ze wil eene *vormschool* zijn, die opvoedt voor het leven. Maar daarbij kan men toch op den naam van school niet sterk den nadruk laten vallen, want eene eigenlijke school is ze niet en kan ze niet wezen, evenmin en nog minder dan de cathechisatie. Deze kan wel, gelijk boven gezegd werd (blz. 125) met tal van verbeteringen in het onderwijs, en met vele uitkomsten van de nieuwere psychologie en paedagogiek haar winst doen; maar ze blijft toch eene eigene inrichting, met eigen karakter, leerstof, methode en doel. En zoo is het ook met de hier bedoelde vereenigingen gesteld. Ze vergaderen immers slechts een paar uren in de week; ze kunnen er niet aan denken, om het klassenstelsel in te voeren, maar hoogstens alleen eene scheiding maken tusschen de opvoeding van knapen en van jongelingen; ze kunnen hare leden op geen enkele wijze dwingen, maar hebben over hen geene andere macht dan die van zedelijken invloed; aan haar hoofd staat geen onderwijzer, ook al is hij toevallig bij het onderwijs werkzaam, maar een leider of voorzitter, die geen ander gezag medebrengt dan die van zijne persoonlijkheid; ze vergaderen in lokalen, die dikwerf somber en

ongezellig zijn en van alle leermiddelen verstoken; en hare inkomsten zijn zoo gering, dat ze op alle manier zich behelpen moeten en geen noemenswaarde verbeteringen kunnen aanbrengen.

Om al deze redenen neemt eene knapen- of jongelingsvereeniging naast de school, evenals naast gezin, kerk enz. eene eigene plaats in, ziet zij zich geroepen tot eene eigene taak en tevens tot vervulling van die taak op eene eigene wijze. Met name legt de beperktheid van tijd, kracht en middelen haar de volgende verplichtingen op: 1°. Zij sluite in hare opvoeding zoo nauw mogelijk aan en bouwe voort op die, welke hare leden tot dusver in huis, school en catechisatie genoten hebben, stelle zich op de hoogte van de vorderingen, welke zij daar gemaakt hebben, en van den aanleg, waarvan zij blijk hebben gegeven; ze doen geen overbodig werk, en verzuime niet, wat onmisbaar is. 2°. Zij verspille haar tijd en kracht niet met het behandelen van methodische vraagstukken; want hoe belangrijk deze ook zijn, ze mogen toch slechts eene ondergeschikte plaats innemen. Methode is goed en noodig, maar de methode-woede is een verderfelijk kwaad. Het komt ten slotte neer op het *doen* aan, dan op de *wijze* van het doen. Als het huis in brand staat, is het dwaas, op bed te blijven liggen en te overleggen, langs welken weg men het best ontvluchten kan. Eene zwemschool, die alleen de theorie van het zwemmen leert, beantwoordt niet aan haar doel. Een congres voor evangelisatie is ijdel, als het niet deze vrucht draagt, dat de arbeid zelf ter hand genomen wordt. 3°. Bij den aanvang van den cursus worde een kort, eenvoudig leerplan opgemaakt, dat in een bepaalden tijd zonder overhaasting kan afgehandeld worden, en daarom niet in allerlei bijzonderheden afdaalt, maar zich tot het aangeven der hoofdlijnen bepaalt. Beter weinig en goed, dan veel en slecht. Bij het opmaken van dat leerplan geve men er zich helder rekenschap van, wat men in een bepaalden cursus bereiken wil, en houde men steeds in het oog, dat het doel der vereeniging niet in de eerste plaats onderwijs, maar *opvoeding* is. 4°. Bij leerplan en leergang zij er eenheid in het algemeene, maar blijve er binnen deze grens voor verscheidenheid plaats. Niet alleen zijn de knapen- en de jongelingsvereenigingen onderscheiden, waarover straks nog het een en ander te zeggen zal

zijn, maar beide verschillen ook naar de ontwikkeling en den stand der leden, alsmede naar de plaatsen, waar zij opgericht zijn (stad of land, landbouw-, nijverheidsdistricten enz.). Eenheid worde dus nagestreefd, geene eenvormigheid. 5°. Wijl de knapen- en jongelingsvereenigingen geene andere aantrekkelijkheid bezitten, dan die van haar eigen arbeid uitgaat, en dikwijls alle aanbeveling en aanmoediging van buiten missen, hebben zij er zich op toe te leggen, om in dien arbeid het nuttige met het aangename te verbinden. Deze verbinding komt echter niet daardoor tot stand, dat men eigen arbeid verwaarloost en voor een anderen (evangelisatie, spel enz.) inruilt, maar ze wordt in dien weg verkregen, dat de dikwerf moeilijke arbeid der vereenigingen zooveel mogelijk tot eene aangename bezigheid voor alle leden wordt gemaakt. De omgeving is hierbij reeds verre van onverschillig. Een gezellig lokaal, dat goed verlicht en verwarmd is, van kaarten en platen aan de wanden is voorzien, dat gemeubeld is met gemakkelijke banken of stoelen, en waar hier en daar, liefst door eene vrouwenhand, ook eenige versiering is aangebracht, zulk een lokaal trekt aan, geeft een behagelijk gevoel, brengt in eene prettige stemming, en leert bovendien reinheid, netheid en orde [1]). Maar van grooter belang is nog, dat alle arbeid, die er verricht wordt, de arbeid niet van een, maar van alle leden zij, waarin allen belangstellen en waaraan allen deelnemen. Wijl hierbij echter zoo goed als alles van den leider afhangt, komt dit punt later nog aan de orde.

Een tweede moeilijkheid doet zich aan de knapen- en jongelingsvereenigingen voor in het groote onderscheid, dat tusschen hare leden in individualiteit en karakter, maar vooral ook in stand en ontwikkeling wordt aangetroffen. Het is dezelfde moeilijkheid, waarvoor ook de catechisatie zich geplaatst ziet (verg. boven bl.

[1]) De socialiseering der kerk, door z.g.n. institutional churches in Amerika nagestreefd (zie boven bl. 124 in de noot), is zeker niet navolgenswaard. Maar men vergete daarom toch niet, dat het Christelijk leven tegenwoordig aan een kerkgebouw voor godsdienstoefening lang niet meer genoeg heeft, maar aan vergaderlokalen voor allerlei vereenigingen behoefte heeft. Waarom moeten we hiervoor nog zoo dikwerf bij herbergen, societeiten, verkooplokalen terecht komen, en waarom wordt bij het bouwen van kerken en scholen, van kerkeraads- en catechisatiekamers met deze dringende behoefte geen rekening gehouden? Indien deze wensch werd vervuld, zou de Kerk ook weer het middelpunt worden van allen Christelijken arbeid; thans hoort en ziet men van haar weinig meer dan op den Zondag.

122). Nu kunnen beide, jongelingsvereeniging en catechisatie, in menig opzicht profijt trekken van de verbeteringen, die in de laatste eeuw in het gewone onderwijs zijn aangebracht. Maar ze hebben haar eigen karakter en moeten dat behouden. Ze kunnen het klassenstelsel niet overnemen en nog veel minder de splitsing der leerlingen naar hunne begaafdheden invoeren, welke trouwens ook op de lagere school hare grenzen en hare nadeelen heeft. Het is al mooi, als de predikant eene bijzondere catechisatie houdt met leerlingen van gymnasium en H. B. school, en, wegens het groot aantal bezoekers, een of meer parallellessen opent. En de jongelingsvereeniging kan wel de knapen van zich afzonderen en saambrengen in eene aparte vereeniging en behoort dat tegenwoordig ook te doen, gelijk straks blijken zal, maar verder kan zij inderdaad niet gaan. De knapenvereeniging blijft dan toch uit leden van 14 tot 17, en de jongelingsvereeniging uit leden van 17 tot 21 jaar bestaan; beide brengen jongelieden saam van verschillenden leeftijd, stand en ontwikkeling, wat zonder twijfel zijn bezwaren en nadeelen heeft.

Maar er staan voordeelen tegenover. Ten eerste blijven deze vereenigingen daarmede haar eigen karakter behouden, en dit bestaat voor een groot deel hierin, dat zij geen school zijn, geen dwang en straf kennen, en bovenal van geen examens weten. Ze leven en bloeien in de vrijheid; alle arbeid berust op vrijwillige toewijding; alle leden zijn door geen andere dan zedelijke banden aan elkander verbonden en kunnen in de gemeenschap zich ontwikkelen naar eigen aard. Geen eindexamen dwingt hen te loopen in hetzelfde gareel. Ten andere loopen de leden der vereeniging in stand en ontwikkeling zeker ver uiteen. Maar er ligt een sterk opvoedend element in, dat jongelieden uit verschillende levenskringen met elkander in aanraking komen en met hunne gaven elkander dienen. In onzen tijd van klassenbelang en klassenstrijd is eene vriendschappelijke ontmoeting en vrije samenwerking van jonge mannen uit onderscheidene standen der maatschappij op hoogen prijs te stellen. Al verder is er op dezen leeftijd wel reeds groot verschil in ontwikkeling mogelijk. Maar dit verschil is lang zoo groot niet, wanneer men elke vereeniging plaatselijk en op zichzelve beschouwt, dan wanneer men in het afgetrokkene een gymnasiast uit de hoofdstad

met een boerenzoon uit den achterhoek vergelijkt. En dan nog, dat verschil in ontwikkeling bestaat zonder twijfel, maar heeft vooral betrekking op algemeene vorming, op kennis van vreemde talen enz., doch gaat in den regel geheel om buiten die vakken, welke in de vereenigingen als middelen van opvoeding beoefend worden. Zelfs is het niet onwaarschijnlijk, dat de boerenzoon in kennis van Bijb. geschiedenis enz. den beschaafden gymnasiast menigmaal beschaamd zou maken. In de meeste gevallen en op verreweg de meeste plaatsen levert het saamvergaderen en samenwerken van jongelieden uit verschillenden stand en met uiteenloopende ontwikkeling geen ernstig bezwaar, maar wel belangrijke voordeelen op.

Eindelijk, de knapen- en jongelingsvereenigingen behooren een hoog standpunt in te nemen en moeten hare vleugelen breed uitslaan. Wanneer in groote plaatsen, als Amsterdam bijv., tal van jongelieden zich aanmeldden, en deswege onderscheidene vereenigingen opgericht moesten worden, dan zou er, indien dit gewenscht en aan den arbeid en bloei der vereenigingen bevorderlijk bleek, niets tegen zijn, om deze vereenigingen te vormen niet alleen met het oog op de woonplaats der leden, maar ook met het oog op hun stand, ontwikkeling en beroep. Waarom zou er niet eene bijzondere vereeniging kunnen bestaan voor de studeerende jeugd, die gymnasium, H. B. school, kweek-, handelsschool enz. bezoekt; voor jongelieden, die dienen in winkel of kantoor; voor de arbeidersjeugd, die op de fabrieken werkt enz. [1])? Waarschijnlijk zou zulk een rekenen met de onderscheidingen, die in het leven bestaan, ten gevolge hebben, dat het lidmaatschap van eene knapen- of jongelingsvereeniging minder als een vreemde band werd beschouwd, dat de leden zich daar meer thuis gevoelden en meer belangstelling toonden in den arbeid, die daar wordt verricht.

Trouwens, als knapen- en jongelingsvereenigingen opgericht worden in verschillende wijken der stad, dan vertoonen ze daarvan ook in meerdere of mindere mate het cachet. En dat verarmt niet, maar verrijkt het leven der vereenigingen in haar geheel, en doet ze vaster wortelen in de maatschappij. En daar komt het voornamelijk in deze tijden voor de knapen- en jongelingsvereenigingen

[1]) Verg. boven bl. 48.

op aan; ze moeten verband zoeken met, ze moeten als het ware opkomen uit het leven van dezen tijd. Naarmate zij hierin slagen, worden zij een onmisbaar element in de organisatie der maatschappij en nemen ze in beteekenis en invloed toe.

De derde moeilijkheid bestaat daarin, dat knapen van 14 tot 17, en jongelingen van 17 tot 21 jaren niet in ééne vereeniging thuis behooren en niet tegelijk kunnen worden opgevoed. Maar deze moeilijkheid is ten deele reeds opgelost. De geschiedenis der jongelingsvereenigingen heeft duidelijk aangetoond, dat samenvoeging van deze beide soorten van jongelieden allerlei bezwaren en nadeelen medebrengt, en dat scheiding van beide groepen, om het kenmerkend verschil, dat tusschen beide bestaat, noodzakelijk is [1]). Dit verschil kan, in aansluiting bij en ter aanvulling van hetgeen boven over de psychologie der jeugd werd gezegd [2]), op de volgende wijze worden omschreven.

Bij de intrede in de puberteitsjaren ontwaakt een drang naar expansie, een streven naar uitzetting en ontvouwing van alle lichamelijke en geestelijke kracht. Alle lichaamsdeelen, armen, beenen, hersens, hart, longen enz. groeien uit, en alle vermogens der ziel verheffen zich tot eene hoogere mate van activiteit en willen zich ontwikkelen tot hunne volle kracht. Gelaat, gestalte, houding nemen een anderen, meer individueelen, scherper geteekenden vorm aan. Zooals de conceptie langen tijd aan de generatie voorafgaat, zoo bereid nu de knapenleeftijd de geboorte der persoonlijkheid in de jongelingsjaren voor. De knapenleeftijd is de periode van crisis, van storm en drang, van worsteling tusschen het oude en het nieuwe, tusschen het verleden en het heden; een tijdperk van overgang, dat allerlei physische en psychische storingen meebrengen kan. In de jongelingsjaren is het hoogtepunt van die crisis voorbij, wordt langzamerhand het evenwicht hersteld, en baant de nieuwe persoonlijkheid, door eene eigene overtuiging geleid, zich een eigen weg in het leven.

Het valt niet moeielijk, dit hier in algemeene trekken aangewezen verschil in enkele bijzonderheden uit te werken. In den

---

[1]) Boven, bl. 47 v. werd aangewezen, dat deze scheiding door jongelingsvereenigingen van allerlei richting erkend en ingevoerd wordt. — [2]) Verg. vooral boven bl. 140 v.

knapenleeftijd bijv. ontwaakt ook reeds het denkend, redeneerend en zelfs min of meer abstraheerend verstand. Het maakt zich allengs los van de concrete, individueele voorstellingen en begint zich te richten op het algemeene. Maar als de jongen van dezen leeftijd daarom ook reeds over zichzelf gaat nadenken, is hij toch met zichzelf nog niet in het reine; hij is niet zeker van zijne gaven en talenten en aarzelt in zijne beroepskeuze. Hij gaat ook reeds belangstellen in den samenhang der gebeurtenissen, maar denkt daarbij nog niet zoozeer aan het logisch verband, als aan dat in tijd en ruimte. Hij verlangt te weten en zoekt naar kennis van de werkelijkheid, maar hij ziet die werkelijkheid nog op een afstand, nevelachtig en vaag. Vandaar dat hij menigmaal aan phantasieën en droomerijen zich overgeeft en in eene romantische wereld leeft. In de jongelingsjaren behoort deze botsing tusschen romantische en werkelijke wereld grootendeels al tot het verleden. De jonge man heeft reeds menige ontnuchterende ervaring opgedaan of meent dit althans; hij is soms al zoo wijs geworden, dat hij tot zeker cynisme en pessimisme vervalt; de schijn bevredigt hem niet meer. Zijn denken is in deze periode ook zoover ontwikkeld, dat hij van de verschijnselen tot de ideeën, van de feiten tot de beginselen zoekt door te dringen. Hij streeft naar eene beschouwing van wereld en leven, welke op goede gronden rust en met zijn verstand ook zijn hart bevredigt.

Zoo is ook in de eerstgenoemde periode het gemoedsleven nog ondiep, aan allerlei wisseling onderworpen, heen en weer bewogen als de baren der zee. Het is voor allerlei indrukken en stemmingen vatbaar, en slingert heen en weer tusschen overmoed en moedeloosheid, uitgelatenheid en neerslachtigheid, edelmoedigheid en wreedheid. De liefde draagt in deze periode nog het karakter van eene onberekende en onberekenbare verliefdheid, en op godsdienstig gebied staat het jeugdig gemoed voor allerlei twijfeling open en kan het nog alle kanten uitgaan. In de periode der jongelingsjaren heeft dat gemoedsleven alreede zekere bestendigheid verkregen; het karakter heeft zijn vasten plooi ontvangen; en het temperament is in zijn aard duidelijk kenbaar. De liefde zwerft niet dolende rond, maar richt zich op de uitverkorene van het hart. En godsdienstig en zedelijk heeft de jongeling zijne keuze

bepaald; als het kinderlijk geloof niet geheel te loor is gegaan, keert het in een nieuwen, reiner vorm terug. Het is de tijd der openbare belijdenis, van de vrijwillige belijdenis tot den disch des Verbonds.

Op dezelfde wijze is er in den knapenleeftijd ook reeds een zich doen gelden van den redelijken wil, eene ontwaking der wilskracht, die uiting zoekt, een drang tot daden. Maar deze drang en kracht zijn nog al te dikwerf van goeden stuur verstoken; ze openbaren zich daarom menigmaal in zucht naar avonturen, in stuursch verzet tegen ouders en onderwijzers, in plagerijen en wreedheden. In de jongelingsjaren is men wijzer geworden; het koele verstand breidt zijne heerschappij uit over den onstuimigen wil. Men heeft een beter inzicht gekregen in de bestaande toestanden en zichzelf in harmonie met zijne omgeving gebracht. Daarom ziet de jongeling niet zelden uit de hoogte, met zekere voorname minachting, op den knaap met zijne kwajongensstreken en ongegeneerdheden neer; in lachwekkende of ergerlijke pedanterie acht hij er zich hoog boven verheven en staat hij voor geene problemen des levens meer stil. Alles naar het woord van Goethe: Als Knabe verschlossen und trutzig, als Jüngling anmasslich und stutzig.

Als knaap en jongeling in geaardheid zooveel van elkander verschillen, spreekt het vanzelf, dat elk hunner ook een eigene opvoeding vereischt. De knaap heeft een leider, de jongeling een vriend en raadsman van noode. De vlegeljaren zijn de lastigste en moeielijkste levensperiode; het kinderlijk-naieve week terug en het zedelijke verantwoordelijkheidsgevoel drong nog niet door. Jongens van dezen leeftijd zijn te zelfstandig, om aan den leiband te loopen, en te kinderlijk-onverstandig en zorgeloos, om aan zichzelf te worden overgelaten [1]). Men moet hun dus leiding geven,

[1]) Aalders. Het doel onzer Geref. Knapenvergadering 1913 bl. 8. Uit het besef van dit onderscheid tusschen knaap en jongeling kwam indertijd in den Bond van Geref. Jongelingsvereenigingen de strijd voort over den naam Knapenvergadering of Knapenvereeniging. Jammer, dat hij ten slotte in een strijd over dien naam opging, want de zaak, waarom het ging, was veel belangrijker en lag veel dieper. In een bisschoppelijk schrijven over de patronaten liet Mgr van de Wetering zich aldus uit: „Het Patronaat moet niet zoozeer een vereeniging van jongelieden zijn, die zich tot het bezoeken van het Patronaat verbinden, doch eerder een vereeniging van ouders, die hun kinderen naar het Patronaat zenden, evenals naar een ambachtsschool of vakcursus." Aangehaald in Het Patronaat, Dec. 1915 bl. 191.

zonder dat zij deze gevoelen als dwang; men moet hun vertrouwen schenken, zonder vertrouwelijk of gemeenzaam te worden; men moet vriendelijk met hen omgaan, maar tevens steeds boven hen blijven staan. Maar in de jongelingsjaren is het mogelijk, het beginsel der zelfregeering toe te passen; men mag onderstellen, dat jonge mannen hun eigen belang begrijpen, zichzelf beheerschen en aan wet en regel vrijwillig gehoorzaam zijn.

Daarom heeft de knaap nog steeds een prikkel van buiten noodig, om aan den arbeid te blijven en zijn plicht te doen; men moet voortdurend op zijne hoede zijn, dat hij in zijne gedachten niet afgeleid en verstrooid worde, dat hij niet zit te suffen of te droomen, dat hij niet aan onverschilligheid en lusteloosheid zich overgeve; elk onderwerp moet in goeden zin voor hem interessant worden gemaakt, omdat hij nog slechts een onmiddellijk en rechtstreeksch interesse kent en zijn eigenbelang nog niet beseft. Maar de jongeling is reeds zoover gevorderd, dat hij het belang van vele dingen met het oog op zijne toekomst begrijpt en er dus een middellijk, zijdelingsch interesse voor koestert. Men mag dus van hem verwachten, dat hij allerlei arbeid, die op zichzelf eentonig of vervelend is, toch met trouw en ijver volbrengen zal, omdat deze voor zijn leven nuttig is. Trouwens is zijne wilskracht ook zoo ver ontwikkeld, dat hij alle gedachten op zijn plicht concentreeren, en aan zijne begeerten en lusten het zwijgen opleggen kan.

In verband met dit onderscheid zal de knaap bij de vakken, die in zijne vereeniging beoefend worden het meest geboeid worden door de groote mannen, die in kerk, staat of maatschappij zich verdienstelijk hebben gemaakt; en als zulke figuren in een levendig verhaal voor zijne oogen worden opgevoerd, laten ze niet na, op het gemoed van den knaap indruk te maken en invloed te oefenen op zijn leven. Daarentegen zal de jongeling naar den aard zijner ontwikkeling er meer belang in stellen, om den logischen samenhang te kennen, die de gebeurtenissen met elkander verbindt, om de groote lijnen te volgen, langs welke de geschiedenis zich voortbeweegt; het is hem minder om de feiten, dan om de ideeën, minder om de personen, dan om hunne stelsels te doen; hij zoekt voor zijne eigene overtuiging aansluiting en steun bij die van anderen, aan wie hij zich in leven en richting verwant gevoelt. In den knapenleeftijd

is derhalve het bouwen hoofdzaak; in de jongelingsperiode moet men ook op verdediging en aanval bedacht zijn; daar moet vooral de troffel, hier met den troffel ook het zwaard worden gehanteerd. Daar moet men vooral den leeslust opwekken, door aan te wijzen, wat waar en goed en schoon is; hier komt het er op aan, den leerlust te prikkelen en zelf te doen zoeken en vinden. Daar is voornamelijk de thetische, hier de heuristische methode op hare plaats. Maar bij al deze onderscheidingen en regelingen vergete men nooit, dat ze in de werkelijkheid, naar het verschil van omstandigheden, velerlei wijziging in de toepassing eischen. Het leven is rijker dan elke theorie.

Dit te weten en dienovereenkomstig te handelen, is de taak van den leider, aan wien hier ten slotte nog een kort woord worde gewijd. In het begin dezer paragraaf merkten we op, dat de methode niet onverschillig is en ook voor den uitnemendsten paedagoog nog waarde heeft; thans voegen wij eraan toe, dat de beste methode geene vruchten zal dragen, als de leider niet deugt. Want hoe onmisbaar het voor hem is, om den weg te kennen, dien hij te gaan heeft, ten slotte komt het er toch op aan, dat hij dien weg zelf bewandele, en daarop zich metterdaad bewijze, een ervaren en betrouwbaar gids te zijn. Nu werd van ouds in de leer der welsprekendheid aan den redenaar de eisch gesteld, dat hij het verstand zijner hoorders onderrichten, hun gemoed roeren en hun wil buigen moest; en sedert Augustinus nam men deze eischen voor den prediker van het Evangelie over. Maar ze laten eene veel breedere toepassing toe. Allen, die met de taak van onderwijs en opvoeding belast zijn, hebben met hunne gansche persoonlijkheid in te werken op de onervaren jeugd, die aan hunne zorg werd toebetrouwd. Zij moeten hun verstand verlichten, hun gemoed verreinen, hun wil ten goede neigen, maar moeten zichzelven daartoe met heel hun verstand, ziel en krachten aan het onderwijs en de opvoeding wijden. Aan de mededeeling, de schildering en de overreding door den opvoeder moet van de zijde der optevoeden jeugd de opneming, verwerking en toepassing beantwoorden. Natuurlijk volgen deze drie momenten niet steeds tijdelijk op elkaar, zoodat eerst het verstand onderricht, daarna

het gemoed geroerd en eindelijk de wil bewogen wordt [1]), want evenmin als in de leerstof deze momenten gescheiden naast elkander liggen, vormen verstand, gemoed en wil in den mensch drie tegenover elkander afgesloten terreinen. Veeleer staan ze in voortdurende gemeenschap en werken onophoudelijk op elkander in. Maar wel treedt nu eens het eene, dan het andere element op den voorgrond; onderwijs en opvoeding zijn niet te scheiden, maar blijven toch onderscheiden; het ontwikkelen van het verstand is iets anders dan het vormen van het hart en het opvoeden van den wil. Wat echter de bovengenoemde drievoudige eisch in het licht wil stellen, is dit, dat de opvoeding een werk is, dat door een ganschen mensch aan een geheelen mensch volbracht moet worden; zoowel bij den opvoeder als bij den kweekeling is er de geheele persoonlijkheid, verstand, hart en wil mede gemoeid. Aan de werkzaamheid van den een moet dus ook steeds eene werkzaamheid van den ander beantwoorden. Nooit mag de actie éénzijdig, tot eene zijde beperkt zijn. Onderwijzer en leerling, leider en geleide moeten voortdurend in contact blijven; ze mogen elkander geen oogenblik kwijt raken, evenmin als de spreker zijn publiek verliezen mag.

Daartoe is nu voor hem, die aan de opvoeding der jeugd zich wijdt, in de eerste plaats noodig, dat hij de stof, die behandeld wordt, goed kent, hare beteekenis helder inziet, en ze op eene aangename wijze weet voor te dragen. Hoe meer zulk een deugdelijke kennis in de leiders der knapen- en jongelingsvereenigingen vereischt wordt, zal echter de vraag moeten opkomen, of niet zekere opleiding en voorbereiding voor hen noodzakelijk is. Deze wordt tegenwoordig noodig geacht voor allen, die aan het onderwijs zich wijden; ze werd ook reeds voor de Zondagschoolonderwijzers en voor de arbeiders in het werk der Evangelisatie tot zekere hoogte ingevoerd; hoe zou men op den duur haar missen kunnen voor hen, die zich bezig houden met de opvoeding der rijpere jeugd?

In Amerika is men dan ook reeds lang op het nemen van desbetreffende maatregelen bedacht geweest. De groote uitbreiding

[1]) Aldus Nico Cotlarciuc, Homiletische Formalstufentheorie. Eine neue homiletische Methode nach psychol. Grundsätzen. Paderborn Schöningh 1915.

van het arbeidsveld, dat de Christelijke jongelingsvereenigingen aldaar bewerken, deed de behoefte ontstaan aan personen, die er hun beroep van maakten, om deze vereenigingen geestelijk en ook lichamelijk voor te lichten en te leiden. Deze behoefte was oorzaak, dat in 1885 te Springfield in Massachusetts het Springfield-college werd gesticht, waar jongelieden boven de 18 jaar, die eene behoorlijke opleiding hebben genoten, gevormd worden tot geestelijke en administratieve voorgangers der jongelingsvereenigingen, tot leeraren in de lichamelijke opvoeding en tot leiders van jongensclubs. Zoover zullen wij het nu hier te lande in de eerste jaren, al was het alleen uit gebrek aan geldelijke middelen, niet brengen. Maar de quaestie, hoe de leider van eene knapen-, of jongelingsvereeniging het best voor zijne taak bekwaamd wordt en zichzelf bekwaamt, is ernstige overweging waard. Voor dezen arbeid is lang niet iedereen en niemand vanzelf geschikt. Voor 't minst mag geëischt, dat wie tot deze taak geroepen wordt, voortdurend zich zelf oefent en voor elke samenkomst zich opzettelijk voorbereidt.

Kennis is echter niet genoeg. In de tweede plaats is noodig, dat de leider de stof zoo weet te behandelen, dat hij er belangstelling voor wekt. Belangstelling is wel niet het een en het al bij het onderricht, want veel moet er in het leven geleerd en gedaan worden, wat lang niet aangenaam is. Eene opvoeding, die dit miskent, die stelselmatig allen vervelenden arbeid vermijdt, lijdt aan sentimentaliteit en is niet berekend op den ernst van het leven. Het leven is nu eenmaal geen spel, en de aarde geen paradijs. Opvoeding moet daarom ook doen verstaan, dat het leven inspanning, zelfverloochening, strenge plichtsbetrachting eischt. Maar als men op deze wijze opvoedt, dan maakt men ook den eentonigsten arbeid wederom interessant, want men stelt hem in het licht eener hoogere, goddelijke roeping, en ontdekt er dus eene ideale zijde aan. Het leven is inderdaad altijd en overal belangrijk, indien men het maar weet aan te pakken. Voor hem, die als leider der rijpere jeugd optreedt, is het dus noodig, dat hij het te behandelen onderwerp kenne en er in leve, dat hij met zijn hart erbij en het in verband wete te zetten met het bewustzijn en het leven van de jongens, wier zorg hij op zich

nam. Dan kan het niet anders, of hij zal de verveling — deze kwelling van den ledigen tijd — verdrijven, de belangstelling wekken en prikkelen tot zelfwerkzaamheid. Zijn woord wordt dan niet alleen met het oor gehoord, maar ook met het hart verstaan, in het hart bewaard en overlegd.

Hier sluit zich dan vanzelf de derde eisch bij aan. Een oud Latijnsch spreekwoord luidt: laetus magister, laeti discipuli, d. w. z. als de meester opgewekt is, zullen dit ook zijne leerlingen zijn. En Augustinus leverde daar als het ware een commentaar op, als hij in zijn boekje, over het catechiseeren der onwetenden, op grond van den tekst 2 Cor. 9 : 7: God heeft een blijmoedigen gever lief, aan den onderwijzer den eisch stelde, dat hij blijmoedig en opgewekt moest zijn en alle lusteloosheid moest bestrijden[1]). Er zijn vele oorzaken, die den paedagoog moedeloos kunnen maken; Augustinus noemt er verscheidene op, die ook heden zich nog laten gelden. Maar zij kunnen en moeten bestreden worden door de liefde tot de leerlingen, door de belangstelling in hun tijdelijk en eeuwig welzijn, door de zelfverloochening, waarmede men zich aan het werk der opvoeding geeft. Want het is naar waarheid gezegd: „Opvoeden is zichzelf verloochenen. Niet zoeken ons genot, onze vreugde, ons loon voor onze liefde, maar met blijdschap te geven onze kracht, ons werk, onze rust, ons gemak, onze ontspanning, ons zelf. Wie zich niet geheel en al geeft, voedt niet op"[2]). Zulk eene liefde, die zichzelve geeft, blijmoedig geeft, wekt wederliefde; ze werkt in op gemoed en op wil en leidt het kennen over tot kunnen en tot doen.

Dit is in het kort het leerproces, van onze zijde, van den menschelijken, den psychologischen kant bezien. Voor velen is deze zijde de eenige, die zij opmerken. Maar Christenen rekenen nog met eene andere zijde en achten heel dit proces onvoldoende, indien het niet gedragen en geleid wordt door den Geest van Hem, die inwendig in de harten werkt, en, of Paulus plant en Apollos natmaakt, zelf alleen den wasdom geeft. —

[1]) Dr J. H. Gunning maakt in zijne voordracht: Augustinus als paedagoog (Verz. Paedag. Opstellen 1908 bl. 86 v.) de treffende opmerking, dat dit boekje ook wel zou kunnen heeten: Van het bestrijden der lusteloosheid bij het onderwijs geven, bl. 108. — [2]) A. J. Drewes in het laatste nummer van Hollandia, 25 Juni 1916.

§ 18. *Organisatie.*

In de laatste paragrafen hebben we ons voornamelijk bezig gehouden met de taak, welke bij de opvoeding der rijpere jeugd op de schouders der Jongelingsvereenigingen rust. Maar we mogen niet vergeten, dat nog vele andere personen en corporaties zich met lofwaardigen ijver aan dezen arbeid wijden. In § 12 wezen we aan, dat gezin, kerk, school, overheid, patroons enz. in dezen eene roeping hebben te vervullen; en aan het einde stelden we de vraag, of al deze instellingen, personen en vereenigingen, die nu veelal arbeiden zonder eenig onderling verband, in het vervolg niet wat meer tot overleg en samenwerking konden komen (boven bl. 132). Wijl eendracht macht maakt, ware het hoogst wenschelijk, om bij den moeilijken en omvangrijken arbeid van de opvoeding der rijpere jeugd alle krachten te organiseeren, en zooveel mogelijk tot eenheid van actie te leiden. In elk geval dient in deze slot-paragraaf de vraag nog onder de oogen gezien te worden, of en in hoever samenwerking bereikbaar is.

Al dadelijk moeten we dan echter eene illusie verstoren, die bij de gedachte aan samenwerking opkomen kan, en toch niet anders dan teleurstelling kan baren. Evenals in ons vaderland, koesteren velen elders nog steeds het ideaal, dat eene en dezelfde school aan alle kinderen des volks eene volkomen gelijke opvoeding kan schenken. Met name kwam in de laatste jaren in Duitschland de door den oorlog nog versterkte wensch naar eene „Einheitsschule" tot uiting, welke in den Duitschen „Lehrerverein" en in het Pruisisch Huis van afgevaardigden bij liberalen en socialisten warme sympathie vond, maar daarentegen in de Evangelische en Roomsch-Katholieke kringen krachtige bestrijding ontmoette. Onder die „Einheitsschule" verstaat men n.l. eene school, die geheel en al uitgaat van het Rijk, aan alle kinderen des volks, zonder rekening te houden met verschil in stand en belijdenis, tot 16- of zelfs 18-jarigen leeftijd hetzelfde onderwijs kosteloos verschaft, en dus godsdienstonderwijs uitsluit of ten minste facultatief stelt. Wijl men hiermede aan den eisch der gewetensvrijheid meent voldaan te hebben, acht men voorts den Staat gerechtigd te bepalen, dat

het bezoek dezer eenheidsschool voor alle jongens en meisjes verplicht is, het oprichten van bijzondere scholen verboden is, de wil der ouders bij de beroepskeuze hunner kinderen uitgeschakeld wordt, en de schoolgaande kinderen, indien noodig, ook kosteloos voeding en kleeding ontvangen. In al deze opzichten streeft men zooveel mogelijk naar eenheid en gelijkheid, maar ten aanzien van een ander punt brengt men in de eenheidsschool juist groote verscheidenheid aan. Niet naar stand of godsdienst, maar naar aanleg en bekwaamheid moeten de leerlingen in klassen of groepen onderscheiden worden, opdat, onder de leus: „Freie Bahn dem Tüchtigen", de besten worden uitgelezen en, zoo noodig, op kosten van den Staat, hooger worden opgeleid [1]).

Zulk eene eenheidsschool was ook hier te lande het ideaal der sociaal-democratische partij, maar werd op den partijdag te Groningen in 1902, om practische en tactische redenen, tijdelijk prijsgegeven. Ze ligt echter in de lijn van het socialisme, en wordt in de kringen der Marxistische S. D. P. onverzwakt gehandhaafd. Althans de Heer Ceton eischt, in tegenstelling met de thans bestaande kapitalistische en godsdienstige scholen, eene eenheidsschool, die alle onderwijs, ook het middelbaar en hooger, omvat. Voor het bijzonder onderwijs geen kind en geen cent, want godsdienst is eene private aangelegenheid, waarmede de staat niets te maken heeft! Als lagere school moet de eenheidsschool eene neutrale, wereldlijke, verplichte, kostelooze school zijn, die het arbeidsonderwijs tot centrum heeft, en waaruit de beste leerlingen op staatskosten voor hoogere betrekkingen worden opgeleid [2]).

Nu gaat het verlangen naar zulk eene eenheidsschool al terstond van een overdreven en onjuiste voorstelling aangaande de bestaande toestanden uit. Het socialisme kent altijd maar ééne oorzaak voor alle kwalen der maatschappij, en dat is het kapitalisme. De tegenwoordige scholen deugen niet, omdat ze kapitalistisch, een machts-

---

[1]) Rein, Die nationale Einheitsschule in ihrem Aufbau. Tews, Die deutsche Einheitsschule. Freie Bahn dem Tüchtigen. Kerschensteiner, Grundfragen der Schulorganisation[3] 1912 bl. 83 v. Gelderblom, Der Kampf um die Einheitsschule, in Der Geisteskampf der Gegenwart Mai 1916 bl. 186 v. Viktor Hugge, S. J. Nationale Einheitsschule, Stimmen der Zeit, Oct. 1916 bl. 1—19. Art. in Lex. der Pädag. I 947 v. — [2]) J. C. Ceton, Sociaal-Democratie en Onderwijs. Overdruk uit „De Nieuwe Tijd" van Dec. 1913, Jan. en Febr. 1914.

instrument der heerschende klasse zijn. Maar de werkelijkheid leert, dat zoo goed als alle scholen van lager, middelbaar en hooger onderwijs voor leerlingen uit alle standen openstaan, en dat er dus in dezen formeelen zin geen standenscholen zijn.

Voorts heeft de statistiek in Duitschland geleerd, dat het percentage der leerlingen van hoogere scholen uit den middenstand verreweg het grootste is, en dat het percentage van die uit de lagere standen nog hooger is dan dat van leerlingen uit de hoogste en rijkste klassen der maatschappij; en zonder twijfel zou eene statistiek hier te lande dezelfde, of misschien voor de lagere standen nog gunstiger resultaten opleveren. Maar het is zoo; stand, adel, rijkdom, aanzien brengen voorrechten mede, niet alleen van materieelen, doch ook van geestelijken aard, voorrechten, die de mogelijkheid en de gelegenheid tot hoogere ontwikkeling insluiten. Het decreet van eene eenheidsschool zal daarin echter weinig verandering kunnen aanbrengen. Alnaarmate de leerlingen komen uit den eenen of den anderen kring der maatschappij, zullen de scholen op het platteland, in de dorpen en in de wijken van eene en dezelfde stad in allerlei opzicht uiteenloopen en een verschillend karakter dragen. Tenzij men ondragelijken dwang wilde invoeren, waarvan vele socialisten volstrekt niet afkeerig zijn, zou de invoering eener eenheidsschool slechts ten gevolge hebben, dat de bijzondere scholen in grooten getale toenamen. Zelfs in den toekomststaat, dien het socialisme een tijd lang verwacht heeft maar thans hoe langer hoe meer uit het oog verliest, zou, al ware het alleen tengevolge van het privaat bezit der genotmiddelen, het verschil van stand blijven bestaan en zich bij de opvoeding doen gelden.

Ook de toepassing van het principe der selectie zal de voorrechten van stand en bezit niet te niet kunnen doen. Er ligt wel eene ware en goede gedachte in. We merkten vroeger op, dat het hedendaagsche schoolsysteem vooral daarin mank gaat, dat het alle leerlingen dwingt, om alles, van alles evenveel, en alles op school te leeren (boven bl. 127, verg. 176). En ook werd erkend, dat van de geestelijke kracht, die in een volk schuilt, niet alleen bij de opleiding maar ook bij de benoeming voor allerlei betrekkingen meer profijt ware te trekken, dan thans menigmaal geschiedt. Bekwaamheid wordt dikwerf achteruit gesteld bij stand

en rang, bij afkomst en familie-relatie. De toepassing van het principe der selectie zou hier dus in velerlei opzicht heilzaam kunnen werken. Doch de wijze, waarop de voorstanders der eenheidsschool dit beginsel willen toepassen, lokt toch ernstige bedenkingen uit.

1) Want ten eerste hebben zij bij die selectie al te zeer het oog gevestigd op de intellectueele gaven, waardoor sommigen boven anderen uitmunten. Maar dit zijn toch de eenige en zelfs de voornaamste eigenschappen niet, welke bij opleiding en benoeming in aanmerking dienen te komen. Van niet minder waarde zijn de zedelijke qualiteiten zooals toewijding, trouw, opofferingsgezindheid enz., die wel is waar bij vergelijking met de verstandelijke gaven minder in het oog springen, maar in vruchtbaarheid voor het 2) leven niet onderdoen. Ten tweede sturen de voorstanders der eenheidsschool bewust of onbewust in deze richting, dat de beroepskeuze aan ouders en kinderen onttrokken, aan de bureaux of commissies van advies opgedragen, en de opleiding van begaafde leerlingen, zoo noodig, door den staat bekostigd wordt. Nu is het van Christelijk standpunt al onaannemelijk, dat bij eene zoo gewichtige zaak als de beroepskeuze hunner kinderen niet alleen de wensch en het belang, maar ook de godsdienstige overtuiging en de zedelijke roeping der ouders worden uitgeschakeld. Maar afgezien daarvan, men moet toch, behalve met de begaafdheid, ook met de neiging en den lust van den leerling rekening houden. Ook als een jongen uitnemend leeren kan en voor studie geschikt zou wezen, kan men hem toch niet dwingen, als hij er geen lust in heeft en veel liever terstond het practisch leven ingaat. Studeeren is voor velen lang zoo aantrekkelijk niet, als de woordvoerders der selectie-theorie het zich soms schijnen voor te stellen. En dan, met welk recht beschikt men voor de opleiding van zulke jongelieden over de gelden van den staat? Gewoonlijk doet men een beroep op het staatsbelang. Maar dit beroep is zoo algemeen, dat men er alles mede rechtvaardigen kan; en in dit speciale geval vermag niemand van te voren te zeggen, wat het staatsbelang eischt.

3) En ten derde wordt het aantal begaafde leerlingen en het verlies aan geestelijke volkskracht door de aanhangers der selectietheorie in den regel zeer overschat. De statistiek leert, dat van 100 leerlingen gewoonlijk 75 tot de middelmatigen behooren, 22

beneden de middelmaat blijven, en slechts 3 erboven stijgen. En een uitgebreid onderzoek, door de Fransche psychologen Binet en Simon bij schoolkinderen uit verschillende klassen der maatschappij ingesteld, bracht aan het licht, dat er — zooals Meumann het formuleerde — eene duidelijk sprekende afhankelijkheid bestaat tusschen stoffelijk en geestelijk bezit; een resultaat, dat eene treffende critiek bevat op de door velen geliefkoosde gedachte van de algemeene volksschool [1]).

Maar al deze argumenten tegen de eenheidsschool zijn nog zwak, vergeleken met het onoverkomelijk bezwaar, dat haar in den weg gelegd wordt door de diepgaande verschillen, welke heden ten dagen in alle beschaafde landen in godsdienst en moraal tusschen de burgers bestaan. Wie den godsdienst in zijn wezen miskent, en hem slechts houdt voor eene private aangelegenheid, geboren uit onkunde en armoede, kan althans voor een tijd de meening koesteren, dat staatkunde en wetenschap, onderwijs en opvoeding hem buiten rekening kunnen laten. Hij beseft niet, dat de religie dieper dan eenige andere geestelijke macht wortelt in den bodem der menschelijke natuur, en blijkens de historie telkens weer uit insluimering ontwaakt en uit verdorring herleeft. Geweld en dwang roeien haar niet uit, maar bevorderen haar bloei. De Nederlandsche Regeering heeft eene eeuw lang in den waan geleefd, dat ze door dezelfde school alle burgers des lands tot eenheid en verdraagzaamheid opvoeden kon. Maar ze heeft haar dwaling allengs ingezien en in woord en daad ongelijk bekend.

Laat deze ervaring eene nooit te vergeten les zijn, dat de eenheidsschool noch voor de kinderen noch voor de rijpere jeugd aan de behoeften voldoet. In godsdienstige en zedelijke overtuigingen gaan de burgers van hetzelfde land heden ten dage ver uiteen en staan ze dikwerf lijnrecht tegenover elkaar; en dit verschil in wereld- en levensbeschouwing werkt overal door, met name op het gebied van onderwijs en opvoeding. Atheïsten, materialisten en socialisten hebben nu eenmaal een gansch ander beginsel en doel van opvoeding, dan wie op den bodem van ééne, algemeene Christelijke belijdenis staan. En onder dezen is er wederom allerlei verschil,

[1]) Bij C. F. A. Zernike, Standenscholen in „Pro en Contra", Baarn 1915 bl. 13, 14.

met name tusschen degenen, die den paus eeren als het geestelijk hoofd der kerk, en hen, die uit de beginselen der Reformatie leven. Met deze verscheidenheid, die historisch geworden is, houde de wetgever rekening; hij dwinge het leven niet in het keurslijf van een op het bureau uitgedacht systeem. Daarom waarschuwden wij boven (bl. 68) tegen het gevaar, dat in Duitschland dreigt en prezen we de Nederlandsche wetgeving, die in het schoolwezen meer en meer voor vrijheid van beweging ruimte laat (bl. 60). Doch met deze verscheidenheden en tegenstellingen in het leven heeft niet alleen de wetgever, maar ieder onderwijzer en opvoeder rekening te houden. Er is geen innerlijke eenheid en samenwerking mogelijk tusschen wie uit tegengestelde beginselen denken en leven.

Des te meer bestaat er dan echter noodzaak voor hen, die in belijdenis overeenstemmen, om zich nauw aaneen te sluiten en hun arbeid op de voordeeligste en vruchtbaarste wijze te organiseeren. Hoe het daarmede op ander gebied gesteld is, blijve hier onbesproken, maar in de opvoeding der rijpere jeugd is er zelfs van het begin eener samenwerking geen sprake. Gezin, school, kerk, patroons enz. hebben hierbij eene taak te vervullen, maar ze werken ieder op eigen gelegenheid en denken er niet aan, om eenig overleg te plegen. Ze weten gewoonlijk van elkanders arbeid niets af en stellen er ook geen belang in. Gevolg is, dat de krachten verbrokkeld worden, dat aan het eene te veel, aan het andere te weinig gedaan wordt, en dat het resultaat menigmaal niet beantwoordt aan de kosten van tijd en inspanning, die aan deze opvoeding besteed worden. Knapen en jongelingen krijgen bijv. op de catechisatie, in de school en op de vereenigingen dezelfde lessen in Bijbelsche geschiedenis of godsdienstleer, en trekken daaruit allicht de conclusie, dat een van die alle, bijv. de catechisatie, wel gemist kan worden. Maar afgezien hiervan, tusschen gezin, school, kerk en (knapen- of jongelings)vereeniging bestaat nog altijd niet de rechte sympathie. Er zijn gunstige uitzonderingen, maar over het algemeen kan men toch wel zeggen, dat ouders, onderwijzers, predikanten, kerkeraden voor de knapen- en jongelingsvereenigingen nog weinig hart gevoelen en ze eigenlijk overbodig achten.

Dat is zonder twijfel voor een deel aan de jongelingen zelven

te wijten. Ze zijn dikwerf lastig, waanwijs, pedant, kittelachtig van gehoor en onbarmhartig in hun critiek. Maar aan de andere zijde mag men twee dingen niet vergeten. Ten eerste: oudere menschen, die de werkelijkheid hebben leeren kennen en veel ervaring hebben opgedaan, zijn vanzelf geneigd, om op kinderen en jongelieden uit de hoogte neer te zien en hen voortdurend te doen gevoelen, dat zij onrijp zijn en nog niet meepraten kunnen. Ze zoeken altijd, gelijk Rousseau het uitdrukte (boven bl. 153), den man in het kind en leggen aan den jongeling liefst hun eigen maatstaf aan. Ze kunnen het eigenlijk niet goed velen, dat kinderen en jonge menschen iets eigens, zichzelf, en nog geen oude mannen en vrouwen zijn, en zij vergeten, dat opvoeden *voortdurende zelfverloochening* is. Ouderen van jaren moeten het dus kunnen aanzien, moeten het kunnen dulden en verdragen, neen, moeten er God voor leeren danken, dat kinderen kinderen en jongelingen jongelingen zijn. Wat zou de wereld arm en eentonig en starconservatief zijn, als er geen kinderen waren met blijden lach en vroolijken tred, en geen jonge menschen met geestdrift en hoop in het hart, met warm idealisme en moedigen hervormingsdrang! Zeker, jongelingen hebben hunne eenzijdigheden en gebreken, maar oude menschen niet minder. Zelfs staat het te bezien, of ouderen van dagen in den regel zooveel vromer en beter zijn dan jeugdigen van jaren. De ervaring leert menigmaal anders: wie langer op de wereld geleefd heeft, heeft ook gelegenheid gehad, om zich vaster aan haar te hechten en op haar schatten van geld en roem en eer al te grooten prijs te stellen. Wereldgelijkvormigheid moge een gevaar zijn voor de jeugd, aardschgezindheid is veelmeer eene eigenschap van den ouderdom.

En dan ten tweede: voor allen, die op jaren gekomen zijn, brengt het zijne eigenaardige moeilijkheden mede, om mee te leven met hun tijd en opkomende nieuwigheden met een onpartijdig oog te bezien. Onder die nieuwigheden zijn er, vooral in den tegenwoordigen tijd, ook zoo vele, die in het geheel niet nieuw en allerminst duurzaam zijn. Dat maakt wantrouwend tegenover andere, en werkt het aannemen van een afwachtende houding in de hand. Geheel in overeenstemming met onzen bedaarden volksaard, ziet men liever eerst de kat uit den boom. Bovendien is

het gemakkelijker en rustiger, om stil bij het oude te blijven, voor nieuwe ernstige vraagstukken de oogen te sluiten, en alle poging tot hervorming te weerstaan. De kerk bijv. late de quaestie van eene nieuwe Bijbelvertaling rusten, denke er niet aan, om de Gezangen achter de Psalmen uit te breiden, verzette zich tegen parochieindeeling en evangelisatie, en late jongelings- en allerlei andere vereenigingen aan haar lot over. Maar de historie der 17e en 18e eeuw heeft bewezen, dat de stroom van het leven toch voortgaat, en de kerk eenvoudig stil op den oever laat staan. Zoo nu staan wij allen met het oog op de jongelings- en allerlei andere vereenigingen voor de vraag, of we daarin met eene nieuwigheid hebben te doen, die uit een gril is geboren en straks weer verdwijnt, dan wel of we daarin een duurzamen vorm hebben te zien, waarin het rijke leven van dezen tijd zich openbaart. En dan kan het antwoord toch geen oogenblik twijfelachtig zijn. Het vereenigingsleven, dat overal opkomt en hoe langer hoe meer zich uitbreidt, is de weg, waarin de moderne, veelszins ontredderde maatschappij naar organisatie zoekt. En dezen drang hebben wij niet te weerstaan, maar te steunen en in de rechte baan te leiden.

Om deze redenen komt het ons noodzakelijk voor, dat aan de eene zijde alle degenen, die zich wijden aan of belangstellen in de opvoeding der rijpere jeugd, dat zijn dus: ouders, onderwijzers, predikanten, leeraren, studenten, leden van allerlei vereenigingen, enz., de antipathie of in elk geval de koele onverschilligheid, die zij tot dusverre menigmaal tegenover de knapen- en jongelingsvereenigingen aan den dag hebben gelegd, bestrijden en overwinnen, dat zij haar vriendelijk en welgezind tegemoet treden, en ze ten volle erkennen als een belangrijken factor in de organisatie der moderne maatschappij. En van den kant der jongelingsvereenigingen is noodig, dat zij zich minder in zichzelve opsluiten, meer belang gaan stellen in het geheel van den arbeid, die tegenwoordig aan de opvoeding der rijpere jeugd ten koste gelegd wordt, en dus ook meer verband, overleg en samenwerking gaan zoeken met personen en corporaties, die op denzelfden grondslag van beginselen aan dien arbeid deelnemen.

Aan zulk eene samenwerking wordt in den laatsten tijd van beide zijden behoefte gevoeld, maar ze wordt op verschillende

wijze gezocht. In Duitschland wil men de jeugdverzorging van Evangelische zijde liefst in kerkelijke banen leiden, wijl men haar vooral als „Seelsorge" opvat en dus als het werk van den pastor beschouwt [1]). Ook in de Roomsche kerk staan de patronaten, evenals de vereenigingen van patroons, werklieden enz., onder leiding der geestelijkheid. Toch heeft deze eenheid in de leiding niet kunnen voorkomen, dat er eenige strijd is ontstaan tusschen de patronaten, die door de geestelijkheid werden opgericht, en de aspirant-afdeelingen, die vanwege de vakvereenigingen tot stand kwamen. Maar dit conflict heeft juist tot samenwerking geleid. In 1912 werd daarvoor een, later nog eenigszins gewijzigde, grondslag gelegd, die door de Nederlandsche bisschoppen werd goedgekeurd. De daarbij getroffen regeling bestaat hoofdzakelijk hierin, dat de parochiegeestelijkheid een patronaat opricht, de plaatselijke vakvereeniging het initiatief neemt tot het stichten van eene aspirant-afdeeling, zoo echter, dat beide elkander aanbevelen en steunen. De aspirant-afdeelingen bevorderen inzonderheid vakkennis, de patronaten houden zich vooral met de godsdienstige, zedelijke en maatschappelijke opvoeding der jeugd bezig [2]).

In de Sociaal-democratische partij bestond er van den aanvang af verschil van gevoelen over de verhouding, waarin de Jeugdorganisatie tot de partij en haar bestuur behoort te staan. Het „bewustzijn", dat de S.D.A.P. anders zoo gaarne te ontwikkelen zoekt, werd een lastig inconvenient, toen velen in de Jeugdorganisatie een zelfstandig gecentraliseerden Jeugdbond wilden vormen, met hoogere leeftijdsgrens en met recht tot politieke actie. De partij was van dit streven naar zelfstandigheid natuurlijk niet gediend; haar bedoeling met de Jeugdorganisatie is, dat deze aan de partij en haar bestuur ondergeschikt blijve en zich alleen aan de ontwikkeling der jeugd wijde, tot den 18-jarigen leeftijd toe. Het conflict had in verband met andere verschillen ten gevolge, dat er van de Amsterdamsche afdeeling in April 1915 eene nieuwgevormde Jeugd-Internationale zich afscheidde [3]).

---

[1]) O. Penningsdorf in het tijdschrift: Der Geisteskampf der Gegenwart, Sept. 1916. — [2]) Het Patronaat, Oct. 1915 bl. 153—156. — [3]) P. Voogd, Ontwikkeling en organisatie der jonge arbeiders, De Social. Gids Nov. 1916 bl. 800—813. Ter aanvulling van het boven gezegde (bl. 54) zij hier uit dit

En zoo zijn er ook teekenen in den Bond van Geref. Jongelingsvereenigingen, die van zeker verschil van meening getuigen, maar ook naar samenwerking heenwijzen. Aan de eene zijde openbaart zich in hare kringen hoe langer hoe sterker behoefte, om eene meer practische voorbereiding te ontvangen voor het latere leven in bedrijf en vakvereeniging, alsmede de zucht, om reeds op hun leeftijd, althans bij de verkiezingen, aan de politieke actie deel te nemen. Naarmate dit streven krachtiger wordt, komt dan aan de andere zijde bij sociale en politieke vereenigingen (vak-, werklieden-, patroons-, kiesvereenigingen) het rechtmatig verlangen op, om, indien de jongelingen zich op haar terrein gaan bewegen, daarbij dan een woord te mogen meespreken en op de regeling der werkzaamheden eenigen invloed te mogen uitoefenen.

Aan al deze nieuwe wenschen en behoeften kan alleen voldaan worden, als men de personen en corporaties, die met de opvoeding der rijpere jeugd zich bezig houden, of bij haar belang hebben, tot overleg en samenwerking brengt. Er is thans in alle kringen der maatschappij een drang merkbaar naar organisatie en leiding; alles zoekt in het groot geheel naar zijn eigen plaats, naar zijne eigene rechten en plichten. Vandaar de tallooze vereenigingen, die voor allerlei belangen worden opgericht; vandaar ook de Raden, die door de Overheid voor voogdij, reclasseering, armverzorging enz. worden ingesteld. Minister Talma had oorspronkelijk zelfs de bedoeling, om in zijne Raden van Arbeid niet alleen een orgaan te scheppen voor de uitvoering der verzekeringswetten, maar eene geheele organisatie van den arbeid tot stand te doen komen. Op soortgelijke wijze wordt het noodzakelijk, om in de verschillende plaatsen een *Raad* of eene *Commissie voor de opvoeding der rijpere jeugd* in het leven te roepen.

Het spreekt vanzelf, dat zulk een nieuwe organisatie niet plotseling overal tot stand gebracht kan worden; op de eene plaats is er eerder behoefte aan, dan op de andere. En ook ligt het voor de hand, dat men bij de samenstelling van eene dergelijke Commissie met plaatselijke toestanden rekening moet houden, en niet overal bijv.

---

artikel van den Heer Voogd nog medegedeeld, dat het aantal Social. Jeugdorganisaties op 1 Juli 1916 wel 21 bedroeg, maar het aantal leden slechts 890. Dus weer achteruitgang!

uit het zelfde aantal leden behoeft te laten bestaan. Maar de behoefte, om organisatie te brengen in de opvoeding der rijpere jeugd, begint zich toch krachtig te doen gevoelen; en als de Overheid ertoe overgaat, om ook aan dezen arbeid leiding en steun te verleenen, wordt zulk eene organisatie te meer noodzakelijk. Doch deze is niet uitsluitend of hoofdzakelijk bij de predikanten of de onderwijzers, in de kerk of in de school te zoeken, want de neopaedie is eene taak van veel wijderen omvang en van veel uitgebreider belang. Tot eene goede organisatie kan het dus in deze zaak alleen komen, wanneer de verschillende belanghebbenden in eene gemengde Commissie een orgaan ontvangen, waardoor zij met elkander kunnen overleggen en samenwerken. Voor het zitting nemen in zulk eene Commissie zouden in aanmerking moeten komen een vertegenwoordiger van de ouders, van de onderwijzers aan lager, u. l., m. u. l. o., vak- en ambachtsscholen, van de kerkeraden (of predikanten, als belast met het catechetisch onderwijs), van de leeraren aan middelbare of hoogere scholen, van de patroons- en de werklieden-vereenigingen, van de leiders der knapen- of jongelings-vereenigingen.

Werk ware er voor dergelijke Commissie in overvloed. Zij zou zich, om enkele dingen te noemen, tot taak moeten stellen: het bespreken van de vraagstukken, die tegenwoordig in de neopaedie aan de orde worden gesteld; het overwegen van wat er practisch tot verbetering en uitbreiding van de opvoeding der rijpere jeugd kan en behoort te geschieden; het bevorderen van overleg en samenwerking tusschen de verschillende personen en corporaties, die bij dezen arbeid betrokken zijn; het dienen van raad en advies bij beroepskeuze en bij de vraag naar de beste voorbereiding voor het gekozen beroep; het geven van inlichtingen en het bepleiten van de belangen dezer opvoeding bij de Overheid enz.

Indien zoodanige samenwerking verkregen kon worden, zou ze ongetwijfeld voor alle partijen groote voordeelen opleveren. En met name zou de knapen- en jongelings-vereeniging — om ons tot deze te bepalen — er profijt van trekken. Want ten eerste zou ze, zonder haar eigen plaats en taak te verloochenen, toch minder op zichzelve komen te staan en meer dan tot dusver als

een onmisbare en belangrijke factor worden erkend en opgenomen in het systeem der neopaedie. De klachten over onverschilligheid van de zijde der ouders en der kerkeraden houden in hare kringen nog altijd aan; ook na al wat over band met de kerk en kerkelijk toezicht geschreven werd, is daarvan in de werkelijkheid weinig terecht gekomen; het bezoek, dat kerkeraadsleden nu en dan eens afleggen, heeft niet veel te beteekenen. De jongelingsvereeniging is eene nieuwe organisatie, waarvan onze vaderen niet wisten en waarmede de kerk eigenlijk nog niet goed raad weet. Trouwens de verhouding van de kerk tot het onderwijs in het algemeen is zoo belangrijk gewijzigd, dat art. 21 der Dordsche Kerkenorde niet meer voor toepassing vatbaar is. Maar als er op bovenomschreven wijze eene Commissie voor de opvoeding der rijpere jeugd tot stand kwam, zou er tusschen al die belanghebbende corporaties een band worden gelegd en eene gelegenheid worden geopend, om gemeenschappelijke belangen ampel met elkaar te bespreken, en bij de behartiging daarvan, ieder op eigen terrein, maar toch eendrachtig samen te werken.

2) In de tweede plaats zal de knapen- en jongelingsvereeniging langs dezen weg alle inlichtingen kunnen ontvangen, welke zij over genoten onderwijs, aanleg, karakter, beroepskeuze, verdere opleiding enz. van hare leden noodig heeft en daarmede bij haar eigen arbeid winst kunnen doen. Eenerzijds zal ze daardoor nauwere aansluiting kunnen zoeken bij de opvoeding, welke de leden tot dusver ontvingen; en anderzijds zal ze zich klaarder voor oogen kunnen stellen en er zich helderder rekenschap van kunnen geven, wat bij alle leden saam en bij ieder lid in het bijzonder het doel moet zijn, dat zij met hare opvoeding beoogt.

3) Ten derde zal zij zich met meer recht en vrijmoedigheid kunnen beperken tot de bijzondere taak, welke zij op hare schouders nam. Deze omvat lang niet de gansche opvoeding, welke de rijpere jeugd ontvangen moet; zij is er een zeer belangrijk stuk van, maar toch altijd slechts een deel. Zij moet dus zooveel mogelijk zorg dragen, dat hare leden elders die deelen der opvoeding ontvangen, in welke zij zelve niet kan voorzien. Zoo heeft zij de huiselijke opvoeding in haar eere te handhaven en, naar haar vermogen, te bevorderen (bijv. door huisbezoek, verg. boven bl. 117); ze moet erop aan-

dringen, dat kerk en catechisatie niet worden verzuimd; en zij houde aan hare leden voortdurend het belang voor oogen, dat aan voortgezet onderwijs voor hunne toekomstige loopbaan verbonden is.

Er werd vroeger (bl. 131) opgemerkt, dat het openen van cursussen vanwege de jongelingsvereeniging in teekenen, stenographie, handelscorrespondentie, moderne talen enz. plaatselijk en tijdelijk goed werken kan en in eene behoefte kan voorzien. Maar dit onderwijs ligt toch niet op den weg eener jongelingsvereeniging en behoort niet tot hare taak. Liefst late zij dezen arbeid aan andere personen en corporaties over; maar indien er bij hare leden behoefte bestaat aan eenig onderwijs, dat tot dusver ter plaatse nog niet gegeven werd, dan vestige zij daarop de aandacht der Commissie en wekke haar op tot het nemen van maatregelen, die in de behoefte kunnen voorzien. Op dezelfde wijze handele ze ten aanzien van lichamelijke oefeningen, die in onze kringen al te zeer verwaarloosd worden. De jongelingsvereenigingen hebben zeker geene roeping, om een gymnastieklokaal in te richten en een onderwijzer aan te stellen. Maar het ligt toch wel op haar weg, om zulke oefeningen met warmte aan te bevelen en naar vermogen te steunen [1]).

Meer kunnen zij echter niet doen. Indien zij al dien arbeid van onderwijs, evangelisatie, zending enz. op hare schouders wilden

---

[1]) Tegen het deelnemen aan de „Padvindersbeweging" bestaat overwegend bezwaar, al was het alleen, omdat oefeningen, marschen enz., meestal op Zondag plaats vinden. Van Protestantsch-Christelijke en Roomsch-Katholieke zijde zijn dan ook reeds zelfstandige vereenigingen voor lichamelijke oefening (gymnastiek, sport enz.) opgericht. Daarbij heeft zich onlangs de Jonge Garde gevoegd, eene vereeniging, gevormd uit de lezers van het onder dienzelfden naam, sedert 5 Aug. 1916, onder redactie van M. van der Staal verschijnende Weekblad voor jongelieden van Christelijken huize. Deze vereeniging stelt zich ook de bevordering van lichamelijke opvoeding ten doel, en ontving in den Heer Joh. de Vries, leeraar in de gymnastiek te Amsterdam een warm voorstander en een krachtig leider. In het nummer van 16 Sept. 1916 werd bericht, dat jongens en jongelingen, meisjes en jongedochters in Rotterdam weldra zouden worden opgeroepen, om tezamen een Jonge Garde voor lichamelijke oefeningen te vormen. Toch beperkt de jonge vereeniging zich niet tot dezen tak van arbeid. Zij richtte in Rotterdam bijv. ook een zangkoor, een debat- en reciteerclub, een kinderkoor op, zoodat onwillekeurig de vraag rijst, welke houding de Jonge Garde aanneemt tot de reeds lang bestaande knapen- en jongelingsvereenigingen, en wat zij in onderscheiding van en tegenover deze beoogt. Overigens zij hier nog medegedeeld, dat de ministerieele besluiten van 25 Juli 1916 het reeds aan eene betrekkelijk kleine groep van jongelieden mogelijk maken, om kosteloos gymnastiekonderwijs te ontvangen. Verg. Het Patronaat, Oct. 1916 bl. 155 v.

nemen, zouden ze groot gevaar loopen, haar eigen taak te verwaarloozen. En deze is inderdaad zwaar genoeg. Ze neemt al haar tijd en kracht in beslag.

Eindelijk — en dit is niet het minst belangrijke voordeel te achten — als er in eene of andere plaats zulk eene Commissie, als boven bedoeld werd, tot stand kwam, dan zou de knapen- en jongelingsvereeniging in de gelegenheid worden gesteld en van deze gelegenheid ook dankbaar gebruik moeten maken, om telken jare vóór den aanvang van de wintercampagne haar program van werkzaamheden vast te stellen in overleg met en op advies van de, onderscheidene kringen der maatschappij vertegenwoordigende, leden der Commissie. Daardoor werd al terstond het thans bestaande euvel voorkomen, dat school, catechisatie, knapen- of jongelingsvereeniging, zonder eenige voeling met elkaar te houden, dezelfde onderwerpen behandelen uit Bijbelsche, Kerk- of Zendingsgeschiedenis, of ook uit eenig ander vak betreffende maatschappij of staat. Juist wijl met den tijd en de kracht op de jongelingsvereeniging gewoekerd moet worden, is arbeidsverdeeling dringend noodzakelijk; het valt niet in te zien, waarom de jongelingsvereeniging onderwijs moet verschaffen, dat goed en voldoende op school of catechisatie wordt verstrekt, en omgekeerd is dit hetzelfde geval. Overleg en samenwerking kunnen hierbij leiden tot economische besparing van tijd en kracht, en tevens tot scherper bepaling van de taak, welke aan school, catechisatie en vereeniging in het bijzonder is opgedragen.

Doch er is meer; in de boven voorgestelde Commissie zouden ook mannen van ervaring en practijk zitting hebben als vertegenwoordigers van ouders, onderwijzers, patroons, werklieden enz. En dezen zouden ongetwijfeld bij de werkzaamheden, die de knapen- of jongelingsvereeniging te verrichten heeft, daartegen hun waarschuwende stem laten hooren, dat men te hoog trachtte te vliegen, en, dat men zich in algemeenheden en phrases verloor. Voor zulke waarschuwingen bestaat er zeker wel reden; in den laatsten tijd begint men in de vereenigingen zelve te beseffen, dat eenige wijziging in den arbeid overweging verdient. De onderwerpen, die in voordrachten, referaten, lezingen behandeld worden, zijn dikwerf veel te algemeen en te abstract; de leden der vereeniging trekken er weinig nut

van en worden in 't algemeen niet practisch genoeg voor het leven zelf voorbereid; zij hooren wel algemeene beginselen verkondigen en niet zelden ook groote woorden gebruiken, maar zij leeren niet in voldoende mate de werkelijkheid kennen, de feitelijke toestanden in staat en maatschappij. Ook in deze opzichten zouden overleg en samenwerking van de knapen- en jongelingsvereenigingen met personen en corporaties, die dichter bij het leven staan, een heilzamen invloed kunnen uitoefenen.

En ten slotte, dergelijke samenwerking zou er toe kunnen bijdragen, dat de knapen- en jongelingsvereenigingen ook nog in een ander opzicht nauwer verband met het werkelijke leven zochten. Er werd boven (blz. 225 v.) reeds op gewezen, dat de vereenigingen onderling ten zeerste verschillen naar gelang van afkomst, stand, werkkring, ontwikkeling, bestemming harer leden. In de meeste dorpen en steden is er geen bezwaar tegen, maar juist groot voordeel aan verbonden, om ondanks dit verschil de jongelieden in ééne vereeniging saam te brengen. Maar als het belang der zaak dit medebrengt, is er toch ook niet tegen, om verschillende typen van vereenigingen toetelaten en optenemen in den Bond. Thans vormt men reeds afzonderlijke vereenigingen voor militairen, en spreekt men van beter voldoen aan de eischen van meer ontwikkelden; maar waarom zou men op deze lijn, indien het bijv. in enkele groote steden wenschelijk, noodig en mogelijk bleek, niet voortgaan en vereenigingen vormen voor jongelieden uit den koopmansstand, voor aanstaande werkgevers, voor fabrieksarbeiders, voor kantoor- en winkelbedienden, voor leerlingen van gymnasium, hooger burger- en handelsschool enz.? Waarschijnlijk zou men hierdoor knapen en jongelingen lokken, die zich tot dusver op een afstand houden en tevens het algemeene program van werkzaamheden kunnen wijzigen naar de omstandigheden en beter doen aanpassen aan het leven. Maar vooral zou daardoor de beteekenis van en de belangstelling in den arbeid der vereenigingen aanmerkelijk worden verhoogd [1]).

[1]) Ook voor clubs of corpora van studenten kwam er zoo in den Bond van Jongelingsvereenigingen plaats. In ons land doet deze gedachte vreemd aan, omdat de studenten er hier van ouds een eer in stellen, om eene eigene, afgeslotene maatschappij te vormen met bijzondere rechten en voorrechten. Maar zulk eene afzondering bestaat elders, bijv. in Amerika niet, en heeft ook hare groote nadeelen; ze maakt, dat de studenten, evenals trouwens ook alle profes-

In al deze verscheidenheid blijve echter de gemeenschappelijke taak gehandhaafd. De knapen- en jongelingsvereenigingen willen vormscholen zijn en moeten dat blijven; steeds blijve de opvoeding voor het kerkelijk, maatschappelijk en staatkundig leven helder en klaar als het doel van haar streven voor hare oogen staan. Daarom is het wenschelijk, dat, voorzoover dit in de thans nog vrij ongeregelde toestanden mogelijk is, de knapenvereenigingen de knapen van ongeveer 14 tot 17 jaar samenbrengen en, in overleg met de boven voorgestelde Commissie, een zoodanig program van werkzaamheden opstellen, waarmede men in drie jaren tijds een zeker afgerond geheel van kennis geeft en dus een bepaald doel te bereiken zoekt. Natuurlijk moet men dit doel niet te hoog stellen en met den beperkten tijd, de geringe ontwikkeling en de kleine krachten der leden rekening houden. Maar ook als men alle détails terzijde laat, tot de hoofdzaken zich bepaalt en een bescheiden doel zich voor oogen stelt, verdient het toch aanbeveling, om elke week, althans in de wintermaanden, twee vergaderingen te houden, ééne op Zondag voor de behandeling van Bijbelsche-, Kerk- en Zendingsgeschiedenis, en ééne in de week voor de bespreking van maatschappelijke en staatkundige onderwerpen.

Doch in verband met de psychologie van den knapenleeftijd moet men bij deze opvoeding de volgende, hier slechts kort aangegeven regelen in acht nemen: 1° De leerstof worde zooveel mogelijk rondom groote persoonlijkheden gegroepeerd, die in de geschiedenis van hun volk en eeuw, of ook in de geschiedenis der menschheid en van het koninkrijk Gods eene eminente plaats hebben ingenomen en een duurzamen invloed hebben uitgeoefend. 2° Van deze personen worden karakter en leven, woorden en daden zoo geschetst, dat niet alleen het verstand ontwikkeld, maar ook het gemoed geroerd en den wil gevormd wordt. 3° Bij dit opvoedend onderwijs neme uit den aard der zaak de verhalende vorm de voornaamste plaats in. 4° Als litteratuur worden zulke boeken aanbevolen, die vooral uit het gebied der historie, maar ook secundair uit dat der verdichting personen en karakters beschrijven, van wie een veredelende invloed

---

soren en heel de Universiteit, veel te veel buiten het leven staan. Wanneer zij als studenten op eene of andere wijze contact zochten met de Jongelingsvereenigingen zou dit over en weer een goeden invloed kunnen uitoefenen.

kan uitgaan op hart en verbeelding. 5⁰ In de vergaderingen worde door zang, muziek, voordracht, opstel of het voorlezen van een mooi boek voor afwisseling zorg gedragen.

Voor de jongelingsvereenigingen is een ander program van werkzaamheden noodig. Wel heeft zij daarin zoo eng mogelijk zich aantesluiten bij de opvoeding, welke de knapenvereeniging heeft verschaft, en dus voorttebouwen op den grondslag, die door deze werd gelegd. Ook stelt zij zich hetzelfde doel voor oogen, en tracht dat te bereiken met in hoofdzaak dezelfde middelen. Maar ze ziet dat doel toch van naderbij, minder vaag en meer belijnd, en zij maakt van dezelfde middelen toch een ander gebruik. 1) Immers kan zij ten eerste veel meer rekenen op het plichtsbesef, het welbegrepen eigenbelang en de toewijding harer leden, en dus vanzelf meer vrijheid geven en aan de zelfregeering eene veel 2) grootere plaats inruimen. Ten tweede mag zij in al de vakken, welke in haar kring beoefening vinden, veel meer aandacht wijden aan het genetisch verband, dat in de historie tusschen de gebeurtenissen bestaat, en aan de gedachten en stelsels, die daarin aan het licht zijn gebracht, dan aan de personen, die er de auteurs en dragers van waren; en in verband hiermede zal zij ideeën en feiten meer schatten naar hunne innerlijke waarheid en waarde, dan naar het gezag, door menschen daaraan toegekend. 3) Ten derde zal zij al hare leden, maar inzonderheid de besten onder hen, tot zelfwerkzaamheid prikkelen, hun den weg wijzen, om bij een of ander onderwerp of vak verder te komen, en hen dus zoo goed mogelijk op de hoogte brengen van de daarvoor noodige en voor hen bruikbare litteratuur.

Hierbij opent zich weer een breed arbeidsveld. Indien men het gebruik maken van openbare leeszalen afkeurt — waarover intusschen zoowel van Roomsche als van Protestantsch-Christelijke zijde verschil van meening bestaat, — dan is men daarmede natuurlijk van de zaak zelve niet af, maar moet men het stichten van eene eigen bibliotheek en leeszaal ter hand nemen. Dit is niet alleen een kostbare, maar ook een moeilijke geschiedenis. Bij de aanschaffing van boekwerken kan men van gidsen gebruik maken[1]); maar men

[1]) Bijv. van de nauwkeurige jaarlijksche boekbeoordeelingen, door de Commissiën van „Jachin" onder red. van J. P. Tazelaar, uitgegeven, en thans ook

moet toch vooral rekening houden met wat ter plaatse noodig is en begeerd wordt. Voor een gewone bibliotheek en leeszaal is het volstrekt geen ideaal, met een zoo groot mogelijk aantal boeken de kasten te vullen, noch ook om eene reeks boeken te bezitten, die de moeite van het lezen niet waard zijn of erger nog gemoed en verbeelding bederven. Maar hoofdzaak is, dat de bibliotheek (of leeszaal) in het bezit zij van: *a)* eenige voorname werken op het gebied van kunst en schoone letteren, die blijvende waarde bezitten, met terzijdestelling van alwat de pers dagelijks, en vooral tegen Kerstmis, aan ongezonde, Christelijke en niet-Christelijke lectuur, ter markte brengt; *b)* werken van historischen aard, en daaronder vooral reisbeschrijvingen en biographieën van beroemde personen, die buitengewoon interessant en leerrijk zijn en waarin vooral Engeland rijk is; en *c)* inzonderheid ook goede vaklitteratuur, waarnaar ook op het platteland klimmende navraag is, en welke die werken over sociale en politieke onderwerpen, over beroepen en bedrijven omvatten moet, welke ter plaatse belangstelling wekken. Aan het hoofd van zulk eene bibliotheek moet een jonge man staan, die er niet zijne voornaamste eer in stelt, om vele boeken te bezitten en ze netjes te bewaren, maar om alle leden van het *weinige* en *goede*, dat in de boekerij aanwezig is, op de hoogte te brengen en hen tot lezen en onderzoeken aan te sporen.

En eindelijk, ten vierde, zullen de jongelings-vereenigingen er wèl aan doen, als zij met het systeem van lezingen door al of niet beroemde sprekers zoo goed als geheel breken, en door cursussen over bepaalde onderwerpen door deskundige personen vervangen. Natuurlijk is het wel aangenaam en nuttig, om van tijd op tijd bijv. op eene feestvergadering, een redenaar over een algemeen onderwerp te hooren spreken. Maar de lezingen, die gewoonlijk gehouden worden, hangen onderling volstrekt niet samen, staan met het leven en werken der vereenigingen hoegenaamd niet in verband en laten daarom weinig of geene vrucht na. Daarentegen,

van het verdienstelijk Rapport inzake „Jongenslectuur", onder den titel: Jongensboeken uitgegeven door den Nederl. Bond van Geref. Knapenleiders 1915, en van eene lezenswaarde inleiding over lectuur voorzien. Maar er ontbreekt nog een korte lijst van algemeen erkende goede boeken over de vakken, die in de vereenigingen beoefend worden, vooral inzake beroepen en bedrijven.

als enkele vereenigingen in eene stad en hare omgeving, in een ring of district een deskundige uitnoodigen, om in het centrum eene serie van bijv. vier voordrachten over een bepaald onderwerp van historischen, socialen of politieken aard te komen houden, en dat doet niet in hoogdravende oratorische lezingen, maar eenvoudig en begrijpelijk, zakelijk en practisch — dan zullen tijd, geld en moeite beter besteed, en de vruchten ongetwijfeld rijker en vruchtbaarder zijn. Het is het beginsel van „University Extension", dat op deze wijze in verschillende deelen des lands toepassing kan vinden.

Het zwaartepunt van den arbeid der Knapen- en Jongelingsvereenigingen ligt in de *plaatselijke* vereenigingen. Daar heeft de opvoeding plaats, welke voor het leven noodig is en waaraan alle organisatie in kleiner of grooter kring ondergeschikt is. Evenals op het gebied van school en kerk algemeene vergaderingen van tijd tot tijd goed en noodig zijn, maar toch voornamelijk dienen, om de plaatselijke scholen en kerken tot bloei te brengen, zoo ook zijn op het terrein der Jongelingsvereeniging Ring en Afdeeling en Bond aan de welvaart der plaatselijke vereenigingen dienstbaar. Hun arbeid concentreert zich altijd weer om de vraag: wat kan er gedaan worden, opdat iedere vereeniging plaatselijk, op de beste wijze, het werk verrichte, waartoe zij geroepen is, d. i. de opvoeding van die jonge lieden, welke *hare* leden zijn.

Maar het spreekt vanzelf, dat, naarmate de vereenigingen in aantal toenemen en helderder inzicht krijgen in beteekenis en omvang van hare taak, zij behoefte gevoelen om zich aaneen te sluiten, en met elkander overleg te plegen; gemeenschappelijke belangen dringen tot organisatie in enger en ruimer kring. Van Roomsch-Katholieke zijde werd onlangs zelfs de wensch uitgesproken, dat de Jeugdorganisatie, tot dusver nog te veel als liefhebberijwerk beschouwd, meer en meer moest worden eene *levenstaak*[1]). Maar, indien ze zoo wordt verstaan, is het ook niet voldoende meer, dat enkele personen er hier en daar een deel

[1]) In twee artikelen over: De toekomst van onze Katholieke Jeugdorganisatie, in Het Patronaat, Mei en Juni 1916, geschreven door den Hoofdredacteur, Pastoor W. H. de Grijs te Assen.

van hun tijd en hun kracht aan geven, maar dan moet meer dan één man en meer dan één priester er zijn volle levenskracht en zijn geheele arbeidsvermogen aan wijden. Om te beginnen, is het dan beslist noodzakelijk, dat één persoon, hetzij geestelijke of leek, maar bij voorkeur een geestelijke, aan het hoofd der gansche Jeugdorganisatie kome te staan en haar arbeid als levenstaak op zich neme.

Er ligt hierin eene gedachte, die overweging verdient en te harer tijd in den kring der Jongelingsvereenigingen, evengoed als in andere Bonden, aan de orde zal komen. Natuurlijk zal ze onder ons eene andere verwezenlijking moeten vinden dan in de R. Kath. kringen; maar eene overvloediger en meer geschoolde arbeidskracht zal op den duur noodzakelijk zijn. Immers de opvoeding der rijpere jeugd sluit veel meer in, dan aanvankelijk werd gedacht; het aantal corporaties, dat daaraan zich wijdt, neemt gaandeweg toe; de behoefte aan organisatie laat zich steeds krachtiger gelden. Ook de Jongelingsvereenigingen, die een gedeelte van deze opvoeding voor hare rekening nemen, stijgen voortdurend in getal, breiden haar arbeidsveld tot allerlei standen en klassen uit, en komen telkens voor nieuwe vraagstukken te staan. Ze worden daardoor genoodzaakt, van de neopaedie meer studie te maken, kennis te nemen van wat op dit gebied buiten haar kring geschiedt, en samenwerking te zoeken met wie op den grondslag derzelfde beginselen dezelfde belangen behartigen. Voorshands kan de bestaande organisatie zeker nog wel in deze behoeften voorzien, maar ze zal toch op intensiever wijze dan tot dusver van de taak zich moeten kwijten, waartoe ze in het leven geroepen werd.

Afgevaardigden van vereenigingen, die tot een Ring behooren, zouden minstens twee malen 's jaars moeten samenkomen, en de volgende werkzaamheden, gelijk ze immers ten deele reeds doen, ter hand moeten nemen: 1° instelling en regeling van het onderling bezoek, niet om critiek te oefenen, maar in de eerste plaats om van elkander te leeren; 2° onderzoek, of de vergaderingen geregeld gehouden, trouw bezocht, op tijd begonnen en gesloten worden; of de orde en vooral de eerbied onder het gebed, de Bijbellezing en de Bijbelbespreking naar behooren gehand-

haafd [1]), en het program van werkzaamheden gevolgd en afgehandeld wordt; of de bibliotheek goed onderhouden, uitgebreid, en vooral ook gebruikt wordt; of de financiën goed worden beheerd enz., en eventueel bij dit alles dienen van voorlichting en raad; 3° organisatie van de samenwerking tusschen gezin, school, kerk, patroons en andere vereenigingen, die met de opvoeding der rijpere jeugd zich bezighouden, en dus bijv. onderzoek, of de ouders der leden (vooral van de knapen) bezocht worden, of ook soms in ouderavonden samenkomen, of de leden aangemaand worden, om op eene of andere school het onderwijs te volgen, dat voor hun toekomstig beroep noodig en nuttig is, of ze geregeld gebruik maken van kerk en catechisatie; of er in een kring van vereenigingen een cursus over een of ander onderwerp door een deskundige gehouden kan worden, misschien, zoo het onderwerp zich daartoe leent, met lichtbeelden geillustreerd [2]); 4° overweging van de vraag, hoe de propaganda in den Ring het best gedreven kan worden, zoowel in betrekking tot het winnen van leden, als tot het stichten van vereenigingen op plaatsen, waar ze tot dusver nog niet bestaan; en 5° raadgeven voor het gezellig inrichten der vergaderlokalen en voor het organiseeren van jaar- en feestvergaderingen, die eene aangename afwisseling bieden en den onderlingen band versterken, maar, om goed te slagen, en werkelijk vruchtbaar te zijn, met zorg moeten worden voorbereid [3]).

---

[1]) Rooken bijv. moet in de knapenvergadering verboden zijn, en worde ook in de Jongelingsvereenigingen althans onder de bovengenoemde werkzaamheden nagelaten. — [2]) De bioscoop, nog maar een 25 jaren oud, maakte een zegetocht door de wereld; het schandelijk misbruik, dat van haar gemaakt wordt, neemt het goede gebruik niet weg. Als zij ons aanschouwelijk bekend maakt met de wonderen van natuur, kunst, wetenschap enz. is ze een uitnemend middel voor onderwijs en algemeene volksontwikkeling. — [3]) Tegen het opvoeren van tooneelstukjes in besloten kring bestaat geen principieel, maar wel allerlei practisch gevaar, ofschoon Paul Matzdorf te Coethen in zijn Ratgeber zur Jugend- und Volksbühne (Leipzig bij Strauch) er krachtig voor ijvert. Ook de meestal geestelooze samenspraken kunnen niet of alleen bij uitzondering in aanmerking komen. Veel warmer aanbeveling verdient op jaar- en feestvergaderingen, behalve zang- of muziekuitvoeringen, het organiseeren van *lees-, reciteer-* of *improvisatie*-wedstrijden. De beide eerste brengen aanstonds dit voordeel mede, dat men mooie stukken (proza of poëzie) instudeert en in wijden kring kennen doet — wat heel wat beter is dan het van buiten leeren van vele namen van letterkundigen van wie men nooit iets hoort of leest. Voorts is het wenschelijk, dat de deelnemer aan dezen wedstrijd door de

Van de centrale organisatie in den Bond valt ten slotte met dankbaarheid te vermelden, dat zij alle vereenigingen in het land in eene krachtige eenheid heeft saamgebonden en hare werkzaamheden in vaste banen heeft geleid. De geestdriftwekkende jaarvergaderingen, de goedbewerkte Leidraden, en het wekelijks verschijnende Orgaan hebben alle in ruime mate bijgedragen tot hare uitbreiding en bloei. Aan dezen verdienden lof zij alleen nog een drievoudige wensch toegevoegd. De eerste is deze, dat de Bond meer contact moge zoeken met alle personen en corporaties, die binnen onzen kring met het onderwijs en de opvoeding der rijpere jeugd zich bezig houden, en alzoo in steeds sterker mate zich doe kennen als een zelfstandig en onmisbaar orgaan in de organisatie, die op dit gebied zich begint te ontwikkelen. Ten andere verdient het aanbeveling, om de werkzaamheden van den Bond in dezen zin uit te breiden, dat meer kennis genomen wordt van en meer winst gedaan wordt met de omvangrijke studie en den veelzijdigen practischen arbeid, die ook buiten onzen kring, in ons vaderland en in den vreemde, aan dit deel der opvoeding ten koste worden gelegd. Daaruit zal dan, in de derde plaats, vanzelf de noodzakelijkheid blijken, om een tijdschrift in het leven te roepen, dat het geheele jeugdwerk overziet en belangstellenden op de hoogte brengt van wat er op dit gebied in de wereld omgaat. De Gereformeerde beginselen, welke de Bond tot grondslag nam, drijven in deze richting, want ze zijn niet anders dan de gezuiverd-Christelijke beginselen en dus waarlijk universeel.

Eene laatste overweging moge deze verruiming van gezichtsveld en arbeidskring nog aandringen! In alle landen begint de Overheid de lang verwaarloosde opvoeding der rijpere jeugd met zorg ter harte te nemen; en het is te verwachten, dat zij na den oorlog bewust en planmatig in deze richting zal voortgaan. Omgekeerd zal het particulier initiatief, dat dezen arbeid ter hand nam, aan den steun der Overheid te grooter behoefte gaan ge-

---

vereeniging zelve aangewezen wordt, dat de wedstrijd ter beoordeeling sta van eene jury, wier leden door de deelnemende vereenigingen worden gekozen, en dat de prijs (bijv. een eenvoudig getuigschrift of krans), door den overwinnaar behaald, het eigendom zij van de vereeniging, die hem afvaardigde, en in haar vergaderlokaal wordt opgehangen. De ervaring leert, dat zulke wedstrijden zeer gewild zijn.

voelen, naarmate het zijne taak beter verstaat en zijne werkzaamheden uitbreidt. Dit brengt natuurlijk het gevaar mede, dat de Regeering aan den steun, dien zij verleenen wil, voorwaarden verbindt, die den particulieren arbeid van zijne vrijheid berooven of zelfs geheel op zijde trachten te zetten. Misschien zal dat gevaar nog toenemen, als vroeger of later een afzonderlijk Departement van Onderwijs mocht worden opgericht, gelijk velen en ook wij met hen wenschen [1]; want de chaotische toestand van ons onderwijs maakt organisatie dringend noodzakelijk. Maar dan is van harte te hopen, dat aan het hoofd van dit Departement een man kome te staan, niet alleen met breede kennis en organiseerend talent, maar ook met ruimen blik en een warm hart voor de vrijheid. En zij, die tot dusver belangeloos en met groote opoffering de opvoeding der rijpere jeugd behartigden, mogen aan deze toekomstverwachtingen een prikkel ontleenen, om met ijver voort te varen en de onmisbaarheid van hun arbeid te bewijzen uit zijne onbetwistbare deugdelijkheid!

---

[1]) Prof. Dr B. Symons, Een Ministerie van Onderwijs, uitgegeven door de Algemeene Vereeniging van Academisch gevormde Leeraren.

# INHOUD.

## I. UIT DE GESCHIEDENIS DER NEOPAEDIE.


| | | blads. |
|---|---|---|
| § 1. | Bij de Natuurvolken | 7 |
| § 2. | In Griekenland en Rome | 12 |
| § 3. | In de Christelijke Kerk | 15 |
| § 4. | In de Christelijke Maatschappij | 22 |
| § 5. | Na de Hervorming | 29 |
| § 6. | In de Zondagscholen | 37 |
| § 7. | In de Jongelingsvereenigingen | 43 |
| § 8. | Van Overheidswege | 58 |


## II. OVER DE TAAK DER NEOPAEDIE.


| | | |
|---|---|---|
| § 9. | Leemten in de bestaande Neopaedie | 73 |
| § 10. | Noodzakelijkheid der Neopaedie | 78 |
| § 11. | Beginselen der Neopaedie | 92 |
| § 12. | De opvoeders der rijpere jeugd | 112 |
| § 13. | Psychologie van de rijpere jeugd | 132 |
| § 14. | De godsdienstig-zedelijke Opvoeding | 145 |
| § 15. | De sociale Opvoeding | 174 |
| § 16. | De politieke Opvoeding | 189 |
| § 17. | Methode | 209 |
| § 18. | Organisatie | 235 |

BIBLIOTHEEK VRIJE UNIVERSITEIT
3 0000 00705 8831